

Водно-болотні угіддя
Дніпровського
екологічного коридору

Національна академія наук України
Карадазький природний
заповідник

Недержавна наукова установа
Інститут екології
ІНЕКО

Водно-болотні угіддя Дніпровського екологічного коридору

Київ — 2010

УДК [574.1:574.63](282.247.32)

Мальцев В.І., Зуб Л.М., Карпова Г.О., Костюшин В.А., Титар В.М., Мішта А.В., Некрасова О.Д. Водно-болотні угіддя Дніпровського екологічного коридору. — К: Недержавна наукова установа Інститут екології ІНЕКО, Карадазький природний заповідник НАН України, 2010. — 142 с. — Іл. 21. — Бібл.: С. 113–121.

ISBN 978–966–02–5841–9

Це видання є підсумком розробки Бази даних щодо біорізноманіття ключових водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору. Воно містить інформаційні описи 14 ядер, які забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафту та біорізноманіття. Надано інформацію щодо фізико-географічних особливостей територій/акваторій, сучасного стану типових видів, раритетних видів та угруповань, наявності об'єктів природно-заповідного фонду тощо. Видання розраховане на фахівців у галузі екології, охорони навколишнього природного середовища, викладачів та студентів ВНЗ біологічних, географічних та екологічних спеціальностей, працівників державних природоохоронних установ, членів громадських екологічних організацій.

Maltsev V.I., Zub L.M., Karpova G.O., Kostyushin V.A., Tytar V.M., Mishta A.V., Nekrasova O.D. Wetlands of the Dnipro River Eco-Corridor. — Kyiv: Institute of Ecology INECO, Non-Governmental Scientific Organization; Karadag Nature Reserve of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2010. — 142 p.

ISBN 978–966–02–5841–9

This edition is the result of development of Database on biodiversity of the Dnipro River Eco-Corridor key wetlands. It contains informative descriptions for 14 core areas which provide support for the most valuable and typical components of landscapes and biodiversity for this region. Information on the physical-geographic features of territories/aquatories, modern state of biodiversity (typical species, rare species and communities), presence of protected areas etc. is given. Edition is addressed to ecologists, environmental protection activists, professors and students of biological, geographical and ecological university departments, officials of governmental nature protection institutions, members of environmental NGOs.

Рецензенти: А.А. Ковальчук, д.б.н., проф.
І.Ю. Калюжна, к.г.н.

Відповідальний редактор: В.І. Мальцев

Публікація здійснена за підтримки Офісу радника з питань сільського господарства, природи та якості харчових продуктів Посольства Королівства Нідерландів в Україні, МоU Україна-Нідерланди в галузі охорони природи, вона не призначена для продажу, а розповсюджується безкоштовно. Офіс радника з питань сільського господарства, природи та якості харчових продуктів Посольства Королівства Нідерландів в Україні не є суб'єктом авторського права на цю публікацію і не несе відповідальності за її зміст.

This publication/production was possible with the help of Office of the Counsellor for Agriculture, Nature and Food Quality at the Embassy of the Kingdom of the Netherlands in Ukraine, MoU Ukraine - the Netherlands in the field of nature and it is not intended for sale but for free distribution. Office of the Counsellor for Agriculture, Nature and Food Quality at the Embassy of the Kingdom of the Netherlands in Ukraine is not the subject of the Copyright for this publication and does not bear responsibility for the contents of this publication.

ISBN 978–966–02–5841–9

© ІНЕКО, 2010
© КАПРИЗ НАНУ, 2010
© Колектив авторів, 2010

ЗМІСТ

Передмова	5
Дніпровській екологічний коридор (В.А. Костюшин)	7
Формування ландшафтно-ценотичних комплексів водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору (Л.М. Зуб, В.І. Мальцев, Г.О. Карпова) ...	9
Особливості флористичного складу вищих водних рослин Дніпровського екологічного коридору (Г.О. Карпова, Л.М. Зуб)	14
Водні макробезхребетні тварини (В.І. Мальцев)	17
Безхребетні тварини наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору (В.М. Титар)	19
Круглороті та риби Дніпра і його водосховищ (В.І. Мальцев)	25
Земноводні та плазуни Дніпровського екокоридору (О.Д. Некрасова)	28
Загальний опис орнітофауни Дніпровського екологічного коридору (В.А. Костюшин)	31
Ссавці водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору (А. В. Мішта)	34
Характеристика ключових територій водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору (Зуб Л.М., Карпова Г.О., Костюшин В.А., Мальцев В.І., Титар В.М., Мішта А.В., Некрасова О.Д.)	38
1. Верхів'я Київського водосховища	38
2. Верхів'я Канівського водосховища	45
3. Київсько-Ржищівські водно-болотні угіддя	53
4. Верхів'я Кременчуцького водосховища	58
5. Сульська затока	64
6. Світловодські водно-болотні угіддя	68
7. Верхів'я Дніпродзержинського водосховища	72
8. Нижньоворсклянські водно-болотні угіддя	77
9. Верхів'я Запорізького водосховища	81
10. Верхів'я Каховського водосховища	87
11. Великолузькі водно-болотні угіддя	93
12. Затоки Каховського водосховища	98
13. Гирлова область Дніпра	101
14. Дніпровський лиман	107
Джерела інформації	113
Додаток	122

Передмова

Зарегулювання Дніпра та створення низки великих рівнинних водосховищ корінним чином змінило ландшафтні комплекси річища та заплави Дніпра. На перших етапах існування водосховищ багато видів флори та фауни втратили свої місця помешкання. Але впродовж десятиріч йшла трансформація мілководної зони цих водойм та її вторинне заселення тваринами та рослинами. Зараз ми можемо стверджувати, що мілководдя водосховищ Дніпра перетворилися на квазіприродні екосистеми, які значною мірою подібні до природних — заплави річок, річищ, заплави озер, лиманів. З роками диференціація ландшафтних комплексів водосховищ та наближення їх до природних призвела до їхнього значного насичення видами флори і фауни. Сучасне надзвичайно багате ландшафтне та біотичне різноманіття долини Дніпра сприяло створенню тут численних об'єктів природно-заповідного фонду, розташованих на акваторіях водосховищ та прилеглих і генетично пов'язаних з ними територіях суходолу. Їх цінність підтверджується тим, що багатьом територіям було надано статус водно-болотних угідь міжнародного значення та розглядаються питання щодо присвоєння цього статусу ще ряду інших. На сьогодні ландшафти мілководної зони водосховищ вирізняються високим насиченням життям, особливо у порівнянні з майже повністю розораними прилеглими землями суходолу. Важкодоступність територій та розмаїття ландшафтних комплексів, якими відзначаються водно-болотні угіддя (ВБУ), обумовлюють існування тут значної кількості рідкісних і зникаючих видів. Це робить ВБУ каскаду дніпровських водосховищ та заплави Дніпра особливо значимими територіями, які можуть розглядатися як ключові структурні елементи, або ядра Дніпровського екологічного коридору.

Структура Дніпровського екокоридору — питання, яке ще знаходиться на стадії розробки та опрацювання. В основу виділення найцінніших ділянок Дніпровського екокоридору були покладені дані про біотичне різноманіття флори та фауни водно-болотних угідь, відомості про території природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя міжнародного значення або ті, що запропоновані до внесення у список Рамсарських угідь, а також ІВА території та акваторії, важливі для існування риб.

Серед сучасних водно-болотних угідь, розташованих на водосховищах та в долині р. Дніпро, як найцікавіші з точки зору багатства флори і фауни та їх значення для підтримання природного біотичного різноманіття, було вибрано 14 ділянок:

1. Верхів'я Київського водосховища.
2. Верхів'я Канівського водосховища.
3. Київсько-Ржищівські водно-болотні угіддя.
4. Верхів'я Кременчуцького водосховища.
5. Сульська затока.
6. Світловодські водно-болотні угіддя.
7. Верхів'я Дніпродзержинського водосховища.
8. Нижньоворсклянські водно-болотні угіддя.
9. Верхів'я Запорізького водосховища.
10. Верхів'я Каховського водосховища.
11. Великолузькі водно-болотні угіддя.
12. Затоки Каховського водосховища.
13. Гирлова область Дніпра.
14. Дніпровський лиман.

З метою систематизації існуючої інформації щодо характеристики водно-болотних угідь — ключових територій (ядер) Дніпровського екологічного коридору, Інститутом екології (ІНЕКО) при сприянні Карадазького природного заповідника НАН України, за підтримки Посольства Нідерландів в Україні був виконаний проект зі створення бази даних (грант Посольства Нідерландів, Програма MoU, «Information support for functioning of the Dnipro River Eco-Corridor»). База даних містить різноманітну інформацію щодо найцінніших природних комплексів дніпровських водосховищ, гирлової області Дніпра та Дніпровського лиману (ландшафтна характеристика, біорізноманіття, існуючі території природно-заповідного фонду, наявність видів, що потребують охорони, особливості господарської діяльності, причини деградації територій тощо). Тут розміщені дані про поширення більш як 550 видів рослин, 370 видів хребетних (70 видів риб, 13 амфібій, 14 рептилій, 197 птахів та 76 ссавців) та приблизно 500 видів безхребетних тварин, існування яких пов'язано з водно-болотними комплексами Дніпра.

Маємо надію, що сформована база даних стане основою для проведення екологічного моніторингу території та підґрунтям для подальшої розробки природоохоронних програм та Планів дій у долині Дніпра, на водосховищах та у Дніпровському екологічному коридорі.

*Керівник проекту **Володимир Мальцев***

Дніпровській екологічний коридор

Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття є однією з глобальних екологічних проблем сучасності, для вирішення якої використовується комплекс різних заходів. Одним з ключових інструментів збереження природи є створення екологічної мережі – природного каркасу, який має забезпечити вільне розповсюдження видів тварин та рослин, обмін особинами та генами між різними популяціями, підвищити стабільність екологічних систем, сприяти виживанню та відновленню видів, які знаходяться під загрозою зникнення. У зв'язку з цим, створення загальноєвропейської екологічної мережі є одним з європейських пріоритетів охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до цього в Україні в останні десятиріччя триває розбудова національної екологічної мережі – формується відповідна законодавча база, створюються та втілюються обласні програми та схеми екомереж, іде проектування екологічних коридорів національного значення. В законі України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» на законодавчому рівні визначено перелік екологічних коридорів національного значення, до якого входять 4 широтних та 5 меридіональних коридорів. З них одним з найкрупніших є Дніпровський екологічний коридор.

Дніпро – одна з найбільших річок Європи, загальна довжина якої складає 2201 км, а в межах України – 981 км. Це найдовша за протяжністю річка України. Українська частина Дніпра починається на Поліссі, перетинає Лісостепову та Степову природні зони та впадає в Дніпровський лиман Чорного моря. По дорозі на південь Дніпро не тільки перетинає три природних зони, а й пересікається з усіма широтними екологічними коридорами національного значення, а саме – Поліським, Галицько-Слобожанським (Лісостеповим), Степовим та Азово-Чорноморським.

Територія Дніпровського екологічного коридору представлена великою кількістю різних типів природних та напівприродних екосистем, завдяки чому тут мешкають представники більш, ніж половини видів фауни та флори України. І хоча загалом флора та фауна України, перш за все в частині вищих рослин та хребетних тварин, вивчені досить добре, конкретні цифри щодо кількості видів певних таксономічних груп можна навести досить приблизно, оскільки не завжди є точна інформація щодо сучасного розповсюдження окремих видів рослин та тварин. Крім цього, відбувається інтенсивне проникнення на територію країни нових, чужорідних видів.

Так, список вищих водних рослин Дніпровського екологічного коридору налічує не менш, ніж 80 видів, що складає більшу частину водної флори України. В межах коридору, якій перетинає природні зони, відбувається зміна флористичних комплексів, а також їхньої раритетної компоненти. Флора вищих судинних рослин, за попередніми підрахунками, складає понад 1000 видів.

В сучасній іхтіофауні Дніпра нараховується близько 80 видів риб. До спорудження ДніпроГЕСу (1932 р.) дніпровський басейн забезпечував відтворення риб усіх екологічних груп – прохідних, напівпрохідних і жилих туводних. Відомо, що прохідні риби піднімалися Дніпром аж до Смоленська. У Дніпрі, особливо в його порожистій частині, у великій кількості мешкали цінні реофільні види риб, а перетворення Дніпра в межах України на каскад водосховищ вкрай негативно вплинуло на них. У той же час відбулося широке розселення видів понто-каспійського та китайського рівнинного фауністичних комплексів, багато з яких зараз є важливими складовими промислового та аматорського рибальства.

Не менш, ніж 25 видами представлені амфібії та рептилії Дніпровського екокоридору, серед яких низку видів, перш за все змій, занесено до Червоної книги України (ЧКУ).

Уздовж Дніпра та на його водосховищах зустрічається близько 310 видів птахів, у тому числі і рідкісних зальотних видів. Багато з них також занесено до Червоної книги України та різних міжнародних червоних списків, або списків конвенцій. Видовий склад орнітофа-

уни та чисельність окремих видів птахів значно змінилися під впливом створення каскаду водосховищ на Дніпрі. Перш за все, це збільшило кількість мігруючих водоплавних птахів, що є важливим для аматорського полювання. Дніпровський екокоридор є одним з трьох головних міграційних шляхів для птахів в межах України, який двічі на рік — під час весняних та осінніх міграцій — використовується мільйонами птахів.

Фауна ссавців Дніпровського екологічного коридору складається приблизно з 80 видів, багато з яких є такими, що охороняються, або, навпаки, є цінними об'єктами полювання.

Кількість видів безхребетних тварин, які мешкають на території Дніпровського екологічного коридору, сягає десятків тисяч і для багатьох таксономічних груп потребує вивчення.

Загалом, на території Дніпровського екологічного коридору зустрічається не менш, ніж 300–350 видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України, та 34 рослинних угруповання із Зеленої книги України (ЗКУ). Тут мешкає 14 видів, що внесені до Червоного списку МСОП (ЧС МСОП), 27 видів — Європейського Червоного списку (ЄЧС), 14 видів — Додатку I Бернської конвенції. Наведене свідчить про велике значення Дніпровського екокоридору для збереження біорізноманіття, у тому числі і рідкісних видів тварин, рослин та рослинних угруповань.

У той же час уздовж Дніпра розташована велика кількість населених пунктів, серед яких такі великі міста, як Київ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Черкаси, Херсон, що займають значну площу, мають розвинуту міську інфраструктуру та потужні індустриальні підприємства. Значний відсоток земель долини Дніпра використовується під сільськогосподарське виробництво. Крім цього, дніпровські береги та прилеглі водойми є зоною відпочинку для мільйонів людей. Все це ускладнює створення Дніпровського екологічного коридору.

Для збереження цінних видів рослин та тварин, а також природних ділянок долини Дніпра в межах Дніпровського коридору, створено близько 500 територій та об'єктів природно-заповідного фонду України різних категорій — заказників, заповідних урочищ, природних заповідників, ландшафтних та національних природних парків тощо. Незважаючи на значний антропоційний вплив, на сьогодні уздовж Дніпра збереглося чимало цінних ВБУ. Серед них два водно-болотних угіддя міжнародного значення, включених до переліку територій, що охороняються Рамсарською конвенцією. Це «Дніпровсько-Орільська заплава» (Дніпропетровська область) та «Дельта Дніпра» (Херсонська область). Крім цього, уздовж Дніпра знаходяться 7 угідь загальною площею 119 235 га, які віднесені до тіньового списку водно-болотних угідь міжнародного значення. В межах Дніпровського екологічного коридору також розташовано 25 ІВА територій (*Important Bird Areas*, або територій, важливих для збереження птахів) загальною площею близько 470 тис. га.

Одним з кроків проектування Дніпровського екологічного коридору є дослідження сучасного стану ландшафтного та біологічного різноманіття найцінніших його ділянок (ядер) та створення відповідного сучасного каталогу, який стане основою екологічного моніторингу та підґрунтям для розробки заходів щодо збереження та відновлення даних територій.

Формування ландшафтно-ценотичних комплексів водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору

Будівництво каскаду водосховищ призвело до корінної трансформації природних ландшафтів на майже тисячокілометровій ділянці долини Дніпра. На місці затопленої заплави та частково борової тераси утворилося близько 140 тис. га мілководь, на яких під впливом комплексу різноманітних факторів сформувалися нові, специфічні ландшафти. На початкових стадіях розвитку вони були досить гетерогенними та нестійкими у просторі та часі системами [Зеров, 1967], які згодом, у процесі формування ставали все більш і більш структурованими. Сьогодні, після півстолітньої трансформації, вони набули рис, притаманних різноманітним природним водним екосистемам — річкам, заплавному озерам, болотам, гирловим ділянкам, причорноморським лиманам; а також і своїх специфічних рис. На сучасному етапі розвитку всім дніпровським водосховищам характерний сформований гідрологічний режим, отож, формування ландшафтних комплексів мілководь і їхнього рослинного покриву, відповідно, можна вважати такими, що стабілізувалися. Багаторічні дослідження та аналіз трансформації мілководних ландшафтів водосховищ дає підставу стверджувати про формування особливого специфічного типу ландшафту — водосховищного, який на сьогодні є невід'ємною складовою природних комплексів України [Мальцев, Зуб, 2004].

Більшість водосховищ каскаду є мілководними (приміром, у Київському водосховищі частка мілководь становить 40% від загальної площі, Дніпродзержинському — 36%, Кременчуцькому — 18%), основні масиви мілководь та заростей водних макрофітів зосереджені у їхніх верхніх частинах, дещо нижче зони виклинювання підпору, де була затоплена на глибину до 2 м дніпровська заплава. Значні за площею зарості розвинулися також на мілководних підтоплених гирлових ділянках головних приток Дніпра та, подекуди, вздовж берегів центральних ділянок водосховищ — на мілководдях, що виникли на затоплених берегових терасах (рис. 1).

Рис. 1. Розташування зарослих мілководь в деяких дніпровських водосховищах.

У результаті формування нових ландшафтів у верхніх ділянках усіх водосховищ каскаду утворилися водно-болотні угіддя складної структури. Це значні за площею плавнево-острівні масиви, які представляють собою системи островів та мілководних підвищень рельєфу (затоплені прируслові гряди, а також сучасні підвищення, складені алювіальними чи автохтонними наносами), розчленовані незначними зниженнями (протоки, стариці та заплавні водойми). На межі плавнево-острівних масивів та основного плеса водосховища формується своєрідна «авандельтова» зона, де яскраво виражені процеси акумуляції твердого стоку та проходження активних сукцесійних змін. Як правило (за винятком Запорізького та Дніпродзержинського водосховищ), з авандельтовими ділянками межують значні за площею мілководні плеса з постійним вітро-хвильовим впливом, гідрологічні та гідробіологічні характеристики яких подібні до лиманних комплексів. Отож, мілководдя водосховищ на сучасному етапі представляють собою надзвичайно складні поєднання ландшафтних комплексів, серед яких представлені як аквальні екосистеми, аналогічні річковим, озерним, лиманним, так і заплавні. Останні за своєю структурою аналогічні ландшафтним комплексам заплів і дельт великих рівнинних річок.

За результатами натурних спостережень рослинного покриву дніпровських водосховищ за період 1984–2010 рр. та вивчення ландшафтно-фітоценотична класифікація мілководь дніпровських водосховищ [Зуб та ін., 2005]. При цьому, першим етапом стало виділення певних ландшафтних одиниць за комплексом факторів середовища (насамперед гідрологічних). У подальшому вони інтерпретувалися у геоботанічному відношенні, коли рослинність розглядається на найбільш складному рівні організації — фітостроматичному [Лавренко, 1964], при якому об'єктом є не окремі фітоценози, а їхні сукупності. У такому разі рослинність окремого ландшафтного комплексу представляє собою історично та територіально складені сукупності фітоценозів. Все різноманіття ландшафтних комплексів водосховищ дніпровського каскаду було зведено до певного числа типів.

1. Ландшафтні комплекси вторинної заплави. На сучасному етапі для водосховищ Дніпра характерне відчуження ділянок прибережних акваторій масивами повітряно-водної рослинності, тобто має місце вторинне заплавоутворення. Природа наче намагається у новій ландшафтній ситуації реалізувати ті рішення, які вже є в її арсеналі. Формується новий ландшафтний комплекс, який подібний до природного (ландшафт втраченої заплави). Як результат, водосховища, техногенні за походженням, з плином часу все більше набувають рис природної екосистеми, беручи на себе роль резерватів біотичного різноманіття заплавних комплексів. Проте, зміна гідрологічного режиму (зарегулювання) призвело до зміни типу заплавоутворення: замість знищеної лучної заплави, яка заливалася під час весняної повені, сьогодні вздовж Дніпра формується заплава дельтового і плавневого типів. Основу таких ландшафтів складають комплекси високотравних повітряно-водних рослин. Вони більш продуктивні, але, мають значно нижчу господарську цінність. Під час цього процесу відновлюється також і типовий компонент річкових заплів — заплавні водойми, котрі представлені внутрішньоплавневими водоймами. Ландшафтним комплексам такого типу притаманні: значна біотопічна почленованість та складна хорологічна структура рослинного покриву, акумуляція твердого стоку, заболочування через продукування надмірної фітомаси. Рослинні угруповання, що тут формуються, аналогічні таким річковим і дельтовим заплів.

1.1. Дельтові ландшафти водосховищ сформувалися у верхів'ях водойм на затоплених ділянках заплави, а також у підтоплених гирлових ділянках основних приток Дніпра. Великі масиви мілководь, а також зниження швидкості течії в умовах підпору сприяють відкладенню тут алювію та проходженню процесів, відповідних процесам дельтоутворення в гирлах рівнинних річок (рис. 2).

1.1.1. Плавнево-острівні масиви приурочені до найвищих ділянок рельєфу і, зазвичай, зберігають риси рельєфу історичної дніпровської заплави. Прогресуюче заростання цих мілководь обумовлює утруднений водообмін і заболочення. Таким ділянкам характерний

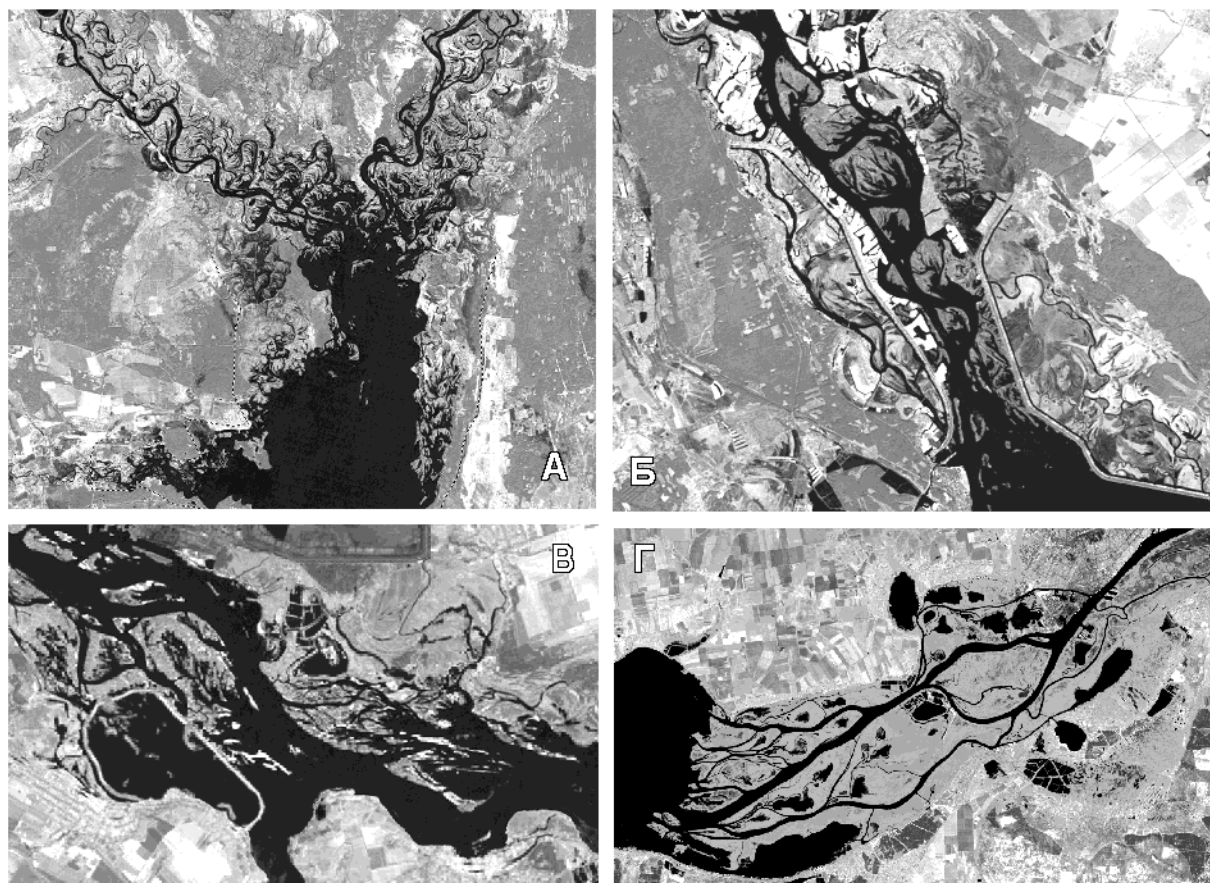

Рис. 2. Дельтові ландшафти водно-болотних угідь Дніпровського екокоридору:
 А — верхів'я Київського водосховища, Б — верхів'я Канівського водосховища,
 В — верхів'я Кременчуцького водосховища, Г — дельта Дніпра.

комплекс лімnofільних і евтрофно-болотних рослинних угруповань, основу якого складають масиви високотравних повітряно-водних видів.

— Острови — ділянки, яким притаманне тимчасове обводнення або перезволоження та переважання гігрофітної рослинності, у тому числі і деревно-чагарникової.

— Плавневі масиви — їм характерне відносно постійне обводнення і переважання очеретяних та рогузових угруповань болотного типу (формування сплавин). Діагностичними є угруповання осок, очерету (*Phragmites australis*), рогузів вузьколистого та широколистого (*Typha angustifolia*, *T. latifolia*) з видами болотного різнотрав'я (D. ass.: *Phragmitetum communis*, *Calystegio-Phragmitetum*, *Thelypteridi-Phragmitetum*, *Typhetum angustifoliae*, *Phragmito-Caricetum acutis*, *Caricetum acutiformis*, *Caricetum ripariae*).

— Озероподібні внутрішні водойми плавнів — розташовані серед плавневих масивів і характеризуються різним ступенем ізоляції, відповідно до чого формуються як лімнічні, так і болотні системи (аналоги заплавних водойм). Водообмін незначний, характерні потужні мулисті донні відкладення. Основу рослинного покриву складають лімnofільні (D. ass.: *Nymphaetum albae*, *N. candidae*, *Potametum natantis*, *Potametum nodosii*, *Polygonetum amphibii*, *Myriophylleto spicati*) та евтрофно-болотні угруповання (D. ass.: *Lemno-Spirodeletum*, *Sakvinio-Spirodeletum polyrrhizae*, *Hydrocharito-Stratiotetum*, *Ceratophylletum demersi*, *Batrachietum circinati*).

— Руслоподібні водойми плавнів — відносно глибоководні (1,5–3,5 м) ділянки серед плавневих масивів з вираженою течією. Розвиваються реофільні та реофільно-лімnofільні рослинні угруповання, постійним компонентом яких є глечики жовті

(*Nuphar lutea*) та широколистяні рдесники (D. ass.: *Nupharo lutei-Nymphaeetum candidae*, *Nupharo lutei-Nymphaeetum albae*, *Myriophyllo-Nupharetum*, *Myriophyllo-Potameum*).

1.1.2. **Авандельтові ділянки водосховищ** — наймолодша та найбільш нестабільна частина новоствореної дельти водосховищ. У результаті наявності течії, постійного надходження алювію та вітро-хвильової активності на цих ділянках спостерігається постійне переформування підводного рельєфу і трансформація рослинних угруповань.

— Конуси винесення алювію — підводні піщані коси (на межі плавнево-острівного масиву), які формуються вздовж (паралельно) водним потокам (аналогам русла) і здатні висуватися на основне плесо водосховища на багато кілометрів. Основу рослинного покриву таких ділянок складають реофільні угруповання з домінуванням глечиків жовтих (переважно занурена форма), плавуна щитолистого (*Nymphoides peltata*), рдесника злаколистого (*Potamogeton gramineus*) (D. ass.: *Nupharetum lutei*, *Nymphoidetum peltatae*, *Potametum graminei*, *Potametum perfoliati*).

— Мілководдя авандельти — розташовані поміж конусами винесення алювію і затоками авандельти. Це найдинамічніші в ценотичному плані ділянки, на яких спостерігається постійна перебудова рослинного покриву. Заростають піонерними алювіофільними угрупованнями специфічної просторової структури (округлі плями, «відьомські кільця»). Рослинний покрив вирізняється неоднорідністю та комплексністю, характерне високе видове різноманіття. Тут домінують угруповання кути озерної (*Schoenoplectus lacustris*), сусаку зонтичного (*Butomus umbellatus*), їжачої голівки прямої (*Sparganium erectum*), стрілолисту стрілолистого (*Sagittaria sagittifolia*), водяного горіху плаваючого (*Trapa natans*), плавуна щитолистого, глечиків жовтих (D. ass.: *Trapo-Nymphoidetum peltatae*, *Scirpetum lacustris*, *Sparganietum erecti*, *Butometum umbellati*, *Sagittario-Sparganietum emersi*).

— Затоки авандельти — розташовані з відкритого (плесового) краю плавнево-острівних масивів та мають різну ступень ізоляції. Захищеність мілководь створює сприятливі умови для переважання лімнофільних рослинних угруповань (домінують рослини з плаваючими листками — D. ass.: *Nymphoidetum peltatae*, *Trapetum natantis*, *Nupharo lutei-Nymphaeetum albae*). З розвитком акумуляційних форм рельєфу ці затоки згодом трансформуються у внутрішньооплавневі водойми.

1.2. **Ландшафти вторинної річкової заплави** формуються шляхом трансформації затоплених річкових терас і відокремлення мілководь від основного плеса водосховища грядами островів-останців. Вони приурочені до прибережних мілководь центральних ділянок водосховищ. Почленованим рельєфом та за типом заростання ландшафти вторинної заплави аналогічні плавнево-острівним масивам дельтових ландшафтів водосховищ, проте, їм характерна відсутність авандельтових ділянок та руслоподібних водойм. І, якщо дельтовим ландшафтним комплексам водосховищ властиве збільшення зарослих площ шляхом просування мілководь на основне плесо водосховища, то ландшафтам вторинної заплави притаманні процеси переформування та ізоляції наявних у водосховищі мілководних зон. З плином часу їхня ландшафтна структура стає аналогічною заболоченій природній заплаві з системою заплавлених озер та боліт.

2. **Аквальні ландшафти:** до цієї групи відносяться ландшафтні комплекси, що сформувалися на прибережних та плесових мілководдях водосховищ.

2.1. **Прируслові ландшафти** (річкового типу) — мілководдя, які формуються безпосередньо вздовж водних потоків (мілководні річкові ділянки, мілководдя вздовж судового ходу тощо). Їм характерні постійна течія, відкладення алювію, формування типових реофільних рослинних угруповань з домінуванням рдесників, стрілолисту, сусаку зонтичного та інших типових представників річкового комплексу (D. ass.: *Potametum perfoliati*, *Potameto-Vallisnerietum*, *Sagittario-Sparganietum emersi*, *Sparganietum erecti*, *Nupharetum lutei*, *Butometum umbellati*).

2.2. **Прибережні ландшафти** (озерного типу) — мілководдя, які сформувалися за відсутності вираженої течії. Це, зазвичай акумулятивно-абразійні мілководдя, що утворилися

вздовж узбереж водосховищ, в їхніх центральних та нижніх ділянках внаслідок розмивання хвилями берегових піщаних терас. Вони досить широкі смуги (до 200–300 м) піщаних відкладень вздовж береговій лінії водосховища. Заростають угрупованнями занурених рдесників.

2.2.1. *Мілководдя абразійні* — розташовані вздовж берегів, де мають місце процеси абразії. Для них властиві значна вітро-хвильова активність, рухливість донних відкладень, що обмежує розвиток рослинності. Переважають дуже розріджені угруповання рдесників гребінчастого (*Potamogeton pectinatus*) та пронизанолістого (*P. perfoliatus*) (D. ass.: *Potametum pectinati*, *P. perfoliati*).

2.2.2. *Мілководдя абразійно-аккумулятивні* розташовані вздовж берегів, які нещодавно стабілізувалися або були укріплені відповідними штучними спорудами. Характеризуються вітро-хвильовою активністю, аккумулятивними процесами, відсутністю чи незначним вмістом органічної речовини у донних відкладеннях. Тут формуються більш щільні зарості занурених макрофітів поясної просторової структури (D. ass.: *Potametum pectinati*, *P. perfoliati*, *Myriophylletum spicati*).

2.2.3. *Мілководдя аккумулятивні* характеризуються стабілізацією, обмеженням водообміном, мулистими донними відкладами. Окрім смуги занурених макрофітів, формуються пояси повітряно-водних і рослин з плаваючими листками (D. ass.: *Phragmitetum communis*, *Typhetum angustifoliae*, *Nupharo lutei-Nymphaeetum albae*, *Polygonetum amphibii*, *Potametum perfoliati*, *Myriophylletum spicati*).

2.3. *Плесові ландшафти* (ліманного типу) — об'єднують значні за площею аккумулятивні мілководдя, які формуються на центральних ділянках водосховищ, що межують з дельтовими ландшафтами. Їм характерні майже відсутність течії та висока вітро-хвильова активність. Тут розвиваються лімнофільно-реофільні угруповання занурених макрофітів мозаїчної структури, характерною рисою є відсутність повітряно-водних і рослин з плаваючими листками. Через постійний негативний гідрологічний прес рослинність знаходиться на початкових стадіях розвитку та трансформації ценотичних комплексів не відбувається. Ці мілководдя за характером заростання подібні до відкритих мілководь причорноморських лиманів. Тут переважають флористично збіднені угруповання плямистої структури рдесників пронизанолістого, блискучого (*Potamogeton lucens*), водопериці колосистої (*Myriophyllum spicatum*) (D. ass.: *Potametum perfoliati*, *Potametum lucentis*, *Myriophyllo-Potameum*).

2.4. *Ландшафти мілководь з підвищеним техногенним впливом* — мілководні ділянки водосховищ, які зазнають постійного техногенного впливу (постійних рух плавзасобів, днопоглиблювальні роботи, забирання чи намівання ґрунту, штучні донні субстрати тощо), внаслідок чого формуються нестабільні рослинні ценози, які зазвичай представлені лише фрагментами угруповань.

3. *Ландшафти зони тимчасового обводнення*. Вони формуються на мілководдях, які зазнають періодичного осушення у вегетаційний період внаслідок спрацювання рівня води у водосховищі. Їм характерне формування рослинних угруповань амфібійного ефемерного типу, в яких преважують види, здатні формувати різні екобіоморфи в залежності від ступеню обводнення — омег водяний (*Oenanthe aquatica*), водяна сосонка звичайна (*Hippuris vulgaris*), гірчак земноводний (*Polygonum amphibium*), водяний хрін земноводний (*Rorippa amphibia*) тощо (D. ass.: *Rorippo amphibiae-Oenantheum aquaticae*, *Eleocharitetum palustris*, *Hippuridetum vulgaris*, *Polygonetum amphibii*).

Таким чином, дніпровські водосховища через півстоліття після їх створення характеризуються складною структурою ландшафтних комплексів. На їхніх акваторіях представлені як аквальні ландшафти, так і комплекси, аналогічні річковим, озерним, лиманним та заплавному. Останні за своєю структурою подібні до ландшафтних комплексів заплави та дельти великих річкових річок. Зарегулювання призвело до зміни типу заплавоутворення: замість знищеної лучної заплави, яка заливалася під час весняної повені, формуються заплави дельтового та плавнево-болотного типів, основним структурним елементом яких є комплекси високотравної повітряно-водної рослинності. Водночас відбувається відновлення основних гідрографічних елементів річкової заплави — заплавної водойми.

Особливості флористичного складу вищих водних рослин Дніпровського екологічного коридору

Зарості вищих водних рослин є основною ландшафтоформуючою (структурною) одиницею водно-болотних угідь дніпровських водосховищ. Від початку затоплення заплави Дніпра при будівництві водосховищ та до сьогодні відбуваються процеси формування водосховищних ландшафтних комплексів та їхньої складової — водної та прибережно-водної флори та рослинності. Поява та розвиток заростей на затоплених територіях у перші роки існування водосховищ здійснювалися за рахунок фонду рослин річища Дніпра, його приток, боліт та заплавних водойм. У подальшому, зі стабілізацією гідрологічного та гідробіологічного режимів водосховищ, у флористичному та ценотичному комплексах вищих водних рослин відбувалися різноманітні процеси, пов'язані з міграцією окремих видів каскадом водосховищ, появою нових, перебудовою флористичного складу існуючих заростей, формуванням нових рослинних угруповань та ландшафтно-ценотичних комплексів. З плином більш, як півсторічного етапу існування цих водойм, сьогодні можна стверджувати, що на сучасному етапі відбулася певна стабілізація флористичного та фітоценотичного комплексів вищої водної рослинності дніпровських водосховищ.

Флора вищих водних рослин р. Дніпро до зарегулювання нараховувала 58 видів [Зеров, 1976]. На період вісімдесятих років минулого сторіччя в каскаді дніпровських водосховищ, за даними І.Л. Корелякової (1989), відмічалось 69 видів, на сучасному етапі, за нашими даними — 80 видів [Карпова, Зуб, 2005] (водна флора для можливості порівняння розуміється у об'ємі, запропонованому К.К. Зеровим та І.Л. Кореляковою).

Зміни частоти трапляння та ценотичної ролі видів. Більшість видів вищих водних рослин характеризуються широкою екологічною амплітудою. Саме тому закономірно, що майже половина списку видів (34 види), які були поширені на українській ділянці Дніпра до зарегулювання, зберегли свою присутність і у всіх водосховищах каскаду. Проте, частота трапляння видів та їх рясність зазнали значних змін в межах каскаду.

Зарегулювання Дніпра призвело до кардинальної зміни гідрологічного режиму, що спричинило, насамперед, значне скорочення кількості та площ ділянок з річковим режимом. Внаслідок цього, типові види алювіально-реофільного комплексу (сусак зонтичний (*Butomus umbellatus*), стрілолист стрілолистий (*Sagittaria sagittifolia*), іжачі голівки пряма (*Sparganium erectum*) та зринувша (*S. emersum*), частуха подорожникова (*Alisma plantago-aquatica*), куга озерна (*Scirpus lacustris*)), які раніше були постійними елементами флори річки та утворювали зарості, сьогодні втратили свої позиції. Ці види у водосховищах присутні, переважно, на ділянках з вираженою течією (верхні ділянки водосховищ та мілководдя з проточним режимом — конуси винесення алювію, прируслові мілководдя, міжострівні протоки), де вони формують масиви заростей.

Через появу у водосховищах великих за площею відкритих мілководних плес і ділянок з обмеженим водообміном, зросла роль видів лімнофільного комплексу порівняно із Дніпром до зарегулювання. Такі лімнофільні види, як водопериця колосиста (*Myriophyllum spicatum*), рдесники блискучий (*Potamogeton lucens*), злаколистий (*P. gramineus*), гребінчастий (*P. pectinatus*), різухи велика (*Najas major*) та морська (*N. marina*), елодея канадська (*Elodea canadensis*), які до зарегулювання зустрічалися спорадично, сьогодні формують багатокілометрові зарості, переважно у верхніх мілководних ділянках водосховищ, а також уздовж узбереж.

У верхніх ділянках усіх дніпровських водосховищ на затопленій заплаві та притерасних мілководдях сформувалися великі плавнево-острівні масиви з домінуванням видів евтрофно-болотного комплексу: очерет звичайний (*Phragmites australis*), рогази широколистяний (*Typha latifolia*) та вузьколистий (*T. angustifolia*), кушир занурений (*Ceratophyllum demersum*), водяний різак алоевидний (*Stratiotes aloides*), вільноплаваючі рослини. Саме

цим ділянкам з обмеженим водообміном притаманні процеси заболочення. До зарегульованьня Дніпра, на його поліській частині очерет звичайний, рогіз вузьколистий зустрічалися спорадично, але на Нижньому Дніпрі вони утворювали значні заболочені масиви. Натепер як болотні, так і водні угруповання цих видів займають значну частину мілководь водосховищ всіх трьох фізико-географічних зон. Різак алоеvidний, що раніше був більш типовим для поліської та лісостепової частин Дніпра, тепер у пониззі утворює великі масиви заростей.

Ряд рідкісних, реліктових видів макрофітів, раніше не характерних для Дніпра (таких, як альдрованда пухирчата (*Aldrovanda vesiculosa*), вольфія безкоренева (*Wolffia arrhiza*), різуха морська, каулінія мала (*Caulinia minor*), водяна сосонка звичайна (*Hippuris vulgaris*)), завдяки формуванню придатних біотопів, стали достатньо поширеними; крім того, зросла їх ценотична роль.

Міграція видів. Формування доволі схожих (за гідрологічним і гідробіологічним режимами) значних площ аквальних біотопів створило умови для активної міграції видів водної флори в меридіональному напрямку. Сьогодні має місце просунення видів каскадом водосховищ з північних регіонів на південь, а з південних — на північ. Серед перших — латаття чистобіле (*Nymphaea candida*), плавушник болотний (*Hottonia palustris*), які сьогодні зустрічаються аж до півдня Лісостепу. Будівництво водосховищ і формування придатних біотопів сприяло розселенню каскадом водопериці кільчастої (*Myriophyllum verticillatum*), пухирника звичайного (*Utricularia vulgaris*). Рогіз широколистий не відмічався для пониззя Дніпра, а тепер, хоча і не часто, але постійно присутній тут у болотних угрупованнях. Такі «північні» види, як рдесник плаваючий (*Potamogeton natans*), рогіз широколистий, лепешняк плаваючий (*Glyceria fluitans*) — просунулися до пониззя Дніпра; південніше мігрував і ряд дрібнолистих рдесників — рдесник сплюснутий (*P. compressus*), р. туполистий (*P. obtusifolius*), р. маленький (*P. pusillus*), р. волосовидний (*P. trichoides*).

Одним із шляхів збагачення флористичного комплексу деяких дніпровських водосховищ було розселення представників давньосередземноморської групи ареалів. Ці види, що були поширені, переважно, вздовж узбережжя азово-чорноморських лиманів, сьогодні стали звичним компонентом флори мілководь деяких водосховищ. Так, куга гострокінцева (*Scirpus micronatus*) трапляється на узбережжях Каховського водосховища, панікелія стеблиста (*Zannichellia pedunculata*) та види рогозів понтичної групи — рогіз Лаксмана (*Typha laxmannii*) та р. Зерова (*T. zerovii*) — спорадично зустрічаються вздовж берегів усього каскаду водосховищ аж до Полісся. До Полісся поширилися також такі «південні» види, як валіснерія спіральна (*Vallisneria spiralis*), рдесник вузлуватий (*P. nodosus*), бульбокомиш морський (*Bolboschoenus maritimus*). Куга Табернемонтана (*Scirpus tabernaemontani*), яку відзначали лише для Нижнього Дніпра, тепер просунулася до півночі Лісостепу, хоча і зустрічається спорадично.

Відзначимо проникнення на нові ділянки Дніпра водяного жовтецю Ріона (*Batrachium rionii*) — на мілководдя Дніпровського, водяного жовтецю водяного (*B. aquatile*) — до Кременчуцького, рдесника Фріза (*Potamogeton friesii*) — до Каховського, рдесника волосовидного — до Київського, Канівського та Дніпровського водосховищ.

В складі флори дніпровських водосховищ з'явилися також види бореального типу ареалу, які раніше тут не наводилися: пухирник середній (*Utricularia intermedia*) — на Київському, пухирник малий (*U. minor*) — на Київському та Канівському.

Будівництво водосховищ і формування придатних біотопів сприяло розселенню каскадом водяного горіха плаваючого (*Trapa natans s.l.*). Цей, занесений у Червону книгу України реліктовий вид, раніше відмічався у двох районах, що далеко лежали один від одного — Верхньому та Нижньому Дніпрі. Сьогодні водяний горіх у пониззі Дніпра вже не утворює таких значних заростей, насамперед, через зміну гідрологічного режиму дніпровської гирлової області та прогресуючого її засолення [Мальцев та ін. 1991]. Проте, на противагу, наприкінці минулого століття цей вид став надзвичайно масовим на Каховському, Дніпродзержинському, Запорізькому, Канівському та Київському водосховищах, де фор-

мує масиви заростей. Таким чином, за останні 25–30 років у водосховищах пройшла потужна експансія водяного горіха, і відбулося це не як наслідок природоохоронних заходів, а в результаті проходження природних сукцесійних процесів, насамперед вторинного заплавоутворення.

Поширення плавуна щитолистого (*Nymphoides peltata*) до зарегулювання було обмежене степовим Дніпром, де вид був масовим. Сьогодні вид масово трапляється у південних водосховищах (Каховське і Запорізьке) і зрідка — у пониззі Дніпра.

Види-вселенці — з метою фітомеліорації та берегоукріплення у водосховища Дніпра була інтродукована цицанія широколиста (*Zizania latifolia*), яка зараз подекуди формує масиви заростей. Останнім часом в Канівському водосховищі було відмічено новий вид для України — *Elodea nuttallii*.

Водні макробезхребетні тварини

Формування біоти новоутворених водойм в перші роки йшло на основі видів — мешканців руслових екосистем, а також видів — мешканців заплавних водойм. Перші, будучи в основному реофільними, дуже сильно звузили ареал свого мешкання, затримавшись, переважно, у верхів'ях водосховищ, в районах, близьких до зони виклинювання підпору. Друга група видів, основу якої складають прибережно-фітофільні і фітофільні види, стали масовими на мілководдях, зарослих вищою водною рослинністю, або вільних від неї. Пелагічні біотопи відкритих просторів водосховищ в перші роки їх існування (в умовах гіперцвітіння фітопланктоном) населялися в основному досить великими гіллястувусими і веслоногими ракоподібними (так званій, «планктон великої калюжі»). Наступні десятиліття ознаменувалися прогресуючою експансією у водосховища видів понто-каспійського фауністичного комплексу. Це явище обумовлене зняттям бар'єру у вигляді течії на шляху розселення понто-каспійців. Представники цієї морської за походженням групи стали масовими в планктоні і бентосі, і навіть у фіталі деякі види понто-каспійських гамарид формують великі біомаси. Таким чином, загальна кількість видів безхребетних в каскаді водосховищ істотно збільшилася (за рахунок понто-каспійських видів) у порівнянні з «річковою» ситуацією.

Багато представників понто-каспійської фауни, які до зарегулювання в найбільшій кількості існували в пониззях річок, зокрема, лиманах, почали активно розселитися в верх водосховищами [Беспозвоночные и рыбы..., 1989]. Зараз у дніпровських водосховищах мешкають 53 таких видів безхребетних: у бентосі — 46 видів, у зоопланктоні — 7 [Гусынская, Жданова, 1978; Плигин, 1985; Плигин, Емельянова, 1989; Шерстюк, Гусынская, Сергеев и др., 1987]. Серед них по два види поліхет (*Hypania invalida* та *Hypaniola kowalewskyi*) та моллюсків (*Dreissena polymorpha* та *D. bugensis*). Експансія представників понто-каспійської фауни у водосховища може розглядатися як новий етап завоювання морськими за походженням видами прісноводних помешкань, причому, цей етап характеризується масовим перенесенням в прісноводне середовище способів відтворення, характерних для мешканців морського середовища. Представники цієї групи стали масовими в планктоні і бентосі, і, зазвичай, визначають структуру водних тваринних угруповань. В одних випадках вони виступають фактором творення середовища і слугують едіфікаторами консорцій (*Dreissena polymorpha*), в інших самі виступають в ролі консортів (гамариди).

За характером біотопічної притаманності макробезхребетні внутрішніх водойм (зокрема водосховищ) поділяються на такі екологічні групи [Зимбалева, 1981]:

— **донні** — мешканці донних біотопів, що спроможні пережити значний дефіцит кисню. Найхарактерніші представники цієї групи — олігохети-тубіфіциди та широко розповсюджені, відомий усім акваріумістам, мотиль (личинки комара-дзвінця *Chironomus plumosus*). Оксифільні форми нечисленні, представлені двостулковими моллюсками (роди *Unio*, *Anodonta*);

— **донно-фітофільні організми** характеризуються вибагливістю до вмісту у воді розчиненого кисню. Це мешканці донних біотопів, які за певних обставин (погіршення кисневого режиму, замулення дна та його занесення рослинним опадам тощо) легко завойовують зону заростей. Типовими представниками цієї групи є зябродихаючі моллюски (*Viviparus viviparus*, *Lithoglyphus naticoides*, *Theodoxus fluviatilis*), більшість понто-каспійських вселенців (наприклад, бокошлани, а також обидва види дрейсени);

— **фітофільні організми** асоційовані із заростями водної рослинності, хоча безпосередньо споживають водні рослини дуже нечисленні види, зокрема, гусінь метеликів *Actotropus niveus*, *Paraponix stratiotata*, *Nymphula nympheta*, личинки мух роду *Hydrellia* тощо. Значно більшу роль в заростях відіграють мінери-фільтратори — вони прогризають ходи («міни») в пагонах та листках водних рослин, які слугують укриттям, при цьому живляться способом відфільтровування з води завислих часток органічної речовини (личинки комарів-дзвінців роду *Glyptotendipes*, *Endochironomus tendens* тощо). Найчисленнішими є фітофіли-компонен-

ти обростання, які використовують як субстрат поверхню пагонів та листків (*Crycotopus gr. silvestris*, *Cryptochironomus gr. pararostratus*, *Endochironomus albipennis* тощо);

— **прибережно-фітофільні організми.** Ступінь їхнього кількісного розвитку визначається двома факторами — глибиною (зворотна залежність) та наявністю водної рослинності: вони тяжіють до невеликих, можна сказати, найменших глибин, а водна рослинність розширює їхні можливості розповсюдження у водоймі, «підіймаючи» їх до поверхні. До цієї групи відносяться досить древні організми, з мезозойських часів пристосовані виживати за дуже динамічних умов середовища (різкі зміни концентрації розчиненого кисню, швидке осушення біотопу аж до пересихання водойми): легеневі молоски, одноденки, клопи, жуки.

За даними Ю.В. Плігіна (2005, 2007, 2008) сучасний стан угруповань макрзообентосу мілководь дніпровських водосховищ характеризується достатньо великою роллю в ньому обох видів дрейсени (хоча в останні роки спостерігається певне зниження їх біомас у більшості типів біотопів) та відносною стабілізацією структури; біомаса м'якого (без молосків) бентосу в рівнинних водосховищах Дніпра, як правило, коливається в межах 4–15 г/м². Найпродуктивніші угруповання зоофітосу, асоційовані із зануреною рослинністю, а саме, із заростями рдесників та куширу; розбіжності у біомасі тут дуже значні і сягають іноді 1–2 порядків.

Суттєву роль відіграють макробезхребетні в процесах самоочищення водойм. При цьому фільтратори організують потік речовини таким чином, що відбувається деградація органічних сполук. До того ж, безхребетні формують кормову базу риб та інших водних і навколоводних тварин.

Безхребетні тварини наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору

На сучасному етапі вивчення фауни неможливо дати цілісну картину безхребетних наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору. На те є дві головні причини. Перша полягає в тому, що безхребетні тварини представлені дуже великою кількістю видів, багато з яких, як вважається, є досі невідомими для науки. В Україні фауна безхребетних тварин нараховує понад 44 тис. видів, серед них лише комах — понад 35 тис. видів. Можна припустити, що значна частка цих тварин, зокрема комах, зустрічається і в межах Дніпровського екокоридору, який перетинає три природні зони — лісову, лісостепову і степову — та закінчується узбережжям Чорного моря. Так, серед досить ретельно вивчених бабок (*Odonata*), які тяжіють до водойм та фауна яких в Україні нараховує 74 види, 67 (що становить трохи більше 90%) відмічені в різних водно-болотних угіддях Дніпра та його лиману. За експертною оцінкою, лише для Середнього Придніпров'я можна очікувати наявність 12–14 тис. видів безхребетних, а то й більше. Велика частка безхребетних мешкає в ґрунті і залишається непоміченою і слабо вивченою. Насамперед це стосується найпростіших (інфузорій, амеб, джгутикових тощо). Лише в одному Канівському заповіднику найпростіших виявлено в ґрунті, підстильці та водах понад 800 видів. Друга причина, чому зараз неможливо дати цілісну картину безхребетних наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору полягає в тому, що одні групи безхребетних в еколого-фауністичному аспекті вивчені досить добре (як, наприклад, бабки та лускокрилі, особливо денні метелики), тоді ж як про багато інших відомо дуже мало. Крім того, в просторово-географічному аспекті теж існують істотні прогалини. Так, зокрема, ми більше знаємо про фауни безхребетних з околиць великих міст, які водночас є науковими центрами (наприклад, Київ, Дніпропетровськ та ін.), чи окремих заповідних територій (Канівський та Дніпровсько-Орільський природні заповідники, Чорноморський біосферний заповідник), де багато років ведуться інвентаризаційні дослідження.

З огляду на зазначені перешкоди, подальший нарис безхребетних наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору стосуватиметься раритетної частини фауни, тобто таких видів, які є вразливими, рідкісними чи зникаючими, та занесені до охоронних списків: Червоної книги України (ЧКУ), Європейського Червоного Списку (ЄЧС), Бернської Конвенції (БК). Всього, за нашою оцінкою, тут мешкає 130 видів. Переважна більшість представлена комахами, і лише 3 види належать до інших груп (ейзенія Гордеева (*Eisenia gordejefi*) — до олігохет, а багатозв'яз гірський український (*Polydesmus montanus*) та лептоюлюс Семенкевича (*Leptojuhus semenkevitchi*) — до багатоніжок; всі три види занесені до ЧКУ). Серед відмічених комах до третього видання ЧКУ внесено 121 вид (або 53,5% загальної кількості видів комах в ЧКУ). До ЄЧС та БК внесено відповідно 3 та 15 видів, представлених виключно комахами.

Як було зазначено спочатку, в просторово-географічному аспекті вивчення безхребетних існують істотні прогалини, і хоча нами розглядаються майже виключно види комах, вони нерівномірно вивчені для окремих водно-болотних угідь (ВБУ) Дніпровського екокоридору. Так, кількість видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК), та встановлених для окремих ВБУ, коливається від 15 (Великолузькі водно-болотні угіддя) до 84 (верхів'я Канівського водосховища) (рис. 3). Про таку нерівномірність свідчить і коефіцієнт варіації цих коливань, який становить 56,7%. Цікаво, що для всієї фауни бабок, види яких зустрічаються в межах Дніпровського екокоридору, ці коливання не є такими істотними (від 33 до 56), а їхній коефіцієнт варіації складає всього 14,6%.

Звичайно, тут мають значення регіональні відмінності та те, що раритетна фауна безхребетних наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору у таксономічному відношенні не є однорідною. До того ж, різні групи привернули неоднакову увагу дослідників. В додаток до суб'єктивних факторів зіграли свою роль наближеність

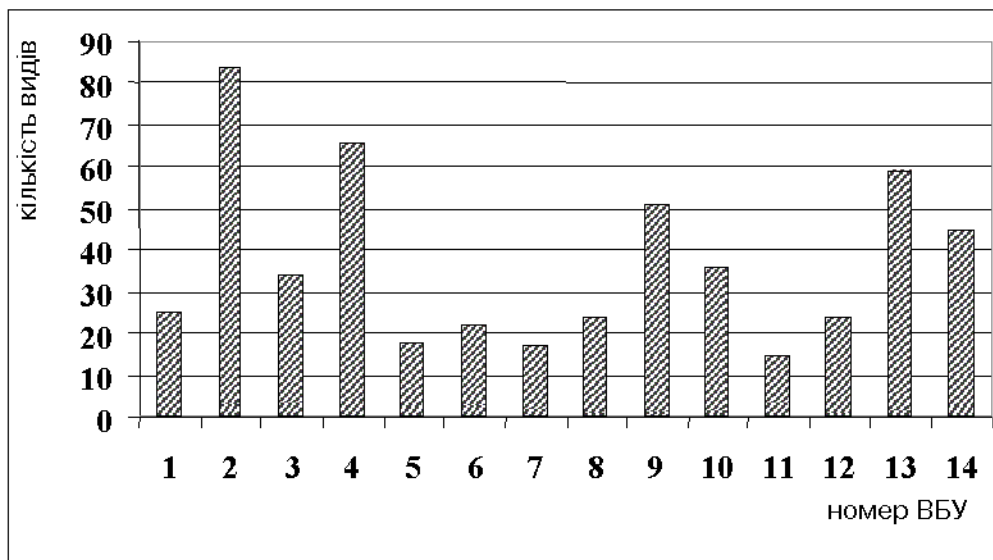

Рис. 3. Кількість видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК), для наземних та навколоводних біотопів окремих водно-болотних угідь Дніпровського екокоридору (назву ВБУ див. на стор. 5).

певних ВБУ Дніпровського екокоридору до великих міст, де зосереджений значний науковий потенціал. Це, насамперед, стосується верхів'я Канівського водосховища (ВБУ № 2), велика частина якого безпосередньо знаходиться в межах Києва, верхів'я Запорізького водосховища (або Дніпровсько-Орільські водно-болотні угіддя, які позначені № 9), розташовані близько до Дніпропетровська.

Певну роль відіграє і наявність об'єктів природно-заповідного фонду, насамперед заповідників, де здавна провадяться інвентаризаційні дослідження як силами персоналу наукових відділів цих установ, так і приїжджими академічними фахівцями. Це стосується насамперед верхів'я Кременчуцького водосховища (ВБУ № 4), де неподалік розташований Канівський природний заповідник, створений ще в 1923 році, того ж таки верхів'я Запорізького водосховища, де з 1990 року діє Дніпровсько-Орільський природний заповідник, гирлова область Дніпра (ВБУ № 13) та Дніпровського лиману (ВБУ № 14), які з 1927 року перебувають в сфері інтересів Чорноморського біосферного заповідника. Крім того, останні два угіддя досить інтенсивно вивчаються дослідниками з Херсона.

З огляду на те, що Дніпровський екокоридор перетинає три природні зони — лісову, лісостепову і степову — та закінчується узбережжям Чорного моря, можна очікувати, що між ними дійсно мають існувати регіональні відмінності у складі відповідної фауни, які, однак, можуть виявитися не зовсім чітким або зовсім слабо проявитися через згадані вище причини. Природно, що суміжні водно-болотні угіддя мають більше спільних видів, ніж ті, які віддалені один від одного. Так, за коефіцієнтом подібності (КП) Серенсена-Чекановського багато спільних видів раритетної фауни безхребетних наземних та навколоводних біотопів є у Світловодських водно-болотних угіддях (ВБУ № 6) та верхів'ях Дніпродзержинського водосховища (ВБУ № 7), їхній КП складає 0,798; у гирловій області Дніпра (ВБУ № 13) та Дніпровському лимані (ВБУ № 14), КП складає 0,731. Найменший показник КП (0,257) фіксується для досить віддалених угідь — верхів'я Канівського водосховища (ВБУ № 2) та Великолузькі водно-болотні угіддя (ВБУ № 11). При цьому, в середньому, показник КП для всіх угідь Дніпровського екокоридору складає 0,455, який ближчий до мінімального значення, що може свідчити, з певними застереженнями, про посередню, якщо не менше, роль долини Дніпра у якості екокоридору для наземної та навколоводної фауни безхребетних, яка зустрічається в оточенні зазначених вище водно-болотних угідь.

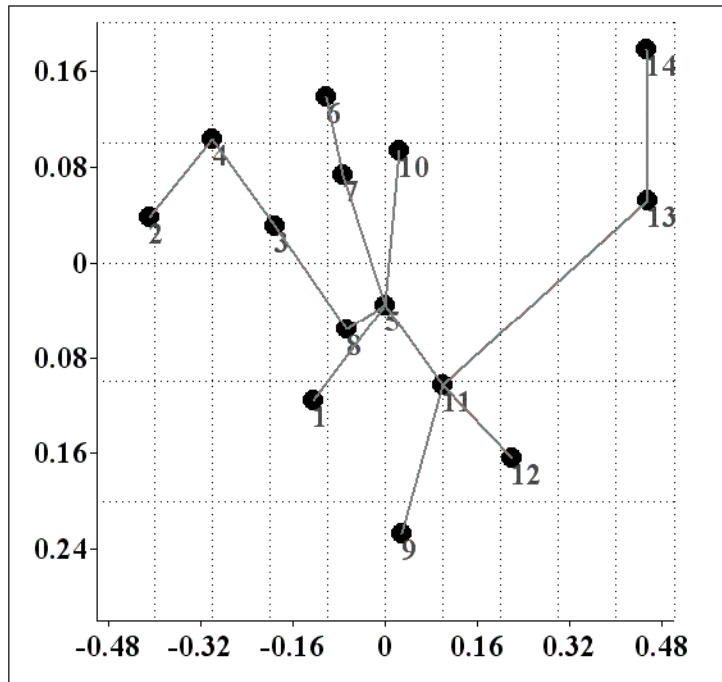

Рис. 4. Зв'язки (за величиною коефіцієнту подібності Серенсена-Чекановського) між окремими водно-болотними угіддями у просторі двовірної координатної системи, отриманої методом неметричного багатомірного шкалювання (1–14 — номери ВБУ).

Для наочного представлення зв'язків (за величиною КП) між окремими водно-болотними угіддями отримані дані опрацьовані методом неметричного багатомірного шкалювання, де первинну інформацію вдається представити у вигляді точок у просторі невеликої розмірності (в найпростішому випадку у двовірному просторі), а найістотніші зв'язки вимальовуються у вигляді дерева, довжина гілок яких пропорційна «дистанції» між відповідними об'єктами, тобто, чим коротша гілка, тим подібнішими є об'єкти. Загалом отримана на рис. 4 картина не є однозначною, проте досить виразно виділяється «північна» група угідь (№№ 2, 3, 4) та група «південних» (№№ 11, 12, 13, 14). Решту можна вважати перехідними (або невизначеними через вже зазначені причини). Поки що лише в загальних рисах виділені групи можуть бути прив'язані до відповідних природних зон.

Для порівняння можна навести, що для бабок Дніпровського екокоридору середній показник КП для всіх угідь є значно вищий і складає 0,721 при мінімальному значенні у 0,531. Можна припустити, що роль долини Дніпра у якості екокоридору для бабок є значно суттєвішою через їхній амфібіонтний спосіб життя. Особливо це спостерігається зараз з настанням кліматичних змін та підвищенням температурних показників.

Так, Е.В. Шарлемань та Г.В. Артоболевський, вивчаючи одонатофауну Києва та його околиць, вказали у 1915 році для острова Труханів, який представляє собою один з дніпровських островів (ВБУ № 2), 27 видів бабок. Повторне обстеження острова через майже сто років виявило тут 30 видів. Спільними в обох випадках є 17 видів: *Aeshna viridis*, *Brachytron pratense*, *Calopteryx splendens*, *Coenagrion puella*, *C. pulchellum*, *Cordulia aenea*, *Enallagma cyathigerum*, *Erythromma najas*, *Gomphus flavipes*, *Ischnura elegans*, *Lestes sponsa*, *Leucorrhinia pectoralis*, *Libellula quadrimaculata*, *L. fulva*, *Sympetrum flaveolum*, *S. sanguineum*, *S. vulgatum*. КП у такому разі складає 59,6%. Серед вказаних для початку століття видів не вдалося віднайти наступні: *Aeshna cyanea*, *Coenagrion hastulatum*, *Gomphus vulgatissimus*, *Ischnura pumilio*, *Lestes virens*, *Leucorrhinia rubicunda*, *Libellula depressa*, *Somatochlora flavomaculata*, *S. metallica*, *Sympetrum danae*. Треба зазначити, що і на той час більшість (а саме 7) з цих видів рідко траплялися на острові, проте це не можна сказати, наприклад, про *S. metallica*, який зустрічався тут у великій кількості.

Нове обстеження острова виявило такі види бабок, яких тут раніше не реєстрували: *Aeshna affinis*, *A. isosceles*, *Anax imperator*, *A. parthenope*, *Coenagrion armatum*, *Crocothemis erythraea*, *Epitheca bimaculata*, *Erythromma viridulum*, *Leucorrhinia caudalis*, *Orthetrum cancellatum*, *Platycnemis pennipes*, *Symptesta paedisca*, *Sympetrum meridionale*. Такий склад свідчить про

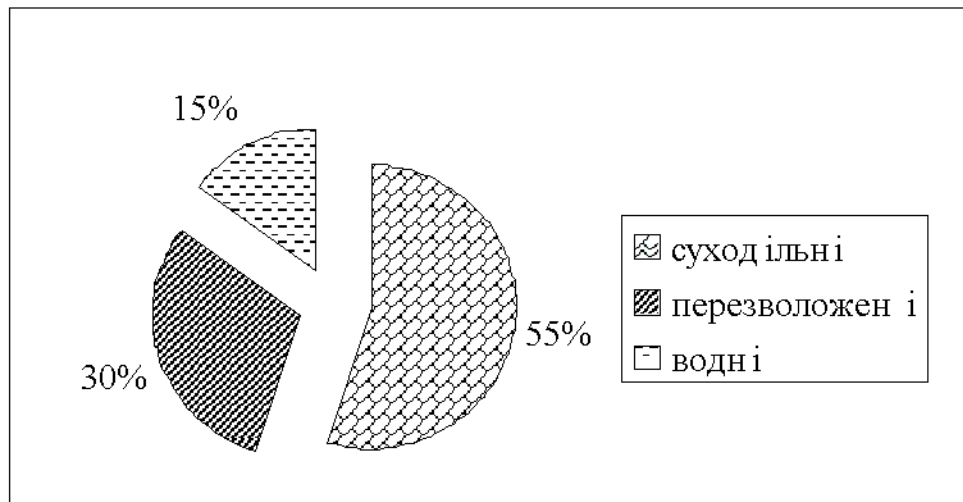

Рис. 5. Процентне співвідношення біотопів за кількістю відмічених в них безхребетних*, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК), в водно-болотних угіддях Дніпровського екокоридору.

* розглядаються безхребетні наземних та навколоводних комплексів, проте деякі з них, переважно амфібіонтні, зустрічаються і в водних біотопах

просування теплолюбних видів бабок з півдня, яке найімовірніше відбулося по Дніпровському екокоридору. Раніше на дніпровських островах вони або ніколи не зустрічалися (наприклад, *Crocothemis erythraea*), або траплялися дуже рідко (як, наприклад, *Anax parthenope* чи *Erythromma viridulum*).

Подібно до коливань загальної кількості видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК), для окремих ВБУ спостерігаються і значні коливання щодо того, як представлені окремі категорії видів. Так, більше всього (34) виявлено вразливих видів у верхів'ї Канівського водосховища, тоді, як менше всього (7) – у верхів'ї Дніпродзержинського (ВБУ № 7). Рідкісних видів теж більше всього (36) виявлено у верхів'ї Канівського водосховища, а менше всього (по 3) – знову-таки у верхів'ї Дніпродзержинського водосховища та у Великолузьких водно-болотних угіддях (ВБУ № 11). Щодо зникаючих видів, то їх більше всього виявлено в біотопах верхів'я Кременчуцького водосховища (ВБУ № 4). Загалом види різних категорій поширені вкрай нерівномірно між угіддями Дніпровського екокоридору, про що свідчать відповідні коефіцієнти варіації – 49,4% для вразливих, 80,3% для рідкісних та 74,3% для зникаючих видів.

З огляду на кількісні показники, певним критерієм цінності угіддя може бути, на нашу думку, співвідношення кількості видів окремих категорій. Наприклад, більш цінним буде угіддя, де рідкісні види переважають над вразливими. У такому разі серед розглянутих угідь найбільш цінними (з урахуванням всіх застережень, та й ситуація з часом може змінитися) виявляються верхів'я Канівського водосховища (співвідношення рідкісних видів до вразливих складає 36/35), верхів'я Кременчуцького водосховища (26/25), гирлова область Дніпра (29/20), Дніпровський лиман (26/13). Між іншим, у цих угіддях більше всього відмічено зникаючих видів.

Безхребетні, які розглядаються, можуть зустрічатися в різних біотопах, проте більшість з них надають перевагу перебуванню в одному. Це відбувається у 63 випадках (або 48, 5%). Правда, така картина може складатися ще й тому, що багато із зазначених видів є досить рідкісними чи, навіть, зникаючими, тому значною є частина поодиноких знахідок. В двох біотопах відмічено приблизно третину видів (43, або 33,1%), а в понад двох – 24 (18,5%).

Серед розглянутих безхребетних більшість (55%) зустрічається в суходільних біотопах, далі йдуть перезволожені біотопи (30%). Хоча тут розглядаються безхребетні наземних та навколоводних комплексів, проте деякі з них, переважно амфібіонтні, зустрічаються і в водних біотопах – заплавах, плавневих масивах тощо (15%) (рис. 5).

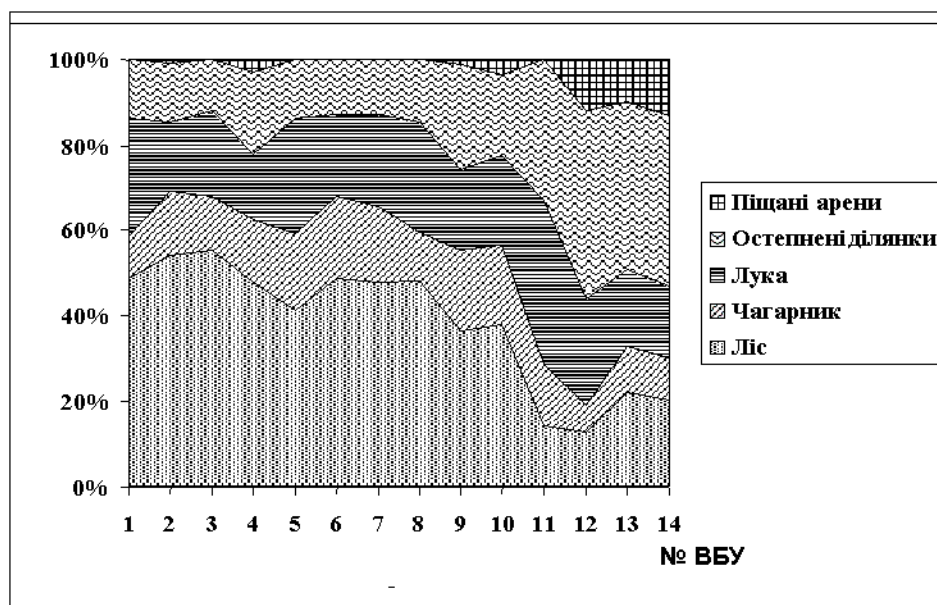

Рис. 6. Процентне співвідношення суходільних біотопів по кількості відмічених у них видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК), для окремих водно-болотних угідь Дніпровського екокоридору.

У суходільних біотопах найбільш насичені видами ліси (36,8% реєстрацій зроблені саме тут), далі йдуть остепнені ділянки (21,6%), луки (18,7%), чагарники (13,2%), піщані арени (3,7%). В інших біотопах (в т.ч. синантропних) відмічено 5,9%. Разом з тим, зазначені біотопи в меридіональному розрізі Дніпровського екокоридору мають свою специфіку (рис. 6). Так, починаючи з верхів'я Кременчуцького водосховища, помітно зростає роль остепнених ділянок у якості місця перебування безхребетних. У Великолузьких водно-болотних угіддях види безхребетних починають надавати перевагу суходільним лукам та остепненим ділянкам, а не лісовим біотопам, як це було досі. В угіддях затоки нижньої ділянки Каховського водосховища ця тенденція посилюється, помітно стає частка видів, які надають перевагу піщаним аренам. Нарешті, в угіддях Дніпровських плавнів та Дніпровського лиману суттєвою є частка видів комах, які займають остепнені ділянки, і помітно зростає кількість тих, які зустрічаються на піщаних аренах.

Для перезволожених біотопів заплавні ліси, заболочені чагарники та луки відіграють приблизно однакову роль у якості біотопу для безхребетних, які розглядаються, — 35,8; 29,0; 25,7% відповідно. Та їхнє значення у меридіональному розрізі Дніпровського екокоридору залишається досить сталим (рис. 7). Болота та піщані коси мало насичені видами (6,8 та 2,8%, відповідно), проте ці біотопи є найбільш вразливими.

З водних біотопів найбільшу роль відіграють заплави (41% реєстрацій для цього типу біотопів), менше всього — плавневі масиви (1%).

Заключення

1. За нашою оцінкою в наземних та навколоводних біотопах Дніпровського екокоридору мешкає 130 видів безхребетних, представлених олігохетами, багатоніжками та комахами, які занесені до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Це число, очевидно, не є остаточним.

2. Окремі водно-болотні угіддя Дніпровського екокоридору вивчені в неоднаковій мірі і види між ними розподілені вкрай нерівномірно, що визначається як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами.

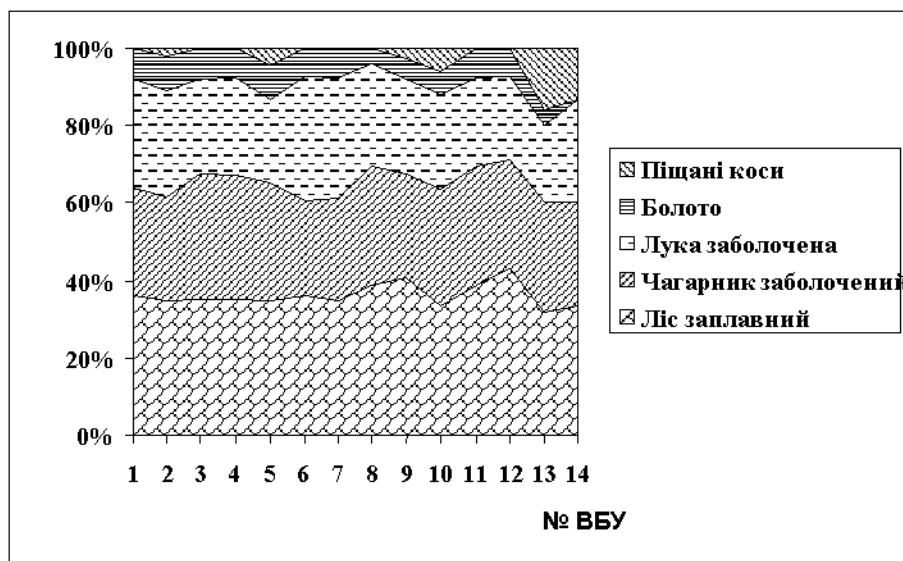

Рис. 7. Процентне співвідношення перезвожених біотопів по кількості відмічених у них видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК), для окремих водно-болотних угідь Дніпровського екокоридору.

3. Досить низький середній показник подібності складу наземних та навколоводних безхребетних Дніпровського екокоридору може свідчити, з певними застереженнями, про посередню, якщо не менше, роль долини Дніпра саме як екокоридору для її представників, що, найочевидніше, є наслідком їхнього переважно позаводного способу життя. Для порівняння можна навести, що для такої амфібійної групи безхребетних, як бабки, цей показник істотно вищий.

4. За критерієм співвідношення рідкісних та вразливих видів найціннішими на сучасному етапі знань угіддями визнані верхів'я Канівського та верхів'я Кременчуцького водосховищ, Дніпровська гирлова область та Дніпровський лиман, які мають бути пріоритетними у зосередженні природоохоронних зусиль.

5. При цьому, в першому випадку увага має бути надана суходільним та заплавному лісам, другому – суходільним лісам та остепненим ділянкам, третьому й четвертому – остепненим ділянкам та піщаним косам. Болота майже всюди містять мало видів, проте, через свою вразливість заслуговують на охорону. З водних біотопів найбільшу роль відіграють запливи, де зосереджується основна кількість амфібійних видів.

Круглороті та риби Дніпра та його водосховищ

Фауністичний іхтіокомплекс Дніпра нараховує близько 80 видів, що відносяться до наступних екологічних груп (за класифікацією С.Г. Крижанівського, 1949):

1. Основу іхтіоценозів становить **комплекс фітофільних риб**. До нього відносяться плітка (*Rutilus rutilus*), лящ (*Abramis brama*), лин (*Tinca tinca*), карасі сріблястий (*Carassius auratus gibelio*) та золотий (*C. carassius*), плоскирка (*Blicca bjoerkna*), верховодка (*Alburnus alburnus*), головень (*Leuciscus cephalus*), щипавка (*Cobitis taenia*), щука (*Esox lucius*), йорж (*Gymnocephalus schraetser*), окунь (*Perca fluviatilis*), бичок-пудик (*Proterorhinus marmoratus*) та інші.

2. **Літофільний комплекс** представлений, насамперед, осетровими, що майже зникли з водойм Дніпра, а також головнем (*Leuciscus cephalus*), білизною (*Aspius aspius*), рибцем (*Vimba vimba*), миньом (*Lota lota*), бичком-пісочником (*Neogobius fluviatilis*), бичком-кругляком (*Neogobius melanostomus*).

3. **Група пелагофілів** нечисленна, це оселедцеві, чехоня (*Pelecus cultratus*), білий та строкатий товстолобики (*Hypophthalmichthys molitrix*, *Aristichthys nobilis*), білий амур (*Stenopharyngodon idella*).

4. До ще меншої **групи остракофілів** (відкладають ікру в мантию молюсків) належить гірчак (*Rhodeus sericeus*).

5. Голка морська (або іглиця) чорноморська пухлощока (*Syngnathus nigrolineatus*) відноситься до **групи риб, що виношують ікру**.

Промисел у дніпровських водосховищах зосереджений переважно на 5 видах: плітка, лящ, судак (*Sander lucioperca*), білий і строкатий товстолоби. На окремих ділянках Дніпра до групи масових промислових риб потрапляють сом (*Silurus glanis*) або чехоня.

Зараз (табл. 1) у дніпровських водосховищах мешкають 14 видів риб понто-каспійського фауністичного комплексу [Пинчук, Смирнов, Коваль, Шевченко, 1985]. До зарегулювання Дніпра оселедець чорноморсько-азовський (*Alosa kessleri pontica*) піднімався на значну відстань вгору за течією у весняний період для розмноження [Владимиров, Сухойван, Бугай, 1963], інші види, здебільшого, не проникали вище за дніпровські пороги, і лише одиначі, як, наприклад, триголкова колючка (*Gasterosteus aculeatus*), зустрічалися всюди.

Зростання ролі понто-каспійських видів риб в екосистемах водосховищ – насамперед результат їх саморозселення [Шевченко, Мальцев, 2005]. Головною особливістю цих видів є їх перехід до існування у прісній воді впродовж усього життєвого циклу. Окремі види (оселедець) значно скоротили міграційні шляхи, ставши, фактично, осілими в Каховському водосховищі.

Надзвичайно важливу роль у перетворенні структури рибного населення водосховищ відіграла акліматизація у другій половині ХХ століття так званих рослиноїдних риб (білий амур, білий і строкатий товстолобики), яких коректніше було б називати китайськими коропами, як це прийнято в англомовній спеціальній літературі. Вони не відтворюються у природних умовах України і поповнення ними водосховищ відбувається лише штучним шляхом (зариблення одно-дволітньою молоддю).

Разом з рослиноїдними рибами у водойми України був випадково вселений амурський чебачок (*Pseudorasbora parva*), який тут натуралізувався і, приміром, є одним з масових видів риб мілководних заток Каховського водосховища. Масовим видом є також сріблястий карась, інтродукований до центральної та східної Європи у кінці ХІХ століття; тепер він став одним з промислових видів у Каховському водосховищі. Також поступово масовим у водосховищах Дніпра стає ротан-головешка (*Percottus glenii*). Невдачею закінчилася акліматизація в дніпровські водосховища сигових риб [Демченко, Вятчанина, Ерко, 1986]: рипуса (*Coregonus albula ladogensis*), чудського сига (*C. lavaretus maraenoides*), сига-лудоги (*C. ludoga*) і пеляді (*C. peled*), а також кутума (*Rutilus frisii kutum*) та великоротого буфало (*Ictiobus cyprinellus*).

Таблиця 1.

Поширення понто-каспійських видів риб у Дніпрі та його водосховищах
(за: Шевченко, Мальцев, 2005) (а – до зарегулювання Дніпра, б – після зарегулювання)

Види риб	Пониззя Дніпра		Водосховища											
			Каховське		Запорізьке		Дніпродзержинське		Кременчуцьке		Канівське		Кіївське	
	а	б	а	б	а	б	а	б	а	б	а	б	а	б
Оселедець чорноморсько-азовський <i>Alosa kessleri pontica</i>	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Пузанок чорноморсько-азовський <i>Alosa caspia nordmanni</i>	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тюлька азовсько-чорноморська <i>Clupeonella delicatula</i>	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
Коліючка мала південна <i>Pungitius platygaster</i>	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+
Коліючка триголкова <i>Gasterosteus aculeatus</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Голка-риба пухлощока чорноморська <i>Syngnathus nigrolineatus</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Атеріна чорноморська <i>Atherina mochon pontica</i>	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Перкаріна чорноморська <i>Percarina demidoffii</i>	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Бичок кніповіччя довгохвоста <i>Knipowitchia longicaudata</i>	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-
Бичок-кругляк <i>Neogobius melanostomus</i>	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	-
Бичок-головач <i>N. kessleri</i>	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+
Бичок-гонець <i>N. gymnotrachelus</i>	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
Бичок-кнут <i>N. barachocephalus</i>	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Пуголовка зірчаста <i>Benthophilus stellatus</i>	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	-
Загальна кількість	14	14	13	14	7	9	3	9	3	9	3	8	3	6

За час існування водосховищ в них поступово погіршувалися умови мешкання (природного відтворення) аборигенних видів риб (табл. 2), насамперед реофільних [Беспозвоночные и рыбы..., 1989]. Екологічні умови, що сприяли проникненню у водосховища понто-каспійських видів риб, виявилися несприятливими для туводної іхтіофауни, основу якої становили літофіли та фітофіли. Щодо літофільних риб (більшість яких були прохідними), то їхнє поступове зникнення обумовлене самим зведенням гребель і обмеженням доступу до місць постійного нересту.

20 видів стали рідкісними і занесені до Червоної книги України: мінога українська (*Eudontomyzon mariae*), стерлядь прісноводна (*Acipenser ruthenus*), осетер російський (*Acipenser gueldenstaedtii*), осетер шип (*Acipenser nudiiventris*), севрюга звичайна (*Acipenser*

Таблиця 2.

Зміни складу іхтіофауни водосховищ Дніпра внаслідок зникнення або скорочення чисельності видів риб (за: Шевченко, Мальцев, 2005; Червона книга України. Тваринний світ, 2009)

Види круглоротих і риб		
Зниклі	Зникаючі	Чисельність яких різко скоротилась
Білуга звичайна Осетер шип Севрюга чорноморська Лосось чорноморський Марена дніпровська Шемаєва чорноморська	Мінога українська Стерлядь прісноводна Осетер російський Оселедець чорноморсько-азовський Бобирець дніпровський Гольян озерний Гольян звичайний Пічкур білоперий Бистрянка російська Голець звичайний Вирезуб причорноморський Карась золотий Вугор річковий Минь річковий Йорж носар (донський) Перкаріна чорноморська Бичок каспійський Бичок-пуголовочок Браунера Бичок-пуголовочок зірчастий	Ялець звичайний Головань звичайний В'язь звичайний Білизна звичайна Підуст звичайний Пічкур звичайний Клепець Синець Рибець Чехоня Судак волзький, берш

stellatus), білуга звичайна (*Huso huso*), вирезуб причорноморський (*Rutilus frisii*), ялець звичайний (*Leuciscus leuciscus*), гольян озерний (*Eupallasea percunurus*), марена дніпровська (*Barbus borysthenicus*), шемаєва чорноморська (*Alburnus sarmaticus*), бистрянки російська (*Alburnoides rossicus*), карась золотий (*Carassius carassius*), минь річковий (*Lota lota*), судак волзький (берш) (*Sander volgensis*), судак морський (*S. marinus*), перкаріна чорноморська (*Percarina demidoffii*), йорж носар (донський) (*Gymnocephalus acerinus*), йорж Балона (*G. baloni*), бичок пуголовочок Браунера (*Benthophiloides brauneri*), бичок-каспійський (*Caspiosoma caspium*).

Більшість з них також включені до міжнародних охоронних списків (Червоний Список МСОП, Європейський Червоний Список) або охороняються міжнародними конвенціями, стороною яких є Україна: (Бернська, Боннська, CITES).

Загалом, кількісні і якісні зміни в структурі іхтіофауни водосховищ дніпровського каскаду стосуються більше 50 видів круглоротих і риб. Так, чисельність реофільних аборигенних видів різко скоротилася, багато хто з них поступово зникає з водосховищ. Паралельно, має місце експансія понто-каспійських риб і, як наслідок, зростання їх питомого значення в рибопродуктивності водойм. Експансію понто-каспійських видів риб вгору каскадом дніпровських водосховищ можна вважати природним процесом формування рибного населення водойм нового типу, що виникли в результаті зарегулювання великої річки. В той же час, переважна більшість понто-каспійських видів риб, що стали масовими у водосховищах, не мають промислової перспективи і фактично поповнили ряди непромислових («смітних») риб. Виняток можуть становити тільки азово-чорноморська, пузанок чорноморсько-азовський і, можливо, атеріна чорноморська (*Atherina pontica*).

Земноводні та плазуни Дніпровського екокоридору

У зв'язку із загальними негативними тенденціями забруднення, трансформації та перетворення заплавної ділянки Дніпра, особливо поряд з мегаполісами, відбуваються значні зміни у ландшафтах та мікрокліматі всього Придніпров'я. Ці зміни позначаються на фауністичних комплексах Дніпра та його водно-болотних угідь. Особливо чутливими до негативних змін є амфібії та рептилії, які можуть слугувати біоіндикаторами стану середовища. Нажаль, герпетокомплекси водно-болотних угідь Дніпра на наш час досліджені недостатньо, для декотрих регіонів існують лише уривчасті дані [Браунер, 1906; Тарашук, 1959; Булахов та ін., 2007; Дубровський та ін., 2008; Некрасова, 2008; Довідник ..., 2008 тощо].

Для заплави та островів Дніпровського екокоридору зареєстровано 13 видів амфібій та 14 видів рептилій. З них до тих, що внесені до охоронних списків Бернської конвенції (БК) (Додаток II) відносяться 15: тритон гребінчастий (*Triturus cristatus*), тритон добруджийський (*Triturus dobrogicus*), кумка червоночерева (*Bombina bombina*), часничниця звичайна (*Pelobates fuscus*), ропуха зелена (*Bufo viridis*), квакша звичайна (*Hyla arborea*), жаба гостроморда (*Rana arvalis*), черепаха болотна (*Emys orbicularis*), ящірка прудка (*Lacerta agilis*), ящірка зелена (*Lacerta viridis*), вуж водяний (*Natrix tessellata*), полоз жовточеревий (*Hierophis caspius*), полоз палласів (*Elaphe sauromates*), мідянка звичайна (*Coronella austriaca*), гадюка степова (*Vipera renardi*). Згідно Додатку III БК підлягають охороні 12 видів: тритон звичайний (*Lissotriton vulgaris*), ропуха звичайна (*Bufo bufo*), жаба трав'яна (*Rana temporaria*), жаба їстівна (*Pelophylax kl. esculentus*), жаба ставкова (*Pelophylax lessonae*), жаба озерна (*Pelophylax ridibundus*), веретільниця ламка (*Anguis fragilis*), ящірка різнобарвна (*Eremias arguta*), ящірка живородна (*Zootoca vivipara*), вуж звичайний (*Natrix natrix*), гадюка звичайна (*Vipera berus*), гадюка Нікольського (*Vipera nikolskii*). До ЧК МСОП занесені три види — тритон добруджийський, черепаха болотна, гадюка степова. До червонокнижних тварин відносяться 7 видів — тритон добруджийський, ящірка зелена, полоз жовточеревий, полоз палласів, мідянка звичайна, гадюка Нікольського, гадюка степова.

В межах водно-болотних угідь Дніпровського екокоридору види герпетофауни утворюють п'ять основних герпетокомплексів — водно-болотний (гідрофільно-плавневий), лучний, деревно-чагарниковий, псамофільно-аренний, синантропний.

Водно-болотний герпетокомплекс включає 7 видів земноводних: частково тритонів — гребінчастого, добруджийського, звичайного, кумку червоночерева, жаб комплексу *Pelophylax esculentus complex* — їстівну, озерну та ставкову і 3 види плазунів — черепаха болотну, вужа водяного та вужа звичайного. Водно-болотні біотопи слугують місцем розмноження амфібій.

До **лучного герпетокомплексу** можливо віднести 4 види земноводних: квакшу звичайну, ропуху зелену, часничницю звичайну, жабу гостроморду та 3 види плазунів: вужа звичайного, ящірку прудку, ящірку зелену.

Деревно-чагарниковий герпетокомплекс включає 4 види земноводних: частково — тритона гребінчастого, ропуху звичайну, квакшу звичайну, жабу трав'яну та 8 видів плазунів: веретільницю ламку, ящірок — прудку, зелену, живородну, мідянку звичайну, палласового полоза, гадюку звичайну, гадюку Нікольського.

Псамофільно-аренний комплекс включає два види земноводних: часничницю звичайну, ропуху зелену та 6 видів рептилій — ящірку прудку, мідянку звичайну, полозів жовточеревого та палласового, вужа звичайного, гадюку степову, яка подекуди збереглася в Придніпров'ї у вузькій смузі берегових крутосхилів між водою і ріллею [Ананьєва і ін., 2004]. Псамофільні біотопи слугують місцем розмноження болотних черепах та інших плазунів.

Таблиця 3.

Представленість видів амфібій та рептилій, що мають охоронний статус, у ключових територіях Дніпровського екокоридору

№	Перелік ядер	Кількість видів	Охоронний статус		
			ЧКУ	БК 2	ЧС МСОП
1	Верхів'я Київського в-ща	14	0	6	1
2	Верхів'я Канівського в-ща	14	0	7	1
3	Кийлівсько-Ржищівські ВБУ	10	1	7	2
4	Верхів'я Кременчуцького в-ща	16	2	9	1
5	Сульська затока	9	0	7	1
6	Світловодські ВБУ	6	1	4	2
7	Верхів'я Дніпродзержинського в-ща	14	3	11	2
8	Нижньоворсклянські ВБУ	11	1	7	2
9	Верхів'я Запорізького в-ща	14	2	9	2
10	Верхів'я Каховського в-ща	13	2	10	2
11	Великолузькі ВБУ	17	5	13	2
12	Затоки Каховського в-ща	5	1	3	1
13	Гирлова область Дніпра	18	4	13	3
14	Дніпровський лиман	17	5	13	3

Синантропних видів небагато: часничниця звичайна, ропуха зелена, жаба гостроморда, жаба озерна, вуж звичайний, ящірка прудка та ін. Зустрічаються ці види у невеликій кількості.

Через те, що чіткої межі між біотопами немає, деякі види тварин можуть зустрічатись дифузно у різних біотопах. Для більшості видів притаманні сезони міграції у різні біотопи.

Особливий інтерес викликає комплекс зелених жаб *Pelophylax esculentus complex*, який утворено гібридизацією озерної *Pelophylax ridibundus* (Pall., 1771) та ставкової *P. lessonae* (Camerano, 1882) жабами, внаслідок чого утворюється стійка гібридна алоплоїдна форма — *Pelophylax kl. esculentus* (Linnaeus, 1758). Цей комплекс на території України до теперішнього часу був фактично невивченим через велику складність діагностики його представників. І лише останнім часом розробка ідентифікаційних критеріїв різних форм жаб на генетичному рівні дозволила всесторонньо їх вивчити, а також розробити діагностику на рівні морфологічних ознак [Некрасова, 2002; Nekrasova, Mezhrzherin, Morozov-Leonov, 2005]. Склад популяційних систем зелених жаб корелює з типом біотопу. Відомо, що озерна жаба приурочена до крупних водотоків і водоймищ лотичного типу, а ставкова — до невеликих водойм, озер, боліт лентичного типу, зарослих наземною та водною рослинністю.

На досліджених територіях були виявлені такі типи популяційних систем зелених жаб: R-тип — популяція, що складається з озерних жаб — найбільш розповсюджений тип (частіше зустрічається біля крупних водотоків та у містах, промислових зонах); R-E-тип — гібридна популяційна система, що складається з озерних жаб і гібридів — зустрічається у екотопах, де є коси, та у затоках; L-E-R-тип — складається з гібридів та обох батьківських видів, зустрічається у більш заболочених місцеперебуваннях, іноді в затоках. Структуру популяційних систем зелених жаб [Некрасова, 2002] та інших тварин заплави Дніпра потрібно ще вивчати й проводити регулярні моніторингові дослідження.

Поширення земноводних та плазунів вздовж Дніпровського екокоридору нерівномірне. Воно визначається багатьма факторами. Наведемо найважливіші, що впливають на поширення і життя плазунів та амфібій [Яблоков, 1976]:

- 1) абіотичні (клімат, температура, вологість, ґрунт, рельєф, сонячна радіація та ін.);
- 2) біотичні (рослинність, біоценологічні взаємовідносини);
- 3) історичні;
- 4) антропогенні.

Найпоширенішими видами водно-болотних угідь Дніпровського екокоридору є жаба озерна, вуж звичайний, ящірка прудка, черепаха болотна. Найменш поширеними та вивченими є тритон добруджийський, гадюка Нікольського та «лісні» види — жаба трав'яна, ящірка живородна, веретільниця ламка.

Як видно з таблиці 3, найбільш цікавими з точки зору біорізноманіття є Великолузькі водно-болотні угіддя, Дніпровські плавні (пригирлова ділянка Дніпра), Дніпровський лиман (лиман та Бієнкові плавні). Найменш вивченими є Світловодські водно-болотні угіддя та затоки Каховського водосховища, що обумовлює необхідність проведення тут постійних моніторингових досліджень.

Загрозою для життя тварин заплави Дніпра є трансформація природних біотопів (окультурення, наміви піску, забудови тощо), забруднення, рекреація, зміна гідрорежиму в нерестових водоймищах, пряма згубна дія (транспорт, знищення, вилов, тенета рибаків) і ін. Тенденції, які намітилися останнім часом щодо несанкціонованого захоплення і трансформації ділянок у заплавної частині р. Дніпро, насамперед в околицях Києва та інших великих міст, викликають значне занепокоєння, оскільки в ході цих перебудов міняються не лише біотичні компоненти ландшафтів, але і змінюється вся гідросистема Дніпра в цілому, що веде до порушення екологічної рівноваги на великій території. Таким чином, необхідно зберігати природні ядра живої природи і сприяти створенню природоохоронних територій для покращення стану навколишнього середовища.

Огляд щодо фауни земноводних та плазунів Дніпровського екокоридору наведено на базі аналізу літературних джерел, власних досліджень, а також опитування фахівців.

Загальний опис орнітофауни Дніпровського екологічного коридору

Виходячи з наявної інформації, в межах Дніпровського екологічного коридору зустрічається близько 300 видів птахів, включаючи рідкісні зальотні види. Оскільки заплава Дніпра та його надзаплавні тераси представлені мозаїкою різних типів біотопів, орнітофауна цієї території включає всі основні екологічні типи орнітокомплексів – водно-болотний, лісовий, відкритих біотопів (луки, поля) та населених пунктів. Видовий склад орнітофауни та чисельність різних видів у регіоні значно міняється у різні сезони життєвого циклу птахів – гніздування, міграцій, зимівлі. В цілому орнітофауна Дніпра досить детально вивчена декількома поколіннями орнітологів, що нашло відображення у досить великій кількості публікацій [Бондарчук, Пшеничний, Каминская и др., 2008; Булахов, 1968, 1973; Булахов, Губкін, 1996; Булахов, Мясоєдова, 1975, 1977, 1997; Гаврилук, 2002, 2002а; Гаврилук, Грищенко, 2000, 2001; Гащак, Вишневський, Заліський, 2006; Головач, 1981; Головач, Мельничук, 1984; Грищенко, 2002; Грищенко, Гаврилук, Яблоновська-Грищенко, 2004; Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2008; Губкін, Булахов, Губкін, 1996; Гудіна, 1990, 1996; Кістяківський, 1957, 1965; Кістяковський, Мельничук, 1978; Клестов, 1982, 1983, 1987, 1991; Клестов, Лепешков, 1985; Клестов, Осипова, 1981; Клестов, Севаст'янов, Макаренко, 1990; Клестов, Фесенко, 1990; Костюшин, 1994; Костюшин, Полуда, 2007; Лопарев, Петриченко, 1984; Мельничук, 1967, 1967а, 1973; Мельничук, Головач, 1984; Онуфріїв, 1992; Орлов, 1962; Осипова, 1984; Рева, Самарський, 1972; Сабіневський, 1958; Смогоржевський, 1959; Стаховський, Мясоєдова, 1962; Шибанов, 2006 тощо].

Оскільки українську частину Дніпра перетворено на низку водосховищ, які створювалися у різні періоди ХХ сторіччя, значна кількість наукових досліджень була націлена на аналіз змін в орнітокомплексах, пов'язаних із зарегулюванням, та суцесійних процесів, що в них відбуваються. Найбільше робіт присвячено вивченню гніздового періоду, найменше – періоду зимівлі. Переважно наводяться дані щодо конкретного водосховища в цілому, а не детальні характеристики окремих його ділянок. Після розпаду Радянського Союзу фінансування наукових досліджень різко скоротилося, а на певний період (1990-ті рр.) було практично відсутнє, що призвело до значного дефіциту інформації щодо сучасного стану орнітокомплексів дніпровських водосховищ. Таким чином, наявні дані дозволяють досить добре охарактеризувати склад орнітофауни загалом та відносну чисельність окремих видів (чисельний, рідкісний тощо), але можливість детальної характеристики конкретних ділянок водосховищ, особливо в розрізі сезонів, у багатьох випадках відсутня. До того ж, формат даної публікації не передбачає наведення повних списків видів для кожної з цінних ділянок (ядер) Дніпровського екологічного коридору, особливо якщо врахувати, що повидовий список птахів цих територій є значним. Саме тому ми наводимо лише коротку узагальнену характеристику орнітофауни долини Дніпра та дуже стислий її опис для окремих ядер. В останньому випадку ми були вимушені йти на деякі припущення та екстраполяції.

Основа **водно-болотного орнітокомплексу** у гніздовий період складають наступні види – пірникози мала, сірощока, велика (*Podiceps ruficollis*, *P. grisegena*, *P. cristatus*), баклани великий та малий (*Phalacrocorax carbo*, *P. pygmaeus*), бугай (*Botaurus stellaris*), бугайчик (*Ixobrychus minutus*), квак (*Nycticorax nycticorax*), чапля жовта (*Ardeola ralloides*), чепури велика та мала (*Egretta alba*, *E. garzetta*), чаплі сіра та руда (*Ardea cinerea*, *A. purpurea*), гуска сіра (*Anser anser*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), крижень (*Anas platyrhynchos*), чирянки мала та велика (*Anas crecca*, *A. querquedula*), нерозень (*Anas strepera*), широконоска (*Anas clypeata*), попелух (*Aythya ferina*), чернь білоока (*Aythya nyroca*), чернь чубата (*Aythya fuligula*), лунь очеретяний (*Circus aeruginosus*), пастушок (*Rallus aquaticus*), погонич звичайний (*Porzana porzana*), погонич малий (*Porzana parva*), деркач (*Crex crex*), курочка водяна (*Gallinula chloropus*), лиска (*Fulica atra*), чайка (*Vanellus vanellus*), кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), коловодник звичайний (*Tringa totanus*), набережник (*Actitis hypoleucos*), гри-

цик великий (*Limosa limosa*), пісочник малий (*Charadrius dubius*), мартини звичайний та жовтоногий (*Larus ridibundus*, *L. cachinnans*), крячок чорний (*Chlidonias niger*), крячок білокрилий (*Chlidonias leucopterus*), крячок білощокий (*Chlidonias hybrida*), крячок річковий (*Sterna hirundo*), очеретянки лучна, чагарникова, ставкова та велика (*Acrocephalus schoenobaenus*, *A. palustris*, *A. scirpaceus*, *A. arundinaceus*), кобилочки солов'їна та річкова (*Locustella luscinioides*, *L. fluviatilis*), синьошійка (*Luscinia svecica*), синиця вусата (*Panurus biarmicus*), ремез (*Remiz pendulinus*), вівсянка очеретяна (*Emberiza schoeniclus*).

В міграційний період список видів птахів водно-болотного комплексу збільшується за рахунок північних видів, таких, як гагари червоношия та чорношия (*Gavia stellata*, *G. arctica*), гуска білолоба (*Anser albifrons*), лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*), лебідь малий (*Cygnus bewickii*), свищ (*Anas penelope*), гоголь (*Bucephala clangula*), крех малий (*Mergus albellus*), крех великий (*Mergus merganser*) та інші.

З урахуванням усіх рідкісних видів птахів, як гніздових, так і негніздових, кількість видів цього екологічного комплексу звичайно буде більшою.

Птахи **деречно-чагарникового комплексу** у період гніздування, здебільшого, представлені рядом Горобцеподібних, а також представниками декількох інших груп — хижими птахами, совами, голубами тощо. Найтипівіші мешканці гніздової орнітофауни лісових біотопів та ділянок з розрідженими деревно-чагарниковими насадженнями такі: шуліка чорний (*Milvus migrans*), яструби великий та малий (*Accipiter gentilis*, *A. nisus*), канюк звичайний (*Buteo buteo*), змієд (*Circus gallicus*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), боривітер звичайний (*Falco tinnunculus*), слуква (*Scolopax rusticola*), припутень (*Columba palumbus*), голуб-синяк (*Columba oenas*), горлиця садова та звичайна (*Streptopelia decaocto*, *S. turtur*), зозуля (*Cuculus canorus*), сова сіра (*Strix aluco*), сова вухата (*Asio otus*), совка (*Otus scops*), дрімлюга (*Caprimulgus europaeus*), крутиголовка (*Jynx torquilla*), жовна сива (*Picus canus*), жовна чорна (*Dryocopus martius*), дятли звичайний, сирійський, середній, малий (*Dendrocopos major*, *D. syriacus*, *D. medius*, *D. minor*), жайворонок лісовий (*Lullula arborea*), щеврик лісовий (*Anthus trivialis*), сорокопуди терновий та чорнолобий (*Lanius collurio*, *L. minor*), вивільга (*Oriolus oriolus*), шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*), сойка (*Garrulus glandarius*), грак (*Corvus frugilegus*), ворона сіра (*Corvus cornix*), крук (*Corvus corax*), сорока (*Pica pica*), волове очко (*Troglodytes troglodytes*), берестянка звичайна (*Hippolais icterina*), кропив'янки рябогруда, чорноголова, садова, сіра, прудка (*Sylvia nisoria*, *S. atricapilla*, *S. borin*, *S. communis*, *S. curruca*), вівчарик весняний (*Phylloscopus trochilus*), вівчарик-ковалик (*Phylloscopus collybita*), вівчарик жовтобровий (*Phylloscopus sibilatrix*), мухоловки строката, білошия, мала (*Ficedula hypoleuca*, *F. albicollis*, *F. parva*), мухоловка сіра (*Muscicapa striata*), горихвістка звичайна (*Phoenicurus phoenicurus*), вільшанка (*Erithacus rubecula*), соловейко східний (*Luscinia luscinia*), чикотень (*Turdus pilaris*), дрізд чорний (*Turdus merula*), дрізд співочий (*Turdus philomelos*), дрізд-омелюх (*Turdus viscivorus*), синиця довгохвоста (*Aegithalos caudatus*), гаїчка болотяна (*Parus palustris*), гаїчка-пухляк (*Parus montanus*), синиці чубата, чорна, блакитна, велика (*Parus cristatus*, *P. ater*, *P. caeruleus*, *P. major*), повзик (*Sitta europaea*), підкоришник звичайний (*Certhia familiaris*), зяблик (*Fringilla coelebs*), зеленяк (*Chloris chloris*), щиглик (*Carduelis carduelis*), коноплянка (*Acanthis cannabina*), чечевиця (*Carpodacus erythrinus*), костогриз (*Coccothraustes coccothraustes*), вівсянка звичайна (*Emberiza citrinella*).

Ядро **гніздового орнітокомплексу відкритих біотопів** (луки, полів) уздовж Дніпра складають: лунь лучний (*Circus pygargus*), куріпка сіра (*Perdix perdix*), перепілка (*Coturnix coturnix*), фазан (*Phasianus colchicus*), сова болотяна (*Asio flammeus*), одуд (*Upupa epops*), посмітюха (*Galerida cristata*), жайворонок степовий (*Melanocorypha calandra*), жайворонок польовий (*Alauda arvensis*), щеврик польовий (*Anthus campestris*), плиски жовта, чорноголова, жовтоголова, біла (*Motacilla flava*, *M. feldegg*, *M. citreola*, *M. alba*), трав'янки лучна та чорноголова (*Saxicola rubetra*, *S. torquata*), кам'янки звичайна та лиса (*Oenanthe oenanthe*, *O. pleschanka*), просянка (*Emberiza calandra*).

Гніздовий орнітокомплекс населених пунктів регіону переважно складається з невеликої кількості синантропних видів — голуб сизий (*Columba livia*), горлиця садова (*Strep-*

topelia decaocto), сич хатній (*Athene noctua*), серпокрилець чорний (*Apus apus*), дятел сирійський (*Dendrocopos syriacus*), ластівка сільська (*Hirundo rustica*), ластівка міська (*Delichon urbica*), галка (*Corvus monedula*), ворона сіра (*Corvus cornix*), грак (*Corvus frugilegus*), со-рока (*Pica pica*), горихвістка чорна (*Phoenicurus ochruros*), горобець хатній (*Passer domesticus*), горобець польовий (*Passer montanus*), та досить значної кількості інших видів, переважно водно-болотного та деревно-чагарникового комплексів, які заселяють рештки природних біотопів, залишившись в межах населених пунктів.

Крім цього, існує невеличка **група птахів, гніздування яких переважно пов'язано з урвищами** природного та штучного походження — сиворакша (*Coracias garrulus*), рибалочка (*Alcedo atthis*), бджолоїдка (*Merops apiaster*), ластівка берегова (*Riparia riparia*).

Оскільки інформація щодо орнітофауни Дніпровського екологічного коридору дуже неповна і нерідко застаріла, то перелік видів птахів з Червоної книги України, які зустрічаються на цій території, складено з певними припущеннями. Загальна кількість таких видів оцінюються в 51 вид, а саме:

пелікан рожевий <i>Pelecanus onocrotalus</i>	орлан-білохвіст <i>Haliaeetus albicilla</i>
баклан чубатий <i>Phalacrocorax aristotelis</i>	балабан <i>Falco cherrug</i>
баклан малий <i>Phalacrocorax pygmaeus</i>	сапсан <i>Falco peregrinus</i>
чапля жовта <i>Ardeola ralloides</i>	тетерук <i>Lyrurus tetrrix</i>
косар <i>Platalea leucorodia</i>	глушець <i>Tetrao urogallus</i>
коровайка <i>Plegadis falcinellus</i>	орябок <i>Tetrastes bonasia</i>
лелека чорний <i>Ciconia nigra</i>	журавель сирій <i>Grus grus</i>
казарка червоногола <i>Rufibrenta ruficollis</i>	лежень <i>Burhinus oedicnemus</i>
гуска мала <i>Anser erythropus</i>	пісочник великий <i>Charadrius hiaticula</i>
лебідь малий <i>Cygnus bewickii</i>	пісочник морський <i>Charadrius alexandrinus</i>
огар <i>Tadorna ferruginea</i>	кулик-довгоніг <i>Himantopus himantopus</i>
нерозень <i>Anas strepera</i>	чоботар <i>Recurvirostra avosetta</i>
чернь червонодзьоба <i>Netta rufina</i>	кулик-сорока <i>Haematopus ostralegus</i>
чернь білоока <i>Aythya nyroca</i>	коловодник ставковий <i>Tringa stagnatilis</i>
гоголь <i>Bucephala clangula</i>	кульон великий <i>Numenius arquata</i>
крех середній <i>Mergus serrator</i>	дерихвіст степовий <i>Glareola nordmanni</i>
скопа <i>Pandion haliaetus</i>	мартин каспійський <i>Larus ichthyaeus</i>
шуліка чорний <i>Milvus migrans</i>	крячок каспійський <i>Hydroprogne caspia</i>
лунь польовий <i>Circus cyaneus</i>	крячок малий <i>Sterna albifrons</i>
лунь степовий <i>Circus macrourus</i>	голуб-синяк <i>Columba oenas</i>
лунь лучний <i>Circus pygargus</i>	пугач <i>Bubo bubo</i>
канюк степовий <i>Buteo rufinus</i>	сова болотяна <i>Asio flammeus</i>
змієїд <i>Circaetus gallicus</i>	совка <i>Otus scops</i>
орел-карлик <i>Hieraetus pennatus</i>	сиворакша <i>Coracias garrulus</i>
підорлик великий <i>Aquila clanga</i>	сорокопуд сирій <i>Lanius excubitor</i>
підорлик малий <i>Aquila pomarina</i>	

Звичайно, що значна частина видів з цього списку є рідкісними залітним або мігруючими (казарка червоногола, лебідь малий, гуска мала тощо). Частина з «червонокнижних» видів, навіть ті, які гніздяться в межах екологічного Дніпровського коридору, безпосередньо не пов'язані з водно-болотними угіддями, а присутні тут лише завдяки наявності у долині ріки лісових та інших типів екосистем (підорлик малий, канюк степовий, тетерук, глушець, орябок тощо). У той же час слід зауважити, що для підтримки української популяції шуліки чорного та орлана-білохвіста, дніпровська заплава є дуже важливою. Серед гнізду-ючих водно-болотних птахів, популяції яких в Україні значною мірою відтворюються за рахунок Дніпра, слід вказати наступні — баклан малий, чапля жовта, нерозень, чернь білоока, гоголь, лежень, кулик-сорока, крячок малий.

Ссавці водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору

Основу фауни ссавців інтразональних комплексів водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору складають види відкритих просторів, а також напівводні та навколоводні види. Проте, в угіддях відповідних природних зон (а коридор перетинає всі три природні зони України) теріофауна збагачується за рахунок лісових, лісостепових та степових видів.

За нашою оцінкою в заплаві Дніпра, в межах ядер Дніпровського екологічного коридору перебуває принаймні 80 видів ссавців. Із них 55 видів занесені до охоронних списків різного рівня: 33 види представлені в Червоній книзі України (2009) (ЧКУ), 8 видів — у червоному списку Міжнародного Союзу Охорони Природи (ЧС МСОП), 10 видів — у Європейському Червоному списку (ЄЧС) [Temple & Terry, 2007]. 21 вид охороняється Бернською Конвенцією, Додаток II (БК 2) та 30 видів охороняються Бернською Конвенцією, Додаток III (БК 3). Крім того, кажани охороняються Конвенцією про охорону мігруючих видів — Боннська конвенція, 1985 (БОК). Для них дніпровські острови, зокрема, та заплава Дніпра в цілому служать форпостами під час сезонних міграцій. Найбільшу частку серед видів під охороною Дніпровського екологічного коридору складають кажани (16 видів), гризуни (13 видів) та хижі (11 видів).

Ядро заплавної біотопів Дніпровського екологічного коридору формують напівводні та навколоводні ссавці: видра (*Lutra lutra*) (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, БК 2), горностай (*Mustela erminea*) (ЧКУ, БК 3), ласка (*Mustela nivalis*) (БК 3), норка американська (*Mustela vison*), бобр (*Castor fiber*) (БК 3), ондатра (*Ondatra zibethicus*), нориця водяна (*Arvicola amphibius*) та кутора велика (*Neomys fodiens*) (БК 3); а в окремих водно-болотних угіддях також такі досить рідкісні види, як норка європейська (*Mustela lutreola*) (ЧКУ, ЧС МСОП, ЄЧС, БК 2) та кутора мала (*Neomys anomalus*) (ЧКУ, БК 3). Звичайними мешканцями заплави є собака енотоподібний (*Nyctereutes procyonoides*), лисиця (*Vulpes vulpes*), бурозубка звичайна (*Sorex araneus*) (БК 3), бурозубка мала (*Sorex minutus*) (БК 3), білозубка мала (*Crocidura suaveolens*) (БК 3), нориці лучна (*Microtus levis*) та звичайна (*M. arvalis*), миша-крихітка (*Micromys minutus*), миша польова (*Apodemus agrarius*), миша лісова (*A. sylvaticus*) та миша мала (*A. uralensis*). До заплави навідується і навіть сезонно мешкають там й види-синантропи: миша хатня (*Mus musculus*) та пацюк сірий (*Rattus norvegicus*). Звичайним мешканцем заплавної лісів є білка (*Sciurus vulgaris*) (БК 3). В лісах та чагарникових заростях заплави Дніпра мешкають всі 3 види вовчків фауни України: ліскулька, або вовчок ліщинний (*Muscardinus avellanarius*) (БК 3), вовчок сірий (*Myoxus glis*) (БК 3) та вовчок лісовий (*Dryomys nitedula*) (БК 3); всі вовчки — типові представники лісостепової зони, тісно пов'язані з широколистяними лісами та садками. Із прилеглих лісових біотопів та чагарників до заплави часто навідується тхір лісовий (*Mustela putorius*) (ЧКУ, БК 3), куниця лісова (*Martes martes*) (БК 3), та кам'яна (*Martes foina*) (БК 3), борсук (*Meles meles*) (БК 3), їжак білочеревий (*Erinaceus roumanicus*), заєць сірий (*Lepus europaeus*) (БК 3), кабан (*Sus scrofa*) (БК 3) та козуля європейська (*Capreolus capreolus*) (БК 3); рідше — лось (*Alces alces*) (БК 3), олень плямистий (*Cervus nippon*) (БК 3), лань (*Cervus dama*) (БК 3) та олень благородний (*Cervus elaphus*) (БК 3); інколи — вовк (*Canis lupus*) (БК 2); виключно на території Чорнобильської зони відчуження до заплави заходять нещодавно акліматизовані коні Пржевальського (*Equus przewalskyi*) (ЧКУ) та рись (*Lynx lynx*) (ЧКУ, БК 3); в заплаву регіонального ландшафтного парку «Білецькі плавні» протягом 2004–2005 рр. заходив шакал звичайний (*Canis aureus*), який є інвазійним видом, що переселився на територію України з Балкан.

Миша жовтогорла (*Apodemus flavicollis*) та нориця руда (*Myodes glareolus*) — типові представники лісових угруповань, але зустрічаються і серед трав'янистої рослинності та чагарників заплави; нориця-економка (*M. oeconomus*) (БК 3) та темна нориця (*M. agrestis*) — лісові види, котрі надають перевагу чагарникам та зволеним біотопам і є досить звичайними у за-

плавних водоймах, але виключно на території лісової зони. Поширення нориці підземної (*M. subterraneus*) у заплавах водоймах Придніпров'я обмежене лісостеповою зоною. У лісовій та лісостеповій зонах звичайним на прилеглих до заплави ділянках є кріт європейський (*Talpa europaea*), у степовій зоні його заміщують: на лівобережжі — сліпак звичайний (*Spalax microphthalmus*), а на правобережжі — сліпак подільський (*Spalax zemni*) (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП), але їх чисельність порівняно із кротом дуже низька. Мишівка лісова (*Sicista betulina*) (ЧКУ, БК 2); зустрічається у чагарниках заплавах водойм, переважно у лісовій зоні. На прилеглих до заплави остепнених ділянках та піщаних аренах лісостепової та степової зон можуть зустрічатися курганцева миша (*Mus specilegus*), хом'ячок сірий (*Cricetus migratorius*) (ЧКУ), тушканчик великий (*Allactaga major*) (ЧКУ, ЄЧС), білозубка білочерева (*Crocidura leucodon*) (ЧКУ, БК 3), ховрах малий (*Spermophilus pigmaeus*) — регіонально рідкісний степовий вид, нориця гуртова (*Microtus socialis*) — звичайний степовий вид. У чагарниках та відкритих ділянках степової зони, які межують із заплавою, може траплятися мишівка степова (*Sicista subtilis*) (ЧКУ, БК 2). Тхір степовий (*Mustela eversmannii*) (ЧКУ, БК 2) може заходити в заплаву у пошуках поживи — водяних нориць. Дані щодо перебування в межах Дніпровського екологічного коридору перегузні (*Vormela peregusna*) (ЧКУ, ЄЧС, БК 2) потребують уточнення. Виключно у степовій зоні на ділянках, що межують із заплавою, можна зустріти таких рідкісних ссавців, як сліпушок звичайний (*Ellobius talpinus*) (ЧКУ), сліпак піщаний (*Spalax arenarius*) (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП) та кандибка звичайна (*Stylodipus telum*) (ЧКУ). У заплаві Дніпра також трапляється нутрія (*Myocastor coypus*), напівводний гризун, інтродукований на території України.

Вздовж Дніпровського екологічного коридору зареєстровано перебування 16 видів рукокрилих: кожана пізнього (*Eptesicus serotinus*) (ЧКУ, БК 2), кожана північного (*E. nilssonii*) (ЧКУ, БК 2), нічниці водяної (*Myotis daubentoni*) (ЧКУ, БК 2), нічниці ставкової (*M. dasycneme*) (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, БК 2), нічниці Наттерера (*Myotis nattereri*) (ЧКУ, БК 2), нічниці вусатої (*M. mystacinus*) (ЧКУ, БК 2), вечірницї велетенської (*Nyctalus lasiopterus*) (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, БК 2), вечірницї рудої (*Nyctalus noctula*) (ЧКУ, БК 2), вечірницї малої (*N. leisleri*) (ЧКУ, БК 2), нетопира лісового (*Pipistrellus nathusii*) (ЧКУ, БК 2), нетопира-пігмея (*P. pygmaeus*) (ЧКУ, БК 3), нетопира середземноморського (*P. kuhlii*) (ЧКУ, БК 2), нетопира-карлика (*P. pipistrellus*) (ЧКУ, БК 3), лилика двоколірного (*Vespertilio murinus*) (ЧКУ, БК 2), вуханя бурого (*Plecotus auritus*) (ЧКУ, БК 2), широковушка європейського (*Barbastella barbastellus*) (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, БК 2). Всі види кажанів охороняються Боннською конвенцією (1985, II додаток)

Найбільше різноманіття ссавців у заплаві Дніпра виявлене у верхів'ях Київського та Кременчуцького водосховищ, Канівському водосховищі (обидва ядра) та вздовж узбережжя Дніпровського лиману. Це можна пояснити як найбільш ретельним вивченням цих територій, так і досить високим їх ландшафтним різноманіттям. Саме як екокоридор, заплаву Дніпра використовує невеликий відсоток представників теріофауни — це, насамперед, напівводні види (бобер, видра, ондатра), деякі хижі (норка американська, собака єнотоподібний, вовк) та кажани. Рідкісні та вразливі ссавці суходільних угруповань збереглися на окремих територіях, що найменше постраждали від втручання людини.

Слід підкреслити, що теріофауна окремих водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору вивчена нерівномірно. Фундаментальні дослідження фауни ссавців на Дніпрі проводилися переважно на території Чорнобильської зони відчуження, в околицях Києва (територія регіонального ландшафтного парку «Голосіївський»), у Канівському природному заповіднику та на прилеглих заплавах територіях, у Дніпровсько-Орільському національному природному парку (НПП) та у Чорноморському біосферному заповіднику. Останнім часом проводяться дослідження фауни ссавців на території НПП «Великий Луг».

Найбільша кількість видів, що перебувають під охороною (ЧКУ, ЄЧС, МСОП) (табл. 4) виявлена у Дніпровському лимані та прилеглих територіях (42,9% від загального числа видів), Великолузьких водно-болотних угіддях (37,8%). Менша, але досить значна кількість раритетних видів представлена у гирловій області Дніпра та верхів'ї Запорізько-

Таблиця 4.

Представленість видів ссавців, що мають охоронний статус, на ключових територіях Дніпровського екологічного коридору.

№	Перелік ядер	Кількість видів	Охоронний статус		
			ЧКУ	ЄЧС	ЧС МСОП
1	Верхів'я Київського в-ща	56	17	3	3
2	Верхів'я Канівського в-ща	46	11	2	2
3	Київсько-Ржищівські ВБУ	47	10	2	1
4	Верхів'я Кременчуцького в-ща	50	13	3	3
5	Сульська затока	32	4*	2	2
6	Світловодські ВБУ	Немає даних	–	–	–
7	Верхів'я Дніпродзержинського в-ща	35*	2	1	1
8	Нижньоворсклянські ВБУ	42	6*	1	1
9	Верхів'я Запорізького в-ща	38	12	3	2
10	Верхів'я Каховського в-ща	Немає даних	–	–	–
11	Великолузькі ВБУ	45	17	2	2
12	Затоки Каховського в-ща	Немає даних	–	–	–
13	Гирлова область Дніпра	38	12	1	1
14	Дніпровський лиман	49	21	6	4

* без урахування фауни кажанів

го водосховища (31,5%), а також у верхів'ї Київського водосховища (30,4%). Саме ці водно-болотні угіддя мають бути пріоритетними у зосередженні природоохоронних зусиль. Ми не включили до аналізу відомості щодо фауни ссавців трьох ядер (Світловодські водно-болотні угіддя, верхів'я Каховського водосховища та затоки Каховського водосховища), оскільки на момент написання огляду дані щодо фауни ссавців для цих ВБУ відсутні. Цей факт вказує на нагальну необхідність проведення інвентаризації теріофауни на території цих водно-болотних угідь.

На ссавців водно-болотних комплексів Дніпровського екологічного коридору безпосередньо і опосередковано може негативно впливати цілий ряд антропогенних чинників: осушення і розорювання прилеглих до заплави ділянок, вирубування заплавної лісової насадження, надмірний випас худоби, скидання побутових і промислових відходів, випалювання очерету, рекреаційне навантаження та спрямоване винищення «видів-шкідників», рибне і мисливське браконьєрство. Посилення антропогенного впливу на водно-болотні угіддя заплави Дніпра та дніпровських водосховищ – головні причини зменшення чисельності або зникнення цілої низки ссавців. Нині зникаючий вид нашої фауни – норка європейська (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, БК 2), – була колись досить звичайним нечисленим мешканцем заплавної водної мережі по всій Україні (окрім Криму). Тепер вона стала настільки рідкісною, що можна лише сподіватися на її перебування на території декількох водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору, спираючись на дані минулих років. Тхір степовий та перегузня – степові види хижих, які протягом ХХ століття значно скоротили свій ареал і чисельність через трансформацію природних біотопів (насамперед, цілинного степу), а також через скорочення кормового ресурсу (в результаті винищення людиною степових гризунів).

Зміна довкілля під впливом діяльності людини по-різному впливає на різні види хижих. Найбільше страждають види-стенобіонти та стенофаги (видра та норка європейська), а еврибіонти (тхір лісовий, куниця кам'яна) знаходяться у вигіднішому становищі. Еврифаги, але стенобіонти (куниця лісова, тхір степовий, перегузня) також дуже чутливі до змін природних біотопів. Проміжне положення займає борсук, котрий краще пристосовується, ніж куниця лісова, але гірше, ніж кам'яна. Види стенофаги та еврибіонти (ласка, горностай) залежать, здебільшого, від стану їх корму (нориць). У результаті різної реакції на зміни сере-

довища різних видів хижаків змінюється їх співвідношення [Libois, 1983; Ружіленко, 2006]. При заповіданні певної території необхідно залишати максимум різноманіття біотопів.

Чисельність рідкісного представника землерийкових — кутори малої (ЧКУ, БЗ) в типових біотопах стабільна, але підтримується на досить низькому рівні. На жаль, загальна площа місць, придатних для мешкання виду, невпинно скорочується. Фактори вразливості — знищення місць мешкання, меліорація, забруднення середовища. Всі землерийкові (родина *Soricidae*) та їжак білочеревий знаходяться під охороною Бернської конвенції (Додаток III) як види, що потребують охорони.

Кажани належать до найуразливішої групи наземних ссавців нашої фауни. Про це свідчить їх представленість у різноманітних Червоних списках (ЧКУ, МСОП, ЄЧС, БК). Зокрема, до Червоної книги України занесено 26 видів кажанів, що складає 100% вітчизняної хіроптерофауни. Важливим фактором ризику є руйнування місць мешкання видів через вирубку старих лісів. Після встановлення душлянок та спеціальних ящиків чисельність збільшується і навіть з'являються нові види. Повсюдно головною причиною скорочення чисельності кажанів є сукупний ефект турбування, вандалізму та руйнування місць мешкання цих тварин. Види, що мешкають у заповідних лісах, страждають від втручання людини менше, ніж види, що мешкають в печерах чи будівлях. Для збереження кажанів Дніпровського екологічного коридору важливим є охорона саме лісових ділянок, що межують із заплавою, особливо тих, де є старі душлясті дерева, які служать прихистками для кажанів, вовчків та інших лісових видів (білки та куниці).

До особливої групи ризику належать гризуни-степняки, які складають основу європейського та вітчизняного Червоних списків. Головним фактором вразливості гризунів є трансформація природних біотопів. У разі скорочення чисельності до критичної, вагомим фактором загрози для комахоїдних представників ряду (наприклад, мишівки степової) виступають винищення хижакими та отруєння хімікатами.

Найактуальнішими є дослідження сучасного стану популяцій та поширення рідкісних видів кажанів (нетопира-карлика, нетопира-пігмея, нетопира лісового, нетопира середземноморського, лилика двоколірного, кожана двоколірного, нічниця Натгерера, нічниця водяної, нічниця ставкової, нічниця Брандта, нічниця вусатої, вечірниця малої, вуханя бурого, вечірниця рудої, вечірниця велетенської, широкоуха європейського), комахоїдних (кутори малої та білозубки білочеревої), гризунів (мишівок лісової та степової, тушканчика великого, сліпаків піщаного та подільського, кандибки звичайної, сліпушка звичайного) та хижих (рисі, видри, горностає, норки європейської, тхорів лісового та степового, перегузі). Нагальним є виявлення та збереження місць перебування цих видів у заплаві і на суміжних ділянках, запобігання безпосереднього винищення вразливих видів та подальшої деградації природних біотопів внаслідок діяльності людини. Впровадження системи моніторингу для індикаторних видів (насамперед, червонокнижних та регіонально рідкісних) буде основою для ведення Державного Кадастру тваринного світу, а в перспективі — для створення державних програм з метою збереження видів ссавців фауни України, що знаходяться на межі вимирання через брак природоохоронних заходів.

Очевидно, що території природно-заповідного фонду з одного боку слугують прихистками для великої кількості тварин, а з іншого — плацдармами для вивчення різноманіття. Тому підвищення природоохоронного статусу певних територій сприятиме активізації наукових досліджень видового складу їхньої фауни загалом і теріофауни, зокрема. Ми рекомендуємо підвищити природоохоронний статус таких перспективних територій, як РЛП «Нижньоворсклянський» та РЛП «Кременчуцькі Плавні».

Огляд фауни ссавців проведений на базі аналізу літературних джерел, колекцій зоологічних музеїв Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, національного природничого музею НАНУ, опитування фахівців, а також власних досліджень. До загального складу фауни ссавців певних ключових територій було включено тільки ті раритетні види, які достовірно реєструвалися протягом останніх 20 років (решта видів фігурує в огляді, як ті, що зустрічаються на прилеглих територіях, або реєструвалися в минулому).

Характеристика ключових територій водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору

1. Верхів'я Київського водосховища (Прип'ятський та Дніпровський відроги, Тетерівська затока та суміжні акваторії водосховища)

Загальні відомості. ВБУ* включають верхню ділянку Київського водосховища (Дніпровський, Прип'ятський відроги, Тетерівська затока), суміжні акваторії водосховища, прибережні заболочені ділянки та ділянки першої надзаплавної тераси Дніпра (рис.8). Територія з півдня обмежена лінією о. Тетерівський – с. Лошакова Гута; вздовж лівого берега межа проходить через села Лошакова Гута, Косачівка, Тужар, Василева Гута, Дніпрове; з півночі – обмежена кордоном з Білоруссю, селами Теремці, Ладжичі, Паришів; із заходу – селами Іванівка, Плоти, Опачичі, Страхолісся, Горностаївка, Богдани.

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 51°15'N, 30° 33' E;
нижня точка за течією Дніпра: 51°01'N, 30° 04' E

Висота над рівнем моря: найвища точка – 110 м; найнижча – 98 м

Площа: 68 000 га

Фізико-географічна характеристика. Згідно фізико-географічного районування України (1985), угіддя розташовані на території природної області Київського Полісся, Поліської (мішанолісової) провінції, на сході Поліської низовини. Вони виникли під час заповнення Київського водосховища (1966 р.), коли були затоплені ділянки заплав річок Дніпра, Прип'яті, Тетерева та частково борові тераси Дніпра та Тетерева. На прилеглих землях утворилися смуги підтоплення, а на лівобережжі, крім того, ще й смуга дренажу. Сучасні береги водосховища в межах Прип'ятського та Дніпровського відрогів та у верхній частині Тетерівської затоки – заплавні; правий берег нижче Тетерівської затоки та лівий берег водосховища до греблі представлені схилами другої тераси. Праві береги водосховища дещо підвищені, ліві – низькі, пологі, тому лівобережжя більш заболочене. Правобережні піщані схили надзаплавної тераси Дніпра зазнають постійного впливу водосховища, тут відбуваються процеси переформування берегів. Ландшафт суходолу переважно надзаплатно-терасовий.

Верхів'я Київського водосховища характеризуються значними площами мілководь, оскільки затоплення заплави Дніпра тут було незначним (загалом, 40% площі водосховища займають мілководдя, переважна більшість яких зосереджена саме в межах даних ВБУ). Глибоководні ділянки приурочені до затоплених русел річок та заплавних водойм, глибина води у фарватері становить 5–7 м. На найвищих ділянках ВБУ сформувалися масиви островів та півостровів різного розміру та форми (незатоплені ділянки заплави). Дніпровський та Прип'ятський відроги відносяться до річкового району водосховища, тут переважають річкові умови та біотопи; гідрологічний режим територій характеризується вираженою сезонною повінню, під час якої численні острови вкриваються водою майже повністю. Тетерівська затока утворилася на місці повністю затопленої гирлової ділянки р. Тетерів та її заплави, тут збереглися два великі острови – останці другої тераси – та багато невеличких. Суміжні з відрогами та затокою акваторії відносяться до водосховищно-річкового району, у якому вплив повені та течії обмежені. Характерне переважання мілководь, наявність великих піщаних островів, вкритих борами, та значна кількість невеличких островів.

* Тут і далі використані скорочення:

ВБУ – водно-болотні угіддя; ЧКУ – Червона книга України

ЧС МСОП – Червоний список Міжнародного союзу охорони природи

ЄЧС – Європейський червоний список

БК – Бернська конвенція (БК 2 – Додаток II, БК 3 – Додаток III),

БОК – Боннська конвенція; ЗКУ – Зелена книга України

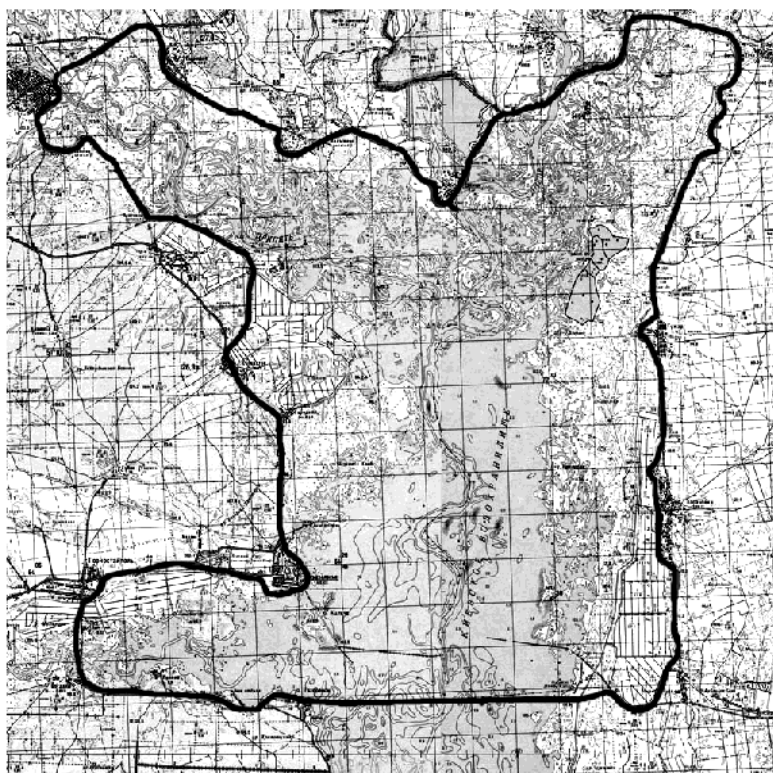

Рис. 8. Верхів'я Київського водосховища.

Гідрологічний режим верхньої частини водосховища у період повені (квітень-травень) наближується до річкового. У цей час затоплюються великі за площею території у Дніпровському та Прип'ятському відрогах. Із настанням літньої межени (кінець червня-липень) проточність водосховища різко падає та встановлюється режим, наближений до озерного. Для водосховища характерне щорічне «цвітіння» води синьозеленими водоростями. Нестача кисню у воді взимку часто призводить до задухи риби та інших гідробіонтів. Температура води літом + 20–24° С. Льодостав переважно з середини грудня до кінця березня, товщина льоду до 80 см. Водобмін у водосховищі відбувається 8–15 разів на рік, коливання рівня протягом року становить пересічно 1,5 м.

Переважають мулисті та мулисто-піщані донні відклади, на заболочених ділянках – болотні, торфувато-болотні ґрунти. На півдні є ділянки першої надзаплавної тераси Дніпра, сформованої піщаними відкладами, під луками формуються дернові та дерново-підзолисті ґрунти. Клімат території помірно-континентальний, річна кількість опадів 530–570 мм, середньорічна температура січня – 6°С, липня +19°С. Створення Київського водосховища площею 922 км² і довжиною понад 100 км підвищило вплив водної поверхні Дніпра на навколишні території. У цьому районі зменшилася сума опадів, швидкість вітру підвищилася на 50–70%, висота хвиль зросла, досягаючи в окремих випадках 2,5–3 м.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) територія ВБУ розташована у широколистянолісовій зоні на межі трьох геоботанічних округів: Східнополіського, Київсько-поліського та Полісько-Придніпровського. Північна частина території (округ Полісько-Придніпровський, район Замовищенський) – це спільна заплава Дніпра та Прип'яті, де переважають справжні та болотисті луки (лисохвостові, бекманієві, очеретянкові). Трапляються також невеликі ділянки розмитої борової тераси з сосновими лісами. Правобережна частина належить до Київськополіського округу, Горностайпільсько-Димерського району. У її смузі, що прилягає до водосховища, переважають болота, луки, значні масиви вільшняків, зустрічаються соснові ліси. Лівобережна частина території (округ Чернігівсько-Новгородсіверський, район Остерський) найбільш заболочена, значні її площі також зайняті луками.

Через мілководність домінуючим для аквальної частини цих водно-болотних угідь є комплекс водної та прибережно-водної рослинності. Основні масиви заростей розташовані у Дніпровському та Прип'ятському відрогах, Тетерівській затоці, а також на акваторії верхньої частини водосховища, в районі злиття відрогів. Головними ценозоутворювачами є види повітряно-водних рослин. Найвищі ділянки мілководь зайняті болотними угрупованнями очерету звичайного (*Phragmites australis*) з видами болотного різнотрав'я. На обводнених мілководдях розвинуті водні угруповання рогозів вузьколистого та широколистого (*Typha angustifolia*, *T. latifolia*), а також очерету. Зазвичай їх облямовують зарості їжачої голівки прямої та зринувшої (*Sparganium erectum*, *S. emersum*), стрілолисту стрілолистого (*Sagittaria sagittifolia*). Значну роль у складанні рослинного покриву ВБУ відіграють зарості лепешняку великого (*Glyceria maxima*), зосереджені, здебільшого, у відрогах. Серед зануреної водної рослинності домінують угруповання рдесників гребінчастого, пронизаного, блискучого (*Potamogeton pectinatus*, *P. perfoliatus*, *P. lucens*), елодеї канадської (*Elodea canadensis*), водопериці колосистої (*Myriophyllum spicatum*), різухи великої (*Najas major*), на заболочених місцях міжострівних мілководь — куширу зануреного (*Ceratophyllum demersum*) та напівзануреного (*C. submersum*). Значно поширені зарості рослин з плаваючими листками: водяного горіха плаваючого (*Trapa natans*), глечиків жовтих (*Nuphar lutea*), латаття сніжно-білого (*Nymphaea candida*). В наш час угруповання водяного горіха плаваючого у верхній частині водосховища займають значні площі та мають тенденцію до розширення. Внаслідок того, що тут значного розвитку набули процеси заболочення, на мілководдях утворилися суцільні «поля» водяного різака алоевидного (*Stratiotes aloides*) з рясками (ряски мала (*Lemna minor*) та триборозенчаста (*L. trisulca*), спіродела багатокоренева (*Spirodela polyrrhiza*) та сальвінією плаваючою (*Sakinia natans*).

На знижених ділянках, що затоплюються на тривалий час, переважають угруповання бульбокомиша морського (*Bolboschoenus maritimus*), осоки гострої (*Carex acuta*). Уздовж берегів розвинуті чагарникові болота (з переважанням верби попелястої *Salix cinerea*) і осоково-гіпнової (з домінуванням осок високої *C. elata* та ситничковидної *C. juncella*), основні площі яких розташовані у північній частині ВБУ. У притерасній частині заплави та по краях островів трапляються вільхові ліси з домінуванням кропиви дводомної (*Urtica dioica*), розрив-трави дрібноквіткової (*Impatiens parviflora*), теліптериса болотного (*Thelypteris palustris*). Вільшаники, загалом, переважають серед деревної рослинності. Великі острови, зазвичай, вкриті сосновими лісами з переважанням у травостой злаків, у пониженнях — з ожиною несійською (*Rubus nessensis*). Більш знижені території порослі лісами з домінуванням берези повислої (*Betula pendula*), осики (*Populus tremula*), верби білої (*Salix alba*). На незатоплених залишках берегових терас зростають соснові ліси зеленомохові та чорницево-зеленомохові.

На території ВБУ росте ряд рідкісних, зникаючих та реліктових видів рослин. Насамперед, це сальвінія плаваюча, альдрованда пухирчаста (*Aldrovanda vesiculosa*), водяний горіх плаваючий, пухирник малий (*Utricularia minor*) — занесені до Додатку I Бернської конвенції. Ці види, а також береза низька (*Betula humilis*), пальчатокорінники м'ясочервоний і травневий (*Dactylorhiza incarnata*, *D. majalis*), коручки болотна і морозниковидна (*Epipactis palustris*, *E. helleborine*), возулинець болотний (*Orchis palustris*) занесені до ЧКУ. Із регіонально рідкісних видів, що охороняються у Чернігівській області, відмічено осоку ситничковидну, суницю мускусну (*Fragaria moschata*), очиток шестирядний (*Sedum sexangulare*), різуху велику, ряску горбату (*Lemna gibba*), латаття сніжно-біле, щитники гребенястий і австрійський (*Dryopteris cristata*, *D. austriaca*), вужачку звичайну (*Ophioglossum vulgatum*). Науковий інтерес представляють види: каулінія мала (*Caulinia minor*), різуха морська (*Najas marina*), пухирники малий та звичайний (*Utricularia vulgaris*), вольфія безкоренева (*Wolffia arrhiza*).

В межах ВБУ поширені угруповання макрофітів, що занесені до Зеленої книги України: водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*), латаття сніжно-білого (*Nymphaeeta candida*), сальвінії плаваючої (*Sakinietta natantis*), глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*), альдрованди пухирчастої (*Aldrovandeta vesiculosae*), їжачої голівки маленької (*Sparganieta minimi*),

куширу напівзануреного (*Ceratophylleta submersii*), рдесника довгого (*Potamogetoneta prae-longi*), рдесника туполистого (*Potamogetoneta obtusifolia*), рдесника червонуватого (*Potamogetoneta rutili*), стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*). Їх стан є стабільним, а угруповання водяного горіха плаваючого мають тенденцію до розширення.

Тварини

Водні безхребетні. В комплексі безхребетних цього ядра переважають як типово річкові угруповання, зосереджені по річищах Дніпра, Прип'яті та Тетерева (донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, молюски уніоніди, лужанки; роль видів роду *Dreissena* дещо знижена), так і угруповання, асоційовані із заростями водних рослин, де суттєву роль відіграють прибережно-фітофільні (п'явки роду *Erpobdella*; молюски ставковики та катушки; водяний віслючок, водяні клопи тощо) та фітофільні (зокрема, понто-каспійські бокоплавці) організми. В місці впадіння р. Тетерів знайдено популяцію нематоди *Chromadorina bioculata*, занесеної до ЧКУ.

Наземні безхребетні. З наземними та навколоводними біотопами верхів'я Київського водосховища асоційовані 25 видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Всі вони представлені комахами. Найбільш насичені видами суходільні та заплавні ліси, за ними йдуть суходільні луки, заболочені чагарники та луки; водні біотопи відвідуються амфібійними видами, переважно бабками:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	14	Ліс заплавний	9	Річкові ділянки	5
Чагарник	3	Чагарник заболочений	7	Заплавні водойми	6
Лука	8	Лука заболочена	7	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	4	Болото	2	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	0	Піщані коси	0	Прибережні мілководдя в-щ	5
Інші	3	Інші	0	Пелагіаль	0

n — число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 12 є вразливими, 7 — рідкісними, а три вважаються зникаючими. Це жовтх торфовищний, мнемозина та синявець Буадюваля. Раритетними видами, що мешкають в межах ВБУ, є:

бражник мертва голова <i>Acherontia atropos</i> , ЧКУ	коромисло зелене <i>Aeshna viridis</i> , БК
бражник прозерпіна <i>Proserpinus proserpina</i> , ЧКУ, БК	красуня темнокрила <i>Calopteryx virgo</i> , ЧКУ
ведмедиця велика <i>Pericallia matronula</i> , ЧКУ	ксилокопа (бджола-тесляр) звичайна <i>Xylocopa valga</i> , ЧКУ
вусач мускусний <i>Aromia moschata</i> , ЧКУ	ксилокопа (бджола-тесляр) фіолетова <i>Xylocopa violacea</i> , ЧКУ
вусач-червонокрил Келлера <i>Purpuricenus kaehleri</i> , ЧКУ	махаон <i>Papilio machaon</i> , ЧКУ
джміль моховий <i>Bombus muscorum</i> , ЧКУ	мнемозина <i>Parnassius mnemosyne</i> , ЧКУ, ЄЧС, БК
джміль червонуватий <i>Bombus ruderatus</i> , ЧКУ	подалірій <i>Iphichides podalirius</i> , ЧКУ
дідок жовтоногий <i>Gomphus flavipes</i> , БК	поліксена <i>Zerynthia polyxena</i> , ЧКУ, БК
дозорець-володар <i>Anax imperator</i> , ЧКУ	синявець Буадюваля <i>Polyommatus boisduvalii</i> , ЧКУ
ендроміс березовий <i>Endromis versicolora</i> , ЧКУ	сіролютка кільчаста
жовтх торфовищний <i>Colias palaeno</i> , ЧКУ	<i>Sympecma paedisca</i> , БК
жук-олень, рогаць звичайний <i>Lucanus cervus cervus</i> , ЧКУ, БК	стрічкарка блакитна <i>Catocala fraxini</i> , ЧКУ
	стрічкарка тополева <i>Limenitis populi</i> , ЧКУ
	тонкочеревець перев'язаний <i>Sympetrum pedemontanum</i> , ЧКУ

Риби. Київське водосховище є найважливішою рибпромисловою водоймою Придніпровського Полісся, тут відмічено 42 види риб з 10 родин. Найбільш представлені родини корошових (24 види), окуневих (4), бичкових (5), в'юнових (3), колчочкових (2). Наймасовішим видом є лящ (*Abramis brama*), його частка в уловах складає до половини загального промислу. Численні також плоскирка (*Blicca bjoerkna*) та плітка (*Rutilus rutilus*), щука (*Esox lucius*), лин (*Tinca tinca*), на річкових ділянках також судак (*Sander lucioperca*). Досить звичайним тут є короп (*Cyprinus carpio*), який не тільки ефективно відтворюється у водосховищі, а й потрапляє у водойму під час зариблення у вигляді штучно отриманої молоді. Час від часу в уловах зростає роль чехоні (*Pelecus cultratus*). З непромислових риб масовими є верховодка (*Alburnus alburnus*), краснопірка (*Scardinius erythrophthalmus*), окунь річковий (*Perca fluviatilis*).

У водосховищі складаються умови для проникнення і розмноження південніших видів іхтіофауни. З пониззя Дніпра проникли та заселили водосховище окремі види бичків, іглиця морська пухлощока (*Syngnathus nigrolineatus*), тюлька азово-чорноморська (*Clupeonella delicatula*). Внаслідок будівництва греблі Канівської ГЕС процес формування іхтіофауни відбувається в умовах повного зарегулювання стоку.

Ядро підтримує існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський (*Rutilus frisii*), ялець звичайний (*Leuciscus leuciscus*), голянь озерний (*Eupallasella percunurus*), бистрянка російська (*Alburnoides rossicus*), карась золотий (*Carassius carassius*), минь річковий (*Lota lota*), йорж носар (донський) (*Gymnocephalus acerina*), йорж Балона (*Gymnocephalus baloni*); особливо рідкісними стали стерлядь прісноводна (*Acipenser ruthenus*), марена дніпровська (*Barbus borysthenticus*), а також мінога українська (*Eudontomyzon mariae* – круглороті).

Завдяки наявності великих площ добре прогрітих мілководь, акваторія ВБУ є головним нерестовищем у Київському водосховищі, а також місцем нагулу цінних видів риб (короп звичайний, товстолобики білий (*Hypophthalmichthys molitrix*) та строкатий (*Aristichthys nobilis*), амур білий (*Ctenopharyngodon idella*), головень (*Leuciscus cephalus*), в'язь звичайний (*Leuciscus idus*), лящ, сом європейський (*Silurus glanis*), судак звичайний тощо). Верхів'я Київського водосховища внесені до переліку територій, важливих для збереження риб (цінні нерестовища та місця нагулу).

Земноводні та плазуни. З літературних джерел відомо, що більш, ніж 100 років назад у межах сучасних ВБУ було проведено дослідження [Шарлемань, 1926], під час якого виявлено на даній території домінування жаби озерної (*Pelophylax ridibundus*), часто траплялася жаба гостроморда (*Rana arvalis*) та ропуха зелена (*Bufo viridis*), під кручами – часничниця звичайна (*Pelobates fuscus*). Рідше траплялась кумка червоночерева (*Bombina bombina*) та квакша звичайна (*Hyla arborea*). З плазунів – вуж звичайний (*Natrix natrix*) та черепаха болотна (*Emys orbicularis*). На даний час на цій території домінує жаба озерна, часто трапляються жаба гостроморда та вуж. На північній межі ВБУ (правий берег, біля м. Чорнобиль) було знайдено всіх жаб комплексу *Pelophylax esculentus complex* – їстівну (*Pelophylax kl. esculentus*), ставкову (*Pelophylax lessonae*) й озерну, та біля Рудого лісу – бурих жаб: гостроморду і трав'яну (*Rana temporaria*).

Видом-домінантом серед плазунів є ящірка прудка (*Lacerta agilis*), вона присутня майже всюди на більш-менш відкритих місцях. Два інших звичайних види – черепаха болотна та вуж звичайний – живуть всюди, де є вода. Веретільниця (*Anguis fragilis*) була виявлена поблизу КПП Паришів (у канюка), живородна ящірка (*Zootoca vivipara*) – на ділянці сирого вільхово-березового лісу. Всі знахідки гадюки (*Vipera berus*) припадали лише на болотні лісові стації – у сирій низині з березово-вербовим підростом поблизу Ямполя; на дорозі між Паришевим і Ладжичами [Гащак та ін., 2006].

На території ядра виявлено 8 видів амфібій та 6 видів рептилій. Під особливою охороною Бернської конвенції (II додаток) знаходяться: часничниця звичайна, квакша звичайна, ропуха зелена, жаба гостроморда, черепаха болотна, ящірка прудка. До ЧС МСОП внесено один вид – черепаха болотну.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даного ядра у гніздовий період є: пірникоза мала (*Podiceps ruficollis*), пірникоза велика (*Podiceps cristatus*), баклан великий (*Phalacrocorax carbo*), бугай (*Botaurus stellaris*), бугайчик (*Ixobrychus minutus*), квак (*Nycticorax nycticorax*), чепура велика (*Egretta alba*), чапля сіра (*Ardea cinerea*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), крижень (*Anas platyrhynchos*), чирянка мала (*Anas crecca*), нерозень (*Anas strepera*), шилохвіст (*Anas acuta*), чирянка велика (*Anas querquedula*), широконосіска (*Anas clypeata*), попелюх (*Aythya ferina*), журавель сірий (*Grus grus*), пастушок (*Rallus aquaticus*), погонич звичайний (*Porzana porzana*), деркач (*Crex crex*), курочка водяна (*Gallinula chloropus*), лиска (*Fulica atra*), чайка (*Vanellus vanellus*), кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), колловодник звичайний (*Tringa totanus*), набережник (*Actitis hypoleucos*), баранець звичайний (*Gallinago gallinago*), слуква (*Scolopax rusticola*), грицик великий (*Limosa limosa*), мартин звичайний (*Larus ridibundus*), мартин жовтоногий (*Larus cachinnans*), крячок чорний (*Chlidonias niger*), крячок білокрилий (*Chlidonias leucopterus*), крячок білощокий (*Chlidonias hybrida*), крячок річковий (*Sterna hirundo*), крячок малий (*Sterna albifrons*), очеретянка лучна (*Acrocephalus schoenobaenus*), очеретянка чагарникова (*Acrocephalus palustris*), очеретянка ставкова (*Acrocephalus scirpaceus*), очеретянка велика (*Acrocephalus arundinaceus*), кобилочка солов'їна (*Locustella luscinioides*), кобилочка річкова (*Locustella fluviatilis*), синьошийка (*Luscinia svecica*), синиця вусата (*Panurus biarmicus*), ремез (*Remiz pendulinus*), вівсянка очеретяна (*Emberiza schoeniclus*).

Під час весняних та осінніх міграцій на ділянці спостерігаються значні скупчення птахів, які переважно складаються з качок, лисок, лебедів, пірникоз, гагар та мартинів. Серед них найбільш численними є крижень, чирянка велика (*Anas querquedula*), чирянка мала, широконосіска, свищ (*Anas penelope*), попелюх, чернь чубата (*Aythya fuligula*), гоголь (*Bucephala clangula*), лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин сивий (*Larus canus*), мартин жовтоногий (*Larus cachinnans*).

Крім орнітофауни водно-болотного комплексу багатим є склад птахів, які мешкають у лісових біотопах; представлені також і види інших типів біотопів — відкритих (луки та поля) та населених пунктів. Переважно це види ряду Горобцеподібних. Оскільки більшість видів птахів цих орнітокомплексів не є рідкісними, їх характеристика співпадає з узагальненим описом орнітофауни Дніпровського коридору в цілому.

З видів Червоної книги України, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: лелека чорний (*Ciconia nigra*), казарка червоногола (*Rufibrenta ruficollis*), гуска мала (*Anser erythropus*), лебідь малий (*Cygnus bewickii*), нерозень (*Anas strepera*), чернь білоока (*Aythya nyroca*), гоголь, скопа (*Pandion haliaetus*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), лунь польовий (*Circus cyaneus*), лунь лучний (*Circus pygargus*), зміїд (*Circaetus gallicus*), підорлик великий (*Aquila clanga*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), беркут (*Aquila chrysaetos*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), тетерук (*Lyrurus tetrix*), глушець (*Tetrao urogallus*), орябок (*Tetrastes bonasia*), журавель сірий, кулик-сорока, колловодник ставковий, кульон великий (*Numenius arquata*), крячок малий, голуб-синяк (*Columba oenas*), сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*). Цей перелік не є вичерпним для даної категорії видів і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. Населення ссавців ВБУ становить 56 видів, з них 17 видів представлені в ЧКУ, 3 види — в ЧС МСОП, 3 види — у ЄЧС і 36 видів охороняються Бернською конвенцією (БК 2, БК 3). Комахоїдні: кріт європейський (*Talpa europaea*), їжак білочеревий (*Erinaceus roumanicus*), бурозубка звичайна (*Sorex araneus*), бурозубка мала (*Sorex minutus*), кутора велика (*Neomys fodiens*), білозубка мала (*Crocidura suaveolens*). Згадки про хохулю руську (*Desmana moschata*) на території ВБУ ми не вважаємо достовірними. Найближчі місця перебування цього виду — заповідник Брянський Ліс (Росія, заплава р. Неруса) та заплава р. Сейм. На початку минулого століття у заплаві р. Терерів реєструвалася кутора мала (*Neomys anomalus*) — рідкісний вид, занесений до ЧКУ.

Кажанів принаймні 10 видів: кожан пізній (*Eptesicus serotinus*), нічниця водяна (*Myotis daubentoni*), нічниця ставкова (*M. dasycneme*), вечірниця руда (*Nyctalus noctula*), вечірниця

мала (*N. leisleri*), нетопир лісовий (*Pipistrellus nathusii*), нетопир-пігмей (*P. pygmaeus*), нетопир середземноморський (*P. kuhlii*), лилик двоколірний (*Vespertilio murinus*), вухань бурий (*Plecotus auritus*) [Полуда, Загороднюк, 2001; Загороднюк, Годлевская, 2003; Гащак та ін., 2009]. На прилеглих лісових територіях зареєстровані також нічниця Брандта (*Myotis brandti*) та її вид-двійник — нічниця вусата (*M. mystacinus*) [Загороднюк, Годлевская, 2003; Гащак та ін., 2009], на орнітологічному стаціонарі «Лебедівка» (нижче по Дніпру на 50 км) — ще один рідкісний представник рукокрилих регіону — кожан північний (*E. nilssonii*) [Миропольський, 2001]. Не виключено перебування на території ВБУ також нетопира-карлика (*P. pipistrellus*). Найближчі реєстрації виду походять із середньої течії р. Тетерів, околиць м. Києва та орнітологічного стаціонару «Лебедівка». Допоки у 2000 р. нетопир-пігмей (вид-двійник нетопира-карлика) вперше не був зареєстрований в Україні, всіх найдрібніших кажанів відносили саме до *P. pipistrellus*. Вечірниця велетенська (*Nyctalus lasiopterus*) знайдена в лісництві, на північному заході Чорнобильської зони відчуження, далеко від заплави Дніпра [Гащак та ін., 2009]. Всі види кажанів занесені до ЧКУ, охороняються Бернською конвенцією (1979, БК 2 та БК 3) та Боннською конвенцією (1985, II додаток).

Хижі — принаймні 12 видів. Найчисленніші — лисиця звичайна (*Vulpes vulpes*), собака єнотоподібний (*Nyctereutes procyonoides*), ласка (*Mustela nivalis*), тхір лісовий (*Mustela putorius*), куниця кам'яна (*Martes foina*). Останні два види нерідко зустрічаються в населених пунктах. Звичайним видом заплавної лісової є куниця лісова (*Martes martes*). Видра (*Lutra lutra*) — напівводний вид, звичайний вздовж берегової лінії Київського водосховища, у заплаві р. Прип'ять й малих річках Чорнобильської зони відчуження, на річках, каналах та водоймах-охолоджувачах ЧАЕС, а також в північно-західних районах Чернігівської області [Гащак, 2006; Шешурак, 2004]. Горностаї (*Mustela erminea*) — рідкісний вид. Видра та горностаї занесені до ЧКУ. Борсук (*Meles meles*) — нечисленний вид. Окремі особини вовка (*Canis lupus*) зрідка заходять у заплаву. До проникнення в регіон норки американської (*Mustela vison*), що була акліматизована в Європі в середині ХХ ст., в басейні Дніпра мешкала європейська норка (*Mustela lutreola*). Не виключено, що європейська норка, вид під загрозою вимирання, занесений до ЧС МСОП, ЄЧС та ЧКУ, ще зустрічається вздовж малих річок басейну Дніпра. Остання згадка про неї в Київській області датується 1978 р. і стосується відлову європейської норки на р. Ілля, лівій притоці р. Уж [Панов, 2002]. Рись (*Lynx lynx*) — надзвичайно рідкісний вид Полісся, занесений до ЧКУ, протягом останніх років реєструється на території Міжрічинського регіонального ландшафтного парку, а також в Київській області, зокрема в Чорнобильській зоні відчуження, де її щільність становить 20 особин на 1000 км² [Гащак та ін., 2006].

Зайцеподібні — заєць сірий (*Lepus europaeus*) — звичайний вид досліджуваних ВБУ.

Гризуни — принаймні 21 вид. Бобер (*Castor fiber*) — типовий вид заплави. Білка звичайна (*Sciurus vulgaris*) — зустрічається повсюди у лісах вздовж заплави Дніпра. Найбільш звичайний вид мишей лісових ділянок заплави — жовтогорла миша (*Apodemus flavicollis*). Лісова (*A. sylvaticus*) і мала (*A. uralensis*) миші надають перевагу відкритим місцевостям, причому, на правому березі Дніпра зустрічається лише лісова миша, а на лівому — обидва види. Звичайними видами заплави є також польова миша (*A. agrarius*) та миша-крихітка (*Micromys minutus*). У весняно-осінній період у заплаві живуть синантропні види — сірий пацюк (*Rattus norvegicus*) і хатня миша (*Mus musculus*), котрі на зиму вселяються в будівлі людини. Ондатра (*Ondatra zibethicus*) і водяна нориця (*Avicola amphibius*) — звичайні напівводні види заплави. Нориця-економка (*Microtus oeconomus*) та темна нориця (*M. agrestis*) — лісові види, котрі надають перевагу чагарникам та зволоженим біотопам і є досить звичайними у Поліссі. Нориця підземна (*M. subterraneus*) — звичайний нечисленний вид. В угіддях перебувають два види-двійники сірих нориць: нориця лучна (*M. levis*) та нориця звичайна (*M. arvalis*). Нориця руда (*Myodes glareolus*) — найчисельніший вид, типовий представник лісових угруповань, зустрічається і серед трав'янистої рослинності та чагарників заплави. Мишівка лісова (*Sicista betulina*) — рідкісний вид регіону, занесений у ЧКУ та до БК 2. Зареєстрований у декількох пунктах Чорнобильської зони відчуження та у Сорокошитському лісництві Козелецького району Чернігівської області.

В лісах та чагарникових заростях заплави Дніпра мешкають всі три види вовчків фауни України: ліскулька, або вовчок ліщинний (*Muscardinus avellanarius*), вовчок сірий (*Myoxus glis*), вовчок лісовий (*Dryomys nitedula*). Всі вовчки — типові представники лісостепової зони, тісно пов'язані з широколистяними лісами та садками, знаходяться під охороною (БКЗ).

Ратичні — 5 видів. Кабан (*Sus scrofa*) — найчисленніший вид ратичних, козуля європейська (*Capreolus capreolus*) — другий за чисельністю вид. Олень благородний (*Cervus elaphus*) — колись звичайний, нині нечисельний вид. Лось (*Alces alces*) — окремі особини заходять у заплаву. Непарнокопитні — до заплави можуть заходити нещодавно акліматизовані на території Чорнобильської зони відчуження «червонокнижні» коні Пржевальського (*Equus przewalskyi*), стадо яких налічує 18 особин.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Верхів'я Київського водосховища є одним із найбільших в Українському Поліссі місць концентрації птахів, багато видів яких охороняються на національному та міжнародному рівнях. Загальна чисельність мігруючих птахів може сягати 100–150 тис. особин. Тут знаходяться величезні масиви заростей рослин, які занесені до Додатку I Бернської конвенції (сальвінії плаваючої і водяного горіха плаваючого), виявлені значні площі заростей альдрованди пухирчастої. Розвинуті угруповання макрофітів, що занесені до Зеленої книги України. ВБУ є важливим для нересту та нагулу молоді багатьох видів риб. Згідно цьому, ВБУ відповідає Рамсарським критеріям (2, 5, 8). Угіддя важливе для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів, тому входить до складу ІВА територій України (ІВАЗ).

Типи господарювання: гідроенергетика, водний транспорт, водопостачання та водорегулювання, рекреація, рибальство комерційне та аматорське, лісове господарство, мисливство, природоохоронна діяльність.

Чинники негативного впливу: браконьєрство, випалювання водно-болотної рослинності, заболочення акваторій, надмірне заростання.

Об'єкти природно-заповідного фонду: частина території включена до Регіонального ландшафтного парку «Міжріччинський», створені гідрологічні заказники місцевого значення.

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: посилення контролю за полюванням та виловом риби; створення об'єктів природно-заповідного фонду, проведення детальної інвентаризації флори та фауни. Для заплавної угіддя, які розташовані на території лісової зони, дуже важливим є збереження деревних насаджень, особливо старих дуплястих дерев, які служать прихистками для кажанів, вовчків та інших лісових видів.

2. Верхів'я Канівського водосховища (острови нижче м. Києва, водно-болотні угіддя заплави в р-ні сіл Лісники, Конча-Заспа, гирлової ділянки р. Віта, Процівські мілководдя)

Загальні відомості. Територія ВБУ включає акваторію верхньої ділянки Канівського водосховища з чисельними островами та прибережні ділянки заплави Дніпра (з півночі обмежена Південним мостом у м. Києві, з півдня — лінією м. Українка — с. Кийлів; на заході межа проходить берегом Дніпра до с. Чапаївка, далі дамбою вздовж масиву Конча-Заспа та Козинською дамбою до м. Українка, зі сходу — населеними пунктами Бортничі-Вишенки-Проців-Кийлів) (рис. 9).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 50°23'N, 30° 35' E
нижня точка за течією Дніпра: 50°08'N, 30° 47' E

Висота над рівнем моря: найвища — 90 м, найнижча — 86 м

Площа: 30 000 га

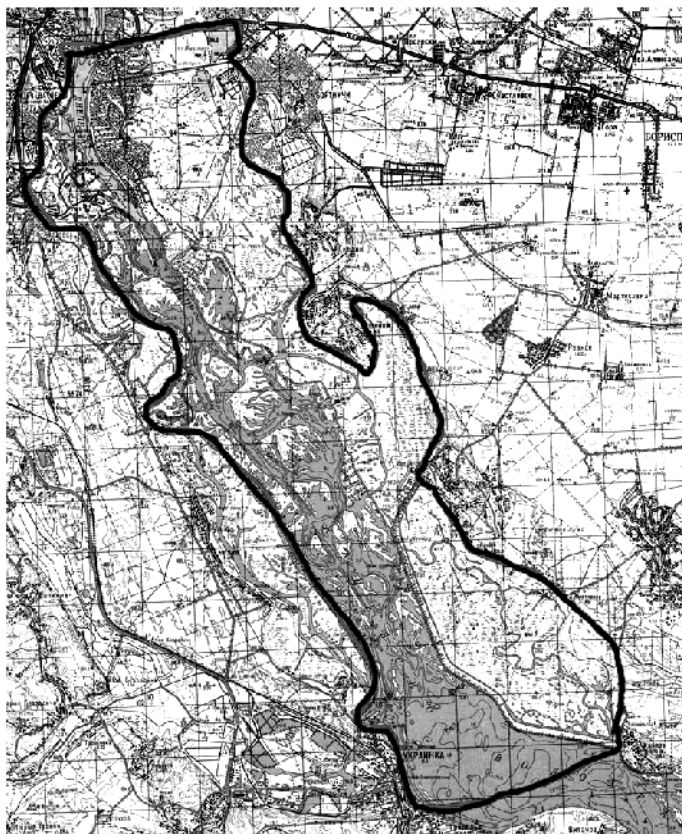

Рис. 9. Верхів'я Канівського водосховища.

жує з масивами соснових лісів другої надзаплавної тераси. Територію облямовує низка населених пунктів з щільною забудовою, розвинута дачна забудова, на півночі прилягає міська агломерація м. Києва. У верхів'ї ВБУ, з правого берега, розташована гирлова ділянка р. Віта та лісове урочище Конча-Заспа. Це спільна заплава річок Дніпра та Віти, ландшафт якої являє собою комплекс численних островів, проток, заплавних водойм. На ділянці Київ-Трипілля заплавна тераса виявлена дуже добре та займає великі площі. Вона належить до типу крупногирвчастих: улоговини й русла весняних потоків чергуються з пагорбами. Такий тип заплави після будівництва каскаду водосховищ зберігся лише на невеликій ділянці: на лівому березі від м. Києва до с. Бортничі, на правому — від с. Чапаївка до с. Трипілля. Але зараз ці заплавні комплекси трансформовані майже повністю внаслідок їх забудови: більша частина територій протягом останнього часу гідронамивом перетворена на суходіл під котеджну забудову. Однієї з лівобережних ділянок водно-болотних угідь є заплава Дніпра біля с. Проців. Вона відгороджена від річища дамбою, уздовж якої тягнеться дренажна канава. Територія має гідрологічне сполучення з Дніпром через шлюзи.

Ширина цієї частини водосховища сягає до 5 км, максимальна глибина — до 15 м. Водосховище працює на частково зрегульованих Київським водосховищем витратах води та незарегульованому притоці р. Десна. Спрацювання водосховища проектом не передбачено й допускається тільки в окремих випадках — взимку не більше, ніж на 0,5 м. Проектом передбачено тижневе та добове регулювання стоку. Захисні споруди на водосховищі зменшили площу затоплення прибережних земель на 25 тис. га.

Після будівництва греблі весняні повені мають меншу амплітуду коливань рівнів води (максимальна 5 м), але гідрологічний режим цієї ділянки водосховища відповідає річковому зі збереженням течії та весняної повені (перевищення НПР та високі швидкості течії спостерігаються переважно у весняний період). Рівень води найвищий у травні-червні, найнижчий — у лютому-березні. Характерні значні площі мілководь та островів через незначне затоплення заплави Дніпра. Острови складені піщаними алювіальними відкладами,

Фізико-географічна характеристика.

За фізико-географічним районуванням України (1985) територія ВБУ розташована у Лісостеповій зоні, Лівобережно-Дніпровській лісостеповій провінції, Північно-Дніпровській терасовій низовинній області, Процівсько-Ліпльавському районі. Основні риси ландшафтів області пов'язані з антропогеновими відкладами (алювіальними, лесовими, водно-льодовиковими), наявністю різновікових терас. Ця ділянка Канівського водосховища утворилася на місці затопленого і підтопленого русла Дніпра та його заплави і гирлових ділянок розташованих тут приток. Русло Дніпра нижче Києва звивисте, з чітко вираженими меандрами, між якими розташовуються підвищені частини заплави, що в умовах водосховища утворюють скупчення островів. До складу угідь входить верхня частина водосховища, береги якої захищені дамбою, а також, здебільшого, заболочена заплава Дніпра, що подекуди ме-

на яких сформувалися дернові ґрунти. На акваторії переважають піщані та мулисто-піщані донні відклади, на заболочених ділянках — болотні, болотно-лучні, торфувато-болотні ґрунти. Клімат території помірно-континентальний з м'якою зимою та теплим літом. Пересічна температура січня — 6,0 °С, липня + 19,5 °С, опадів випадає 600 мм на рік. Вплив водосховища зумовлює посилення бризової циркуляції, зміни швидкості вітру і сум опадів.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) угіддя розташоване у Європейсько-Сибірській лісостеповій області, Бахмацько-Кременчуцькому геоботанічному округу, Середньодніпровському геоботанічному районі. Рельєф території (острови, знижені обводнені протоки між ними, значні площі мілководь, ділянки добре збереженої заплави р. Дніпро, заплавні водойми) обумовлює строкатий характер рослинного покриву та значне різноманіття флори.

На території ВБУ розвинуті лучна, деревно-чагарникова, болотна, водна та прибережно-водна рослинність. Рослинний покрив заплави типовий для Середнього Дніпра. На ділянці переважають заболочені луки, очеретяні болота, є багато заплавних водойм. До 15–20% території заплави раніше було зайнято деревною та чагарниковою рослинністю, однак, за останній час площі лісів та чагарників значно скоротилися внаслідок забудови цих територій. Осокорові, вербові ліси облямовують численні руслові та заплавні водойми. У них присутня значна домішка тополі білої (*Populus alba*), дуба звичайного (*Quercus robur*), ясена звичайного (*Fraxinus excelsior*), клена ясенелистого (*Acer negundo*), в'яза гладкого та в'яза граболистого (*Ulmus laevis*, *U. carpiniifolia*). В підліску та травостой переважають ожина сиза (*Rubus caesius*), хвилівник звичайний (*Aristolochia clematitis*), пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*), смілка татарська (*Silene tatarica*). Дубові ліси більш пов'язані з центральною заплавою, ліси з вербами білою та ламкою (*Salix fragilis*) зосереджені на вологіших екоотопах. Є ділянки соснових лісів (переважно культур), культури робінії (*Robinia pseudoacacia*). Чагарникова рослинність найбільш приурочена до прируслової частини та представлена переважно угрупованнями шелюги (*Salix acutifolia*) та аморфи кущової (*Amorpha fruticosa*).

Лучна рослинність займала до 70% заплави, проте її площі скоротилися внаслідок забудови. На найвищих елементах рельєфу розміщуються піщані луки (угруповання костриці Беккера (*Festuca beckeri*), куничника наземного (*Calamagrostis epigeios*) з псамофітними видами). Справжні луки займають великі площі та поширені на більш зволжених екоотопах (угруповання з домінуванням мітлиць тонкої (*Agrostis tenuis*), велетенської (*A. gigantea*) і виноградникової (*A. vinealis*), костриць лучної (*Festuca pratensis*) і червоної (*F. rubra*), тонконогу лучного (*Poa pratensis*) та вузьколистого (*P. angustifolia*), куничника наземного). Болота та заболочені луки займають найбільші площі на островах зі зниженим рельєфом, нерідко болота смугами облямовують водойми, затоки, береги. Переважають ценози лепешняку великого, очеретянки (*Phalaroides arundinacea*), осоки гострої. Тут виявлені малопоширені у регіоні види: вовче тіло болотне (*Comarum palustre*), жовтозілля татарське (*Senecio tataricus*), чина болотна (*Lathyrus palustris*), цикута отруйна (*Cicuta virosa*).

Водна рослинність також різноманітна. Зарості занурених гідрофітів розвинуті у заплавних водоймах, а також на руслових ділянках. Найбільш звичайними видами є рдесники пронизанолистий, гребінчастий, блискучий, різухи морська та велика, елодея канадська, а у заболочених місцях — кушир занурений, водяний різак алоевидний. Тут також відмічена рідкісна для регіону рослина — альдрованда пухирчаста. Останніми роками у водосховищі відмічається поява нового для України інвазійного виду — *Elodea nuttallii*. Значні площі займають угруповання рослин з плаваючими листками — латаття сніжно-білого, глечиків жовтих, водяного горіха плаваючого. У заплавних водоймах часто все водне дзеркало буває вкрите угрупованнями вільноплаваючих рослин, серед яких є рідкісні види (сальвінія плаваюча, вольфія безкоренева, річчія плаваюча (*Riccia fluitans*), ряска горбата). Серед групи гелофітів звичайні угруповання лепешняку великого, рогозу вузьколистого, очерету звичайного, які смугою облямовують береги. Для акваторії водосховища характерний значний

розвиток реофільного комплексу видів: сусак зонтичний (*Butomus umbellatus*), їжача голівка пряма, куга озерна (*Scirpus lacustris*), рдесник пронизанолистий, стрілолист стрілолистий.

ВБУ відзначається поширенням раритетних видів рослин та їхніх угруповань. Значними є площі угруповань, занесених до ЗКУ, зокрема, латаття сніжно-білого та латаття білого (*Nymphaea alba*), глечиків жовтих, сальвінії плаваючої, водяного горіха плаваючого, куширу напівзануреного, їжачої голівки малої (*Sparganium minimum*). До Додатку I Бернської конвенції занесені: альдрованда пухирчата, сальвінія плаваюча, гронянка багатороздільна (*Botrychium multifidum*), водяний горіх плаваючий, до ЄЧС – жовтозілля дніпровське (*Senecio borysthenicus*), козельці українські (*Tragopogon ucrainicus*), щавель український (*Rumex ucrainicus*), до ЧКУ – альдрованда пухирчата, сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий, пальчатокорінник м'ясочервоний, плаунець заплавний (*Lycopodiella inundata*), осока Буксбаума (*Carex buxbaumii*), півники сибірські (*Iris sibirica*). З видів, які підлягають охороні на території м. Києва: конвалія травнева (*Convallaria majalis*), латаття біле та сніжно-біле, тирлич звичайний (*Gentiana pneumonanthe*), фіалка ставкова (*Viola stagnina*). Значний науковий інтерес являє зростання в межах ВБУ каулінії малої, ряски горбатої, різух великої та морської, пухирників малого та звичайного, вольфії безкореневої, цанікелії болотної (*Zannichellia palustris*).

На території ВБУ поширені наступні угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ: альдрованди пухирчатої (*Aldrovandeta vesiculosae*); водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*); латаття сніжно-білого (*Nymphaeeta candida*); латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Sagittaria natantis*); глечиків жовтих (*Nupharea luteae*); куширу напівзануреного (*Ceratophylleta submersi*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*). Стан всіх угруповань є стабільним, а угруповання водяного горіха плаваючого мають тенденцію до розширення.

Тваринний світ

Водні безхребетні. Комплекс безхребетних цього ядра представлений річковими угрупованнями, зосередженими як в руслі Дніпра (донні молюски уніоніди, види роду *Dreissena*, донно-фітофільні лужанки, а також личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*), так і фітофільними угрупованнями, розвинутими в заплавах водоймах, де суттєву роль відіграють фітофільні (зокрема понто-каспійські бокоплави) та прибережно-фітофільні (п'явки роду *Eryobdella*; молюски ставковики та катушки; водяний віслючок, водяні клопи тощо) організми. В зоні злиття Дніпра і Десни мешкають бабки (личини і імаго) дозорець імператор (*Anax imperator*), левкоринія білолоба (*Leucorrhinia albifrons*) та бабка перев'язана (*Sympetrum pedemontanum*) (ЧКУ).

Наземні безхребетні. У верхів'ї Канівського водосховища відзначено 84 наземних та навколководних видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Це число становить 64,6% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколководних біотопів Дніпровського екокоридору. Безхребетні представлені переважно комахами, проте, багатоніжки представлені двома видами (багатозв'яз гірський український та лептоюлюс Семенкевича). Найбільше видів відмічено в суходільних лісах, які за цим показником значно перевищують решту біотопів; приблизно втричі менше видів зустрічається в заплавах лісах, далі йдуть суходільні та заболочені луки та чагарники, остепнені ділянки; амфібіонтні види населяють водні біотопи, переважно заплавні водойми:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	59	Ліс заплавний	19	Річкові ділянки	6
Чагарник	16	Чагарник заболочений	15	Заплавні водойми	10
Лука	18	Лука заболочена	15	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	15	Болото	5	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	1	Піщані коси	1	Прибережні мілководдя в-щ	6
Інші	5	Інші	0	Пелагіаль	0

n – число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 34 є вразливими, 36 — є рідкісними, 4 вважаються зникаючими (джміль пахучий, красик веселий та мнемозина), а один вид найімовірніше вже зник (златка блискуча). Останній є дуже рідкісним видом, який за останні 60 років в природі не спостерігався. Відомо два екземпляри з колекцій Інституту зоології НАН України (м. Київ) та Зоологічного інституту РАН (м. Санкт-Петербург).

В фауні безхребетних тварин ВБУ відзначені наступні раритетні види:

абія блискуча <i>Abia nitens</i> ЧКУ	доліхомітус головастий
аношій самарський <i>Anoplius samariensis</i> ЧКУ	<i>Dolichomitus cephalotes</i> ЧКУ
арге Беккера <i>Arge beckeri</i> ЧКУ	евритірея золотиста
архірилея чорна <i>Archirilleya inopinata</i> ЧКУ	<i>Eurythyrea aurata</i> ЧКУ
багатозв'яз гірський український <i>Polydesmus montanus</i> ЧКУ	ендроміс березовий ЧКУ
білоноска білолоба <i>Leucorrhinia albifrons</i> БК	жук-олень, рогач звичайний ЧКУ, БК
білоноска болотна <i>Leucorrhinia pectoralis</i> БК	жук-самітник <i>Osmoderma barnabita</i> ЧКУ
білоноска товстохвоста <i>Leucorrhinia caudalis</i> БК	златка блискуча <i>Vuprestis splendens</i> ЧКУ, БК
бластикотома папоротева <i>Blasticotoma filiceti</i> ЧКУ	каптурниця срібна <i>Cucullia argentea</i> ЧКУ
больбелязм однорогий <i>Bolbelasmus unicornis</i> ЧКУ	ковалик сплющений <i>Neopristilophus depressus</i> ЧКУ
бражник дубовий <i>Marumba quercus</i> ЧКУ	комарівка італійська <i>Bittacus italicus</i> ЧКУ
бражник мертва голова ЧКУ	кордулегастр кільчастий <i>Cordulegaster boltonii</i> ЧКУ
бражник прозерпіна ЧКУ, БК	коромисло зелене БК
бражник скабіозовий <i>Hemaris tityus</i> ЧКУ	кошеніль польська <i>Porphyrophora polonica</i> ЧКУ
ведмедиця велика ЧКУ	красик веселий <i>Zygaena laeta</i> ЧКУ
ведмедиця-господиня <i>Callimorpha dominula</i> ЧКУ	красотіл пахучий <i>Calosoma sycophanta</i> ЧКУ
вусач альпійський <i>Rosalia alpina</i> ЧКУ, ЄЧС, БК	красуня темнокрила ЧКУ
вусач великий дубовий <i>Cerambyx cerdo</i> ЧКУ, ЄЧС, БК	ксилокопа (бджола-гесляр) звичайна ЧКУ
вусач земляний-хрестоносець <i>Dorcadion equestre</i> ЧКУ	ксилокопа (бджола-гесляр) фіолетова ЧКУ
вусач мускусний ЧКУ	ктир велетенський <i>Satanas gigas</i> ЧКУ
вусач-червонокрил Келлера <i>Purpuricenus kaehleri</i> ЧКУ	ктир шершенеподібний <i>Asilus crabroniformis</i> ЧКУ
горіхотворка велетенська <i>Ibalia rufipes</i> ЧКУ;	лептоюлюс Семенкевича <i>Leptojuulus semenkevitchi</i> ЧКУ
джміль глинистий <i>Bombus argillaceus</i> ЧКУ	ліометопум звичайний <i>Liometopum microcephalum</i> ЧКУ
джміль моховий ЧКУ;	льодовичник Вествуда <i>Boreus westwoodi</i> ЧКУ
джміль пахучий <i>Bombus fragrans</i> ЧКУ	люцина <i>Hamearis lucina</i> ЧКУ
джміль яскравий <i>Bombus potorum</i> ЧКУ	мантіспа штирійська <i>Mantispa styriaca</i> ЧКУ
дисцелія зональна <i>Discoelius zonalis</i> ЧКУ	махаон ЧКУ
дідок жовтоногий БК	мегариса перлата <i>Megarhyssa perlata</i> ЧКУ
дозорець-володар ЧКУ	мегариса рогахвостова <i>Megarhyssa superba</i> ЧКУ
	мнемозина ЧКУ, ЄЧС, БК
	орусус паразитичний <i>Orussus abietinus</i> ЧКУ
	пилкохвіст український <i>Poecilimon ukrainicus</i> ЧКУ

плоскотілка червона <i>Cucujus cinnabarinus</i> ЧКУ, БК	сіролотка кільчаста <i>Sympectma paedisca</i> БК
подалірій ЧКУ	сколія-гігант <i>Megascolia maculata</i> ЧКУ
поліксена ЧКУ, БК	совка розкішна <i>Staurophora celsia</i> ЧКУ
райдужниця велика <i>Apatura iris</i> ЧКУ	совка сокиркова <i>Periphanes delphinii</i> ЧКУ
сапіга-полохрум <i>Polochrum repandum</i> ЧКУ;	стафілін волохатий <i>Emus hirtus</i> ЧКУ
сатир залізний <i>Hipparchia statilinus</i> ЧКУ	стрічкарка блакитна ЧКУ
сатурнія велика <i>Saturnia pyri</i> ЧКУ	стрічкарка орденська малинова <i>Catocala sponsa</i> ЧКУ
сатурнія мала <i>Eudia pavonia</i> ЧКУ	стрічкарка <i>Limenitis populi</i> ЧКУ
сатурнія руда <i>Aglia tau</i> ЧКУ	тонкочеревець перев'язаний ЧКУ
сатурнія середня <i>Eudia spini</i> ЧКУ	пенеліда сітчаста <i>Caenolyda reticulata</i> ЧКУ
синявець Буадюваля ЧКУ	шовкопряд кульбабовий <i>Lemonia taraxaci</i> ЧКУ
сінниця Геро <i>Coenonympha hero</i> ЧКУ	янус червононогий <i>Janus femoratus</i> ЧКУ
сіобла бальзамінова <i>Siobla sturmi</i> ЧКУ	

Риби. Серед промислових риб домінують плітка, плоскирка, лящ, судак, лин, щука. З непромислових риб масовими є верховодка, краснопірка, окунь річковий. У складі іхтіофауни виявлено 35 видів, найповніше представлений фітофільний комплекс — щука, плітка, головень, вівсянка, верховодка, плоскирка, лящ, сріблястий карась (*Carassius auratus gibelio*), щипівка (*Cobitis taenia*), йорж (*Gymnocephalus cernua*), окунь. На прибережній ділянці Канівського водосховища переважають плітко-верховодково-бичкові ценози. Посилений антропогенний вплив негативно позначається на відтворенні іхтіофауни. Це призвело до зниження рибопродуктивності, суттєвих змін видового складу, спостерігається тенденція зміни складу риб в напрямку до зменшення продукції цінних видів — судака, сазана, ляща, щуки, і збільшення питомої ваги другорядних промислових представників іхтіофауни — плітки, краснопірки, плоскирки, карася, окуня. Особливої шкоди завдають антропогенні фактори, до яких належать гідробудівництво, наявність та стан гідроспоруд, зменшення площ мліководь на водосховищах, зокрема нерестовищ, за рахунок їх замиву під будівництво, обмеження об'ємів меліоративних робіт, збільшення обсягів незаконного вилову риби, забруднення водойми стічними водами промислових, комунальних і сільськогосподарських підприємств, великих міст тощо. Внаслідок зменшення кількості і якості нерестових угідь, зменшується кількісний і якісний склад угруповань молоді риби, що веде до скорочення загальних запасів риби. Ядро підтримує існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, щипавка звичайна, підуст звичайний (*Chondrostoma nasus*), синець (*Abramis ballerus*), чехоня, жерех (*Aspius aspius*), сом, бистрянкa російська, карась золотий, минь річковий, йорж носар (донський), йорж Балона; особливо рідкісними стали стерлядь прісноводна, осетер російський (*Acipenser guldenstaedtii*), марена дніпровська, а також мінога українська (круглороті).

На ділянці Корчувате-Трипілля до будівництва Канівського водосховища вздовж берега Дніпра існувала розгалужена додаткова система водойм різних типів (протоки, зарослі озера), які були цінними нерестовими та нагульними угіддями. В 1921 р. було засновано Державний заповідник «Конча-Заспа», але будівництво дамб, забудова стало причиною того, що ці території втратили своє значення у відновленні рибних запасів. В останній час ці функції здійснювались водоймами заплави Дніпра, які розташовані нижче урочища «Конча-Заспа», а також в гирловій ділянці р. Віта.

Земноводні і плазуни. Тут зареєстровано 10 видів амфібій: кумка червоночерева, чашничниця звичайна, ропуха звичайна, ропуха зелена, квакша звичайна, жаба трав'яна, жаба гостроморда, жаба істівна, жаба ставкова, жаба озерна та 4 види рептилій: черепаха болотна, ящірка прудка, вуж звичайний, гадюка звичайна. В залежності від біотопів представлено чотири основні герпетокомплекси: лучні, деревно-чагарникові, водно-болотні та синантропні.

Найбільш розповсюдженими є *Pelophylax ridibundus*, *Bombina bombina* (але малочисельними), *Natrix natrix*. На островах зустрічаються: *Bombina bombina* (о-в Жуків), *Rana temporaria*, *Rana aroalis* (Жуків, Покал тощо), *Pelophylax ridibundus*, *Bufo bufo* (Покал), *Lacerta agilis* (Дикий, Покал), *Natrix natrix* (Покал тощо). Проводились генетичні дослідження комплексу зелених жаб *Pelophylax esculentus complex* з даної території. Так, було знайдено у Дніпрі не тільки гібрида – жабу істівну, але і жабу ставкову (поодинокі особини, лів. бер., Нижні Сади). З наведених видів під особливою охороною Бернської конвенції (II додаток) знаходяться: *Bombina bombina*, *Pelobates fuscus*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana aroalis*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*. До ЧС МСОП відноситься *Emys orbicularis*.

На прилеглій території зареєстровано 10 видів земноводних та 9 видів плазунів. З них три види ЧКУ – ящірка зелена, мідянка, гадюка Нікольського.

Негативними чинниками, що призводять до зменшення чисельності тварин, а іноді й до зникнення видів, – є руйнування їх місць перебування й нересту (новозведення у заплаві Дніпра), а також забруднення території. Багато тварин також гине на дорогах (*Pelophylax ridibundus*, *Pelobates fuscus*, *Natrix natrix*).

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу ВБУ у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чепура велика, чапля сіра, чапля руда, лебідь-шипун, крижень, нерозень, чирянка велика, широконоська, попелюх, пастушок, погонич звичайний, деркач, курочка водяна, лиска, чайка, кулик-сорока, коловодник звичайний, набережник, баранець звичайний, грицик великий, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, крячок малий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синьошийка, вівсянка очеретяна.

Під час весняних та осінніх міграцій на ділянці спостерігаються скупчення птахів, які переважно складаються з качок, лисок, лебедів, гусей, пірникоз, мартинів. Серед них найбільш численними є гуска білолоба (*Anser albifrons*), гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, широконоська, свищ, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин сивий, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу різноманітним є видовий склад птахів, які мешкають у лісових та відкритих біотопах (переважно луках), а також населених пунктах. Найбільша кількість видів належить до ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: казарка червоновола, гоголь, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, зміїд, підорлик малий, орлан-білохвіст, пісочник великий (*Charadrius hiaticula*), кулик-сорока, коловодник ставковий (*Tringa stagnatili*), кульон великий (*Numenius arquata*), крячок малий, голуб-синяк, сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*). Перелік не є вичерпним для даної категорії видів та може бути розширений за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. Населення ссавців ВБУ становить 46 видів, з них 11 видів представлені в ЧКУ, 2 види – у ЧС МСОП, 2 види – у ЄЧС і 29 видів охороняються Бернською Конвенцією (Додатки II та III).

Комахоїдні – кріт європейський, їжак білочеревий, бурозубка звичайна, бурозубка мала, білозубка мала, кутора велика. У заплавах лісах та чагарниках, по берегах водойм зустрічається рідкісний вид регіону – кутора мала (ЧКУ). Чисельність виду в типових біотопах стабільна, але підтримується на досить низькому рівні. На жаль, загальна площа місць, придатних для мешкання виду, невпинно скорочується. Кутори звичайна та мала надзвичайно чутливі до забруднення водойм, в безпосередній близькості до яких вони мешкають, а також до зміни гідрологічного режиму.

Кажани – принаймні 8 видів: вечірниця руда, кожан пізній, вухань бурій, лилик двоколірний, нічниця водяна, нетопир-карлик, нетопир лісовий та вечірниця мала. Крім того, в лесовій печері Геліограф, що розташована в декількох кілометрах на південний захід від досліджуваних угідь, в різні роки знайдено на зимівлі 5 особин нічниці ставкової. На при-

легких територіях відмічені широковух європейський (*Barbastella barbastellus*) та вечірниця велетенська.

Хижі — принаймні 9 видів: лисиця звичайна, борсук, собака єнотоподібний, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, горностай, тхір лісовий, видра. Останні три види занесені до ЧКУ. Зайцеподібні — заєць сірий — звичайний вид досліджуваних угідь.

Гризуни — принаймні 18 видів: бобер, білка звичайна, миша жовтогорла, миша лісова, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, ондатра, нориця водяна, нориця-економка, нориця підземна, нориця лучна, нориця звичайна та нориця руда. Мишівка лісова — рідкісний вид регіону, занесений до ЧКУ та до II Додатку Бернської конвенції, зареєстрований на о. Жуків, ур. Лісники та Конча-Заспа.

В лісах та чагарникових заростях заплави Дніпра мешкають два види вовчків: ліскулька, або вовчок ліщинний та вовчок лісовий. Не виключено перебування тут ще одного виду — вовчка сірого, зареєстрованого на прилеглих лісових територіях, у садках та біля житла людини.

Ратичні — 3 види. Кабан та козуля європейська — звичайні види. На прилеглих територіях регіонального ландшафтного парку «Голосіївський» зареєстроване перебування лося.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. ВБУ є місцем поширення цілої низки раритетних видів флори та фауни. Тут відмічені види рослин, які занесені до Додатку I Бернської конвенції та Червоної книги України, розвинуті угруповання макрофітів, що занесені до Зеленої книги України. Популяції цих видів є стабільними та більшість з них займають значні площі. ВБУ мають досить велике значення як місце нересту та нагулу масових видів риби, зокрема плітки звичайної, ляща звичайного, в'язя звичайного, білизни звичайної, щуки, судака та ін. Найцінніші нерестовища, які характеризуються наявністю зарослих зон з різноманітною рослинністю і відносно високими показниками біомаси зоопланктону, знаходяться у верхній частині Канівського водосховища. Там же відмічаються багаточисельні й найпродуктивніші ценози цього літоку риби. Острови та прибережні масиви мають велике значення для збереження рідкісних видів тварин. Угіддя відіграє важливу роль як одне з найбільших місць зимівлі водоплавних птахів на Середньому Дніпрі — до 5 тис. особин. Через скидання теплої води Трипільської ГРЕС частина водосховища тут не замерзає. Верхів'я Канівського водосховища внесені до переліків територій, важливих для збереження птахів (дві ІВА-території) та риби (цінні нерестовища та місця нагулу). Ділянку Дніпра між Києвом і Українкою визнано територією, перспективною для внесення до Рамсарського списку водно-болотних угідь.

Типи господарювання: енергетика, водний транспорт, рибальство комерційне та аматорське, мисливство, сільське господарство (пасовища), рекреація, туризм, водопостачання, дачна та котеджна забудова, природоохоронна діяльність. Територія ВБУ — місце масового відпочинку та зеленого туризму. В літній сезон по берегах водосховища зосереджено від 10 до 15 тис. відпочиваючих щодня, у святкові та вихідні дні — кількість збільшується до 50 тис.

Чинники негативного впливу: площі природних угідь з обох берегів і, особливо, з правого, зменшені через забудову заплави та мілководь Дніпра, що призвело до втрати цінних ВБУ. Прибережні мілководдя останніми роками інтенсивно освоюються під котеджну забудову, що порушує основні положення Водного та Земельного Кодексів України. Були повністю знищені масиви водно-болотних угідь Конча-Заспа та Конча-Озерна, а також острови, що розташовані поблизу. Заплавні водойми, стариці, болота, затоки були засипані шаром піску, що порушило на цій ділянці Дніпра механізми збереження біорізноманіття та відтворення біоресурсів. Це нанесло непоправної шкоди прибережно-водним комплексам цієї частини водосховища (втрата нерестовищ, місць гніздування тощо). Існує великий ризик подальшого освоєння території, насамперед, через засипання піском мілководь для забудови. Відведені для будівництва ділянки небезпечно наблизилися також до іхтіологічного заказника «Процівський», що охороняє дуже важливу для відтворення фітофільних риби

ділянку (Процівське нерестовище). Територія зазнає сильного потужного рекреаційного впливу, оскільки знаходиться у межах мегаполісу. У зв'язку з цим значного поширення набувають види широкої екологічної амплітуди, зокрема адвентивні. Розвинуте браконьєрство, незаконний вилов риби. Засміченість островів псує чудові краєвиди, а також становить потенційну епідеміологічну загрозу.

Значне забруднення водних ресурсів Канівського водосховища відбувається внаслідок скидів недостатньо очищених стічних вод, що надходять з Бортницької станції аерації та стічних вод з приток Дніпра у межах м. Києва (річки Либідь, Нивка, Дарниця тощо).

Об'єкти природно-заповідного фонду: створено «Козинський» ландшафтний заказник загальнодержавного значення (967 га), ландшафтний заказник місцевого значення «Жуків острів» (361 га), загальнозоологічний заказник місцевого значення «Острови Ольжич та Козачий» (470 га), ландшафтний заказник місцевого значення «Заказник на лівому березі оз. Конча» (80 га), іхтіологічний заказник місцевого значення «Процівський» (563 га). Частина заказника «Жуків острів» входить до зони регульованої рекреації НПП «Голосївський». Частина території входить до складу РЛП «Дніпровські острови». Ця ділянка Дніпра пропонується для внесення у Рамсарський список ВБУ. Озера Конча-Заспи стали першими природно-заповідними об'єктами Київщини (взяти під охороною у 1893 р.), як цінні угіддя для відтворення риби, але зараз втратили своє значення через порушення.

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: моніторинг та менеджмент території, створення Рамсарського водно-болотного угіддя. Виконання положень Водного та Земельного кодексу України. У районах розташування населених пунктів забезпечити потреби місцевого населення у випасанні худоби та сінокосах. Всі острови на ділянці, які не забудовані й не мають розвинутої рекреаційної інфраструктури, потрібно віднести до територій природно-заповідного фонду. Необхідно призупинити будь-яке господарське освоєння островів, територія яких вже є техногенно зміненою, до затвердження Схеми комплексного впорядкування, використання та охорони водних ресурсів р. Дніпро і земель його заплави.

3. Кийлівсько-Ржищівські водно-болотні угіддя (лівобережні мілководдя середньої ділянки водосховища та прилеглі акваторії)

Загальні дані. ВБУ охоплює мілководний острівний масив під лівим берегом нижче с. Кийлів, узбережжя вздовж правого берега від с. Вітачів до м. Ржищів та акваторію водосховища, розташовану між ними. Територія ВБУ із заходу обмежена лінією с. Вітачів – с. Кийлів, межа проходить також правим берегом через с. Стайки – Ржищів – с. Балико-Щучинка, лівим берегом – через села Кийлів – Дівички (рис. 10).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 50°07'N, 30° 50' E
нижня точка за течією Дніпра: 49°58'N, 31° 09' E

Висота над рівнем моря: найвища точка – 86 м, найнижча – 86 м

Площа – 17 000 га

Фізико-географічна характеристика. За фізико-географічним районуванням України (1985) територія ВБУ розташована у Лісостеповій зоні, Лівобережно-Дніпровській лісостеповій провінції, Північно-Дніпровській терасовій низовинній області, Процівсько-Ліпнявському районі. ВБУ складається з частини акваторії Канівського водосховища та підтопленої ділянки заплави Дніпра, якій притаманні численні озера, стариці та очеретяні болота. Дані ВБУ, разом з попереднім ядром Дніпровського екокоридору (верхів'я Канівського водосховища), входять до одного фізико-географічного району, але мають свої особливості, що дає підставу виділити їх в окреме ядро. Угіддя розташовані у середній перехідній водосховищно-річковій частині Канівського водосховища. Для них характерний специфічний гідрологічний режим (більшу частину року він подібний до озерного, а у період проходження паводків – до річкового) та інші ландшафтні комплекси мілководь

прибережної зони (високі правобережні схили та заплавні лісові масиви й псамофітні ділянки лівобережжя на протигагу пониженим заболоченим прибережним ландшафтам верхньої частини Канівського водосховища). На лівобережних ділянках ВБУ значні площі зайняті мілководдями з островами, що формуються. Вони чергуються з численними затоками та заплавними водоймами. Відкритим прирусловим мілководдям притаманні процеси відкладення алювію та формування алювіальних форм рельєфу. Лівобережний мілководний масив представляє собою плавнево-острівний комплекс заплавного типу (вторинне заплавоутворення).

Глибина води у фарватері становить 5–7 м. У водосховищі переважають мулисті та мулисто-піщані донні відклади, на заболочених ділянках – болотні, торфувато-болотні ґрунти, під луками формуються дернові та дерново-підзолисті ґрунти. Клімат території помірно-континентальний з м'якою зимою та теплим літом. Пересічна температура січня – 6,0 °С, липня + 19,5 °С, опадів випадає до 600 мм на рік.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) угіддя розташоване у Європейсько-Сибірській лісостеповій області, Бахмацько-Кременчуцькому геоботанічному окрузі, Середньодніпровському геоботанічному районі. Поєднання значних за площею відкритих акваторій водосховища та мілководних заболочених масивів на затопленій заплаві Дніпра спричиняє високе біологічне різноманіття. Даним ВБУ характерне різноманіття гідрологічних умов, тому рослинний покрив відрізняється комплексністю та різноманіттям.

Відкриті прируслові мілководдя інтенсивно заростають реофільними угрупованнями сусака зонтичного, кути озерної, стрілолисту стрілолистого, рдесника пронизанolistого. Вадовж берегів та на островах переважають зарості очерету звичайного, зазвичай їх облямовують угруповання з домінуванням стрілолисту стрілолистого, рогазів вузьколистого та широколистого. У внутрішніх водоймах плавнів з послабленим водообміном розвинуті угруповання рослин з плаваючими листками (водяного горіха плаваючого, латаття білого, глечиків жовтих). Серед зануреної водної рослинності домінують угруповання рдесників гребінчастого, пронизанolistого, блискучого, елодеї канадської, водопериці колосистої. Для залитих притерасних мілководь з вкрай послабленим водообміном та процесами забо-

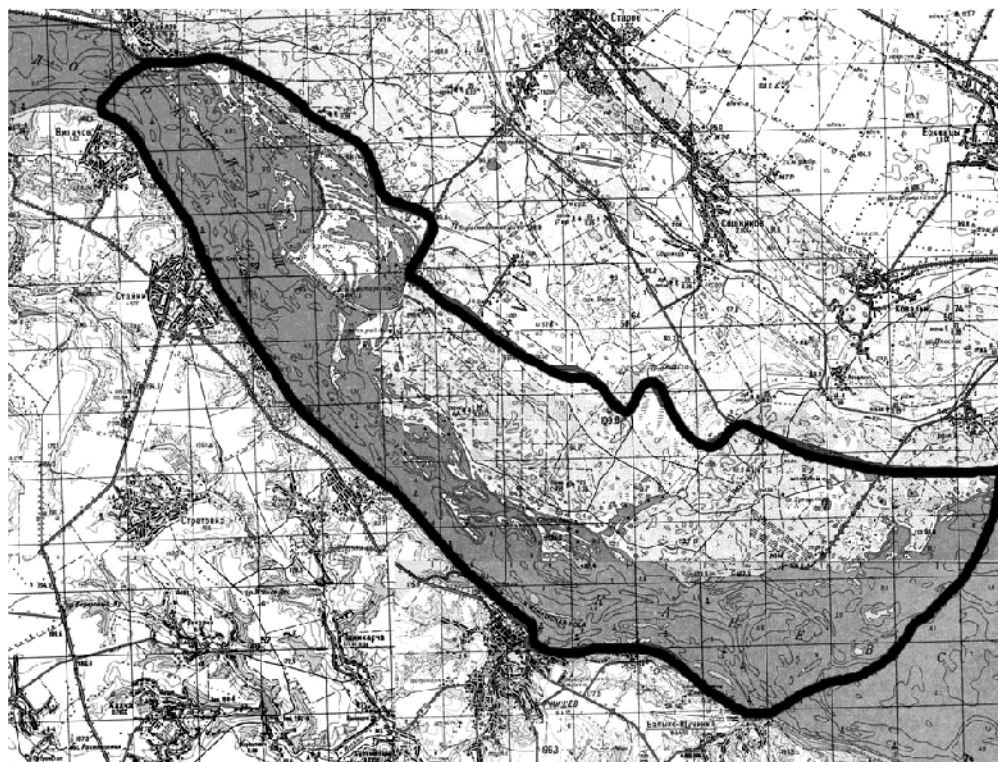

Рис. 10.
Київсько-Ржищівські
водно-болотні
угіддя

лочення характерні угруповання водяного різка алоевидного з рясками. Значного розвитку тут набувають зарості сальвінії плаваючої. Острови, а також низький лівий берег зайняті луками та, меншим чином, заплавним лісом (домінують верба біла, тополя чорна, аморфа кущова). Острові, що знаходяться на початкових стадіях формування, заростають розрідженими очеретяними угрупованнями.

З лівого берега до ВБУ прилягає ділянка другої тераси Дніпра, поросла сосновим та мішаним лісом. Численні піщані дюни, що зустрічаються тут, вкриті розрідженими заростями шелуги, берези та осики. Переважає лучна рослинність у комплексі з болотами (очеретяні, осокові та осоково-вільхові) та водоймами.

Флора та рослинність ВБУ багата на раритетні види рослин та їхні угруповання. Тут масово розвиваються сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий — види, що занесені до Додатку I Бернської конвенції та ЧКУ. Територія має значення як середовище існування ендемічних видів рослин — жовтозілля дніпровського, козельців українських, щавлю українського (ЄЧС). Науковий інтерес представляють види: каулінія мала, різуха морська, різуха велика, пухирник звичайний, вольфія безкоренева.

Поширені такі угруповання макрофітів, що занесені до Зеленої книги України: водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*); глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*); сальвінії плаваючої (*Sagittaria natantis*); куширу напівзануреного (*Ceratophyllella submersi*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittaria sagittifoliae*). Стан всіх угруповань є стабільним, а угруповання водяного горіха плаваючого мають тенденцію до розширення.

Тварини

Водні безхребетні. Лімничні («озерні») угруповання водних макробезхребетних зосереджені на відносно глибоководній акваторії. В них домінують понто-каспійські види: молюски роду *Dreissena* та поліхети *Nypania invalida*, а також донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*. Фітофільні угруповання також досить розвинуті, тут звичайні понто-каспійські бокоплави, фітофільні та донно-фітофільні хірономіди (личинки комарів-дзвінців, наприклад, представники роду *Glyptotendipes*, *Cricotopus silvestris*, *Endochironomus albipennis* та ін., а також прибережно-фітофільні п'явки роду *Eprobodella*, молюски ставковики та котушки; водяний віслючок тощо. Тут також знайдено популяцію рідкісного веслоного ракоподібного кільпоциклопа прісноводного *Colpocyclops dulcis*.

Наземні безхребетні. Для водно-болотних угідь відзначено 34 наземних та навколоводних видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Це число становить 26,2% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору. Безхребетні представлені виключно комахами.

Найбільше всього видів зустрічається в суходільних лісах, менше їх у заплавних лісах та серед заболоченого чагарнику; далі за своїм значенням у якості біотопів для наземних та навколоводних видів йдуть заболочені та суходільні луки, суходільні чагарники та остепнені ділянки, болота; амфібіонтні види комах тяжіють до заплавних водойм:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	22	Ліс заплавний	13	Річкові ділянки	5
Чагарник	5	Чагарник заболочений	12	Заплавні водойми	8
Лука	8	Лука заболочена	9	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	5	Болото	3	Відкриті мліководдя в-щ	0
Піщані арени	0	Піщані коси	0	Прибережні мліководдя в-щ	5
Інші	3	Інші	0	Пелагіаль	0

n — число видів, знайдених в межах біотопу

Серед зазначених «червонокнижних» видів 14 є вразливими, 12 є рідкісними, а один вид (мнемозина) має статус зникаючого. В фауні безхребетних тварин ВБУ відзначені наступні раритетні види:

абія блискуча ЧКУ	красуня темнокрила ЧКУ
білоноско болотна БК	ксилокопа (бджола-тесляр) звичайна ЧКУ
білоноско товстохвоста БК	ксилокопа (бджола-тесляр) фіолетова ЧКУ
больбелязм однорогий ЧКУ	люцина ЧКУ
вусач альпійський ЧКУ, ЄЧС, БК	лярра анафемська <i>Larra anathema</i> ЧКУ
вусач великий дубовий ЧКУ, ЄЧС, БК	мантіспа штирійська ЧКУ
вусач земляний-хрестоносець ЧКУ	махаон ЧКУ
вусач мускусний ЧКУ	мнемозина ЧКУ, ЄЧС, БК
джміль моховий ЧКУ	подалірій ЧКУ
дисцелія зональна ЧКУ	поліксена ЧКУ, БК
дідок жовтоногий БК	сатурнія велика ЧКУ
дозорець-володар ЧКУ	сіролотка кільчаста БК
жук-олень, рогач звичайний ЧКУ, БК	сколія-гігант ЧКУ
жук-самітник ЧКУ	совка розкішна ЧКУ
каптурниця срібна <i>Cucullia argentea</i> ЧКУ	стафілін волохатий ЧКУ
ковалик сплющений ЧКУ	стрічкардка орденська малинова ЧКУ
коромисло зелене БК	тонкочеревець перев'язаний ЧКУ

Риби. Серед промислових риб домінують плітка, плоскирка, судак, лящ, лин, щука. З непромислових риб масовими є верховодка, краснопірка, окунь річковий.

ВБУ підтримують існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: гольян озерний, бистрянкa російська, карась золотий, минь річковий, йорж Балона; особливо рідкісною стала стерлядь прісноводна.

Земноводні та плазуни. За нашими даними тут зареєстровано 5 видів амфібій: кумка червоночерева, часничниця звичайна, квакша звичайна, жаба гостроморда, жаба озерна та 4 (5) види рептилій: черепаха болотна, ящірка прудка, вуж звичайний, гадюка звичайна та за музейними колекціями [ККЗМ..., 2003] — гадюка степова (*Vipera renardi*) [ЧКУ, 1993 р.]. На островах було знайдено: *Pelophylax ridibundus*, *Emys orbicularis* (Черепаші острови, усне повідомлення Пятакова А. В.).

З вище наведених видів Бернською конвенцією (Додаток II) охороняються: *Bombina bombina*, *Pelobates fuscus*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП відносяться — *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*, ЧКУ — гадюка степова. Щодо гадюки степової (*Vipera renardi*) (ЧКУ, ЧС МСОП), то було лише дві знахідки на лівому березі у межах Київської обл.: на території ВБУ у 1993 р. (с. Старе, навпроти м. Ржищів, полігон, знайшов Рабцевич Ю.Н.) та на прилеглий території — 1971 р. (між с. Старе та Кальне, знайшов Яценя О.В.) [ККЗМ, 2003]. Є також інформація щодо однієї знахідки на правому березі, у р-ні Ржищів. Після 1993 р. гадюки не було знайдено.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даного ядра у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чепура велика, чапля сіра, лебідь-шипун, крижень, чирянка велика, широконоська, попелюх, пастушок, погонич звичайний, деркач, курочка водяна, лиска, чайка, кулик-сорока, коловодник звичайний, набережник, баранець звичайний, слуква, грицик великий, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка слов'їна, кобилочка річкова, синьошийка, ремез, вівсянка очеретяна.

Під час весняних та осінніх міграцій на ділянці спостерігаються скупчення водно-болотних птахів, серед яких найбільш численними є гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, широконоська, свищ, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин сивий, мартин жовтоногий. Крім птахів водно-болотного комплексу різноманітним є видовий склад птахів, які мешкають у лісових та відкритих біотопах (переважно луках), а також населених пунктах. Найбільша кількість видів належить до ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: гоголь, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, змієїд, підорлик малий, орлан-білохвіст, лежень (*Burhinus oediconemus*), пісочник великий (*Charadrius hiaticula*), кулик-сорока, коловодник ставковий, кульон великий, крячок малий, голуб-синяк, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів і може бути, певною мірою, розширений за рахунок рідкісних залітних видів

Ссавці. Населення становить 47 видів. Комахоїдні – 5 видів: кріт європейський, їжак білочеревий, бурозубка звичайна, бурозубка мала, кутора велика. Кажани – принаймні 6 видів: вечірниця руда, кожан пізній, вухань бурий, нічниця водяна, нетопир-карлик, нетопир лісовий. В минулому на Переяславщині реєструвалася також вечірниця велетенська [Шарлеман, 1919; Сологор, 1973; Абеленцев и др., 1956].

Хижі – 10 видів: лисиця звичайна, борсук, вовк, собака єнотоподібний, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, горностаї, тхір лісовий, видра. Останні 3 види занесені до ЧКУ.

Зайцеподібні – заєць сірий – звичайний вид досліджуваних угідь.

Гризуни – принаймні 19 видів: бобер, білка звичайна, миша жовтогорла, миша лісова, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, ондатра, нориця водяна, нориця-економка, нориця підземна, нориця лучна, нориця звичайна та нориця руда. В лісах та чагарникових заростях заплави Дніпра мешкають 3 види вовчків: ліскулька, вовчок лісовий та вовчок сірий. На Ржищівському військовому полігоні й досі збереглося поселення тушканчика великого (*Allactaga major*) [Волох, 2009]. Цей вид занесений до ЧКУ і є типовим степняком.

Ратичні – 5 видів. Кабан та козуля європейська – звичайні види. Лось – рідкісний [Гаврись та ін., 2003]. Із мисливських господарств у заплаву заходять олень плямистий (*Cervus nippon*) та лань (*Cervus dama*).

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Частина Канівського водосховища від Трипілья до Ржищева є місцем концентрації птахів, особливо взимку, оскільки ділянка водосховища нижче м. Трипілья розташована у місці скиду теплої води ТЕЦ, і акваторія тут не замерзає взимку. Ця ділянка є місцем зимівлі крижня, черні морської, орлана-білохвоста, інших видів водоплавних та коловодних птахів. Кількість зимуючих птахів залежить від погодних умов, що склалися під час зимівлі, і коливається від 200–300 до 2–3 тис. особин. На луках гніздиться деркач (до 200–300 самців). Просторі мілководні ділянки з численними зарослими островами та заростями вищої водної рослинності слугують місцем зупинки на міграціях водоплавних птахів. Тут трапляються рослини, що занесені до БК та ЧКУ, розвинуті угруповання макрофітів, внесені до ЗКУ. ВБУ є важливим для нересту та нагулу молоді багатьох видів риби: короп звичайний, товстолоб білий та строкатий, амур білий, головень, в'язь звичайний, лящ, сом європейський, судак звичайний. Територія підтримує життєдіяльність цілої низки раритетних видів птахів, насамперед орлана-білохвоста. ВБУ відповідає Рамсарським критеріям (A1, B2). Київсько-Ржищівські водно-болотні угіддя внесені до переліків територій, важливих для збереження птахів (дві ІВА-території) та риби (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: гідроенергетика, водний транспорт, водопостачання, рекреація, туризм, рибальство промислове та аматорське. На правому березі знаходиться Ржищівське мисливське господарство. Більша частина території використовується як мисливські та риболовні угіддя.

Чинники негативного впливу: браконьєрство, нерегульована рекреація, забудова.

Об'єкти природно-заповідного фонду: частина островів верхньої ділянки ВБУ належить до РЛП «Дніпровські острови».

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: посилення контролю полювання та вилову риби; створення об'єктів природно-заповідного фонду; меліорація біотопів, придатних для відновлення їхтїофауни, моніторинг стану біоти.

4. Верхів'я Кременчуцького водосховища (Канівські острови, Вільшанські, Коробівські та Липівські мілководдя)

Загальні дані. ВБУ охоплюють верхню річкову ділянку Кременчуцького водосховища, що починається з нижнього б'єфу Канівської греблі, з розвинутою проточно-острівною заплавою та нижче розташованим заплавно-дельтовим ландшафтним комплексом. З півночі територія обмежена лінією Канівський державний заповідник – с. Келеберда, на півдні – дамбово-мостовим переходом «Черкаси-Чапаївка». До складу ядра входять острови Канівського природного заповідника, плавнево-острівні масиви верхів'я водосховища (Вільшанські мілководдя) та масиви, розташовані при лівому березі водосховища вище м. Черкаси (Коробівські мілководдя в р-ні с. Коробівка та Липівська заплава), а також заплавні ділянки в районі гирл річок Рось, Вільшанка, Ірдинка (з правого берега) та Супій і Ковраець (з лівого) (рис. 11).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 49°45'N, 31° 30' E;
нижня точка за течією Дніпра: 49°30'N, 32° 04' E

Висота над рівнем моря: найвища точка – 86 м; найнижча – 76 м
Площа – 28 500 га

Фізико-географічна характеристика. Згідно фізико-географічного районування України (1985), угіддя розташовані у Лісостеповій зоні. Правобережжя ВБУ належать до Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції, Черкасько-Чигиринського фізико-географічного району, лівобережжя – до Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції, Північно-Дніпровської терасової низовинної області, Процівсько-Ліплявського району. Долинами тут розвинуті заплавні ландшафти з широколистяними лісами, низинними луками й болотами. Водно-болотні угіддя виникли внаслідок зарегулювання Дніпра греблею Кременчуцького водосховища та затоплення значної ділянки дніпровської заплави. В результаті у верхів'ї водосховища утворився великий плавнево-острівний масив складної ландшафтної структури (Вільшанські мілководдя). В районі с. Коробівка підпір викликається біля схилів другої річкової тераси, залишки якої тут формують як досить великі острови, так і цілі острівні масиви. Це поєднання мілководних ділянок – затоплених гряд заплави, що змінюють одна одну; підвищень, складених автохтонними наносами і зарослих повітряно-водними рослинами; островів; проток, стариць та заплавних водойм в середині острівного масиву; і, насамкінець, своєрідної «авандельтової» ділянки, розташованої на межі масиву зі сторони основної акваторії водосховища. Лівобережні Коробівські мілководдя і Липівська заплава – це значні за площею мілководні акваторії, ізольовані від основного плеса водосховища грядами островів-останців другої тераси.

Гідрологічний режим ділянки характеризується значними добовими та сезонними коливаннями рівня (в межах 1–2 м) внаслідок спрацювання Канівської ГЕС, що супроводжується формуванням широкої прибережної зони тимчасового затоплення (осушення). Рівень води протягом року також коливається у широких межах (1,5–2 м). Найбільші глибини фарватеру – 10–15 м. Більшість території ВБУ представлена мілководними ділянками з товщею води від 0,5 до 3 м, що чергуються з підвищеними елементами рель'єфу – островами-залишками річкової заплави та другої річкової тераси.

У водосховищі переважають мулисті та мулисто-піщані донні відклади, на суміжних ділянках заплави – болотні та слабо задерновані болотисто-лучні ґрунти, на островах – піски, супіски, формуються дернові ґрунти. Клімат помірний, річна кількість опадів – 500–600 мм, середній температурний діапазон 13–15 (17) градусів.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням угіддя знаходяться у Європейсько-Сибірській лісостеповій області, Східноєвропейській провінції, Лівобережно-придніпровській підпровінції, Бахмацько-Кременчуцькому окрузі, Середньодніпровському геобо-

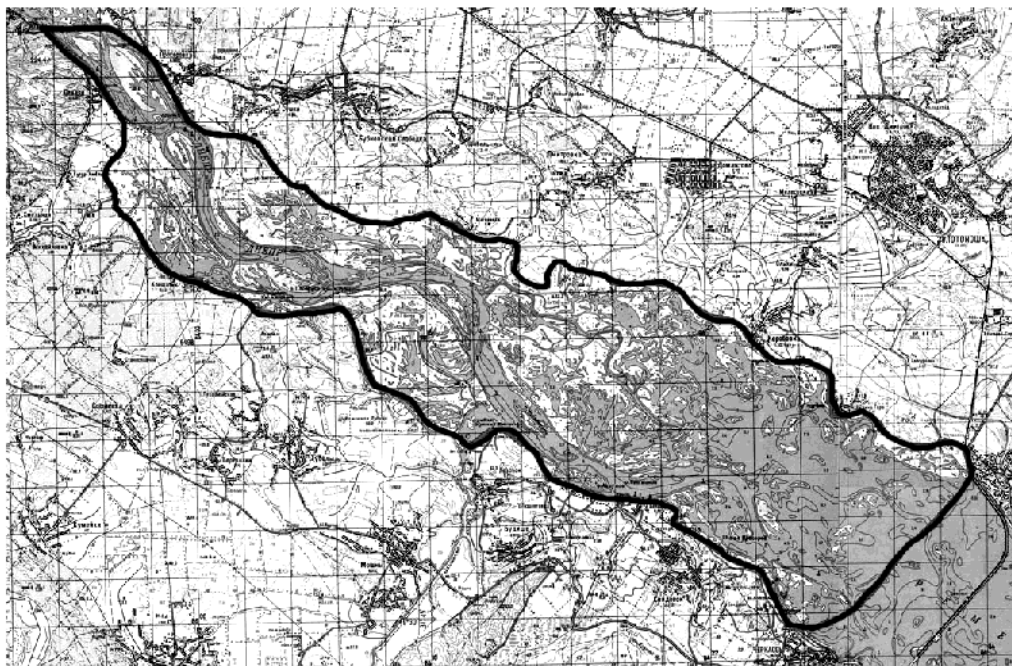

Рис. 11. Верхів'я Кременчуцького водосховища.

танічному районі заплачних лук, дубово-соснових лісів та низинних боліт. Рослинний світ ВБУ типовий для Середнього Дніпра, проте має свої особливості, обумовлені гідрологічним режимом водосховища. Процес формування рослинного покриву території ВБУ знаходиться у прямій залежності від перемінного режиму рівнів Кременчуцького водосховища, який характеризується постійним спрацюванням рівня (як добовим, так і сезонним). Угіддя представляють собою прибережні заплавні ділянки, піщані пляжі, плавнево-острівні масиви та відкриті акваторії водосховища і характеризуються складною мозаїкою різноманітних біотопів. Крім водних екотопів, які переважають за площею, до складу ВБУ входять також болотні, заплавно-лучні, піщано-острівні.

Наявність зони перемінного зволоження обумовило розвиток вздовж узбережжя верхньої ділянки водосховища строкатої мозаїки рослинних угруповань. Тут, на прибережних мілководдях з глибинами до 0,5 м, де спостерігається періодичне осушення і затоплення, формуються унікальні екотонні угруповання, не характерні іншим водосховищам дніпровського каскаду. Масово розвиваються види водно-болотних рослин, що здатні змінювати свою екобіоморфу залежно від рівня зволоженості ділянки та формувати як наземні, так і водні форми: омег водяний (*Oenanthe aquatica*), види водяного хрону, ситнягу, стрілолист стрілолистий, гірчак земноводний (*Polygonum amphibium*) тощо. На осушених мулистих ділянках ложа водосховища можна спостерігати рідкісні земноводні форми латаття білого, глечиків жовтих, рдесника плаваючого (*Potamogeton natans*), водопериці колосистої, сальвінії плаваючої. Розвиток таких угруповань має, здебільшого, спалахоподібний характер і пов'язаний з рівневим режимом водосховища. У пониженнях заплави, що затоплюються на тривалий час, формуються осоково-різотравні болота з домінуванням осоки гострої, серед різотрав'я звичними є живокіст лікарський (*Symphytum officinale*), калюжниця болотна (*Caltha palustris*), авран лікарський (*Gratiola officinalis*).

Прибережні мілководдя верхів'я Кременчуцького водосховища вирізняються відносно незначною часткою очеретяний угруповань, тут переважають зарості рогозів, лепешняку великого, куги озерної, бульбокомишу морського, цицанії широколистої (*Zizania latifolia*) (остання була інтродукована на мілководдя водойми з метою захисту берегу від руйнування). Вільні від заростей повітряно-водної рослинності мілководдя з товщею води понад 0,5 м зайняті угрупованнями справжньої водної рослинності, у заплачних водоймах звичними є види рослин з плаваючими листками (латаття біле, глечики жовті, рдесник

плаваючий). Фрагментарні в затоках угруповання рдесників зі сторони основного плеса водосховища переходять в масиви килимового типу, займаючи значні площі водного дзеркала. Тут, на конусах винесення алювію формуються піонерні угруповання макрофітів, складені сусаком зонтичним, кугою озерною, їжачою голівкою прямою, стрілолистом стрілолистим.

Прируслові піщані пляжі та коси заростають псамофітною рослинністю з домінуванням осоки колхідської (*Carex colchica*), келерії сизої (*Koeleria glauca*), костриці Беккера, полину дніпровського (*Artemisia dniproica*). На підвищених, задернованих ділянках островів та заплави формуються заплавні ліси, утворені вербою білою, вербою тритичинковою (*Salix triandra*), тополями білою і чорною (*Populus nigra*), кленом ясенolistим з підліском із аморфи та ожини сизої. У трав'янистому ярусі переважає хвилівник звичайний, а на де-що вищих ділянках — лучне різнотрав'я. Найвищі суходільні ділянки зайняті справжньою лучною і остепнено-лучною рослинністю.

На Зміїних островах значну частину території займають дубові та соснові ліси. Через постійне підтоплення островів у типові лісові комплекси тут інтенсивно вселяються болотні види.

Острівні ділянки ВБУ є особливо цінними як середовище існування ендемічних видів рослин — жовтозілля дніпровського, козельців українських і щавлю українського, які занесені до ЄЧС, а також регіонально рідкісних ендеміків — волошки дніпровської (*Centaurea borysthenica*) та смовді піскової (*Peucedanum arenarium*). В межах ВБУ виявлено два види рослин, занесених до Додатку I Бернської конвенції — сальвінія плаваюча, альдрованда пухирчаста. Вони, а також зозулинець болотний, що росте на перезволожених луках заплави, занесені до ЧКУ. До Червоного Списку макрофітів України занесені, звичні тут сальвінія плаваюча, виринниця весняна (*Callitriche verna*), латаття біле, глечики жовті, рдесник злаколистий.

У заплавних водоймах та на мілководдях ВБУ досить поширеними і стабільними є угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ: латаття сніжно-білого (*Nymphaeeta candida*); латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Sakinietta natantis*); глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*); куширу напівзануреного (*Ceratophylleta submersi*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*).

Тварини

Водні безхребетні. Типово річкові угруповання макробезхребетних зосереджені переважно в річищі Дніпра. Масовими видами тут є личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, лужанки (черевоні молюски), понто-каспійські двостулкові *Dreissena polymorpha* та *D. bugensis*. В протоках та заплавних водоймах різного ступеню ізольованості суттєву роль відіграють фітофільні (зокрема понто-каспійські бокоплави) та прибережно-фітофільні (п'явки роду *Erpobdella*; молюски, ставковики та катушки; водяний віслучок, водяні клопи, личинки бабок тощо) організми.

В районі Канівських островів мешкає бабка (личинки та імаго) дозорець імператор (*Anax imperator*). Тут також знайдено популяцію рідкісного ракоподібного кольпоциклопа прісноводного (*Colpocyclops dulcis*).

Наземні безхребетні. В наземних та навколводних біотопах верхів'я Кременчуцького водосховища знайдено 66 видів безхребетних (з них 65 представлені комахами, один вид багатоніжок — багатозв'яз гірський український), занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Це число становить 50,8% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколводних біотопів Дніпровського екокоридору.

Більше всього видів відмічено в суходільних лісах. На відміну від угідь, розташованих вище за течією Дніпра, тут помітну частку займають види, які зустрічаються в остепнених ділянках; трохи менше видів відмічено в суходільних луках та заплавних лісах, суходільних та заболочених чагарниках; ще менше їх серед заболочених лук та боліт; амфібіонтні види (переважно бабки) тяжіють до заплавних водойм.

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	43	Ліс заплавний	14	Річкові ділянки	5
Чагарник	13	Чагарник заболочений	13	Заплавні водойми	8
Лука	14	Лука заболочена	10	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	17	Болото	3	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	3	Піщані коси	0	Прибережні мілководдя в-щ	5
Інші	5	Інші	0	Пелагіаль	0

n — число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 25 є вразливими, 26 — є рідкісними, а 7 вважаються зникаючими (джміль вірменський, коник-товстун степовий, красик веселий, ктенофора прикрашена, мнемозина, синявець Буадюваля, тріскачка ширококрила). Відзначені наступні раритетні види:

абія блискуча ЧКУ	красуня темнокрила ЧКУ
андрена золотогола	ксилокопа (бджола-тесляр) звичайна ЧКУ
<i>Andrena chrysopus</i> ЧКУ	ксилокопа (бджола-тесляр) фіолетова ЧКУ
арге Беккера ЧКУ	ктенофора прикрашена
багатозв'яз гірський український ЧКУ	<i>Stenophora festiva</i> ЧКУ
білоноса болотна БК	ктир велетенський ЧКУ
білоноса товстохвоста БК	люцина ЧКУ
бражник дубовий ЧКУ	лярра анафемська ЧКУ
бражник мертва голова ЧКУ	мантіспа штирійська ЧКУ
бражник прозерпіна ЧКУ, БК	махаон ЧКУ
бражник скабіозовий ЧКУ	мегариса перлата ЧКУ
ведмедичя-господиня ЧКУ	мегариса рогохвоста ЧКУ
вусач альпійський ЧКУ, ЄЧС, БК	мелітурга булавовуса
вусач великий дубовий ЧКУ, ЄЧС, БК	<i>Melitturga clavicornis</i> ЧКУ
вусач земляний-хрестоносець ЧКУ	мнемозина ЧКУ, ЄЧС, БК
вусач мускусний ЧКУ	пилкохвіст лісовий
вусач-червонокрил ЧКУ	<i>Poecilimon schmidtii</i> ЧКУ
горіхотворка велетенська ЧКУ	пилкохвіст український ЧКУ
джміль вірменський	подалірій ЧКУ
<i>Bombus armeniacus</i> ЧКУ	поліксена ЧКУ, БК
джміль моховий ЧКУ	райдужниця велика ЧКУ
дибка степова <i>Saga pedo</i> ЧКУ, БК	сапіга-полохрум ЧКУ
дисцелія зональна ЧКУ	сатурнія велика ЧКУ
дідок жовтоногий БК	сатурнія мала ЧКУ
дозорець-володар ЧКУ	сатурнія руда ЧКУ
ендроміс березовий ЧКУ	синявець Буадюваля ЧКУ
жук-олень, рогач звичайний ЧКУ, БК	сіролютка кільчаста БК
жук-самітник ЧКУ	сколія-гігант ЧКУ
каптурниця срібна ЧКУ	совка розкішна ЧКУ
ковалик сплющений ЧКУ	стрічкарка блакитна ЧКУ
комарівка італійська ЧКУ	стрічкарка орденська малинова ЧКУ
коник-товстун степовий	стрічкарка тополева ЧКУ
<i>Callimenes multituberculatus</i> ЧКУ	тонкочеревець перев'язаний ЧКУ
коромисло зелене БК	тріскачка ширококрила
кошеніль польська ЧКУ	<i>Bryodemella tuberculata</i> ЧКУ
красик веселий <i>Zygaena laeta</i> ЧКУ	цератофій багаторогий
красотіл пахучий ЧКУ	<i>Ceratophyus polyceros</i> ЧКУ

Риби. Серед промислових риб домінують плітка, плоскирка, лящ, судак, щука, звичайним є сом. Час від часу в уловах зростає роль чехоні. Достатньо масовою є тюлька, яка в радянські часи була об'єктом промислу, але тепер перейшла до розряду непромислових. З непромислових риб масовими є також верховодка, окунь річковий, гірчак.

Ядро підтримує існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, бистрянга російська, карась золотий, йорж носар (донський), йорж Балона; особливо рідкісними стали стерлядь прісноводна, а також мінога українська (круглороті). Внаслідок великої кількості островів, проток, розвитку різноманітної рослинності нерест риб проходить практично повсюдно. Тут знаходиться більш, ніж 60% нерестових угідь водосховища.

Земноводні та плазуни. У заплаві Дніпра, в районі Канівського природного заповідника проводилося багато досліджень. Нами за період 1999–2002 та 2007–2008 рр. на Канівських островах та у заплаві Дніпра були зареєстровані амфібії: тритон гребінчастий, кумка червоночерева, ропуха звичайна (на острові навпроти Каніва, у тенетах браконьєрів), квакша звичайна, жаби – гостроморда, їстівна, озерна та рептилії: черепаха болотна, ящірка прудка, вуж звичайний, гадюка звичайна. За усними повідомленнями Ружіленко Н.С. на цій території зустрічається – часничниця звичайна (у деякі роки масовий вид), ропуха зелена та жаба трав'яна, мідянка звичайна та гадюка Нікольського.

Найвища кількість видів тварин виявлена на островах у межах Дніпра. Таким чином, для ядра відмічено 10 видів амфібій та 6 видів рептилій.

З вище наведених видів Бернською конвенцією (II додаток) охороняється 9 видів: *Triturus cristatus*, *Bombina bombina*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Pelobates fuscus*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Coronella austriaca*. До ЧС МСОП відноситься – *Emys orbicularis*. До червонокнижних тварин ядра відносяться гадюка Нікольського та мідянка звичайна. На прилеглий до ядра території зустрічається ящірка зелена (*Lacerta viridis*).

Птахи. Серед найбільш поширених видів водно-болотного комплексу даного ядра у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чепура велика, чапля сіра, лебідь-шипун, крижень, чирянка велика, широконосіска, попелюх, пастушок, погонич звичайний, деркач, курочка водяна, лиска, чайка, кулик-сорока, коловодник звичайний, набережник, баранець звичайний, слуква, грицик великий, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синьошийка, ремез, вівсянка очеретяна. Під час міграцій на ділянці спостерігаються скупчення водно-болотних птахів, серед яких найбільш численними є гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, свищ, широконосіска, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин сивий, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу різноманітним є видовий склад птахів, які мешкають у лісових та відкритих біотопах (переважно луках), а також населених пунктах. Найбільша кількість видів належить до ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: лебідь малий, гоголь, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, зміїд, підорлик малий, орлан-білохвіст, пісочник великий, кулик-сорока, коловодник ставковий, кульон великий, крячок малий, голуб-синяк, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів, і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів

Ссавці. Населення ссавців становить 50 видів, з них 13 видів представлено у ЧКУ, 3 види – у ЧС МСОП, 3 види – у ЄЧС та 33 види охороняються Бернською Конвенцією (Додатки II та III).

Комахоїдні – 6 видів: кріт європейський, їжак білочеревий, буроzubка звичайна, буроzubка мала, білоzubка мала, кутора велика. Остання згадка у переліку ссавців Канівського

заповідника про кутору малу, рідкісний вид занесений до ЧКУ, датується 1947 роком [Ружіленко, 2008].

Кажани — принаймні 9 видів: вечірниця руда, кожан пізній, вухань бурий, нічниця водяна, нетопир-карлик та нетопир лісовий [Ружіленко, 2008]. Виключно на території нагірної частини Канівського заповідника та його околиць зареєстровані лилик двоколірний, нічниця Наттерера (*Myotis nattereri*) та широкоух європейський, вид, який окрім ЧКУ, занесений до ЄЧС та ЧС МСОП.

Хижі — принаймні 11 видів: лисиця звичайна, борсук, вовк, собака єнотоподібний, норка американська, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, горностай, тхір лісовий, видра. Останні 3 види занесені до ЧКУ. Не виключено, що європейська норка, вид під загрозою вимирання, занесений до ЧС МСОП, ЄЧС та ЧКУ ще зустрічається в заплаві річки Рось. Остання згадка про неї датована 14.12.2001 р. і стосується реєстрації слідів біля водоймища серед лісового масиву в Канівському природному заповіднику [Волох, 2004].

Зайцеподібні — заєць сірий — звичайний вид досліджуваних угідь.

Гризуни — принаймні 18 видів: бобер, білка звичайна, миша жовтогорла, миша лісова, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, миша курганцева (*Mus spicilegus*), ондатра, нориця водяна, нориця підземна, нориця лучна, нориця звичайна та нориця руда. Мишівка лісова та хом'ячок сірий — рідкісні види, занесені у ЧКУ, в минулому реєструвалися у садку, на території Канівського природного заповідника [Ружіленко, 2008]. Ще один вид, нориця-економка наводилася у переліку О.П. Кришталь (1947) і, ймовірно, мешкала на затопленому о. Заріччя [Ружіленко, 2008].

У лісах та чагарникових заростях заплави Дніпра мешкають всі 3 види вовчків фауни України: ліскулька, або вовчок ліщинний, вовчок сірий, вовчок лісовий. Вовчок лісовий також зустрічається на Зміїних островах [Ружіленко, 2008]. Всі вовчки — типові представники лісостепової зони, тісно пов'язані з широколистяними лісами та садками, знаходяться під охороною БК 3.

Ратичні — 5 видів: кабан, козуля європейська, олень плямистий, олень благородний, лось.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Екосистеми заплавних островів, що розташовані тут, можна розглядати як еталонні для Середнього Дніпра. Після створення каскаду водосховищ таких островів на Дніпрі практично не залишилося. Територія є важливим місцем зупинки водно-болотних та коловодних птахів під час сезонних перельотів, підтримує їх існування та відтворення (осінні скупчення птахів можуть сягати 30 тис. особин). Милководдя верхів'я Кременчуцького водосховища — одне з основних нерестовищ як на водосховищі, так і на Дніпрі. Ці території є одним з основних на Кременчуцькому водосховищі нерестовищ, місць нагулу та зимівлі масових видів риби. Більшість біотопів ВБУ відповідають критеріям Рамсарських угідь: вони є середовищем існування комплексу рідкісних видів, і таких, що перебувають під загрозою зникнення, а також таких, що є особливо цінними для підтримання біорізноманіття регіону; є особливо цінним як середовище існування 3 ендемічних видів, занесених до ЄЧС тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі. Верхів'я Кременчуцького водосховища визнано територією, перспективною для внесення до Рамсарського списку водно-болотних угідь. В межах ядра є також ділянки, внесені до переліків територій, важливих для збереження птахів (дві ІВА-території) та риби (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання на території ВБУ: енергетика, водний транспорт, рибне господарство, мисливство, сільське господарство (заготівля сіна, випасання худоби), рекреація, туризм, водопостачання, природоохоронна. Більша частина території використовується як мисливські та риболовні угіддя, на березі водосховища створено багато мисливських баз. Є місцем масового відпочинку та зеленого туризму, в осінньо-зимовий період — аматорського полювання.

Чинники негативного впливу на природні комплекси ВБУ: спрацювання рівня води в нерестовий період, браконьєрство, стихійна рекреація. Серед основних — негативний

вплив на нерест риб та гніздування птахів різких добових коливань (1,5–2,5 м) рівня води внаслідок роботи Канівської ГЕС та сезонних (5 м і більше) коливань внаслідок зимово-весняного спрацювання рівня. У зв'язку з цим явищем, на мілководдях значного розповсюдження набувають види широкої екологічної амплітуди, угруповання яких характеризуються збідненим видовим складом та спрощеною структурою. Різко скоротилися місцезростання видів вузької екологічної амплітуди, зокрема водних і болотних.

Об'єкти природно-заповідного фонду: острови верхньої ділянки ВБУ загальною площею 482 га входять до складу Канівського природного заповідника (Круглик, Шелестів). До території ВБУ входить Кединогірський ботанічний заказник місцевого значення площею 10 га, утворений у 1983 р. Територія Липівської заплави входить до складу орнітологічного заказника загальнодержавного значення «Липівський».

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: посилення контролю за полюванням та виловом риби, моніторинг і менеджмент території, створення заповідних об'єктів.

5. Сульська затока

Загальні відомості. До ВБУ входять території гирлової ділянки р. Сула та акваторії Сульської затоки Кременчуцького водосховища. Верхня межа проходить лінією с. Мохнач (правий берег) – с. Горошино (лівий), нижня межа – нижче Вереміївського острівного масиву по лінії с. Жовнине – с. Мозолівка. Правий (західний) берег затоки адміністративно належить до Черкаської області, лівий (східний) – до Полтавської. ВБУ представляють собою прибережні заплавні комплекси річки та її приток, плавнево-острівний масив, сформований в умовах підтоплення водосховищем гирлової ділянки р. Сула та її заплави, прилеглі мілководні акваторії водосховища (рис. 12).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 49°39'N, 32° 42' E;
нижня точка за течією Дніпра: 49°19' N, 32° 51' E

Висота над рівнем моря: найвища точка – 87 м; найнижча – 76 м

Площа – 43 000 га

Фізико-географічна характеристика. За фізико-географічним районуванням України (1985) територія належить до Лісостепової зони, Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції, Південно-Дніпровської терасової низовинної області, Оболонсько-Глобинського району. ВБУ виникли в результаті затоплення водами Кременчуцького водосховища гирлової ділянки р. Сула (ліва притока Дніпра) та понизових територій її заплави.

В умовах підпору понизова ділянка річки перетворилася на довгу, широку і мілководну затоку з багатьма островами у верхів'ї та широкими мілководними плесами у середній та нижній ділянках. Ці ВБУ називаються Сульським плесом, або Сульською затокою водосховища. Вище затоки, через підтоплення, в заплаві розпочалися інтенсивні процеси заболочування і плавнеутворення. У долині р. Сула розвинуті заплавні ландшафти з широколистяними лісами, низинними луками і болотами.

Гідрологічний режим ВБУ визначається режимом спрацювання водосховища, з одного боку, та гідрологічним режимом р. Сули, з іншого. Через сучасну малу водність річки, відсутність течії та захищеність акваторій Сульського плеса, режим описаної акваторії наближається до озерного, проте коливання рівня води у ньому протягом року можуть сягати 5 м. Переважають мілководдя (глибини 1–2 м), які під час значного спрацювання рівня можуть осушуватися на тривалий час. Глибші ділянки поширені в нижній частині затоки. У верхній та середній ділянках на підвищеннях рельєфу сформувалася система островів, розмежованих внутрішніми водоймами заплавного типу різного ступеню ізоляції: протоки, затоки, заплавні озера, стариці тощо.

Серед донних відкладів переважають мулисті та мулисто-піщані, прибережні ділянки утворені алювіальними відкладами, на яких у разі перезволоження формуються болотні та слабо задерновані болотисто-лучні ґрунти, в сухіших умовах — дернові та дерново-підзолисті лучні ґрунти, на островах — піски, супіски та дернові ґрунти. Клімат території помірний, річна кількість опадів 450–580 мм, максимальна кількість випадає в червні-липні. Середньорічна температура січня — 6,7°C, липня — + 19,8°C.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) угіддя знаходиться в Європейсько-Сибірській геоботанічній області, Східноєвропейській провінції, Лівобережно-придніпровській підпровінції, Бахмацько-Кременчуцькому округу, Оболонсько-Кобеляцькому геоботанічному районі терасових лучних степів, лучно-галофільної рослинності та евтрофних долинних боліт. Гирлова ділянка р. Сула та Сульська затока характеризуються високим різноманіттям біотопів. У північній частині ВБУ переважають луки, ліси та плавнево-острівні масиви, центральна та південна їх частини — мілководні.

За площами переважають комплекси водної та прибережно-водної рослинності. У складі повітряно-водної рослинності плавнів домінують очеретово-рогозові зарості (угруповання займають понад 13 тис. га). Відкриті мілководні акваторії майже на 40% заростають ценозами водних рослин, тут досить поширені угруповання рдесників пронизаного, кучерявого, блискучого, водопериці колосистої. На прибережних мілководдях та ізольованих плесах, поміж плавневого масиву з глибинами до 0,5 м, вздовж островів формується смуга перемінного затошнення, основу рослинного покриву якої складають угруповання ситнягу болотного (*Eleocharis palustris*), водяної сосонки звичайної (*Hippuris vulgaris*), омега водяного, цикути отруйної, водяного хрону земноводного (*Rorippa amphibia*), м'яти водяної (*Mentha aquatica*) та гірчака земноводного. На мілководдях авандельтових ділянок плавнів посилюється роль піонерних видів: стрілолисту стрілолистого, їжачої голівки прямої, сусака зонтичного.

Острівні ділянки, переважно, перезволожені. Тут формуються осоково-злакові луки з домінуванням осоки гострої, о. прибережної, очеретянки звичайної. Вони насичені різнотрав'ям з півників болотних (*Iris pseudacorus*), калюжниці болотної (*Caltha palustris*), вовконога європейського (*Lycopus europaeus*), м'яти водяної, плакуна верболистого (*Lythrum salicaria*) та ін. Є ділянки боліт з домінуванням осоки високої. Значні площі займають заплавні луки з домінуванням костриць східної (*Festuca orientalis*), лучної і червоної, тонконога вузьколистого, куничника наземного, мітлици виноградникової. Прилеглі понижені ділянки узбережжя затоки займають заплавні злаково-різнотравні луки, на яких домінують тонконіг лучний, костриці східна та лучна, пирій повзучий (*Elytrigia repens*). На вологих луках наявні популяції осоки житньої (*Carex secalina*) та зозулинця болотного. Трапляються ділянки засолених лук з домінуванням покісниці розставленої (*Puccinellia distans*), ситника Жерара (*Juncus gerardii*), осоки розсунутої (*Carex distans*), бульбокомишів скупченого та морського (*Bolboschoenus compactus*, *B. maritimus*), тризубця морського (*Triglochin maritimum*); є й більш

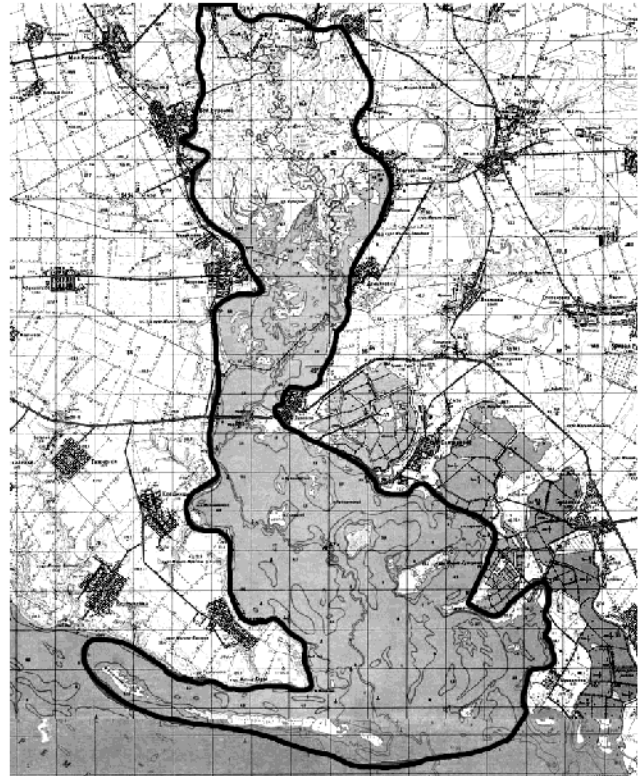

Рис. 12. Сульська затока.

засолені екотопи з домінуванням камфоросми джунгарської (*Camphorosma songorica*), стелюшку середнього (*Spergularia media*), хрінниці товстолистої (*Lepidium crassifolium*). Заплавні ліси займають незначні площі в гирлі Сули і представлені заростями верби білої та чагарникових видів верб (попелястої, козячої, п'ятитичинкової (*Salix pentandra*)), калини звичайної (*Viburnum opulus*), а також фрагментами заплавних дібров та заболочених вільшнякав.

Центральні ділянки ВБУ — це, здебільшого, малозарослі мілководні акваторії та острови, вкриті лучною та лісовою рослинністю. Острови тут більші за площею та сухіші. На найвищих ділянках заплави знаходяться ценози зі значною кількістю келерії піскової (*Koeleria sabuletorum*). На підвищених гривах формуються лучні злаково-різнотравні угруповання, до складу яких входять тонконіг лучний, костриця лучна, конюшина польова (*Trifolium arvense*), підмаренник справжній (*Galium verum*), нечуйвітер волохатенький (*Hieracium pilosella*) тощо. На островах зустрічаються ліси з дуба звичайного. На берегових схилах поширені ділянки степової рослинності, де зростають астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus*), ковила волосиста (*Stipa capillata*), козельці українські.

Водно-болотні угіддя Сульської затоки багаті на рідкісні та зникаючі види рослин та їхні угруповання. До ЧС МСОП і ЄЧС занесений астрагал шерстистоквітковий, який трапляється на степових ділянках, що прилягають до заплави Сули. До Додатку I Бернської конвенції занесені маточник болотний (*Ostericum palustre*), козельці українські, сальвінія плаваюча. Із видів ЧКУ відмічено астрагал шерстистоквітковий, ковилу волосисту, зозулинець болотний, пальчатокорінники травневий, м'ясочервоний, Фукса (*Dactylorhiza fuchsii*), сальвінію плаваючу. ВБУ підтримує існування популяцій осоки житньої (ЧКУ, БК). До Червоного Списку макрофітів України занесені, звичні тут сальвінія плаваюча, виринниця весняна, латаття біле, глечики жовті; регіонально рідкісним видом є водяна сосонка звичайна.

Масового поширення на території ВБУ набувають угруповання, занесені до ЗКУ: латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Sakinietta natantis*); глечиків жовтих (*Nupharea luteae*); куширу донського (*Ceratophylleta tanaitici*); куширу навіпзануреного (*C. submersi*); стрілолиту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifolia*).

Тварини

Водні безхребетні. В комплексі безхребетних цього ядра переважають фітофільні угруповання заплавних водойм різного ступеню ізольованості, де суттєву роль відіграють фітофільні (зокрема понто-каспійські бокоплави) та прибережно-фітофільні (п'явки роду *Erpobdella*; молюски ставковики та котушки; водяний віслочок, водяні клопи тощо) організми. Лімнічні («озерні») угруповання зосереджені на відносно глибоководній акваторії (донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, понто-каспійські молюски роду *Dreissena*). В гирлі Сульської затоки знайдено популяцію двостулкового молюска гіпаніс левіускула (*Hypanis laeviuscula*), занесеного до ЧКУ.

Наземні безхребетні. Наземні та навколводні біотопи району Сульської затоки містять 18 видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Всі вони представлені комахами. Це число становить всього 13,8% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколводних біотопів Дніпровського екокоридору. Найбільш видів зустрічається в суходільних та заплавних лісах; за ними йдуть заболочені чагарники, заболочені та суходільні луки, та суходільні чагарники; водні біотопи відвідуються амфібіонтними видами:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	9	Ліс заплавний	8	Річкові ділянки	2
Чагарник	4	Чагарник заболочений	7	Заплавні водойми	4
Лука	6	Лука заболочена	5	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	3	Болото	2	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	0	Піщані коси	1	Прибережні мілководдя в-щ	2
Інші	2	Інші	0	Пелагіаль	0

n — число видів, знайдених в межах біотопу

Водні біотопи відвідуються амфібіонтними видами. Серед відзначених видів, занесених до охоронних списків, 11 є вразливими, 4 – рідкісними, а один (мнемозина) вважається таким, що зникає. Відзначені наступні раритетні види: білоноська болотна БК; бражник мертва голова ЧКУ; вусач земляний-хрестоносець ЧКУ; вусач мускусний ЧКУ; джміль глинистий ЧКУ; джміль лезус (*Bombus laesus*) ЧКУ; дозорець-володар ЧКУ; жук-олень, рогач звичайний ЧКУ, БК; люцина ЧКУ; махаон ЧКУ; мнемозина ЧКУ, ЄЧС, БК; подалірій ЧКУ; поліксена ЧКУ, БК; сатир залізний ЧКУ; сатурнія велика ЧКУ; сіролотка кільчаста БК; тонкочеревець перев'язаний ЧКУ; перцери горбкуватий (*Cerceris tuberculata*) ЧКУ.

Риби. Масові види: лящ звичайний, судак звичайний, короп звичайний, щука звичайна, синець та ін. Серед промислових риб домінують плітка, плоскирка, лящ, судак, щука, звичайним є короп (сазан). З непромислових риб масовими є верховодка та окунь річковий. Природні комплекси Сульської затоки створюють умови для існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, карась золотий, минь річковий, йорж носар (донський), йорж Балона.

Земноводні та плазуни. Для ВБУ було виявлено (дослідження 2004 р.): кумка червоночерева, часничниця звичайна, жаба озерна, жаба гостроморда, ропуха зелена, черепаха болотна, ящірка прудка, вуж звичайний. На о. Котлован було знайдено скупчення квакші звичайної (усне пов. Ружіленко Н.С.). Таким чином, у ядрі було виявлено 6 видів амфібій та 3 види рептилій. Під дію Бернської конвенції (БК 2) підпадають: *Bombina bombina*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Pelobates fuscus*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*. До ЧС МСОП відноситься *Emys orbicularis*.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу ВБУ у гніздовий період є пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чепура велика, чепура мала, чапля руда, чапля сіра, гуска сіра, лебідь-шипун, крижень, чирянка велика, попелюх, пастушок, погонич звичайний, деркач, курочка водяна, лиска, чайка, кулик-сорока, коловодник звичайний, баранець звичайний, грицик великий, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синьошийка, ремез, вівсянка очеретяна. Під час міграцій на ділянці спостерігаються скупчення водно-болотних птахів, серед яких найбільш численними є гуски білолоба та сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, широконоска, свищ, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин сивий, мартин жовтоногий. Крім птахів водно-болотного комплексу різноманітним є видовий склад птахів, які мешкають у лісових та відкритих біотопах (переважно луках), а також населених пунктах. Найбільша кількість видів належить до ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів Червоної книги України, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: чапля жовта, лелека чорний, казарка червоновола, лебідь малий, чернь червонодзьоба (*Netta rufina*), чернь білоока, гоголь, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, канюк степовий (*Buteo rufinus*), зміїд, орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*), підорлик малий, орлан-білохвіст, журавель сірий, лежень, пісочник великий, кулик-довгоніг (*Himantopus himantopus*), кулик-сорока, коловодник ставковий, кульон великий, кульон середній (*Numenius phaeopus*), дерихвіст степовий (*Glareola nordmanni*), мартин каспійський (*Larus ichthyaetus*), крячок малий, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів, і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. У РЛП «Сулинський», який складає більшу частину ядра, відмічено 32 види ссавців. Досліджень фауни кажанів та дрібних ссавців на цій території не проводили. Хижі – принаймні 10 видів: лисиця звичайна, борсук, вовк, собака єнотоподібний, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, тхір лісовий, видра (Ружіленко, особисте повідомлення). Останні 3 види занесені до ЧКУ. За припущеннями А. М. Волоха (2004) у заплавах озер Полтавської області може зберегтися норка європейська, вид під загрозою вимирання, занесений до ЧС МСОП, ЄЧС та ЧКУ.

Зайцеподібні – заєць сірий – звичайний вид ВБУ.

Напівводні гризуни – принаймні 3 види: бобер, ондатра, норичья водяна.

Ратичні – принаймні 2 види: кабан та козуля європейська – звичайні види ВБУ.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Сульська затока – один з найбагатших за видовим складом флори і фауни водно-болотних комплексів Центральної України, який репрезентує флористичне та фауністичне різноманіття природних водно-болотних угідь лісостепової зони України. ВБУ має важливе водоохоронне значення, є місцем гніздування та відпочинку під час сезонних міграцій багатьох видів птахів, серед яких чимало внесених до ЧКУ (лише під час прольоту на території ВБУ реєструється до 35 тис. негоробцеподібних гідрофільних птахів, не враховуючи дрібних пастушкових). Територія забезпечує умови нересту та росту молоді риб Кременчуцького водосховища, оскільки нерестовища середньої його частини збереглися лише у Сульській затоці. Тут зосереджена третина всіх нерестових площ водосховища.

ВБУ підтримує існування популяцій вразливих видів рослин і тварин, а також 6 рідкісних угруповань водних рослин, занесених до ЗКУ. Сульську затоку визнано територією, перспективною для внесення до Рамсарського списку водно-болотних угідь міжнародного значення. Це ВБУ також внесено до переліків територій, важливих для збереження птахів (ІВА-територія) та риб (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: рибальство, мисливство, лісове господарство, сільське господарство (заготівля сіна, пасовища), рекреація, туризм, постачання води, природоохоронна діяльність. Рекреаційна активність на території ВБУ не є високою, проте тут розташовані бази відпочинку та дитячі табори. Більша частина території використовується як мисливські та риболовні угіддя. ВБУ є об'єктом зеленого туризму, в осінньо-зимовий період це місце аматорського полювання.

Чинники негативного впливу: сучасний стан рослинного покриву угіддя обумовлений антропогенним впливом (насамперед, значною амплітудою коливання рівня води та нестабільним гідрологічним режимом водосховища). На тваринний світ негативно впливають коливання рівня води у водосховищі, на орнітофауну угіддя – полювання, особливо в день відкриття мисливського сезону. Поширене браконьєрство. Інтенсивне заболочування мілководь призводить до втрати площ нерестовищ. Внаслідок спрацювання рівнів Кременчуцького водосховища у весняний період та обсихання значних площ мілководь погіршуються умови відтворення іхтіофауни.

Об'єкти природно-заповідного фонду: територія ВБУ майже повністю входить до складу Національного природного парку «Нижняосулинський»

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: посилення контролю за полюванням та виловом риби, моніторинг і менеджмент території, дослідження біоти. Додержання режимів попусків ГЕС у весняний період для збереження і відновлення рибних ресурсів.

6. Світловодські водно-болотні угіддя (нижня ділянка Кременчуцького водосховища, Адамівсько-Андрусівський острівний масив та Цибульницька затока)

Загальні відомості. Територія ВБУ охоплює правобережні мілководдя та акваторію нижньої ділянки Кременчуцького водосховища поблизу м. Світловодськ. Вона включає гирлові ділянки малих річок Тясмин та Цибульник, Цибульницьку затоку, акваторію водосховища, систему островів, прибережні заболочені ділянки. Північна межа ВБУ проходить кордоном Світловодського району Кіровоградської області водосховищем, суходільна

(південна) – узбережжям водосховища, розпочинаючись нижче с. Рацeve, охоплюючи прибережні лісові масиви і луки навколо Цибульницької затоки, до околиць м. Світловодськ. Адміністративно ВБУ розташоване у Світловодському районі Кіровоградської області (рис. 13).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 49°14`N, 32° 51` E
нижня точка за течією Дніпра: 49°05`N, 33°14` E

Висота над рівнем моря: найвища точка – 82 м, найнижча точка – 76 м

Площа – 38 000 га

Фізико-географічна характеристика. Територія знаходиться у межах Дністровсько-Дніпровської лісостепової фізико-географічної провінції, Південно-Придніпровської височинної області, Бовтисько-Світловодському районі. Угіддя межує з Придніпровською височиною – підвищеною пологохвилястою рівниною, розчленованою балками. Акваторії ВБУ утворилися в результаті затоплення заплави Дніпра та підтоплення гирлової ділянки правої притоки Дніпра – річки Цибульник та її заплави під час створення Кременчуцького водосховища. Тут знаходяться численні групи піщаних островів (Адамівські мілководдя, Андрусівські острова), що є залишками прируслового валу та другої борової тераси Дніпра. Адамівсько-Андрусівський острівний масив розташований у найширшій частині Кременчуцького водосховища і тягнеться вздовж водосховища на 27 км. Він складається з великої кількості піщаних островів, які інтенсивно розмиваються внаслідок активного вітро-хвильового впливу. Рельєф островів, особливо Великого Кінського, хвилястий, з невисокими плескатими підвищеннями та округлими або овальними зниженнями. Характерне формування численних мілин та піщаних кіс на акваторії ВБУ.

Гідрологічний режим ВБУ визначається гідрологічним режимом водосховища (насамперед режимом спрацювання), меншим чином – водністю приток. Угіддя знаходиться у нижній пригреблевій ділянці, гідрологічний режим її наближується до озерного. Через значну ширину та великі площі відкритих акваторій тут спостерігаються сильні шторми. У водосховищі та затоці переважають мулисті та мулисто-піщані донні відклади, на заболочених ділянках – болотні, торфувато-болотні ґрунти. Заплави річок вкриті алювіальними лучними ґрунтами, які іноді засолені й солонцюваті. Тут під луками формуються дернові та дерново-підзолисті ґрунти. На островах – піски та супіски. Береги затоки високі та круті, ґрунтовий покрив берегових

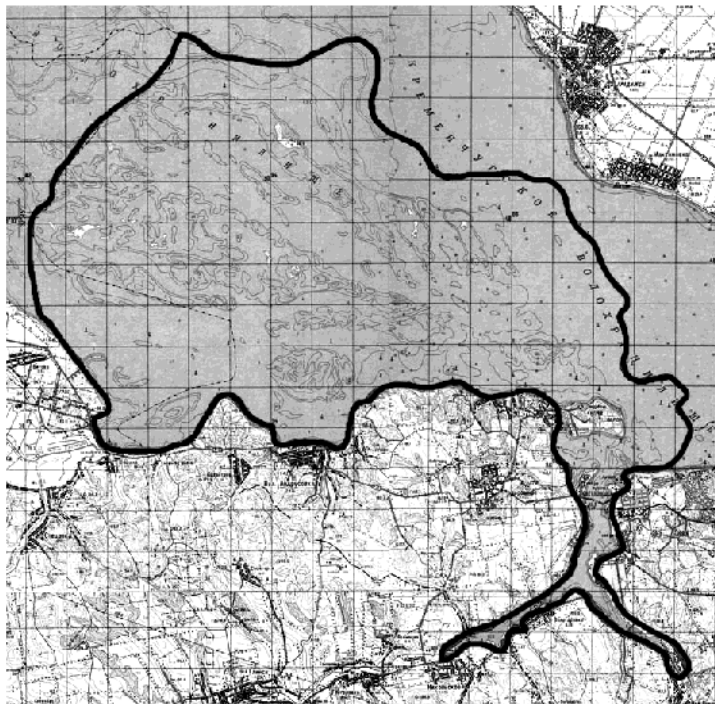

Рис. 13. Світловодські водно-болотні угіддя.

схилів відрізняється строкатістю. Тут відмічені сірі і темно-сірі опідзолнені ґрунти, що чергуються з чорноземами типовими гумусними, а також опідзоленими і деградованими. Район вирізняється активністю ерозійних процесів, значною почленованістю територій, розвинута густа мережа глибоких долин, балок, ярів. Клімат помірний, річна кількість опадів 430–480 мм. Середньорічні температури становлять 7,3–7,4 °С, середньорічна температура січня –6,5 °С, липня – +21,4 °С. Тривалість снігового покриву – 75–80 днів.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) територія розташована у Лісостеповій зоні, Лівобережно-Придніпровсь-

кій підпровінції, Бахмацько-Кременчуцькому геоботанічному округу, Середньодніпровському районі заплавлених лук, дубово-соснових лісів та низинних боліт. Через значну вітрохвильову активність та рухливість донних відкладів, мілководдя Кременчуцького водосховища в районі ВБУ майже не заростають водною рослинністю. Значні коливання рівня води водосховища (до 5 м), спрацювання рівнів у вегетаційний період, які можуть сягати 1,5–2,0 м, також обмежують розвиток справжньої водної рослинності. Лише на захищених від вітру заострівних мілководдях розвиваються розріджені зарості рдесників. Прибережно-водна рослинність, яка формує фрагментарні зарості вздовж берега водосховища, на міжострівних мілинах та пониженнях заплави, представлена заростями очерету звичайного, рогозу вузьколистого, лепешняку великого, на глибших ділянках — розрідженими угрупованнями рдесників пронизанolistого, гребінчастого та блискучого. Лише у заплавлених водоймах гирлових ділянок річок, що впадають у Цибульницьку затоку, можна зустріти типовий комплекс макрофітів; тут формуються угруповань рослин з плаваючими листками (насамперед, латаття білого) та вільноплаваючих рослин (рясок, сальвінії плаваючої) тощо.

Та ж таки значна вітро-хвильова активність на акваторіях водосховища перешкоджає формуванню заплавлених лісів на островах. Тут переважають угруповання псамофітних видів: осоки колхідської, келерії сизої, полину дніпровського, цмину піскового (*Helichrysum arenarium*), жита дикого (*Secale sylvestre*), костриці Беккера. Понижені ділянки рельєфу заростають ценозами очерету та гігрофітним різнотрав'ям: осоки гостра та висока, куничник наземний, частуха подорожникова (*Alisma plantago-aquatica*). Лише подекуди на підвищених, задернованих ділянках островів можна зустріти чагарникові зарості верби білої, аморфи кущової, у трав'янистому ярусі домінує хвилівник звичайний.

На схилах балок переважає типова степова рослинність (бородачево-різнотравні степи з домінуванням бородачу звичайного (*Bothriochloa ischaetum*) та келерії гребінчастої (*Koeleria cristata*)). Подекуди збереглися ділянки типчакково-ковилових угруповань за участю ковили волосистої. Днищами балок розвиваються лучні та лучно-болотні комплекси.

На мілководних акваторіях водосховища та прибережних берегових схилах Цибульницької затоки відмічено 7 раритетних видів рослин. Серед водних — сальвінія плаваюча (БК 1). На прибережних луках трапляється коручка морозниковидна, види остепнених ділянок берегових схилів — сон чорніючий (*Pulsatilla nigricans*), тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum*), шафран сітчастий (*Crocus reticulatus*), ковила волосиста та астрагал шерстистоквітковий. Всі вони внесені до ЧКУ, останній вид також включений до ЄЧС та ЧС МСОП. До Червоного Списку макрофітів України занесені, звичні тут сальвінія плаваюча, виринниця весняна, латаття біле, глечики жовті. На островах трапляються ендемічні види — волошка дніпровська (о. Малий Кінський) та смовдь піскова (о. Великий Кінський). В межах ВБУ виявлені такі угруповання, занесені до Зеленої книги України: сальвінії плаваючої (*Sabinieta natantis*); латаття білого (*Nymphaeeta albae*); глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*); ряски горбатої (*Lemnetum gibbae*).

Тварини

Водні безхребетні. Макробезхребетні на акваторіях цього ядра формують переважно лімнічні («озерні») угруповання, зосереджені на відносно глибоководній акваторії (донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, понто-каспійські молоски роду *Dreissena* та поліхети *Nypania invalida* і *Nypaniola kowalewskii*); фітофільні угруповання тут розвинуті значно менше та приурочені до затоки та гирлових ділянок річок.

Наземні безхребетні. В межах ВБУ відзначено 22 наземних та навколоводних видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Це число становить 16,9% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколоводних біотопів Дніпровського екокоридору. Безхребетні представлені переважно комахами, багатоніжки представлені одним видом (багатозв'яз гірський український). Знайдені види населяють переважно суходільні та заплавні ліси, є вони і на суходільних та заболочених луках та чагарниках, на остепнених ділянках та болотах; серед водних — найпривабливішими є заплавні водойми:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	15	Ліс заплашний	10	Річкові ділянки	4
Чагарник	6	Чагарник заболочений	7	Заплавні водойми	7
Лука	6	Лука заболочена	9	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	4	Болото	2	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	0	Піщані коси	0	Прибережні мілководдя в-щ	4
Інші	0	Інші	0	Пелагіаль	0

n – число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 9 є вразливими, 7 – є рідкісними, а один (мнемозина) вважається зникаючим: багатозв'яз гірський український ЧКУ; білоноська болотна БК; білоноська товстохвоста БК; бражник прозерпіна ЧКУ, БК; бражник скабіозовий ЧКУ; вусач великий дубовий ЧКУ, ЄЧС, БК; дибка степова ЧКУ, БК; дідок жовтоногий БК; дозорець-володар ЧКУ; жук-олень, рогаць звичайний ЧКУ, БК; жук-самітник ЧКУ; коромисло зелене БК; красотіл пахучий ЧКУ; ктир шершенеподібний ЧКУ; махаон ЧКУ; мнемозина ЧКУ, ЄЧС, БК; подалірій ЧКУ; полксена ЧКУ, БК; райдужниця велика ЧКУ; сатурнія середня ЧКУ; сіролютка кільчаста БК; тонкочеревець перев'язаний ЧКУ.

Риби. Наймасовіші промислові риби в нижній частині водосховища – плітка, плоскирка, лящ, судак, щука. З непромислових риб масовими є верховодка та окунь річковий. Ядро підтримує існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянга російська, карась золотий, миць річковий, судак волзький (берш), йорж носар (донський).

Земноводні та плазуни. На островах відмічені: кумка червоночерева та з представників *Pelophylax esculentus complex* – *Pelophylax ridibundus* (наявність *Pelophylax kl. esculentus* та *Pelophylax lessonae* треба уточнювати) [Байрак та ін., 2003]. Рептилії на островах представлені трьома видами – *Emys orbicularis* (ЧС МСОП), *Lacerta agilis*, *Natrix natrix*, на материковій частині – *Vipera renardi*. Таким чином, для ядра було виявлено 2 види амфібій та 4 види рептилій. З них Бернською конвенцією охороняються (БК 2) 4 види: *Bombina bombina*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП відносяться 2 види – *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*. За даними ЧКУ тут знайдено гадюку степову. На прилеглих територіях у лісах зареєстровано – *Bufo bufo*, *Rana temporaria*, *Rana arvalis*, *Lacerta agilis*, *Lacerta viridis*, *Vipera renardi*. На степових ділянках зустрічаються два види ящірок та степова гадюка.

Птахи. Дослідження орнітофауни на території ВБУ невідомі.

Ссавці. Досліджень фауни ссавців на цій території не проводили. Напівводні гризуни – принаймні 3 види: бобер, ондатра, нориця водяна. З видів, занесених до ЧКУ, можливо перебування на території угідь нічниці водяної (*Myotis daubentonii*).

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Строкатість ландшафтної структури водно-болотних угідь дозволяє зробити припущення про наявність на території різноманітної флори та фауни, але до теперішнього часу біотичний комплекс угіддя вивчений недостатньо. ВБУ підтримує існування популяцій вразливих видів рослин, а також 5 рідкісних угруповань рослин, занесених до ЗКУ. Угіддя, що входять до складу цього ядра, внесено до переліку територій, важливих для збереження риб (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: рибальство, мисливство, рекреація, туризм, постачання води. Рекреаційна активність на території ВБУ не є високою. Більша частина території використовується як мисливські та риболовні угіддя. Є місцем зеленого туризму, в осінньо-зимовий період – аматорського полювання.

Чинники негативного впливу: надмірне розорювання балок та міжбалкових ділянок сприяло поглибленню ерозійних процесів. На стан ВБУ негативно впливають нерегламен-

товані рубки водо- та берегозахисних лісонасаджень, надмірне випасання, викошування, нерегульована рекреація, розорювання земель до урізу води, порушення режиму господарювання на прибережних захисних смугах та у водоохоронній зоні водосховища.

Об'єкти природно-заповідного фонду: ботанічний заказник загальнодержавного значення «Цюпина балка» (30 га); ландшафтний заказник місцевого значення «Кінські острови» (114 га); комплексна пам'ятка природи «Острів Обеліск» (36 га); заповідне урочище «Барвінкова і Тюльпанова гори» (5,2 га).

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: посилення контролю за полюванням та виловом риби, дотримання водоохоронного режиму прибережних територій, проведення протиерозійних заходів; вивчення біоти ВБУ, проведення моніторингових досліджень, створення заповідних об'єктів.

7. Верхів'я Дніпродзержинського водосховища (Білецьківські плавні, Кременчуцькі плавні, гирлова область р. Псел)

Загальні дані. Малотрансформована ділянка заплави Середнього Дніпра з комплексом островів, затоками, мілководдями. Територія ВБУ тягнеться від греблі Кременчуцького водосховища і включає плавнево-острівний масив та прилеглі заплавні комплекси верхньої ділянки Дніпродзержинського водосховища та гирлову ділянку р. Псел. Верхня межа ядра охоплює водно-болотний масив нижче м. Світловодськ, проходить лінією Світловодськ-Кривуші, нижня — лінією Деріївка-Карповка. Пселом доходить до с. Потоки (рис. 14).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 49°03`N, 33° 25` E
нижня точка за течією Дніпра: 48°56` N, 33° 48` E

Висота над рівнем моря: найвища точка — 62 м, найнижча точка — 61 м

Площа — 23 500 га

Фізико-географічна характеристика. За фізико-географічним районуванням України (1985) територія ВБУ належить до Лісостепової зони, правобережжя — до Дніпровсько-Дніпровської лісостепової провінції, Південно-дніпровської височинної області, Бовтисько-Світловодському району, лівобережжя — Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції, Південно-Дніпровської терасної низовинної області, Козельщинсько-Кобеляцького району. ВБУ сформовані у верхів'ї Дніпродзержинського водосховища, яке є водосховищем каньйонного типу з прорізаною береговою лінією. При його розбудові, нижче Кременчуцької греблі збереглася малотрансформована ділянка річища та заплави р. Дніпро з комплексом островів та заплавних водойм (численними затоками, протоками та старицями). Сучасні водно-болотні угіддя з плином часу доповнили плавнево-острівні масиви, які сформувалися на дніпровській заплаві, першій надзаплавної терасі та у гирлі р. Псел (долина річки має тут досить звивистий характер). Оскільки територія ВБУ знаходиться на межі Українського кристалічного щита, де потужність осадових порід зменшується, тут на денну поверхню подекуди виходять кристалічні породи: граніти, гранодіорити, сланці, гнейси, магматити, залізисті кварцити тощо.

Гідрологічний режим ВБУ визначається роботою Кременчуцького гідровузла, в безпосередній близькості від якого вони знаходяться. Через регульований вплив Кременчуцького водосховища розподіл стоку та рівнів у руслі Дніпра й на прилеглих акваторіях різко відрізняється від природного. Меженний стік підвищений і вирівнюється за рахунок спуску вод Кременчуцького водосховища, а під час весняної повені знижується внаслідок затримки вод для заповнення водойми. Водосховище здійснює лише тижневе та добове регулювання притоку води, добові коливання рівня тут змінюються від десятків сантиметрів до 1 м і більше. Найпомітнішим коливання рівня є у вузьких витягнутих затоках верхньої ділянки угідь.

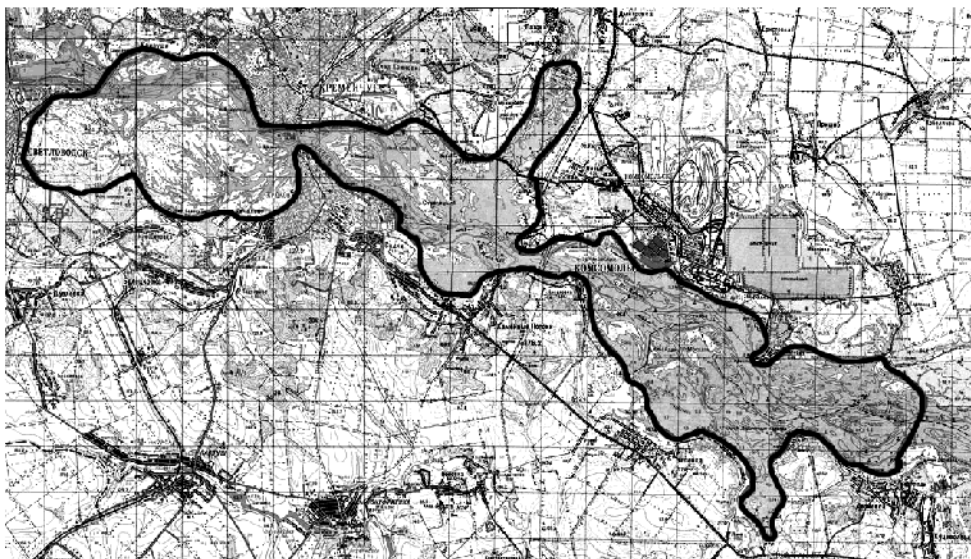

Рис. 14. Верхів'я Дніпродзержинського водосховища.

В межах ВБУ поширені мулисті та мулисто-піщані донні відклади, а також глинисті, дрібнозернисті піски та глини. У заплаві переважають дернові та лучні ґрунти на піщаних та супіщаних відкладах. Розвинуті також лучно-болотні та лучно-болотні солонцюваті ґрунти. На першій надзаплавній терасі розвиваються дернові ґрунти на піщаних та супіщаних відкладах. Клімат території помірний, середньорічна температура повітря становить близько 7,5°C. Середня температура січня -6°C , липня $+20^{\circ}\text{C}$. Тривалість вегетаційного періоду (коли середньодобова температура не є нижчою $+5^{\circ}\text{C}$) становить 195–205 діб. Річні суми опадів у районі складають 500–600 мм, при багаторічних змінах від 251 мм (1921 р.) до 802 мм (1960 р.). На зимовий період приходить 200–250 мм, на літній 300–400 мм.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) територія розташована у Лісостеповій зоні, Східноєвропейській провінції, Європейсько-Сибірській лісостеповій області, Лівобережно-Придніпровській підпровінції, Бахмацько-Кременчуцькому геоботанічному окрузі, Середньодніпровському районі заплавної луки, дубово-соснових лісів та низинних боліт. Пониззя Псла належить до Придніпровського геоботанічного району Лівобережно-придніпровської підпровінції.

Кременчуцькі плавні сьогодні — це чи не єдиний ландшафтний комплекс Середнього Придніпров'я, де збереглися у наближеному до природного стану річкові та заплавні ландшафти р. Дніпро, які вирізняються надзвичайно високим біотичним різноманіттям. Найбільшу площу на території ВБУ займають водно-болотні та лучні комплекси. На островах поширені злаково-різнотравні луки та заплавні ліси. Зональні типи рослинності — широколистяні ліси та лучні степи — займають незначні площі і поширені, здебільшого, на терасах річкових долин.

Угруповання прибережно-водної високотравної рослинності займають майже третину території ВБУ. Це потужні високопродуктивні зарості, які формують щільні суцільні масиви на мілководдях навколо островів, уздовж проток, заток та заплавної озера. Переважають угруповання очерету звичайного, рогозів вузьколистого та широколистого, лепешняку великого, на підвищених ділянках з ними межують осоково-різнотравні луки з домінуванням осоки гострої, зрідка відмічені ценози рогозу Лаксмана (*Typha laxmannii*) та комишу лісового (*Scirpus sylvaticus*). З мористого краю таких заростей поширені угруповання кути озерної, їжачої голівки прямої, стрілолисту стрілолистого, сусака зонтичного. В угрупованнях прибережно-водної рослинності зустрічаються малопоширені в регіоні бореальні види, такі як цикута отруйна, плавушник болотний (*Hottonia palustris*), кизляк китицецвітій (*Naumburgia thyrsoflora*).

При створенні Дніпродзержинського водосховища, у його верхів'ї була затоплена більшість лук середнього зволоження та лісів. Сьогодні на їхньому місці сформувалася вторинна заплава — рогозово-очеретові плавні — більш високопродуктивні, але менш корисні у господарському значенні.

Водна рослинність займає усі доступні мілководдя з глибинами до 2 м, уникаючи лише ділянок зі швидкою течією чи коливаннями рівнів води. Здебільшого її угруповання приурочені до внутрішніх заплавної водойми та прибережних ділянок островів та річища. Найпоширенішими є ценози занурених макрофітів, індикаторів процесів посиленого евтрофування водойми: куширу темно-зеленого, водопериці колосистої, водяного жовтецю закрученого (*Batrachium circinatum*). Звичними є синузії вільноплаваючих рослин, таких як спіродела багатокоренева, ряска, жабурник звичайний (*Hydrocharis morsus-ranae*), сальвінія плаваюча. Надзвичайно поширеними є угруповання водяного різака алоевидного. Захищені від вітро-хвильового впливу озероподібні плеса заростають ценозами рдесника блискучого, рдесника кучерявого (*Potamogeton crispus*) та угрупованнями рослин з плаваючими листками (частіше глечиків жовтих, рідше — латаття білого). Зарості такого ж складу трапляються і вздовж поясу повітряно-водних рослин у великих протоках масиву. Звичайним компонентом заплавної водойми є водяний горіх плаваючий, який здатен тут утворювати значні за площею зарості. На реофільних прируслових ділянках формуються угруповання рдесників, насамперед, рдесника пронизанолістого та гребінчастого. На авандельгових ділянках верхів'я Дніпродзержинського водосховища в районі с. Келеберда, на підводних піщаних конусах винесення формуються рідкісні для сучасного Дніпра реофільні угруповання глечиків жовтих із домішкою стрілолисту звичайного та їжачої голівки прямої. Їх зарості, складені переважно підводними екологічними формами рослин, вузькими, довгими «язиками» витягуються до 2–3 км на акваторію водосховища паралельно річковому руслу.

На островах та підвищених ділянках заплави поширені луки — справжні й болотисті. Останні трапляються частіше, тут переважають угруповання осоки гострої та лепешняку великого. Рідше відмічені справжні луки, які відзначаються високим видовим різноманіттям та домінуванням тонконогу лучного, мітлиці повзучої, пирію повзучого. Саме на таких ділянках можна зустріти лучно-болотні орхідеї (зозулинець болотний) та низку інших рідкісних для регіону видів. Зрідка трапляються слабозасолені луки з домінуванням осоки розсунутої (*Carex distans*). На сухих піщаних луках домінують келерія сиза, кунічник наземний, костриця Беккера, полин дніпровський. Великі популяції утворюють тут псамофітні види: жито дике, осока колхідська, конюшина польова, гвоздика Борбаша (*Dianthus borbasii*), щавель горобиний (*Rumex acetosella*) та ін. Сухі піщані луки займають значні площі на великих островах. Тут росте чимало рідкісних та малопоширених видів: очиток шестирядний (центральноєвропейський вид на східній межі ареалу), очиток пурпуровий (*Sedum purpureum*) (малопоширений вид, що зростає переважно в долині Дніпра), регіонально рідкісні жовтозілля татарське, козельці шорстконосикові (*Tragopogon dasyrhynchus*). Виявлене зростання козельців українських — виду, занесеного до ЄЧС.

У комплексі з луками трапляються ділянки заплавної лісів — як на невеликих острівцях, так і у вигляді смуг берегами водотоків. Здебільшого це ліси з тополі чорної, тополі білої, верби білої. В травості домінують типові види-супутники заплавної лісів — лучні та види узлісь. На перезволожених ділянках притерасних понижень трапляються заболочені ліси, де переважають вільшняки з домінуванням у травості осок гостровидної, побережної (*Carex acutiformis*, *C. riparia*). В центральній частині ВБУ є ділянки заплавної лісів з переважанням дуба звичайного. Порослевий дуб з домішкою в'яза гладкого утворює тут флористично багаті ценози асоціації дубового лісу конвалієвого.

Територія ВБУ надзвичайно багата раритетними видами рослин, популяції яких знаходяться тут у хорошому стані. Тут виявлений очиток Борисової (*Sedum borissovae*) (ЧС МСОП), козельці українські (ЄЧС) зозулинець болотний, водяний горіх дніпровський, сальвінія плаваюча (ЧКУ). 17 видів рослин є регіонально рідкісними і охороняються на території Полтавської області, зокрема вужачка звичайна, вишня степова (*Cerasus fruticosa*),

чебрець Черняєва (*Thymus tschernjajevii*), осока вузьколиста (*Carex stenophylla*), тирлич звичайний, очиток шестирядний, о. пурпуровий, півники сибірські, жовтозілля татарське, козельці шорстконосокові. До Червоного Списку макрофітів України занесені, звичні тут сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий, плавушник водний, виринація весняна, латаття біле, глечики жовті, кушир підводний, рдесники сплюснутий (*Potamogeton compressus*), гостролистий (*P. acutifolius*), злаколистий, довгий (*P. praelongus*).

В межах ВБУ знайдені угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ: водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*); латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Sabinieta natantis*); глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*); куширу підводного (*Ceratophylleta submersi*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*). Стан всіх угруповань є стабільним.

Тварини

Водні безхребетні. В комплексі безхребетних цього ядра переважають як лімнічні («озерні»), так і типово річкові угруповання, зосереджені в річищі Дніпра (донні поліхети *Hypnia invalida* і *Hypniola kowalewskii*, личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, двостулкові моллюски роду *Dreissena*, а також уніоніди та лужанки). Добре розвинутими є також фітофільні угруповання заплавної водойми різного ступеню ізольованості, де суттєву роль відіграють фітофільні (зокрема численні перифітонні хірономіди, понто-каспійські бокоплави) та прибережно-фітофільні (п'явки роду *Erpobdella*; моллюски ставковики та катушки; водяний віслучок тощо) види. В районі нижнього б'єфа Кременчуцької ГЕС мешкає бабка (личинки та імаго) дозорець імператор (*Anax imperator*).

Наземні безхребетні. В наземних та навколводних біотопах верхів'я Дніпродзержинського водосховища знайдено 17 видів безхребетних (всі вони представлені комахами), занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Переважна більшість видів раритетної ентомофауни зустрічається в суходільних та заплавної лісах, серед заболочених лук та чагарників; менша кількість зустрічається на суходільних луках та серед чагарників, на остепнених ділянках та болотах; амфібіонтні види тяжіють, зазвичай, до заплавної водойми:

Суходільні:		Перезволожені		Водні	
	n		n		n
Ліс	11	Ліс заплавної	9	Річкові ділянки	4
Чагарник	4	Чагарник заболочений	7	Заплавні водойми	7
Лука	5	Лука заболочена	8	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	3	Болото	2	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	0	Піщані коси	0	Прибережні мілководдя в-щ	4
Інші	0	Інші	0	Пелагіаль	0

n – число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 7 є вразливими, 3 – рідкісними, а один (мнемозина) вважається зникаючим: білоноська болотна (БК); білоноська товстохвоста (БК); вусач великий дубовий (ЧКУ, ЄЧС, БК); дибка степова (ЧКУ, БК); дідок жовтоногий (БК); дозорець-володар (ЧКУ); жук-олень, рогач звичайний (ЧКУ, БК); коромисло зелене (БК); кошеніль польська (ЧКУ); махаон (ЧКУ); мнемозина (ЧКУ, ЄЧС, БК); подалірій (ЧКУ); поліксена (ЧКУ, БК); райдужниця велика (ЧКУ); сатурнія середня (ЧКУ); сіролютка кільчаста (БК); тонкочеревець перев'язаний (ЧКУ).

Риби. Цінні види риб ВБУ: короп звичайний, товстолобик білий, амур білий, головень, в'язь звичайний, лящ звичайний, синець, сом європейський, судак звичайний. Серед промислових риб наймасовішими є плітка, плоскирка, лящ, судак, щука. Серед непромислових риб найчастіше зустрічаються верховодка, краснопірка, окунь річковий, звичайним є гірчак. Природні комплекси ядра забезпечують умови для існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянга російська, карась золотий, минь річковий, судак волзький (берш), йорж носар (донський); особливо рідкісними стали стерлядь прісноводна та марена дніпровська.

Земноводні та плазуни. У «Кременчуцьких плавнях» та островах перебувають кумка червоночерева, часничниця звичайна, квакша звичайна, ропуха звичайна, ропуха зелена, жаба гостроморда, жаба озерна, черепаха болотна, ящірка прудка, ящірка зелена, мідянка звичайна, вуж звичайний, вуж водяний, гадюка степова (усне повідомлення Ружіленко Н.С.). З вище наведених видів до списків БК 2 внесені: *Bombina bombina*, *Pelobates fuscus*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Lacerta viridis*, *Natrix tessellata*, *Coronella austriaca*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП відносяться *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*. До червонокнижних тварин ядра відносяться три види: *Lacerta viridis*, *Coronella austriaca*, *Vipera renardi*.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даної ділянки у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чапля жовта, чепура велика, чепура мала, чапля сіра, чапля руда, лебідь-шипун, крижень, нерозень, чирянка велика, широконоська, попелюх, чернь білоока, пастушок, погонич звичайний, погонич малий, деркач, курочка водяна, лиска, пісочник малий, чайка, кулик-сорока, коловодник звичайний, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, крячок малий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синьошийка, ремез, вівсянка очеретяна. Під час міграцій на ділянці спостерігаються значні скупчення водоплавних птахів. Серед них найбільш численними є гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, свищ, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу, на даній ділянці представлені типові види птахів наземних біотопів — деревно-чагарникових, степових ділянок, населених пунктів. Переважно це види ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: чапля жовта, лелека чорний, лебідь малий, нерозень, чернь білоока, гоголь, крех середній, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, орлан-білохвіст, журавель сірий, лежень, пісочник великий, кулик-довгоніг, кулик-сорока, мартин каспійський, крячок каспійський, крячок малий, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. Фауна ссавців представлена принаймні 35 видами. Комахоїдні — 6 видів: кріт європейський, їжак білочеревий, бурузубка звичайна, бурузубка мала, білозубка мала, кутора велика. Досліджень фауни кажанів на цій території не проводили.

Хижі — принаймні 11 видів: лисиця звичайна, борсук, вовк, собака єнотоподібний, норка американська, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, горностай, тхір лісовий, видра. Останні 3 види занесені до ЧКУ. Крім того, у регіональному ландшафтному парку «Білецьківські плавні» протягом 2004–2005 рр. було зареєстровано 21 особину шакала звичайного (*Canis aureus*), який є інвазійним видом і примандрував на територію України з Балкан [Ружіленко, Константинов, 2009]. Зайцеподібні — заєць сірий — звичайний вид досліджуваних угідь. Гризуни — принаймні 15 видів: бобер, білка звичайна, миша жовтогорла, миша лісова, миша мала, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, миша курганцева, ондатра, нориця водяна, нориця лучна, нориця звичайна та нориця руда. Ратичні — кабан та козуля європейська.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. ВБУ є добре збереженою ділянкою заплави Дніпра, тоді як більша частина його заплави в межах України була затоплена при будівництві каскаду дніпровських водосховищ. Основу заплавного комплексу тут складають значні за площею мілководдя, які є осередком існування водно-болотних і коловодних видів. Особливу роль угіддя відіграє як нерестовище і місце нагулу цінних видів риб та місце масової зупинки водоплавних птахів під час сезонних міграцій.

Територія відіграє важливу роль у підтриманні біорізноманіття водно-болотних та суміжних суходільних екосистем, має значну природоохоронну, рекреаційну, наукову та ес-

тетичну цінність. ВБУ підтримують існування популяцій цілої низки раритетних видів. Тут виявлено один вид рослин з ЧС МСОП, один вид з ЄЧС і три види ЧКУ, 17 видів рослин охороняється на регіональному рівні. Виявлено 11 видів тварин з ЄЧС, 32 види тварин з БК 2 та 36 видів з ЧКУ. 23 види тварин занесені до регіональних Червоних списків. Територію/акваторію ядра визнано перспективною для внесення до Рамсарського списку водно-болотних угідь міжнародного значення. Це ВБУ внесено до переліків територій, важливих для збереження птахів (дві ІВА-території) та риб (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: проводиться природоохоронна діяльність та рекреація у межах регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні»; лісове господарство, водне господарство, водний транспорт, рибне господарство, мисливське господарство, водопостачання. У межах ВБУ обладнано чимало місць відпочинку, розташування території поблизу м. Кременчук дозволяє рекреантам порівняно швидко діставатися цієї території. Влітку курсує рейсовий водний транспорт до острова Зелений.

Чинники негативного впливу: головним негативним чинником є спрацювання рівнів в результаті роботи Кременчуцької ГЕС, через діяльність якої рівень води швидко змінюється зі значною амплітудою (до 2 м протягом кількох годин). Нестабільні добові рівні верхньої частини водосховища у весняний період (коливання до 1,5–2,5 м) призвели до того, що нерестовища, які розташовані тут, втратили свою цінність для відновлення популяцій риб. В окремі періоди спостерігається загибель до 90% ікри. Через систему гідроспоруд щорічно виноситься біля 930 млн. екз. молоді риб. Інтенсивне заболочування мілководь також веде до втрати нерестовищ. Причинами зменшення популяції деяких видів рослин і тварин є меліоративні роботи, пересихання, забруднення та засолення водойм, посилення процесів евтрофікації та заболочення, які спостерігаються у плавнях. Значний вплив має рекреаційне навантаження, щорічно цілеспрямовано випадає прибережно-водна рослинність.

Об'єкти природно-заповідного: створено регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні» (5080 га) та ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Білецьківські плавні» (2980 га). Є пропозиція щодо створення національного природного парку «Кременчуцький» площею близько 10 тис. га з включенням до нього сучасної території РЛП «Кременчуцькі плавні», ділянки заплави в Кіровоградській області, біля м. Світловодськ та пониззя р. Псел. Прилегла долина р. Псел є ІВА території.

Заходи, яких потрібно взяти з метою збереження біотичного різноманіття: для відновлення нерестовищ необхідно проведення у мілководній зоні рибоводно-меліоративних робіт, проведення моніторингових досліджень. Доцільним є проведення весняних попусків через греблю Кременчуцької ГЕС, які б імітували весняні повені з метою запобігання посиленої евтрофікації та заболочення плавнів.

8. Нижньоворсклянські водно-болотні угіддя (гирлова ділянка р. Ворскла)

Загальні дані. Територія включає гирлову ділянку р. Ворскла, частину прилеглої акваторії Дніпродзержинського водосховища з островами, прибережні ділянки та ділянки першої надзаплавної тераси Дніпра. ВБУ з заходу обмежені дорогою Світлогорське-Лучки, зі сходу їх межа проходить через села Проскури-Ольховатка- Орлик-Радянське. Межа акваторією водосховища співпадає з границею Полтавської та Дніпропетровської областей (рис. 15).

Географічні координати: верхня межа: 48°56`N, 34° 09`E
нижня межа: 48°49`N, 34° 06`E

Висота над рівнем моря: верхня межа — 79 м, нижня — 61 м

Площа — 19 000 га

Фізико-географічна характеристика. Згідно з фізико-географічним районуванням України (1985) на території ВБУ річкою Ворскла проходить межа лісостепової та степової зон. Лівобережжя Ворскли належить до Лівобережно-Дніпровсько-Приазовської північностепової провінції Орільсько-Самарської низовинної області (Нижньоорільсько-Самарський район), правобережжя — до Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції, Південно-Дніпровської терасної низовинної області (Козельщинсько-Кобеляцький район). Пониззя Ворскли розташоване на Придніпровській терасовій рівнині, яка утворена лівобережними терасами Дніпра та гирлами його приток. При заповненні водосховища (1968 р.) у гирловій ділянці р. Ворскла утворилася велика мілководна затока. Значні її площі займають острови — низькі заплавні та високі піщані — останці борової тераси, часто вкриті сосновим лісом.

Завдяки впливу р. Ворскла, гідрологічний режим цієї ділянки водосховища (основне плесо) у період повені (квітень-травень) наближається до річкового. У затоці переважають мілководдя (глибини до 2 м), глибоководні ділянки приурочені до затопленого русла та заплавних водойм. Дніпродзержинському водосховищу характерний відносно постійний режим рівнів води (коливання в межах 0,5–1 м) та щорічне «цвітіння» води синьозеленими водоростями. Водоймі властива значна вітро-хвильова активність, проте найвищі хвилі (до 2,5 м) спостерігаються у центральному та пригреблевому районах водосховища. На мілководдях ВБУ вони руйнують береги й острови та переформовують літоральну зону. Створення водосховища призвело до заболочування заплави, підняття рівня ґрунтових вод.

На боровій терасі сформовані дерново-слабокідзолісті ґрунти, у заплаві переважають лучні і лучно-болотні. У водосховищі переважають мулисті та мулисто-піщані донні відклади, на заболочених ділянках — болотні, торфувато-болотні ґрунти.

Клімат помірно-континентальний з помірно холодною зимою та теплим літом. Пересічна температура січня — 6,5–7,5 °С, липня + 21–22 °С. Річна кількість опадів 470 мм, переважно у теплий період року.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) Ворсклою проходить межа Європейсько-Сибірської лісостепової та Європейсько-Азіатської степової областей. Правобережжя ВБУ належать до Оболонсько-Кобеляцького району Бахмацько-Кременчуцького округу, Східноєвропейської провінції, лівобережжя — до Орельського району, Дніпровсько-Донецького округу Чорноморської степової провінції. Своєрідне положення території обумовлює різноманіття рослинного покриву та багатство тваринного світу.

Флора судинних рослин ВБУ нараховує близько 900 видів. Третину списків складають лучні, лучно-болотні, болотні, водні та прибережно-водні види, що свідчить про її гідро-

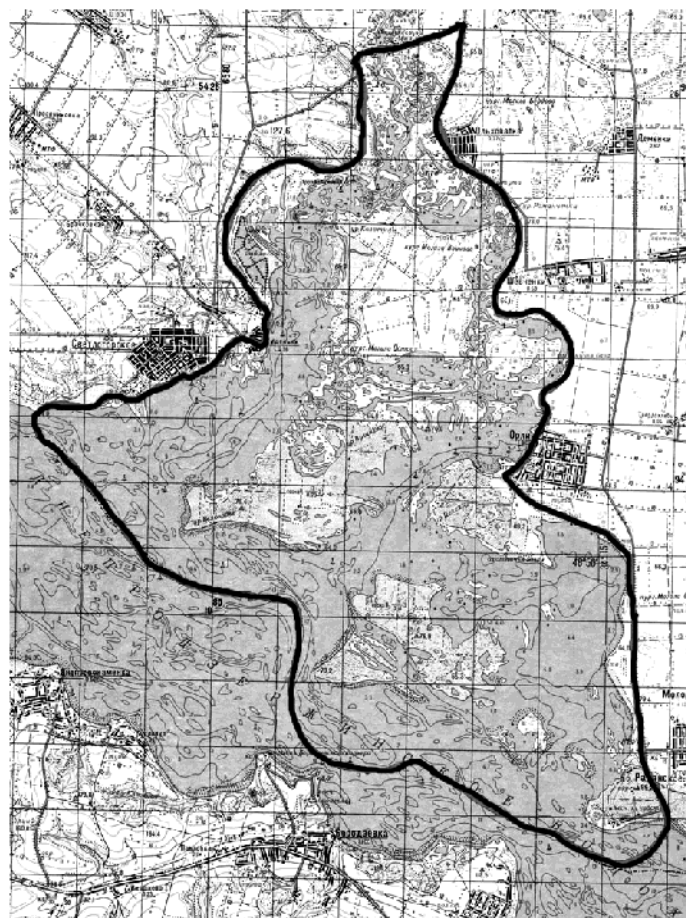

Рис. 15. Нижньоворсклянські водно-болотні угіддя.

фільний характер. У Восклянській затоці зосереджені одні з основних масивів заростей водної рослинності водосховища. Внаслідок незначного коливання рівнів серед водної рослинності за площами переважають угруповання занурених видів, насамперед рдесників (*Potamogeton lucens*, *P. perfoliatus*, *P. pectinatus*, *P. crispus*), різухи морської, водопериці колосистої тощо. Вони займають майже всю площу водного дзеркала в затоці. Серед повітряно-водної рослинності домінують зарості рогозів вузьколистого та широколистого, кути озерної та Лаксмана, бульбокомишу морського, їжачої голівки прямої та зринувшої, лепешняку великого, частухи, сусаку. Рослинність з плаваючими листками представлена угрупованнями глечиків жовтих, латаття білого.

У смузі, що прилягає до водосховища, переважають болота, луки, заплавні ліси, трапляються також невеликі ділянки борової тераси з сосновими лісами. Найбільші площі на заплаві займають болотисті луки з угруповань тонконогу болотного (*Poa palustris*), бекманії звичайної (*Beckmannia eruciformis*) з різноманітними видами болотного різнотрав'я. Характерні також засолені луки з домінуванням костриці східної, осоки розсунутої, ситника Жерарда, покісниці розставленої. Болотна рослинність займає значні площі та представлена угрупованнями очерету, лепешняку великого, зрідка осоковими болотами. Широколистяні ліси представлені дубом звичайним з домішкою ясеня звичайного, липи серцелистої, клена гостролистого (*Acer platanoides*), в'яза гладкого. На прируслових ділянках переважають осика, тополя чорна та біла, верба біла. Значні площі заплави займає лучна рослинність. На остепнених луках домінують угруповання костриці несправжньоовечої (*Festuca pseudovina*), тонконогу вузьколистого та мітлиці виноградникової. На справжніх луках угруповання утворюють тонконіг лучний, китник лучний (*Alopecurus pratensis*), костриця лучна, пирій повзучий, тимофіївка лучна (*Phleum pratensis*) з лучним різнотрав'ям.

У складі флори ВБУ відмічено значну частку раритетних видів: 5 видів занесені до ЄЧС: астрагал шерстистоквітковий, жовтозілля дніпровське, козельці дніпровські та українські, глід український (*Crataegus ucrainicus*), 3 — до Бернської конвенції: сальвінія плаваюча, жировик Лезеля (*Liparis loeselii*), осока житня, 22 — до ЧКУ, 43 види охороняються у Полтавській області. Науковий інтерес серед водних рослин представляють види: каулінія мала, різуха морська, пухирник звичайний, вольфія безкоренева, сальвінія плаваюча. Угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ, які трапляються на території ВБУ: латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Salkinieta natantis*); глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*); водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*); ряски горбатої (*Lemnetum gibbae*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*). Стан всіх угруповань є стабільним.

Тварини

Водні безхребетні. Водні безхребетні в межах ядра формують фітофільні угруповання заплавної водойми різного ступеню ізольованості, де суттєву роль відіграють фітофільні (зокрема понто-каспійські бокошлани) та прибережно-фітофільні (п'явки роду *Erpobdella*; молоски ставковики та котушки; водяний віслучок, водяні клопи тощо), а також лімнічні («озерні») угруповання, зосереджені на відносно глибоководній акваторії (донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, понто-каспійські молоски роду *Dreissena* та поліхети *Hypania invalida* і *Hypaniola kowalewskii*). В місці впадіння р. Ворскли знайдено популяцію нематоди *Chromadorina bioculata*, занесеної до ЧКУ.

Наземні безхребетні. В наземних та навколотоводних біотопах Нижньоворсклянських водно-болотних угідь відмічено 24 видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Вони представлені переважно комахами; один вид — ейзенія Гордєєва — є представником олігохет.

Більшість відмічених видів тяжіє до суходільних та заплавної лісів, менше їх серед заболочених чагарників, суходільних та заболочених лук; далі за преференцією йдуть остепнені ділянки, суходільні чагарники та болота; амфібіонтні види тяжіють, як звичайно, до заплавної водойми:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	13	Ліс заплавний	10	Річкові ділянки	4
Чагарник	3	Чагарник заболочений	8	Заплавні водойми	6
Лука	7	Лука заболочена	7	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	4	Болото	1	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	0	Піщані коси	0	Прибережні мілководдя в-щ	4
Інші	3	Інші	0	Пелагіаль	0

n – число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 11 є вразливими, 6 – є рідкісними, а два (джміль пахучий та мнемозина) мають статус зникаючих: білоноська болотна (БК); бражник дубовий (ЧКУ); вусач земляний-хрестоносець (ЧКУ); джміль глинистий (ЧКУ); джміль лезус (ЧКУ); джміль моховий (ЧКУ); джміль пахучий (ЧКУ); дідок жовтоногий (БК); дозорець-володар (ЧКУ); ейзенія Гордєєва (*Eisenia gordej-effi*) (ЧКУ); жук-олень, рогаць звичайний (ЧКУ, БК); жук-самітник (ЧКУ); коромисло зелене (БК); ксилокопа (бджола-тесляр) звичайна (ЧКУ); люціна (ЧКУ); махаон (ЧКУ); мнемозина (ЧКУ, ЄЧС, БК); подалірій (ЧКУ); поліксена (ЧКУ, БК); сіролютка кільчаста (БК); совка розкішна (ЧКУ); стрічкарка блакитна (ЧКУ); стрічкарка орденська малинова (ЧКУ); тонкочеревець перев'язаний (ЧКУ).

Риби. В комплексі промислових риб домінують плітка, плоскирка, лящ, судак, щука; в комплексі непромислових – верховодка, краснопірка, окунь річковий, гирчак.

Це ядро підтримує існування кількох видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, голянь озерний, карась золотий, судак волзький (берш). Надзвичайно рідкісною стала мінога українська (круглороті).

Земноводні та плазуни. На території ВБУ зустрічаються види амфібій: кумка червоночерева, часничниця звичайна, ропуха звичайна, квакша звичайна, жаби гостроморда та озерна, з рептилій: черепаха болотна, веретільниця ламка (в лісах рідкісний вид), ящірка прудка, вуж звичайний, гадюка степова.

Таким чином, у ядрі зареєстровано 6 видів амфібій та 5 видів рептилій. З вище наведених видів до списків БК 2 входять: *Bombina bombina*, *Pelobates fuscus*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП занесені два види – *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*, до ЧКУ – *Vipera renardi*.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даної ділянки у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза велика, бугай, бугайчик, квак, чепура велика, чепура мала, чапля сіра, чапля руда, лебідь-шипун, крижень, чирянка велика, попелюх, пастушок погонич звичайний, погонич малий, деркач, курочка водяна, лиска, чайка, кулик-сорока, коловодник звичайний, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, крячок малий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синьошийка, синиця вусата, ремез, вівсянка очеретяна.

Під час міграцій на ділянці спостерігаються значні скупчення водоплавних птахів. Серед них найбільш численними є гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, свищ, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, мартин звичайний, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу, на даній ділянці представлені типові види птахів наземних біотопів – деревно-чагарникових, степових ділянок, населених пунктів. Переважно це види ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: гоголь, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, орлан-білохвіст, пісочник великий, кулик-довгоніг, кулик-сорока, крячок малий, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. Фауна ссавців РЛП «Нижньоворсклянський», який складає більшу частину водно-болотних угідь, представлена 42 видами. Комахоїдні — 6 видів: кріт європейський, їжак білочеревий, бурозубка звичайна, бурозубка мала, білозубка мала, кутора велика.

Спеціальних досліджень фауни кажанів на цій території не проводили.

Хижі — принаймні 11 видів: лисиця звичайна, борсук, вовк, собака єнотоподібний, норка американська, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, горностаї, тхір лісовий, видра. Останні 3 види занесені до ЧКУ.

Зайцеподібні — заєць сірий — звичайний вид ВБУ.

Гризуни — принаймні 17 видів: бобер, білка звичайна, миша жовтогогорла, миша лісова, миша мала, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, миша курганцева, ондатра, нориця водяна, нориця лучна та нориця руда. На території парку зареєстрований тхір степовий (*Mustela eversmannii*), хом'ячок сірий (*Cricetulus migratorius*) та тушканчик великий — рідкісні степові види, занесені до ЧКУ, та ховрах малий (*Spermophilus pigmaeus*) — регіонально рідкісний степовий вид. Ратичні — кабан та козуля європейська.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Ворсклянська затока Дніпродзержинського водосховища є важливою територією для відтворення риби. Угіддя важливе для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів, тому її частина входить до складу ІВА територій України (ІВА 53). Територія відіграє важливу роль у підтриманні біорізноманіття водно-болотних та суміжних суходільних екосистем, має значну природоохоронну, рекреаційну, наукову та естетичну цінність, тому є водно-болотними угіддями, перспективними для внесення до Рамсарського списку. Ворсклянська затока внесена до переліку територій, важливих для збереження риби (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: водний транспорт, водопостачання та водорегулювання, рекреація, рибальство промислове та аматорське, лісове господарство, мисливство; частина території має охоронний статус. На березі водосховища є мисливські бази та бази відпочинку.

Чинники негативного впливу: браконьєрство, заболочування території, рекреація.

Об'єкти природно-заповідного фонду: до складу РЛП «Нижньоворсклянський» увійшли існуючі природно-заповідні об'єкти: ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Лучківський», 5 заказників місцевого значення, що були створені на островах водосховища в межах Ворсклянської затоки (ландшафтні заказники «Вільховатський», «Вишняки», «Крамарева», «Пелехи», ботанічний заказник «Новоорлицькі кучугури», а також заповідне урочище «Сокільське»); розроблено Проект створення НПП «Нижньоворсклянський».

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: моніторинг та менеджмент території, внесення до Рамсарського списку ВБУ, посилення контролю полювання та вилову риби; створення національного природного парку.

9. Верхів'я Запорізького водосховища (Дніпровсько-Орільські водно-болотні угіддя)

Загальні відомості. ВБУ включає акваторію верхньої ділянки Запорізького водосховища з численними островами, прибережні ділянки заплави Дніпра та гирлову ділянку р. Оріль. Угіддя обмежені греблею Дніпродзержинської ГЕС (зверху) та мостом в районі м. Дніпропетровськ (знизу). З правого берегу ВБУ межує з околицями великих міст (Дніпродзержинськ та Дніпропетровськ), з лівого — проходить долиною Дніпра через села Кирилівка, Миколаївка, Кіровське (рис. 16).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 48°33`N, 34°33`E
нижня точка за течією Дніпра: 48°30`N, 34°58`E

Висота над рівнем моря: найвища точка — 54 м, найнижча — 53 м

Площа — 9 000 га

Рис. 16. Верхів'я Запорізького водосховища.

Фізико-географічна характеристика. За фізико-географічним районуванням України (1985) територія розташована у Степовій зоні, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовській північностеповій провінції, Орільсько-Самарській низовинній області, Нижньоорільсько-Дніпровському районі. Ландшафт долинно-терасовий з розвинутою додатковою системою Дніпра. До складу угідь входить верхня частина Запорізького водосховища. До зарегулювання Дніпро тут утворював мережу русел, які омивали великі заплавні острови. Після створення водосховища на акваторії сформувалася велика кількість островів та проток, абразійно-аккумулятивні мілководдя, затоки та водойми озерного типу. Запорізьке водосховище каньйонного типу, вузьке та глибоководне; його ширина в межах ВБУ – 5 км, глибина – до 15 м. Майже вздовж усієї правобережної межі ВБУ тягнеться міська забудова (під неї було засипано частину мілководної зони водосховища), лівий берег Дніпра більш пологий, його природні комплекси менш порушені, тут збереглися залишки дніпровської заплави.

Характерною особливістю ВБУ є велика кількість заплавних водойм, у тому числі і озер-залишків колишньої гідрографічної мережі заплави Дніпра, площа декотрих із них сягає 600 га. До створення водосховища ці озера не мали постійного гідрологічного зв'язку з Дніпром, а заливалися водами лише під час повені.

Гідрологічний режим водосховища в межах ВБУ наближений до річкового – значна швидкість течії, наявність весняного водопілля, переважання піщаних ґрунтів. Прируслові, центральнозаплавні та притерасні мілководдя займають значні площі. Острови складені піщаними алювіальними відкладами, на яких сформувалися дернові ґрунти. На акваторії донні відклади представлені здебільшого пісками, замуленим піском та мулом, на заболочених заплавних ділянках – болотними, болотно-лучними, торфувато-болотними ґрунтами. Клімат помірно-континентальний, літо жарке і сухе, з частими зливами і вітрами, зима м'яка. Пересічна температура січня – 6,5 °С, липня + 22,5 °С, опадів 470 мм на рік. Вплив водосховища зумовлює посилення бризової циркуляції, зміни швидкості вітру і сум опадів.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) угіддя розташовані у Європейсько-Азіатській степовій області, Дніпровсько-Донецькому геоботанічному окрузі, Новомосковському (Дніпровсько-Самарському) геоботанічному районі.

На території ВБУ розвинуті лучна, лісова, водна та прибережно-водна рослинність. Флора Дніпровсько-Орільського заповідника, якій займає більшу частину ВБУ, представлена 731 видом судинних рослин, 34 видами мохоподібних, 25 видами лишайників, 66 – грибів. На мілководдях та прилеглих ділянках зосереджена практично вся водна та прибережно-водна флора водосховища.

Більша частина акваторії мілководь водосховища в межах ВБУ зайнята повітряно-водною рослинністю (до 80%), якій характерний суцільний та мозаїчний типи заростання. Основу заростей складають монодомінантні угруповання очерету, які на мілководдях затопленої центральної заплави утворюють суцільні масиви. Широко представлені угруповання занурених макрофітів та рослин з плаваючими листками. Рослинність з плаваючими листками утворює ценози на захищених мілководдях та у заплавах водоймах, тут домінують угруповання латаття білого, глечиків жовтих, водяного горіха плаваючого, плавуна щитолистого (*Nymphaoides peltata*). Ізольовані заболочені мілководдя заростають угрупованнями харових водоростей, водяного різака алоевидного, куширу зануреного. Звичайним компонентом таких угруповань є вільноплаваючі рослини (ряски мала, горбата, багатокорінник, жабурник), серед яких трапляється рідкісна рослина вольфія безкоренева. На деяких ділянках відбуваються процеси заболочення з утворенням плавів. Зарості занурених гідрофітів розвинуті у заплавах водоймах, а також на руслових ділянках водосховища. Найпоширенішими видами тут є рдесники пронизанолистий, гребінчастий, блискучий, елодея канадська. Серед зануреної рослинності відмічені рідкісні види: наяда морська, кушир донський (*Ceratophyllum tanaiticum*), валіснерія спіральна (*Vallisneria spiralis*). Характерною особливістю водної рослинності ВБУ є широке поширення угруповань видів південного (степового) комплексу макрофітів — рогіз Лаксмана, куга Табернемонтана (*Scirpus tabernaemontani*), різух великої та морської. Тут можна натрапити на такі рідкісні види, як куга приморська (*Scirpus litoralis*), лепешняк тростиновий (*Glyceria arundinacea*), плавуна щитолистий, водяний жовтець Ріона (*Batrachium rionii*), рдесник сарматський (*Potamogeton sarmaticus*).

Острови та підвищені ділянки узбережжя зайняті верб'яками та осокирниками, чагарниками верб та аморфи кушової (різнотрав'я представлено великою кількістю лучно-болотних видів). Піщані арени, що трапляються тут, є ділянками піщаного степу або чагарникових угруповань із шелоги та чорноклену (*Acer tataricum*), штучних насаджень з сосни та робінії. Основні площі островів зайняті високотравними болотами, утвореними очеретом, рогозами вузьколистим, широколистим, Лаксмана, а також кугою Табернемонтана, лепешняком великим, осоками здутою (*Carex rostrata*), гостровидною, гострою, пухирчастою (*C. vesicaria*) та побережною. Їхній видовий склад налічує до 30 видів, серед яких відмічена кизляк китицецвітій. На заплавах зустрічаються ділянки різнотравно-злакових, солончакуватих лук, на терасах річок поширена лучно-солончакова рослинність.

У рослинному покриві суходолу переважають ліси. З них найпоширенішими є дубові ліси татарськокленові з переважанням яглиці або конвалії травневої, незначні площі займають ліси з верби білої, тополі білої, осокора або вільхи.

В межах ВБУ відмічені реліктові види водної флори: водяний горіх плаваючий, сальвінія плаваюча, плавуна щитолистий, глечики жовті, латаття біле, вольфія безкоренева тощо. На території ростуть види, занесені до ЄЧС: жовтозілля дніпровське, козельці українські, кушир донський, щавель український; до ЧКУ: зозулинець болотний, зозулинець шоломоносний (*Orchis militaris*), коручка болотна, тюльпан дібровний, рястка Буше (*Ornithogalum boucheanum*), шафран сітчастий, сон чорніючий, ковила дніпровська (*Stipa borysthenica*), водяний горіх плаваючий, сальвінія плаваюча, пальчатокорінник травневий. В межах заповідника охороняються також 64 види рослин, віднесені до рідкісних видів Дніпропетровської області. Значний науковий інтерес являє зростання в межах ВБУ каліні малої, ряски горбатої, різухи морської, пухирника звичайного, вольфії безкореневої.

Значними є площі угруповань, занесених до ЗКУ: однієї лісової групи асоціацій (група асоціацій звичайнодубових лісів татарськокленових), однієї степової формації (формація ковили дніпровської). Тут представлені наступні угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ: водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*); латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Salvinia natantis*); глечиків жовтих (*Nupharea luteae*); лепешняку тростинового (*Glyceria arundinaceae*); плавуна щитолистого (*Nymphaoidetum peltatae*); куширу донського (*Ceratophylleta tanaitici*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*). Стан всіх угруповань є стабільним.

Тварини

Водні безхребетні. Тут переважають лімнічні («озерні») угруповання макробезхребетних, зосереджені на відносно глибоководній акваторії (донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, понто-каспійські молюски роду *Dreissena* та поліхети *Hypania invalida* і *Hypaniola kowalewskii*). Фітофільні угруповання також досить розвинуті, тут звичайні понто-каспійські бокоплави, фітофільні та донно-фітофільні хірономіди (личинки комарів-дзвінців, наприклад представники роду *Glyptotendipes*, *Cricotopus silvestris*, *Endochironomus albipennis* та ін.), а також прибережно-фітофільні п'явки роду *Erpobdella*, молюски ставковики та котушки; водяний віслочок тощо.

Наземні безхребетні. В наземних та навколводних біотопах верхів'я Запорізького водосховища відмічено 51 вид безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Вони представлені переважно комахами, є також один вид олігохет — ейзенія Гордеева. Вцілому їх кількість становить 39,2% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколводних біотопів Дніпровського екокоридору.

Переважає більшість біотопів, яким відмічені види надають перевагу, представлені суходільними та вологими лісами; досить багато видів займають остепнені ділянки; меншою мірою використовуються суходільні чагарники та луки, та їхні заболочені аналоги; менше всього видів тяжіє до боліт; як звичайно, амфібіонтні види зустрічаються найчастіше біля заплавних водойм:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	25	Ліс заплавний	15	Річкові ділянки	4
Чагарник	13	Чагарник заболочений	10	Заплавні водойми	6
Лука	13	Лука заболочена	9	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	17	Болото	2	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	1	Піщані коси	1	Прибережні мілководдя в-щ	4
Інші	5	Інші	0	Пелагіаль	0

n— число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 25 є вразливими, 17 — рідкісними, а три (джміль пахучий, красик веселий та мнемозина) мають статус зникаючих. До охоронних списків занесені, поширені тут:

білоноско болотна БК	ейзенія Гордеева ЧКУ
больбелязм однорогий ЧКУ	ендроміс березовий ЧКУ
бражник дубовий ЧКУ	жук-олень, рогац звичайний ЧКУ, БК
бражник мертва голова ЧКУ	каптурниця блискуча
бражник прозерпіна ЧКУ, БК	<i>Cucullia splendida</i> ЧКУ
бражник скабіозовий ЧКУ	комарівка італійська ЧКУ
ведмедиця велика ЧКУ	коромисло зелене БК
ведмедиця-господиня ЧКУ	красик веселий ЧКУ
вусач альпійський ЧКУ, ЄЧС, БК	ксилокопа (бджола-тесляр) фіолетова ЧКУ
вусач земляний-хрестоносець ЧКУ	ліометопум звичайний
вусач мускусний ЧКУ	<i>Liomotopus microcephalus</i> ЧКУ
джміль глинистий ЧКУ	махаон ЧКУ
джміль моховий ЧКУ	мелітурга булавовуса ЧКУ
джміль оперезаний <i>Bombus zonatus</i> ЧКУ	мнемозина ЧКУ, ЄЧС, БК
джміль пахучий ЧКУ	подалірій ЧКУ
джміль яскравий ЧКУ	поліксена ЧКУ, БК
дибка степова ЧКУ, БК	сатир залізний ЧКУ
дідок жовтоногий БК	сатурнія велика ЧКУ
дозорець-володар ЧКУ	сатурнія мала ЧКУ
долерус короткокрилий ЧКУ	сатурнія руда ЧКУ

сатурнія середня ЧКУ
 синявець Бавій
Pseudophilotes bavius ЧКУ
 синявець Пилаон *Plebeius pylaon* ЧКУ
 синявець римнус
Neolycaena rhytmus ЧКУ
 сіролотка кільчаста БК
 совка розкішна ЧКУ
 сонцевик фау-біле
Nymphalis vaualbum ЧКУ

стрічкарка орденська малинова ЧКУ
 стрічкарка тополева ЧКУ
 томарес Ногеля
Tomares nogelii ЧКУ
 тонкочеревець перев'язаний ЧКУ
 турун Щеглова
Carabus stscheglowi ЧКУ
 цераатофій багаторогий ЧКУ

Риби. Типологічна різноманітність водойм угіддя обумовлює багатий видовий склад риб — близько 50 видів з 13 родин, що становить майже 90% від складу іхтіофауни Дніпровського водосховища. Зарегулювання стоку призвело до перерозподілу екологічних комплексів риб — реофільний в основному змінився лімнофільним. Перебудова Дніпра сприяла появі нових видів: тюльки, оселедця чорноморського, пузанка, атерини, берша, сонячного окуня, іглиці чорноморської пухлощокої. Акліматизовані білий та строкатий товстолоби, амур білий, чисельність яких поповнювалася за рахунок зариблення. Серед промислових риб домінують плітка, плоскирка, судак, лящ, лин, щука. З непромислових масовими є верховодка, краснопірка, окунь річковий.

В акваторії ядра природні умови забезпечують існування декількох видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, голянь озерний, бистрянкa російська, карась золотий, минь річковий, судак волзький (берш), бичок пуголовок зірчастий (*Benthophilus stellatus*). Проте, особливо рідкісними стали стерлядь прісноводна, осетер російський, марена дніпровська, а також мінога українська (круглороті), зникли білуга та севрюга.

Земноводні та плазуни. В межах ВБУ зустрічаються: тритон звичайний, кумка червоночерева, ропуха звичайна, ропуха зелена, часничниця звичайна, квакша звичайна, жаба гостроморда, жаба озерна, черепаха болотна, ящірка прудка, ящірка зелена, вуж звичайний, гадюка звичайна, гадюка степова. Таким чином, для даної території зареєстровано 8 видів амфібій та 6 видів рептилій. З вище наведених видів під дію Бернської конвенції (II додаток) підпадають: *Bombina bombina*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Pelobates fuscus*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Lacerta viridis*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП відносяться два види: *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*.

Щільність *Emys orbicularis* у Дніпровсько-Орільському природному заповіднику збільшується (у 2003 р. фіксувалось 5,2 особин/100 м берегової лінії, у 2005 р. — 6,1 особин/100 м). Проте, занепокоєння викликає той факт, що кожного року від працівників заповідника та служби рибоохорони надходить інформація про потрапляння черепах у браконьєрські знаряддя навколо, а іноді і на території заповідника.

Два місцевих види плазунів занесені до ЧКУ: ящірка зелена (чисельність від 0,01 ос./га на відкритих ділянках степу поблизу водосховищ та до 5,4 ос./га у байрачних дібровах) і гадюка степова.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даної ділянки у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чепура велика, чепура мала, чапля сіра, чапля руда, крижень, чирянка велика, попелюх, чернь білоока, папушок, погонич звичайний, погонич малий, деркач, курочка водяна, лиска, пісочник малий, чайка, кулик-сорока, коловодник звичайний, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, крячок малий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синьошийка, ремез, вівсянка очеретяна. Під час міграцій на ділянці спостерігаються значні скупчення водоплавних птахів. Серед них

найбільш численними є гуска білолоба, крижень, чирянка велика, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу, на даній ділянці представлені типові види птахів наземних біотопів — деревно-чагарникових, степових ділянок, населених пунктів. Переважно це види ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: чернь білоока, гоголь, скопа, шуліка чорний, орлан-білохвіст, журавель сірий, кулик-сорока, коловодник ставковий, крячок малий, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів, і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. Населення ссавців становить, принаймні, 38 видів, з них 12 представлених у ЧКУ, 2 — у ЧС МСОП, 3 — у ЄЧС і 27 видів охороняються Бернською Конвенцією (БК 2, БК 3).

Комахоїдні — 6 видів: їжак білочеревий, бурозубка звичайна, бурозубка мала, білозубка мала, кутора велика. На піщаних аренах зареєстровано рідкісний вид — білозубку білочереву (*Crocidura leucodon*) (ЧКУ).

Кажани — принаймні 6 видів: вечірниця руда, вечірниця велетенська, вечірниця мала, нетопир-карлик та нетопир лісовий, лилик двоколірний.

Хижі — принаймні 9 видів: лисиця звичайна, борсук, вовк, собака енотоподібний, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, горностай, видра. Останні 2 види занесені до ЧКУ.

Зайцеподібні — заєць сірий.

Гризуні — принаймні 13 видів: бобер, білка звичайна, миша лісова, миша мала, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, миша курганцева, ондатра, нориця водяна, нориця лучна. Мишівка степова (*Sicista subtilis*) — рідкісний вид, занесений до ЧКУ та II Додатку Бернської конвенції.

Ратичні — 3 види: кабан, козуля європейська, лось.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Збереженість природних комплексів дніпровської заплави зумовила високу представленість у екосистемі водних та навколоводних видів рослин і тварин. На сьогодні водно-болотні угіддя є своєрідним островком збереженої природи, що знаходиться в оточенні агроіндустріального ландшафту. На території Степу з посушливим кліматом, слабо розвинутою гідрографічною мережею, малим відсотком лісистості та розорюванням земель, такі природні комплекси мають особливе значення як для рекреації, так і для збереження водного та навколоводного комплексу видів. Інтразональність природно-територіального комплексу ВБУ надає їм унікальності, відіграє важливу роль у збереженні біорізноманіття всього регіону.

Угіддя є добре збереженим природним комплексом долини Дніпра. Тут поширені рідкісні для Європи заплавні діброви, вербові, тополеві та вільхові ліси, є рідкісні типи рослинності: понтично-сарматські мішані тополеві ліси групи прирічкових, заплавні ліси і чагарники помірно-кліматичного поясу, євро-сибірські повітряно-водні угруповання стоячих прісних водойм, прибережні формації верб, плаваюча рослинність еугідрофітних угруповань з домінуванням різака алоевидного та сальвінії плаваючої. З числа круглоротих і риб до рідкісних та зникаючих відноситься 12 видів, земноводних — 2, плазунів — 7, птахів — 86, ссавців — 25. Загалом на території ВБУ мешкають 12 видів, занесених до ЄЧС, 39 видів, занесених до ЧКУ, 139 видів тварин, що підлягають особливій охороні згідно з Бернською конвенцією, та майже 40 регіонально рідкісних видів.

Акваторії ВБУ є осередком збереження аборигенної іхтіофауни Запорізького водосховища, тобто відіграють важливу роль у процесах природного відтворення (нересту) та нагулу молоді риб в умовах антропогенного тиску. Це також місця гніздування низки водних та навколоводних птахів, зокрема таких рідкісних видів, як кулик-сорока і деркач. Це один з ключових пунктів Дніпровського міграційного шляху. Територію/акваторію ядра внесено до Рамсарського списку водно-болотних угідь міжнародного значення. Також це ВБУ

внесено до переліків територій, важливих для збереження птахів (ІВА-територія) та риби (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: природоохоронна діяльність, лісове та сільське господарство, водний транспорт, рибальство комерційне та аматорське, мисливство, рекреація та туризм, водопостачання, будівництво.

Чинники негативного впливу: незаконний вилов риби, судноплавство, розорювання земель та випас худоби у межах водоохоронних зон. Територія зазнає надмірного рекреаційного впливу, оскільки знаходиться поряд з великими містами Дніпродзержинськом та Дніпропетровськом. Суттєвий вплив має коливання рівня води до 0,5–1,0 м через роботу ГЕС. Плавневі масиви перетнуті дамбами, по яких прокладені дороги до баз відпочинку на островах. Це призводить до порушення гідрологічного режиму у плавнях, їх заболочування та деградації.

Об'єкти природно-заповідного фонду: створено Дніпровсько-Орільський природний заповідник (1992 р., площа 3 766 га, навколо природного заповідника оголошено охоронну зону загальною площею 3 125 га), Рамсарське угіддя «Дніпровсько-Орільська заплава» (2095 га).

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: необхідно розроблення та впровадження робіт з відновлення гідрологічного режиму окремих акваторій ВБУ, а також менеджмент-плану підтримання та збереження водно-болотних угідь міжнародного значення.

10. Верхів'я Каховського водосховища (Біленько-Розумівські плавні)

Загальні відомості. Територія представляє собою складний заплашний комплекс дельтового типу, який сформувався на затопленому межиріччі річок Дніпра і Кінки. Угіддя розташовані у верхній (північно-східній) частині Каховського водосховища і охоплюють мілководний плавнево-острівний масив, сформований на затопленій заплаві, з лівого боку від головного русла Дніпра нижче м. Запоріжжя (Біленько-Розумівські плавні). Мають витягнуту з північного сходу на південний захід форму. Верхня межа проходить лінією с. Балабіно-с. Розумівка, нижня – смт Малокатеринівка – с. Біленьке. З правого берегу територію ВБУ обмежує узбережжя Каховського водосховища в районі сіл Розумівка, Канівське, Лисогірка, Біленьке, з лівого – узбережжя водосховища вздовж населених пунктів Балабіно, Кушугум, Катеринівка (рис. 17).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 47°45`N, 35°10`E
нижня точка за течією Дніпра: 47°35`N, 35°02`E

Висота над рівнем моря: найвища точка – 21 м, найнижча точка – 12 м

Площа – 13 400 га

Фізико-географічна характеристика. Згідно з фізико-географічним районуванням України (1985), угіддя розташовані у Степовій зоні, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовській північностеповій провінції, Кінсько-Ялинській низовинній області, Дніпровсько-Кінському районі. ВБУ виникли в результаті створення Каховського водосховища та затоплення прируслової заплави Дніпра нижче м. Запоріжжя, в районі виклинування підпору на відріжку від с. Розумівка до с. Біленьке. Як результат, у верхів'ї водосховища утворилися два прируслових плавнево-острівних масиви: правобережний (Лисогірські мілководдя) та лівобережний (Кінські, або Біленько-Розумівські плавні), складені піщаними островами, міжострівними пониженнями, підводними алювіальними пасмами та прилеглими мілководними просторами Каховського водосховища.

З правого боку, у районі с. Лиса Гора, на притерасному зниженні заплави між колишнім меженим руслом і правим берегом водосховища сформувався невеликий плавнево-острівний масив довжиною 12 км, завширшки 0,5–1 км. З лівого боку вздовж основного

русла на підвищеній піщано-гри-
вистій прирусловоїй ділянці заплави
сформувався значно більший плав-
нево-острівний масив досить склад-
ної конфігурації та значних розмірів
(завдовжки понад 25 км, завширшки
2–3 км), з яким межують великі за
площею мілководні акваторії водо-
сховища з глибинами, що не переви-
щують 2–3 м, утворені на затоплених
центральної ділянках заплави (так
звані Кушугумські мілководдя).
Лівобережний плавнево-острівний
масив клином, поступово звужую-
чись, тягнеться вниз водосховищем і
складається з ряду заплавної ос-
тровів. З просуванням донизу, ос-
трівки стають все меншими і розкидані
вони все рідше і рідше. Нарешті,
нижче с. Біленьке прируслова запла-
ва майже повністю йде під воду.

Генетичний тип рельєфу тери-
торії алювіально-аккумулятивний, а
після створення водосховища —
абразійно-аккумулятивний. Рельєф
плавнево-острівного масиву пред-
ставлений низькими гривами з плав-
ними переходами до понижень, заповнених водою. Паралельно основному
руслу Дніпра нижче плавнево-острівного масиву, з його «мористого» краю спостерігається формування
алювіальних геоморфоструктур (надводних і підводних кіс та островів), за рахунок розвитку
яких відбувається постійне розширення площі плавнів та островів.

Гідрологічні особливості території тісно пов'язані із регуляцією стоку на Запорізькій
гідроелектростанції, амплітуда добових коливань рівнів внаслідок роботи ГЕС може сяга-
ти 0,5–1,0 м, протягом року рівень води коливається в ширших межах (1,5–2 м) (найвищим
є в травні-червні, найнижчим — в лютому-березні).

У межах ВБУ розвинуті заплавні ґрунти на річковому алювії, за механічним складом во-
ни, переважно, супіщані. У заплавних водоймах переважають мулисті та мулисто-піщані донні
відклади, на прилеглих підвищених ділянках — болотні та слабо задерновані болотисто-лучні
ґрунти. На мілководдях водосховища домінують мулисто-піщані та піщані донні відклади.

Клімат помірно-континентальний, близький до континентального — з холодною і воло-
гою зимою, жарким і сухим літом, річна кількість опадів — 300–420 мм, опади упродовж
року є нерівномірними, переважаючи вітри — північно-східний і східний. Середній темпе-
ратурний діапазон — 15–18 (20) градусів. Середня температура липня становить +22,5 °С,
січня: –5 °С.

Характеристика біоти

Рослини. Згідно з геоботанічним районуванням ВБУ знаходяться на території Євро-
пейсько-Азіатської степової області, Причорноморської (Понтичної) провінції, Павло-
градського (Дніпровсько-Донецького) округу, Славгородського району різнотравно-тип-
чаково-ковилових степів. ВБУ включає руслову ділянку Дніпра; острови, порослі
заплавним лісом та (зрідка) лучною рослинністю; плавневі масиви з домінуванням висо-
котравних повітряно-водних рослин (насамперед, очерету); постійні і тимчасові протоки
між островами; заплавні озера, затоки та інші водойми різного ступеня ізоляції серед

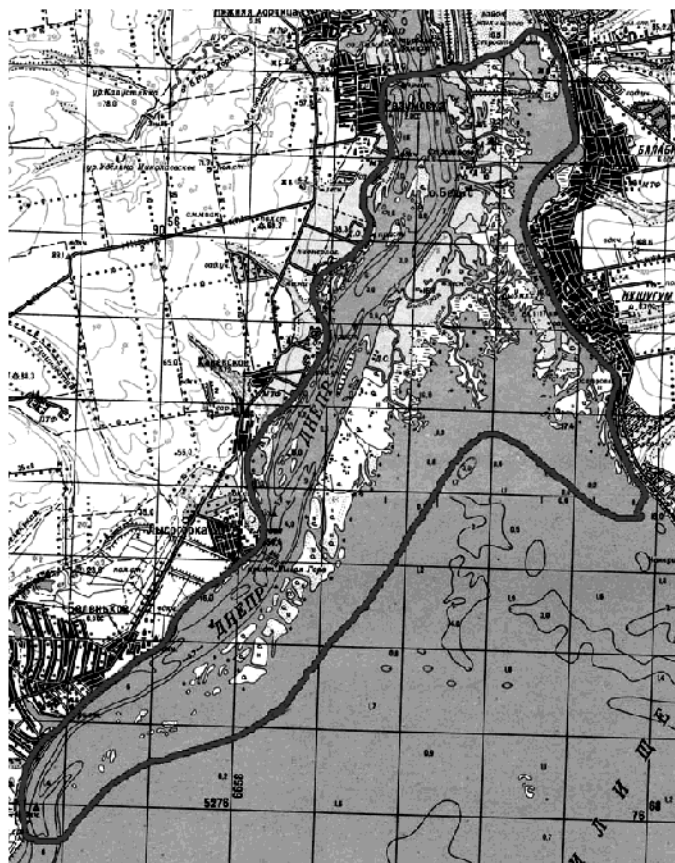

Рис. 17. Верхів'я Каховського водосховища.

плавнево-острівних масивів; авандельтові ділянки; лиманоподібні, значні за площею мілководні плеса.

Рослинний покрив представлений, переважно, очеретяними, очеретяно-рогозовими плавнями, заплавними лісами (здебільшого вербняками, осокирниками, рідше дубово-в'язовими лісами), а також водними, лучними та псамофітними ценозами. На підвищених ділянках островів, що не заливаються водою під час повеней (вони мають незначне поширення у межах ВБУ), збереглися популяції псамофітних ендемічних видів. Флора орієнтовно налічує 300 видів судинних рослин.

Особливістю рослинного покриву плавнів та плавневих водойм є досить складна та строката ценотична структура. Домінують угруповання очерету та рогозу вузьколистого. Залежно від глибини та ступеню обводнення ділянки, їхніми супутниками можуть виступати види болотного різнотрав'я (насамперед, теліптеріс болотяний, осока гостра, вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris*), плакун верболистий (*Lythrum salicaria*), плетуха звичайна (*Calystegia sepium*)), інші повітряно-водні рослини (бульбокомиш морський, куга озерна, к. Табернемонтана, водяний хрін земноводний, стрілолист стрілолистий, омег водяний, сусак), синузії вільноплаваючих рослин (ряски мала, триборозенчаста, багатокорінник, сальвінія плаваюча, жабурник) та занурені макрофіти (кушир занурений). Рослинний покрив заплавних водойм визначається їх ступенем ізоляції та водообміном. Протоки в плавнях заростають реофільними угрупованнями рдесників, стрілолисту та валіснерії; великі заплавні озера — заростями латаття білого, водяного різака алоевидного та водопериці колосистої; дрібні ізольовані водойми — суцільним килимом рясок та куширу; затоки з мористого краю плавнів — водяним горіхом плаваючим, глечиками жовтими; авандельтові ділянки — алловіальнозалежними видами — плавуном щитолистим, кугою озерною, їжачими голівками прямою та зринувшою, сусаком зонтичним. Мілководні плеса водосховища заростають угрупованнями рдесника блискучого та водопериці колосистої.

ВБУ надзвичайно багаті на представників раритетної флори. До ЧКУ занесені такі водні рослини: плакун щитолистий, сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий, альдрованда пухирчаста, пухирник малий. Три останні види занесені до БК 1. Шість ендемічних видів — мешканців піщаних островів: щавель український, жовтозілля дніпровське, чебрець дніпровський, фіалка Лавренка (*Viola lavrenkoana*), козельці українські та дніпровські — охороняються ЄЧС. Крім того, чебрець дніпровський, козельці дніпровські, сальвінія плаваюча та водяний горіх плаваючий знаходяться у ЧС МСОП.

ВБУ відзначаються багатством раритетних видів, які формують тут угруповання. Серед них — альдрованда пухирчаста, каулінія мала, ряска горбата, різухи велика та морська, сальвінія плаваюча, пухирники малий та звичайний, вольфія безкоренева, цанікелія болотна. До Червоного Списку макрофітів України занесені звичайні тут сальвінія плаваюча, альдрованда пухирчаста, вольфія безкоренева, водяний горіх плаваючий, плакун щитолистий, пухирник малий, виринація весняна, латаття біле, глечики жовті, кушир підводний, кушир плоскоостий (*Ceratophyllum platyacanthum*), водяний жовтець Ріона, рдесники сплоснутий, злаколистий, сарматський. Тут відмічені такі причорноморські види, як куга приморська, лепешняк тростиновий. В межах ВБУ знайдені угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ: латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Savinietta natantis*); глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*); водяного горіха плаваючого (*Trapeta natantis*); плавуна щитолистого (*Nymphoideta peltatae*); альдрованди пухирчастої (*Aldrovandeta vesiculosae*); водяного жовтецю Ріона (*Batrachieta rionii*); куширу донського (*Ceratophylleta tanaitici*); куширу підводного (*Ceratophylleta submersi*); лепешняку тростинового (*Glycerieta arundinaceae*); куги приморської (*Scirpeta litoralis*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*).

Тварини

Водні безхребетні. На цій ділянці переважають типово річкові угруповання бентосу, зосереджені переважно в річищі Дніпра. В них домінують донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, поліхети *Hypania invalida*, молюски: обидва види дрейсен, уніоніди, лужанки. Звичайні тут також фітофільні угруповання заплавних водойм різного ступеню ізо-

льованості, де суттєву роль відіграють фітофільні (зокрема понто-каспійські бокоплави) та прибережно-фітофільні види (п`явки р. *Eryobdella*; молюски ставковики та катушки; водяний віслючок, водяні клопи тощо).

Наземні безхребетні. Наземні та навколводні біотопи верхів'я Каховського водосховища містять 36 видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Всі вони представлені комахами. Це число становить 27,7% від загальної кількості видів, відзначених для наземних та навколводних біотопів Дніпровського екокоридору.

Найбільш насичені видами суходільні ліси; приблизно однаковою кількістю видів відвідуються суходільні луки та чагарники, заболочені чагарники та луки, та остепнені ділянки; менша кількість видів відмічена на піщаних аренах та косах, на болотах; водні біотопи відвідуються амфібіонтними видами, переважно бабками:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	20	Ліс заплавний	11	Річкові ділянки	4
Чагарник	10	Чагарник заболочений	10	Заплавні водойми	6
Лука	11	Лука заболочена	8	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	10	Болото	2	Відкриті мільководдя в-щ	0
Піщані арени	2	Піщані коси	2	Прибережні мільководдя в-щ	4
Інші	1	Інші	0	Пелагіаль	0

n – число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів безхребетних, занесених до охоронних списків, 20 є вразливими, 8 – рідкісними, а два (красик веселий та мнемозина) мають статус зникаючих. До охоронних списків занесені, поширені тут:

білоноско болотна БК	люцина ЧКУ
бражник дубовий ЧКУ	махаон ЧКУ
бражник мертва голова ЧКУ	мнемозина ЧКУ, ЄЧС, БК
бражник прозерпіна ЧКУ, БК	подалірій ЧКУ
бражник скабіозовий ЧКУ	поліксена ЧКУ, БК
вусач великий дубовий ЧКУ, ЄЧС, БК	сатир залізний ЧКУ
вусач земляний-хрестоносець ЧКУ	сатурнія велика ЧКУ
вусач мускусний ЧКУ	синявець Бавій ЧКУ
вусач-червонокрил Келлера ЧКУ	синявець Пилаон <i>Plebeius pylaon</i> ЧКУ
дідок жовтоногий БК	сіролотка кільчаста БК
дозорець-володар ЧКУ	сколія-гігант ЧКУ
ірис плямистий <i>Iris polystictica</i> ЧКУ	совка сокиркова ЧКУ
клімена <i>Esperarge climene</i> ЧКУ	стафілін волохатий ЧКУ
комарівка італійська ЧКУ	стрибун Бессера <i>Cephalota besseri</i> ЧКУ
коромисло зелене БК	стрічкарка блакитна ЧКУ
кошеніль польська ЧКУ	стрічкарка тополева ЧКУ
красик веселий ЧКУ	томарес Ногеля <i>Tomares nogelii</i> ЧКУ
красотіл пахучий ЧКУ	тонкочеревець перев'язаний ЧКУ

Риби. Акваторія характеризується багатим видовим складом риб: близько 50 видів з 13 родин, а це майже 90% від складу іхтіофауни Дніпровського водосховища. Акваторія ВБУ є осередком збереження аборигенної іхтіофауни водосховища. Тут знаходяться місця нагулу та зимівлі популяцій більшості видів, включно рідкісних.

Серед об'єктів рибного промислу переважають лящ, плітка, плоскирка, судак, щука, сом європейський, карась сріблястий. У радянські часи виловлювалася велика кількість тюльки, до якої зараз практично втрачено інтерес. У 70-ті – 80-ті роки минулого століття значну частину промислу становили рослиноїдні риби (товстолоби, білий амур), чисельність яких поповнювалася за рахунок зариблення. З непромислових риб масовими є верховодка, окунь річковий, кілька видів бичків.

На цій ділянці є умови для існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків, як ялець звичайний, карась золотий, минь річковий, судак волзький (берш), перкаріна чорноморська (*Percarina demidoffi*), бичок пуголовочок Браунера (*Benthophiloides brauneri*), бичок пуголовок зірчастий. Такі види, як оселедець чорноморсько-азовський, сом європейський, риба-голка пухлощока чорноморська, бичок-пісочник та гірчак звичайний (*Rhodeus sericeus*) охороняються Бернською конвенцією (БК 3). Серед особливо рідкісних — стерлядь прісноводна, осетер російський, марена дніпровська, а також мінога українська (круглороті).

Загалом охорони потребують 28 видів. Серед них види, що зникли або зникають — мінога українська, білуга (*Huso huso*), осетер шип (*Acipenser nudiiventris*), стерлядь прісноводна, лосось, вирезуб, марена, шемая (*Alburnus sarmaticus*); осетер, севрюга (*Acipenser stellatus*), синець, рибець (*Vimba vimba*). Бобирець (*Leuciscus borysthenicus*), клепець (*Abramis sapa*), оселедець (*Alosa kessleri pontica*), пузанок (*Alosa caspia tanaica*), голівень, перкаріна, носар, бичок-пуголовка охороняються у нерестовий період.

Земноводні та плазуни. Для ВБУ зареєстровані наступні види: тритон звичайний, кумка червоночерева, ропуха зелена, часничниця звичайна, квакша звичайна, жаба гостроморда, жаба озерна, болотна черепаха, ящірка прудка, ящірка зелена, вуж звичайний, вуж водяний (*Natrix tessellata*), гадюка степова.

Таким чином, для даної території зареєстровано 7 видів амфібій та 6 видів рептилій. З вище наведених видів під охорону Бернської конвенції (II додаток) підпадають: *Bombina bombina*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Pelobates fuscus*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Lacerta viridis*, *Natrix tessellata*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП внесені *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*, до ЧКУ — *Lacerta viridis*, *Vipera renardi*.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даної ділянки у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза сірощока, пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чапля жовта, чепура велика, чепура мала, чапля сіра, чапля руда, лебідь-шипун, крижень, нерозень, чирянка велика, попелюх, чернь білоока, пастушок, погонич звичайний, деркач, курочка водяна, лиска, пісочник малий, чайка, кулик-довгоніг, кулик-сорока, коловодник звичайний, набережник (*Actitis hypoleucos*), мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синиця вусата, ремез, вівсянка очеретяна.

Під час міграцій на ділянці спостерігаються значні скупчення водоплавних птахів. Серед них найбільш численними є баклан великий, гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу, на даній ділянці представлені типові види птахів деревно-чагарникових біотопів. Переважно це види ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: чапля жовта, нерозень, чернь білоока, гоголь, скопа, шуліка чорний, орлан-білохвіст, кулик-сорока, мартин каспійський, совка (*Otus scops*), сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. Дослідження фауни ссавців на цій території не проводилися. До будівництва Каховського водосховища на території Кінських плавнів звичайними були такі види ссавців, як їжак білочеревий, бурузубки та кутори, миша-крихітка, норичка водяна, нічниця водяна, заєць сірий, кабан, козуля європейська, ласка, кунця кам'яна, лисиця, борсук, тхір лісовий, горностай та видра. Останні три види занесені до ЧКУ. З прилеглих територій до угідь заходить вовк.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Складність структури водно-болотних угідь та широкий спектр біотопів, представлений тут, зумовлюють високе

біотичне різноманіття. Формування зони винесення та накопичення алювію на межі плавнево-острівного масиву вздовж основного руслового потоку, сприяє розвитку алювіально-нозалежних видів фауни і флори.

ВБУ є середовищем існування комплексу рідкісних видів рослин і тварин, а також видів, що перебувають під загрозою зникнення. До ЧКУ включені 5 видів рослин, до ЗКУ – 11 рослинних угруповань. У межах угіддя виявлено специфічну заплавну флору та рослинність, які є загалом нетиповими для посушливих регіонів півдня України, але типовими для заплавних комплексів великих річок України.

ВБУ є надзвичайно важливим для підтримання популяції реофільних видів риб, що підлягають особливій охороні. Дана акваторія використовується як місце нересту цінних промислових видів риб: сома європейського, плітки звичайної, карася сріблястого, щуки звичайної та інших. Крім того, мілководні акваторії з водною рослинністю є місцем перебування та нагулу молоді та дорослих особин багатьох видів риб у літньо-осінній період. Своєрідний гідрологічний режим, як правило, попереджає замерзання акваторій і сприяє зимівлі тут низки видів водоплавних птахів. Хоча ці скупчення не бувають чисельними, вони утворюються кожної зими і є цінними за своїм видовим складом. Рослинні угруповання, зокрема водні і повітряно-водні, створюють умови для нагулу, гніздування та відпочинку птахів. Територію/акваторію ядра визнано перспективною для внесення до Рамсарського списку водно-болотних угідь міжнародного значення. Це ВБУ внесено до переліку територій, важливих для збереження риб (цінні нерестовища та місця нагулу) та птахів (ІВА 303, 7 800 га).

Типи господарювання: гідроенергетика, водний транспорт, промислове рибальство, мисливство, рекреація та туризм (у тому числі і зелений), сільське господарство, водопостачання. Рекреаційна діяльність на території ВБУ має стихійний характер. Влітку на березі водосховища налічується 40–45 тис. відпочиваючих щодня, у святкові та вихідні дні їх кількість збільшується вдвічі. Тут проводиться полювання та аматорське рибальство, функціонує декілька баз відпочинку. Прилегла база відпочинку «Оріяна» (с. Каневське) організує проведення дайвінгу, підводного полювання та водних розваг (зокрема, прокат гідроциклів).

Чинники негативного впливу: спрацювання рівня води у нерестовий період, браконьєрство, стихійна рекреація, порушення водоохоронного режиму, забруднення води стічними водами комунально-промислового комплексу м. Запоріжжя. Постійне збільшення несанкціонованої рекреаційної забудови островів призводить до зниження як ландшафтного, так і видового різноманіття (на сьогодні прибережні смуги декотрих із верхніх островів забудовані повністю). Відмічаються факти суцільної рубки лісових кварталів. У зв'язку з коливанням рівня води та підвищеною евтрофікацією водно-болотних угідь значного поширення набули види широкої екологічної амплітуди (насамперед, очерет), угруповання яких займають найбільші площі. Різко скоротилися площі видів вузької екологічної амплітуди (насамперед куширу підводного, плавуна щитолистого, глечиків жовтих).

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: розробка режиму екологічних попусків з метою збереження нерестовищ. Контроль за обсягами та рівнем очищення комунально-побутових стоків. Заборона несанкціонованих та незаконних рубок, а також забудови островів. Повна заборона відвідування нерестових акваторій і гніздових ділянок у період розмноження. Врегулювання рекреації. Створення в найближчий період на базі ВБУ регіонального ландшафтного парку для охорони природних комплексів. Необхідне розроблення та впровадження програми оптимізації гідрологічного режиму окремих акваторій для відтворення іхтіофауни водосховища.

11. Великолузькі водно-болотні угіддя (острівні масиви Великі і Малі Кучугури, Кушугумські мілководдя)

Загальні відомості. ВБУ охоплюють верхню ділянку Каховського водосховища, яка представляє собою значні за площею масиви мілководь та островів-останців піщаної другої тераси, що утворилися після затоплення пониззя р. Кінка. До них входять група островів Великі і Малі Кучугури з прилеглими мілководними плесами (Кушугумські мілководдя), акваторії водосховища у його верхній південно-східній частині, обмежені береговою лінією в районі населених пунктів Кам'янське та Василівка, а також затока водосховища, що утворилася на затопленій гирловій ділянці р. Кінки (сmt Малокатеринівка) і підтопленій гирловій ділянці річок Янчокрак (с. Кам'янське) та Карачокрак (с. Василівка). Адміністративно ВБУ розташовані у Запорізькій області (рис. 18).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 47°40'N, 35°18'E

нижня точка за течією Дніпра: 47°27'N, 35°07'E

Висота над рівнем моря: найвища точка — 14 м, найнижча — 14 м

Площа — 16 700 га

Фізико-географічна характеристика. Згідно з фізико-географічним районуванням України (1985), угіддя розташовані у Степовій зоні Лівобережно-Дніпровсько-Приазовської північностепової провінції, Кінсько-Ялинської низовинної області, Дніпровсько-Кінському районі. Вони сформувалися на затопленій лівобережній дніпровській заплаві в районі впадіння до Дніпра р. Кінки. Це величезне розширення заплави (шириною понад 20 км та площею близько 80 тис. га), що знаходилось між Дніпром і його притокою р. Кінкою по профілю Біленьке-Василівка, називалося Кінські плавні, або Великий Луг. Після будівництва Каховського водосховища у 1956 р. залишки природних комплексів цієї ділянки збереглися у вигляді двох великих масивів — прируслового плавнево-острівного масиву Біленько-Розумівські плавнів та групи островів Великі та Малі Кучугури.

До створення водосховища територія Кучугур знаходилася в середині Великого Лугу. ВБУ сусідять із попереднім ядром Дніпровського екокоридору — верхів'я Каховського водосховища (Біленько-Розумівські плавні), проте відрізняються від них гідрологічним та гідробіологічним режимами. Якщо Біленько-Розумівські ВБУ можна охарактеризувати як аналог дельтового комплексу, то Великолузькі акваторії наближені до природних комплексів великих причорноморських лиманів.

Група островів Великі та Малі Кучугури — це залишки великих піщаних арен, які знаходилися в широкій заплаві між Дніпром та Кінкою. Декотрі вчені розглядали їх як аналог піщаної надлугової тераси. До затоплення водами водосховища масив представляв собою поодинокі високі кучугури висотою до 6–7 м з обривистими схилами, які чергувалися з діючими чи зарослими котловинами видування. Середні ділянки були оточені м'якохвильстими пісками. Після заповнення водосховища вода зайшла в понижені місця і котловини, де утворилися замкнуті або пов'язані з основним плесом водойми, а піщаний масив розбився на систему островів. Піщані острови в перші роки існування водосховища інтенсивно розмивалися, а на їх місці утворювалися піщані мілини та коси. Протягом перших двох років під дією вітро-хвильової активності Малі Кучугури були майже повністю розмиті. Основу сучасної острівної групи складають Великі Кучугури. Це видовжений з півночі на південь на 5 км острівний масив завширшки 2,5–3 км. Тут нараховують 13 островів площею від 2 до 90 га, оточених обширними мілководними плесами. Генетичний тип рельєфу території алювіальний акумулятивний.

Гідрологічний режим ВБУ визначається роботою Запорізького гідровузла. Амплітуда добових коливань рівнів внаслідок роботи ГЕС може сягати 0,5–1,0 м, протягом року рівень води коливається в ширших межах (1,5–2,0 м) (найвищим рівень є в травні-червні, найнижчим — у лютому-березні). На островах ґрунти представлені пісками та супісками, подекуди розвинуті заплавні ґрунти на річковому алювії, за механічним складом вони, переважно,

супіщані. У заплавах водоймах переважають мулисті та мулисто-піщані донні відклади, на мілководдях водосховища — мулисто-піщані та піщані. У липні-серпні 90% акваторії, особливо у східній частині ВБУ, зазнає щорічного «цвітіння» води синьозеленими водоростями.

Клімат помірно континентальний, близький до континентального — з холодною і вологою зимою, жарким і сухим літом, річна кількість опадів — 300–420 мм, опади упродовж року є нерівномірними, переважаючи вітри — північно-східний та східний. Середній температурний діапазон — 15–18(20) градусів. Середня температура липня становить +22,5 °С, січня: –5 °С.

Характеристика біоти

Рослини. Згідно геоботанічного районування ВБУ розташовані у Європейсько-Азіатській степовій області, Причорноморській степовій провінції, Павлоградському (Самарському) геоботанічному округу, Василівському геоботанічному районі різнотравно-типчакково-ковилових степів. Природні ландшафти представлені піщаними острівними комплексами, заплавами водоймами різного ступеня ізоляції, мілководними аквальними ландшафтами водосховища та гирловими комплексами малих річок-приток Дніпра. Природна рослинність угідь представлена п'ятьма основними комплексами: водний (переважає за площею), водно-болотний, лучний, степовий, деревно-чагарниковий. Лучний і степовий комплекси представлені, переважно, їх псамофітними модифікаціями.

Видовий склад водної та повітряно-водної рослинності ВБУ надзвичайно збіднений у порівнянні з таким водосховищем загалом та ВБУ його верхів'я, зокрема. Пониження між островами заростають угрупованнями повітряно-водних рослин з домінуванням очерету звичайного, який утворює суцільну смугу, що облямовує острови, міжострівні протоки та заплавні водойми. Звичні для таких заростей угруповання рогозу вузьколистого, лепешняку великого, кути озерної — надзвичайно рідкісні для даних ВБУ і трапляються лише з мористого краю масиву. Заплавні водойми (протоки, затоки, внутрішньооплавневі озера) заростають угрупованнями рослин з плаваючими листками — глечиків жовтих та водяного горіха плаваючого. Перший вид тяжіє до відкритих плес заток із зовнішнього краю масиву, інший — до більш ізольованих водойм, де утворює потужні щільні зарості. В нижньому ярусі таких угруповань постійно присутній кушир занурений, рідше — водопериця колосиста. Подекуди на межових ділянках масиву трапляються угруповання рдесника плаваючого та гірчаку земноводного. В ізольованих водоймах плавнів розвиваються угруповання вільноплаваючих рослин (рясок, сальвінії плаваючої, жабурнику звичайного, річчії) та куширу зануреного. Посилення ізоляції водойм, погіршення водообміну та пов'язані з цим процеси заболочення спричинили збіднення водної флори ВБУ. Із її складу випали звичні тут раніше піонерні алювіальнозалежні види: сусак зонтичний, стрілолист стрілолистий, їжача голівка пряма, частуха подорожникова. Повністю у затоках острівного масиву зникли занурені рдесники. В перші роки існування архіпелагу в затоках спостерігалися угруповання плавуну щитолистого; сучасні дослідження не виявили цей вид.

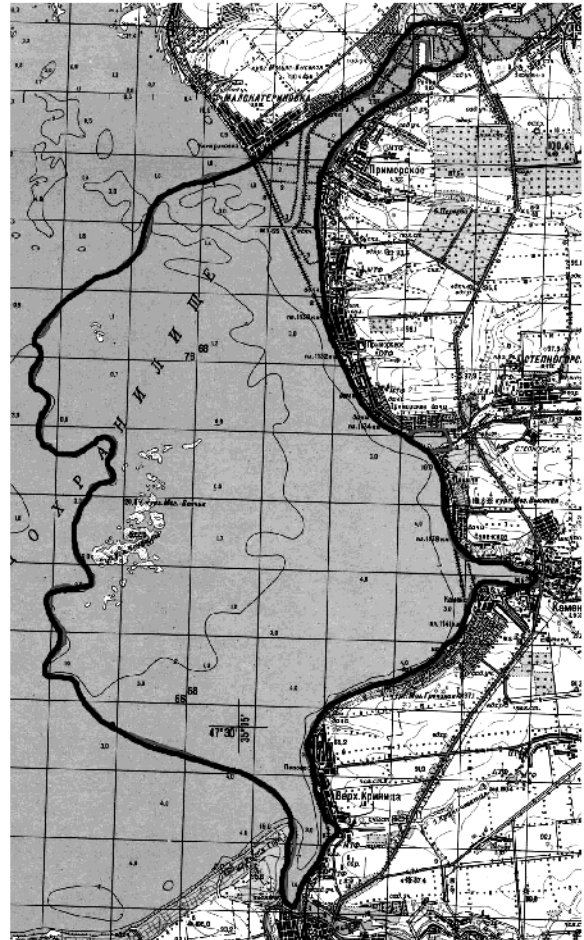

Рис. 18. Великолузькі водно-болотні угіддя.

Відкриті мілководні акваторії водосховища заростають розрідженими плямами рдесників пронизанolistого та блискучого. На прибережних мілководдях водосховища трапляються спільні ценози різухи морської та каулінії малої, поширені угруповання куширу зануреного.

Основу рослинного покриву островів складають деревно-чагарникові угруповання з домінуванням верби білої, тополі чорної, шелюги, аморфи кушової, вільхи клейкої. На підвищених ділянках островів, що не заливаються водою під час повеней (вони мають незначне поширення у межах ВБУ), збереглися популяції псамофітних видів (гвоздика Андржійовського (*Dianthus andrzejowskianus*), волошка дніпровська, козельці українські, деревій блідо-жовтий (*Achillea ochroleuca*), лециця волотиста (*Gypsophilla paniculata*), кунічник наземний) та ендемічних видів: береза дніпровська (*Betula borysthena*), чебрець дніпровський (*Thymus borysthenicus*), волошка Конки (*Centaurea konkae*). Понижені перезволожені ділянки островів заростають лучно-болотною рослинністю. У тимчасових та постійних внутрішньоострівних водоймах розвивається комплекс комахоїдних видів: альдрованда пухирчата, пухирники звичайний, середній (*Utricularia intermedia*) та малий. Види представлені поодинокими екземплярами і угруповань не утворюють, хоча для пухирника звичайного раніше відзначали утворення рясних заростей.

ВБУ багаті на рідкісні реліктові види флори: береза дніпровська, водяний горіх плаваючий, сальвінія плаваюча, альдрованда пухирчата, пухирники середній та малий – види, що занесені до ЧКУ. Три останні види занесені до Додатку I Бернської конвенції. До ЄЧС, крім берези дніпровської, відносяться поширені тут козельці українські (вид, який охороняється також Бернською конвенцією), жовтозілля дніпровське, чебрець дніпровський (внесено також до ЧС МСОП). На мілководних ділянках водойм добре представлені рідкісні для України реліктові водні угруповання (ЗКУ): латаття білого (*Nymphaeeta albae*); сальвінії плаваючої (*Sabinieta natantis*); глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*); водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*).

Тварини

Водні безхребетні. В комплексі водних макробезхребетних цього ядра переважають фітофільні угруповання, тут звичайні понто-каспійські бокоплави, фітофільні та донно-фітофільні хірономіди (личинки комарів-дзвінців, наприклад, представники роду *Glyptotendipes*, *Cricotopus silvestris*, *Endochironomus albipennis* та ін.), а також прибережно-фітофільні п'явки роду *Erpobdella*, молюски ставковики та катушки; водяний віслючок тощо. Лімнічні («озерні») угруповання зосереджені на відносно глибоководних ділянках (понто-каспійські поліхети *Hypania invalida* і *Hypaniola kowalewskii*, личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, понто-каспійські молюски роду *Dreissena*).

Наземні безхребетні. Наземні та навколководні біотопи району Великолузьких водно-болотних угідь містять 15 видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Всі вони представлені комахами. Це число становить 11,5% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколководних біотопів Дніпровського екокоридору. На відміну від інших водно-болотних угідь, розташованих вище за течією Дніпра, тут зазначені види надають перевагу суходільним лукам та остепненим ділянкам, а не лісовим біотопам. Амфібіонтними видами відвідуються рівною мірою річкові ділянки, заплавні водойми та прибережні мілководдя водосховищ:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	3	Ліс заплавний	5	Річкові ділянки	3
Чагарник	3	Чагарник заболочений	4	Заплавні водойми	3
Лука	8	Лука заболочена	3	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	7	Болото	1	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	0	Піщані коси	0	Прибережні мілководдя в-щ	3
Інші	2	Інші	0	Пелагіаль	0

n – число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів комах, занесених до охоронних списків, 9 є вразливими, 3 – є рідкісними, а один (красик веселий) має статус зникаючого. Комахи ВБУ, які занесені до охоронних списків: бражник мертва голова (ЧКУ); вусач земляний-хрестоносець (ЧКУ); вусач мускусний (ЧКУ); джміль глинистий (ЧКУ); джміль моховий (ЧКУ); дідок жовтоногий (БК); дозорець-володар (ЧКУ); коромисло зелене (БК); красик веселий (ЧКУ); махаон (ЧКУ); мелітурга булавовуса (ЧКУ); подалірій (ЧКУ); поліксена (ЧКУ, БК); синявець Бавій (ЧКУ); турун Щеглова (ЧКУ).

Риби. Об'єктами промислу тут є численні види риб, серед яких наймасовіші лящ, плітка, плоскирка, судак, щука. В радянські часи виловлювалася велика кількість тюльки, до якої зараз практично втрачено інтерес. У 70-ті – 80-ті роки минулого століття значну частину промислу становили рослиноїдні риби (товстолоби, білий амур), чисельність яких поповнювалася за рахунок зариблення. З непромислових риб масовими є верховодка, окунь річковий, кілька видів бичків.

Природні комплекси в межах ядра підтримують існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: ялець звичайний, карась золотий, миць річковий, судак волзький (берш), перкаріна чорноморська, бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий, осетер російський, марена дніпровська тут, як і на всьому Дніпрі, стали особливо рідкісними.

Земноводні та плазуни. Ще на початку ХХ ст. А. Браунер на території «Великі Луки» здобув гадюку степову, в околицях м. Василівка вужа водяного [ККЗМ, 2003]. На даний час це не менш приваблива для досліджень територія, яка відрізняється великою кількістю різних видів тварин. Так, на території ВБУ було зареєстровано: тритон звичайний, кумка червоночерева, ропуха зелена, часничниця звичайна, квакша звичайна, жаба гостроморда, жаба озерна, болотна черепаха, ящірка прудка, ящірка зелена, ящурка різнобарвна (*Eremias arguta*) (на островах), вуж звичайний, вуж водяний, полоз жовточеревий (*Hierophis caspius*), мідянка звичайна, полоз палласів (*Elaphe sauromates*), гадюка степова (усне повідомлення Васелюка А.В., 2010). Таким чином, виявлено 7 видів амфібій та 10 видів рептилій. З них до списків БК 2 включені 13: *Bombina bombina*, *Pelobates fuscus*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana aroalis*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Lacerta viridis*, *Natrix tessellata*, *Hierophis caspius*, *Elaphe sauromates*, *Coronella austriaca*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП відносяться два види: *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*, до ЧКУ – 5 видів: *Lacerta viridis*, *Hierophis caspius*, *Elaphe sauromates*, *Coronella austriaca*, *Vipera renardi*.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даної ділянки у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза сірощока, пірникоза велика, баклан великий, бугай, бугайчик, квак, чапля жовта, чепура велика, чепура мала, чапля сіра, чапля руда, лебідь-шипун, крижень, нерозень, чирянка велика, попелюх, чернь білоока, пастушок, погонич звичайний, деркач, курочка водяна, лиска, пісочник малий, чайка, кулик-довгоніг, кулик-сорока, коловодник звичайний, набережник, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок річковий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синиця вусата, ремез, вівсянка очеретяна.

Під час міграцій на ділянці спостерігаються значні скупчення водоплавних птахів. Серед них найбільш численними є: баклан великий, гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу, на даній ділянці представлені типові види птахів наземних біотопів – деревно-чагарникових, степових ділянок, населених пунктів. Переважно це види ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: чапля жовта, коровайка, казарка червоновола (*Rufibrenta ruficollis*), гуска мала (*Anser erythropus*), лебідь малий, огар, нерозень, чернь червонодзьоба (*Netta rufina*), чернь білоока,

гоголь, крех середній, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, змієд, орлан-білохвіст, журавель сірий, пісочник великий (*Charadrius hiaticula*), пісочник морський (*Charadrius alexandrinus*), кулик-довгоніг, чоботгар (*Recurvirostra avosetta*), кулик-сорока, коловодник ставковий, кульон великий, мартин каспійський, крячок каспійський (*Hydroprogne caspia*), совка, сиворакша (*Coracias garrulus*), сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів, він може бути розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. За даними Літопису Природи НПП «Великий луг» населення ссавців складає принаймні 45 видів. Із них 17 видів представлено у ЧКУ, 2 види — у ЧС МСОП, 2 види — у ЄЧС і принаймні 26 видів охороняються Бернською Конвенцією (БК 2 та БК 3).

Комахоїдні — принаймні 4 види: їжак білочеревий, білозубка мала, кутора велика. За матеріалами Літопису Природи НПП «Великий луг» (2010) на степових ділянках реєструвалася білозубка білочерева, рідкісний вид, занесений до ЧКУ. Ареалогічно очікується перебування в заплаві бурозубки звичайної та бурозубки малої.

Рукокрилі — за даними Літопису Природи НПП «Великий Луг» (2010) принаймні 11 видів: нетопир-пігмей, нетопир-карлик, нетопир лісовий, нетопир середземноморський, вечірниця руда, нічниця водяна та вухань бурий. Найрідкісніші — вечірниця мала, нічниця ставкова, нічниця триколірна (*Myotis emarginatus*). Вперше на території України тут зареєстровано також нічницю степову (*Myotis aurascens*) (Влащенко, Бусел, Кравченко, особисте повідомлення). Дані щодо перебування на території парку нічниць триколірної та степової потребують уточнення.

Хижі — принаймні 11 видів: лисиця звичайна, вовк, борсук, собака енотоподібний, куниця кам'яна, ласка, горностаї, тхір лісовий, тхір степовий, видра. Останні 4 види занесені до ЧКУ. За матеріалами Літопису Природи НПП «Великий луг» (2010) на степових ділянках реєструвалася перегузня (*Vormela peregusna*) — степовий вид, занесений до ЧКУ.

Зайцеподібні — заєць сірий.

Гризуни — принаймні 15 видів: бобер, білка звичайна, миша лісова, миша польова, миша-крихітка, пацок сірий, миша хатня, миша курганцева, ондатра, нориця лучна, нориця гуртова (*Microtus socialis*). На прилеглих ділянках степу перебуває ховрах малий. За матеріалами Літопису Природи НПП «Великий луг» (2010) на степових ділянках реєструвалися сліпушок звичайний (*Ellobius talpinus*) та хом'ячок сірий — види занесені до ЧКУ. В заплаві мешкає нутрія (*Myocastor coypus*), вид інтродукований на території України. Ареалогічно очікується перебування на прилеглих степових територіях мишівки степової — рідкісного виду, занесеного до ЧКУ та до II Додатку Бернської конвенції, а в заплаві — нориці водяної.

Ратичні — 2 види (БК 2): кабан, козуля європейська.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Строкатість ландшафтних комплексів та багаточисельність біотопів, представлених тут, зумовили високе біотичне різноманіття. Території ВБУ забезпечують умови існування, відтворення та збереження видового різноманіття цілої низки раритетних та масових видів водної та коловодної флори і фауни. Тут росте 14 видів раритетних рослин (6 — із списків ЧКУ, 3 — Бернської конвенції, 4 — ЄЧС та 1 — ЧС МСОП); 4 угруповання макрофітів, що поширені тут, занесені до ЗКУ. Всі вони знаходяться у задовільному стані. Угіддя є цінними нерестовищами та місцями нагулу промислових риб. ВБУ внесено до переліків територій, важливих для збереження риб (мілководдя біля островів Великі та Малі Кучугури — цінні нерестовища та місця нагулу). Важливими для охорони птахів є ділянка берегової лінії біля сіл Василівка-Скельки (вологі луки, плавні) площею 25 тис. га (ІВА 336 «Каховське водосховище с. Василівка») та гирло р. Конка. Територію/акваторію ядра визнано перспективною для внесення до Рамсарського списку водно-болотних угідь міжнародного значення.

Типи господарювання: гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство, мисливство, рекреація (туризм), сільське господарство, водопостачання, природоохоронна діяльність. Рекреаційна діяльність на території ВБУ має стихійний характер.

Чинники негативного впливу: спрацювання рівня води у нерестовий період, браконьєрство, стихійна рекреація, порушення водоохоронного режиму. Відсутність промивної дії весняної повені в результаті зарегулювання Дніпра спричиняє заболочення та посилення евтрофікації острівного масиву і збіднення видового складу його мешканців.

Об'єкти природно-заповідного фонду: острівний масив «Великі та Малі Кучугури» та прилеглі акваторії входять до складу НПП «Великий луг». На частині території ВБУ функціонує орнітологічний заказник «Великі та Малі Кучугури» площею 400 га.

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: для збереження та відновлення чисельності раритетних видів необхідним є налагодження систематичного моніторингу за станом їх популяцій та дієвої охорони заповідних акваторій у місцях нересту, нагулу молоді.

12. Затоки Каховського водосховища

Загальні відомості. Ядро охоплює нижню частину Каховського водосховища, де розташовані численні затоки — гирла малих водотоків, рівень води в яких піднявся після будівництва водосховища. Як приклад розглядається найбільша — Рогачинська затока Каховського водосховища, що виникла в результаті підтоплення гирлової ділянки р. Рогачик. Аналогічні природні комплекси сформувалися також у решті крупних заток нижньої ділянки водосховища — понизова ділянка р. Базавлук, «Золота балка», Каїрська затока, Василівська затока, Милове тощо. Адміністративно угіддя належать до Херсонської області (рис. 19).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 47°24`N, 34°09`E

нижня точка за течією Дніпра: 47°19`N, 34°00`E

Висота над рівнем моря: найвища точка — 54 м, найнижча — 17 м

Площа — 3 900 га

Фізико-географічна характеристика. За фізико-географічним районуванням України (1985), ВБУ належать до Степової зони, Причорноморсько-середньостепової підзони, Дніпровсько-Молочанської низовинної області, Верхньорогачицько-Великобілозерському району. Затоки Каховського водосховища представляють собою затоплені балки та гирлові ділянки малих річок-бокових приток Дніпра, що зосереджені, переважно, у нижній частині водосховища з обох берегів від м. Нікополь і до греблі Каховської ГЕС. Затоки — однотипні утворення, що, зазвичай, повторюють форми балок, які були затоплені (загальна їх кількість

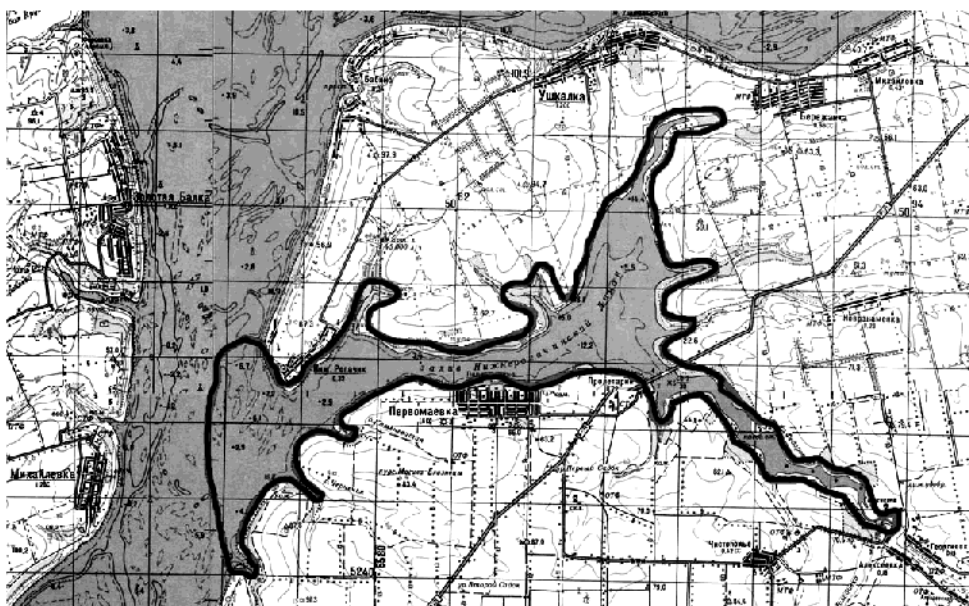

Рис. 19.
Затока Рогачик

біля 35). Внаслідок того, що балки прорізають стрімкі схили третьої тераси та корінний берег, береги заток круті та обривисті, абразійні. Лівобережні затоки мають дещо нижчі та пологіші берегові схили. Через крутизну схилів, мілководдя у затоках розвинуті слабо, їх походження, переважно, абразійно-аккумулятивне. Найглибшими є гирлові ділянки заток, з просуванням до їх вершин глибини зменшуються та частка мілководь збільшується. Верхні ділянки заток мілководні, з делювіальними шлейфами та конусами виносення алювію. Найбільша із заток — Рогачик — утворилася на місці Нижньорогачинського лиману — гирлової ділянки р. Рогачик. Затока простягається на 6 км, ширина сягає до 1,5 км, максимальні глибини — 11 м. У верхній своїй частині затока закінчується двома відрогами, лівий із них є підтопленим руслом р. Рогачик.

Гідрологічний режим ВБУ визначається режимом Каховського водосховища, річковий стік в умовах сучасної мінімальної водності степових річок, суттєвої ролі не відіграє. У межах ВБУ на мілководдях домінують мулисто-піщані та мулисті донні відклади. Клімат помірно континентальний, близький до континентального, з малосніжною зимою та жарким посушливим літом. Річна кількість опадів — 300–420 мм, опади упродовж року є нерівномірними. Середній температурний діапазон — 15–18(20) градусів. Середня температура липня становить +22,5 °С, січня: –5 °С.

Характеристика біоти

Рослини. Згідно з фізико-географічним районуванням України (1977), угіддя розташовані у Європейсько-Азіатській степовій області, Причорноморській степовій провінції, Приазовсько-Чорноморській степовій підпровінції, Василівському геоботанічному районі різнотравно-типчаково-ковиливих степів і подових лук. В межах ВБУ, на акваторіях заток представлені водний, водно-болотний комплекси, на пограничних берегових схилах — степові комплекси.

Особливістю поширення водної та прибережно-водної рослинності в межах заток є зосередження основних масивів макрофітів у їхніх верхів'ях, де формуються значні за площею зарості евтрофно-болотного та лімнофільного типів. Відповідно до поступового збільшення глибини у затоці, формуються пояси водних рослин. Під берегом зосереджуються угруповання повітряно-водних рослин, насамперед очерету звичайного. Вдоль заростей гелофітів тягнеться смуга гідрофітів, насамперед водопериці колосистої, водяного жовтеця закрученого (*Batrachium circinatum*). Ближче до центральних та нижніх ділянок, де водообмін збільшується, формуються угруповання рдесників блискучого, гребінчастого, пронизанолистого. Прибережні ділянки та підніжжя схилів фрагментарно заростають деревно-чагарниковою рослинністю. Трапляються верба біла, клен ясенolistий, тополя чорна, аморфа кушова. На схилах формуються степові фітоценози.

Тварини. Тваринний світ заток водосховища вивчений надзвичайно мало, існують лише окремі розрізнені дані.

Водні безхребетні. Комплекс водних макробезхребетних цього ядра формують фітофільні угруповання, тут звичайні понто-каспійські бокоплави, фітофільні та донно-фітофільні хірономіди (личинки комарів-дзвінців, наприклад представники роду *Glyptotendipes*, *Cricotopus silvestris*, *Endochironomus albipennis* та ін., а також прибережно-фітофільні п'явки роду *Erpobdella*, молюски ставковики та катушки; водяний віслючок тощо). Лімнічні («озерні») угруповання займають незарослі ділянки, в них домінують понто-каспійські поліхети *Hypania invalida* і *Hypaniola kowalewskii*, донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, понто-каспійські молюски роду *Dreissena*).

Наземні безхребетні. В наземних та навколководних біотопах заток нижньої ділянки Каховського водосховища відмічено 24 види безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Вони представлені виключно комахами. Це число становить 18,5% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколководних біотопів Дніпровського екокоридору. Тут, як і в попередньому ВБУ, види надають перевагу сучодільним лукам та особливо остепненим ділянкам, а не лісовим біотопам. Помітною є ча-

стка видів, які надають перевагу піщаним аренам. Амфібіонтними видами відвідуються рівною мірою річкові ділянки, заплавні водойми та прибережні мілководдя водосховищ:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	4	Ліс заплашний	6	Річкові ділянки	3
Чагарник	2	Чагарник заболочений	4	Заплавні водойми	3
Лука	8	Лука заболочена	3	Плавневі масиви	0
Остепнені ділянки	14	Болото	1	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	4	Піщані коси	0	Прибережні мілководдя в-щ	3
Інші	2	Інші	0	Пелагіаль	0

n – число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів комах, занесених до охоронних списків, 12 є вразливими, 8 – є рідкісними, а два (джміль пахучий та кольпа Клюге) мають статус зникаючих. До охоронних списків внесені: аврора біла (ЧКУ); боліварія короткокрила (ЧКУ); бражник мертва голова (ЧКУ); вусач земляний-хрестоносець (ЧКУ); вусач мускусний (ЧКУ); джміль глинистий (ЧКУ); джміль лезус (ЧКУ); джміль моховий (ЧКУ); джміль пахучий (ЧКУ); дибка степова (ЧКУ, БК); дідок жовтоногий (БК); дозорець-володар (ЧКУ); емпуза піщана (*Empusa pennicornis*) (ЧКУ); ірис плямистий (ЧКУ); кольпа Клюге (ЧКУ); коромисло зелене (БК); ліометопум звичайний (ЧКУ); махаон (ЧКУ); подалірій (ЧКУ); поліксена (ЧКУ, БК); синявець Бавій (ЧКУ); сфекс рудуватий (*Sphex funerarius*) (ЧКУ); томарес Ногеля (ЧКУ); цератофій багаторогий (ЧКУ).

Риби. Серед промислових риб домінують плітка, плоскирка, лящ, судак, карась сріблястий, щука. З непромислових риб масовими є верховодка, краснопірка, кілька видів бичків. Природні комплекси на цій ділянці підтримують існування кількох видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: бистрянка російська, карась золотий, минь річковий, судак волзький (берш), перкаріна чорноморська, йорж носар (донський), бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий.

Земноводні та плазуни. Існує дуже мало інформації щодо герпетофауни даних територій, тому потрібно проведення досліджень. З амфібій та рептилій, що розповсюджені по прибережним ділянкам водосховища та заходять на територію ядра, відмічені: часничниця звичайна, жаба озерна, вуж звичайний, вуж водяний (ще А. Браунер знаходив вид навпроти затоки, 1904 р. [ККЗМ, 2003]), мідянка звичайна (ЧКУ). На прилеглих територіях є знахідки гадюки степової (ЧКУ). Зі списку Бернської конвенції (БК 2) тут перебувають види: *Pelobates fuscus*, *Natrix tessellata*, *Coronella austriaca*.

Птахи. Даних по орнітофауні території немає.

Ссавці. Досліджень фауни ссавців на цій території не проводили. Нижче за течією Дніпра мешкають видра (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП) та бобер.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Затоки Каховського водосховища виконують важливу функцію підтримання біорізноманіття в умовах глибоководної водойми (мілководна зона водосховища складає лише 5% площі). Вони є цінними для збереження видового різноманіття птахів та нересту і нагулу риб. До ІВА-територій віднесені затока та долина р. Каїрка з залишками природного заплавного лісу, лучною рослинністю (ІВА 339, 916000 га), затока у районі сіл Княже та Григорівка – затоплена частина балки та залишки лісу на берегах (ІВА 337, 32000 га). Територію/акваторію ядра внесено до переліків територій, важливих для збереження риб (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: рибне господарство, водопостачання, мисливство, сільське господарство. Рекреаційна діяльність на території ВБУ має стихійний характер.

Чинники негативного впливу: спрацювання рівня води в нерестовий період, браконьєрство, порушення водоохоронного режиму на прибережних ділянках та водозбору.

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження екологічної цінності території: вивчення біорізноманіття території. Дотримання водоохоронного режиму прибережних територій, вилучення із господарського вжитку земель водоохоронного призначення, насамперед, прибережних захисних смуг. Необхідно створення об'єктів природно-заповідного фонду, розробка менеджмент-плану території.

13. Гирлова область Дніпра (ділянка від греблі Каховського водосховища до Дніпровського лиману)

Загальні відомості. Межі ВБУ співпадають з долиною Дніпра та включають ділянку нижньої його течії від греблі Каховської ГЕС до краю дельтового виступу (лінія Кизомис-Рибальче). Довжина ділянки майже 100 км. Угіддя мають складну ландшафтну структуру – комбінація типових річкових комплексів, очеретяних плавнів та заплавних водойм різного ступеню ізоляції. Адміністративно ядро розташоване у Херсонській області (Північне Причорномор'я) (рис. 20).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 46°46`N, 33°20`E
нижня точка за течією Дніпра: 46°31`N, 32°17`E

Висота над рівнем моря: найвища точка – 17 м, найнижча точка – –1 м
Площа – 53 000 га

Фізико-географічна характеристика. За фізико-географічним районуванням України (1985) територія ВБУ розташована у Степовій зоні, Сухостеповій підзоні, Причорноморсько-Приазовській сухостеповій провінції, Нижньодніпровській терасово-дельтовій низовинній області, Голопристансько-Дніпрянському районі. Ділянка Дніпра від м. Н. Каховка до лиману представляє собою заплавні ландшафти з розгалуженою гідрографічною мережею Дніпра, болотами, заплавними лісами, озерами. Вони сформовані на акумулятивній терасовій рівнині з незначними (від 3 до 50 м) відмітками поверхні, складеної алювіально-дельтовою товщею; прируслові гряди вирізняються підвищеним рельєфом. За геоморфологічними ознаками територія складається з двох ділянок: верхньої, припирлової – від м. Нова Каховка до м. Херсон (65 км) та гирлової – від м. Херсон до Дніпровського лиману (30 км). На припирловій ділянці долина Дніпра відносно вузька (заплава завширшки 3–7 км), тут в Дніпро впадає його притока – р. Інгулець. Гирлова ділянка, на якій заплава розширюється до 10–12 км, представляє собою розгалужену руслову систему – дельту, з численними островами та озерами. Острови (їх тут більше 50) мають різні розміри, береги їх підвищені, а центральні частини заболочені. Заплавних водойм налічують більше 200, площа їх водного дзеркала складає 185 км². Загальна довжина проток – 300 км. Крім цього, до ВБУ відноситься заплава Дніпра, частина якої (понад 300 км²) заливається навесні.

У плавнях пониззя Дніпра ґрунтовий покрив представлений комплексами дернових, лучних, лучно-болотних і болотних ґрунтів, у заплавах водоймах – переважно мулистими відкладами. На першій надзаплавній терасі Нижнього Дніпра переважають дернові та дерново-глейові піщані ґрунти й піски. Клімат помірно-континентальний, з короткою м'якою зимою та довгим гарячим літом. Сніговий покрив нестійкий, утворюється не кожену зиму, часто бувають відлиги. Середня температура липня становить + 23–24 °С, січня – 2,5–3,5 °С. Річна кількість опадів 320–350 мм.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) ВБУ відносяться до Європейсько-Азіатської степової області, Причорноморської степової провінції, Цюрупинсько-Скадовського терасового геоботанічного округу, Нижньодніпровського плавневого району високотравних боліт і заплавних лук. ВБУ відрізняється малопорушеними природними ландшафтами, їм характерне значне різноманіття ландшафтів та біотопів, що зумовлює високе біотичне різноманіття. Домінуючими є водно-болотні комплекси.

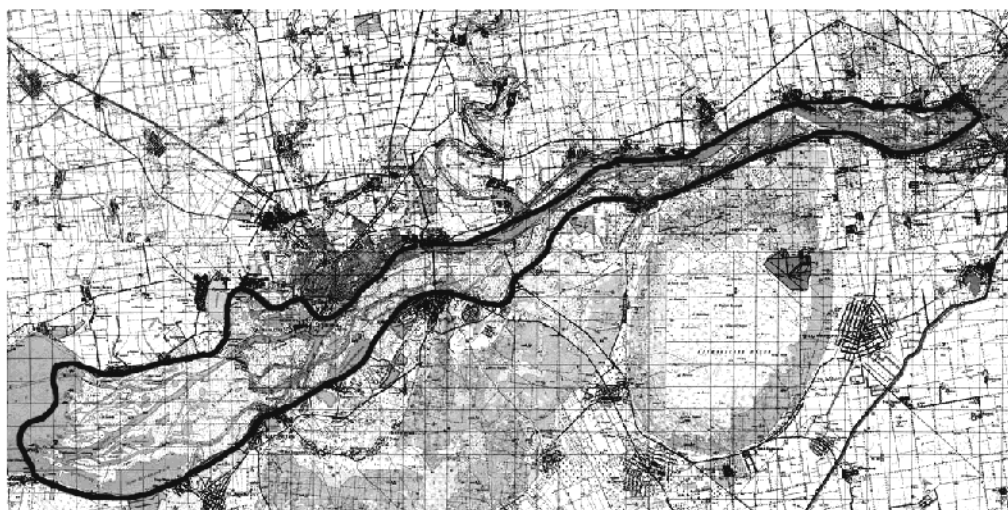

Рис. 20. Гирлова область Дніпра

Рослинний покрив угідь представлений комплексом деревної, чагарникової, лучної, солончакової, болотної, водної, псамофітної рослинності. Основу рослинного покриву територій складають трав'яні болота з домінуванням очерету (плавні), вони утворюють великі масиви на островах та заплаві. До їхнього складу також входять угруповання рогозу широколистої, осок гострої, гостровидної та несправжньосмикавцевої (*Carex pseudocyperus*) з численними видами болотного різнотрав'я: теліптерис болотний, півники болотні (*Iris pseudacorus*), щавель прибережний (*Rumex hydrolapathum*), вербозілля звичайне, живокіст лікарський тощо. Досить різноманітною у флористичному та ценотичному відношенні є водна та прибережно-водна рослинність. Угруповання рогозу вузьколистої, кути озерної, стрілолисту стрілолистої, зазвичай, смугами облямовують дельтові острови та їхні береги. На проточних мілководних ділянках розвивається реофільний комплекс видів, тут домінують їжача голівка пряма, куга озерна, сусак зонтичний, стрілолист стрілолистий, плавун щитолистий, поширена занурена форма глечиків жовтих. У внутрішніх водоймах дельти панує рослинність з плаваючими листками (угруповання глечиків жовтих, латаття білого, водяного горіха плаваючого), поширені також занурені макрофіти (угруповання водопериці колосистої, рдесників блискучого, кучерявого, гребінчастого, валіснерії спіральної, елодеї канадської). На заболочених ділянках розвивається евтрофно-болотний комплекс угруповань з домінуванням різака алоєвидного, куширу зануреного, рясок, жабурника звичайного.

Лісова рослинність не займає великих площ, але є характерним елементом ландшафту (лісистість гирлової ділянки складає приблизно 14%). Заплавно-лісові та заплавно-чагарникові угруповання розповсюджені вздовж берегів та на високих островах (переважають верба біла, тополя чорна, верба попеляста, аморфа кушова), зниження займають вільшняки. Видовий склад їх травостою вирізняється різноманітністю та представлений лучно-степовими, лучними, болотними та прибережно-болотними видами. Серед лучної рослинності найбільш поширені болотисті луки, які формуються у зниженнях прируслових гряд та на рівнинних ділянках, що затоплюються на тривалий час. Найвищі ділянки прируслових гряд зайняті лучними високотравними угрупованнями з переважанням куничника наземного, очеретянки звичайної, мітлиці велетенської, пижма звичайного.

В межах ВБУ зростає близько 30 видів рідкісних рослин, що потребують охорони. Це види, які знаходяться на південній межі ареалу (*Carex omskiana*, *Deschampsia caespitosa*, *Comarum palustre*, *Menyanthes trifoliata* тощо), види, що занесені до ЧКУ (*Leucojum aestivum*, *Epipactis palustris*, *Orchis palustris*, *Nymphoides peltata*, *Trapa natans*, *Sabotina natans*). Сальвінія плаваюча, альдрованда пухирчаста, водяний горіх плаваючий, плавун щитолистий — занесені до Додатку I Бернської конвенції. Із рідкісних видів відмічені також ряска горбата, латаття біле, глечики жовті, вольфія безкоренева, валіснерія спіральна. Науковий

інтерес представляють види: каулінія мала, різуха морська, пухирник звичайний, вольфія безкоренева. Цінність території полягає у тому, що деякі рідкісні види флори України утворюють тут великі масиви заростей (водяний горіх плаваючий, плавун щитолистий, сальвінія плаваюча, валіснерія спіральна тощо), тобто знаходяться у екологічному оптимі. Тут розвинуті угруповання, що знаходяться на південній межі ареалу — формації *Alneta glutinosa*, *Saliceta cinereae*, *Cariceta acutiformis*, *Cariceta pseudocyperis*, *Utriculariae vulgaris*, *Stratiotetum aloidis*.

На території ВБУ відмічені угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ: водяного горіха плаваючого (*Trapeta natantis*); сальвінії плаваючої (*Salvinieta natantis*); глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*); водяного жовтецю Ріона (*Batrachietta rioni*); кути приморської (*Schoenoplecta littoralis*); куширу донського (*Ceratophylleta tanaitici*); лепешняку тростинного (*Glycerieta arundinaceae*); плавуну щитолистого (*Nymphoidetum peltatae*); пухирника малого (*Utricularieta minoris*); рдесника сарматського (*Potamogetoneta sarmatici*); ряски горбатой (*Lemneta gibbae*); стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*).

Тварини

Водні безхребетні. У пониззі Дніпра формуються різноманітні ценози макрзообентосу внаслідок різноманіття біотопів та водойм. В руслі відмічені ценози з домінуванням дрейсени, корофід, олігохет. Річкові угруповання макробезхребетних зосереджені в річищі Дніпра (понтно-каспійські поліхети *Hypania invalida* і *Hypaniola kowalewskii*, донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, двостулкові молюски роду *Dreissena*, лужанки). Фітофільні угруповання розвинуті в заплавних водоймах різного ступеню ізольованості, де суттєву роль відіграють фітофільні (зокрема понтно-каспійські бокоплави) та прибережно-фітофільні (п'явки роду *Erpobdella*; молюски ставковики та катушки; водяний віслучок, водяні клопи тощо) організми.

На межі Дніпровського лиману в заплавних водоймах дельти мешкають п'явки: археобдела каспійська (*Archaeobdella esmonti*), аптечна (*Hirudo verbena*) та медична (*Hirudo medicinalis*) (ЧКУ). Тут мешкає занесена до ЧКУ мізида Варпаховського (*Katamysis warpachowskyi*). На мулисто-піщаних та мулисто-черепашкових ґрунтах зустрічаються рідкісні (ЧКУ) види бокоплавів: ніфарга середнього (*Nipargoides intermedius*), іфігенели Андрусова (*Ifigenella andrussovi*), гмеліни Кузнецова (*Gmelina kusnetzowi*). Тут також мешкає рідкісний червононогий молюск турикаспія лінкта (*Turricaspia lincta*).

Наземні безхребетні. Наземні та навколводні біотопи Дніпровських плавнів містять 59 видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Всі вони представлені комахами. Це число становить 45,4% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколводних біотопів Дніпровського екокоридору.

Суттєвою є частка видів комах, які займають остепнені ділянки, і помітно зростає кількість тих, які зустрічаються на піщаних аренах. Серед інших суходільних біотопів переважності надаються лісам та лукам, а серед перезволожених — заплавним лісам та чагарникам; амфібіонтні види комах зустрічаються майже в усіх типах водних біотопів, включно з плавневими масивами:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	17	Ліс заплавний	8	Річкові ділянки	4
Чагарник	8	Чагарник заболочений	7	Заплавні водойми	4
Лука	14	Лука заболочена	5	Плавневі масиви	1
Остепнені ділянки	30	Болото	1	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	8	Піщані коси	4	Прибережні мілководдя в-щ	5
Інші	6	Інші	0	Пелагіаль	0

n — число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів комах, занесених до охоронних списків, 20 є вразливими, 29 – є рідкісними, а 6 (джміль вірменський, джміль пахучий, зегрис Евфема, кольпа Клоге, коник-товстун степовий, красик веселий) мають статус зникаючих. Тут поширені:

андрена золотогола ЧКУ
 аноплій самарський ЧКУ
 арге Беккера ЧКУ
 боліварія короткокрила
Bolivaria brachyptera ЧКУ
 бражник дубовий ЧКУ
 бражник мертва голова ЧКУ
 бражник прозерпіна ЧКУ, БК
 ведмедиця-господиня ЧКУ
 велетенський мурашиний лев західний
Acanthaclisis occitanica ЧКУ
 вусач великий дубовий ЧКУ, ЄЧС, БК
 вусач мускусний ЧКУ
 гоплітіс рудий *Hoplitis fulva* ЧКУ
 джміль вірменський ЧКУ
 джміль глинистий ЧКУ
 джміль моховий ЧКУ
 джміль оперезаний ЧКУ
 джміль пахучий ЧКУ
 дибка степова ЧКУ, БК
 дідок жовтоногий БК
 дозорець-володар ЧКУ
 емпуза піщана ЧКУ
 жук-олень, рогач звичайний ЧКУ, БК
 зегрис Евфема *Zegris eupheme* ЧКУ
 ірис плямистий ЧКУ
 каптурниця срібляста ЧКУ
 кольпа Клоге *Colpa klugii* ЧКУ
 комарівка італійська ЧКУ
 коник-товстун степовий ЧКУ
 коромисло зелене БК
 красик веселий ЧКУ
 красотіл пахучий ЧКУ

красуня темнокрила ЧКУ
 ксилокопа (бджола-тесляр) звичайна ЧКУ
 ктир велетенський ЧКУ
 левкомігус білосніжний
Leucomigus candidatus ЧКУ
 лярра анафемська ЧКУ
 махаон ЧКУ
 мегариса рогохвостова ЧКУ
 мелітурга булавовуса ЧКУ
 подалірій ЧКУ
 поліксена ЧКУ, БК
 сатир залізний ЧКУ
 сатурнія велика ЧКУ
 сатурнія мала ЧКУ
 сатурнія руда ЧКУ
 сатурнія середня ЧКУ
 синявець Бавій ЧКУ
 сколія-гігант ЧКУ
 совка сокиркова ЧКУ
 стафілін волохатий ЧКУ
 стафілін Плігінського
Tasgius pliginskii ЧКУ
 стиз двокрапковий
Stizus bipunctatus ЧКУ
 стрибун Бессера ЧКУ
 стрілка Ліндена ЧКУ
 стрічкардка орденська малинова ЧКУ
 тапінома кінбурнська
Tapinoma kinburni ЧКУ
 турун бесарабський
Carabus bessarabicus ЧКУ
 цератофій багаторогий ЧКУ
 чорнушка Фегея *Protorebia afra* ЧКУ

Риби. ВБУ є важливим для нересту та нагулу молоді багатьох видів риб, всього їх налічується близько 80 видів. В промислі основний улов дають лящ, плітка, плоскирка, судак, щука. З непромислових риб масовими є верховодка, окунь річковий, кілька видів бичків. Внаслідок зарегулювання та зменшення водного стоку Дніпра у пониззі Дніпра значно постраждал реофільний комплекс риб, розмноження прохідних риб *Acipenser gueldenstaedtii* і *Alosa pontica* – утруднене. Екосистеми Дніпровських плавнів підтримують існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянкa російська, карась золотий, минь річковий, бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий, бичок-каспіосома каспійська; зазначимо, що марена дніпровська, шемая чорноморська, а також мінога українська (круглороті) стали особливо рідкісними. Разом з цим, в межах ядра збереглися нерестовища осетра шипа, стерляді прісноводної, осетра російського, севрюги звичайної, білути звичайної

Земноводні та плазуни. Фауна ВБУ вивчалась досить детально, що має своє відображення в літературних джерелах та музейних колекціях. Ще на початку ХХ ст. в околицях Херсона було знайдено А. Браунером до 70 тритонів групи «*Triturus cristatus*» (видовий ста-

тус невідомий, Тарашук, 1959), полоза жовточеревого, вужа водяного, гадюку степову. Ропуху звичайну було знайдено в плавневих лісках, а жабу гостроморду — в плавнях Дніпра, біля Херсона та на островах. Також вперше в околицях Херсона було знайдено тритона добруджийського. Група «*Triturus cristatus*» даного регіону ще потребує вивчення. Котенко Т.І. (1975 р.) здобула 40 ос. *Lissotriton vulgaris* та одну ос. *Triturus dobrogicus* у калюжі (ок. м. Гола Пристань) [Довідник..., 2008]. Вивчались також представники комплексу зелених жаб *Pelophylax esculentus complex*, та було виявлено присутність *Pelophylax kl. esculentus* біля м. Гола Пристань (де її було більше, ніж *Pelophylax ridibundus* — RE тип) та ін. У самому м. Херсон були «чисті» популяції *Pelophylax ridibundus*.

Тритон гребінчастий (?), тритон звичайний, тритон добруджийського, кумка червоночерева, ропуха звичайна, ропуха зелена, часничниця звичайна, квакша звичайна, жаба гостроморда, жаба озерна, жаба їстівна (*Pelophylax kl. esculentus*), болотна черепаха, ящірка прудка, вуж звичайний, вуж водяний, полоз жовточеревий, мідянка звичайна, гадюка степова. Таким чином, у складі ядра було виявлено 11 видів амфібій та 7 видів рептилій. З вище наведених видів під охорону Бернської конвенції (БК 2) підпадають: *Triturus cristatus*, *Triturus dobrogicus*, *Bombina bombina*, *Pelobates fuscus*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Rana arvalis*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Natrix tessellata*, *Hierophis caspius*, *Coronella austriaca*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП відносяться три види: *Triturus dobrogicus*, *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*, до видів, занесених до ЧКУ, — *Triturus dobrogicus*, *Hierophis caspius*, *Coronella austriaca*, *Vipera renardi*.

Птахи. Типовими видами водно-болотного комплексу даної ділянки у гніздовий період є пірникоза мала, пірникоза сірощока, пірникоза велика, пелікан рожевий, баклан великий, баклан малий, бугай, бугайчик, квак, чапля жовта, чепура велика, чепура мала, чапля сіра, чапля руда, лебідь-шипун, огар, крижень, чирянка мала, нерозень, чирянка велика, чернь червонодзьоба, попелюх, чернь білоока, пастушок, погонич звичайний, деркач, курочка водяна, лиска, пісочник малий, чайка, кулик-довгоніг, кулик-сорока, коловодник звичайний, набережник, мартин середземноморський, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок чорний, крячок білокрилий, крячок білощокий, крячок чорнодзьобий (*Gelochelidon nilotica*), крячок каспійський, крячок рябодзьобий (*Thalasseus sandwicensis*), крячок річковий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синиця вусата, ремез, вівсянка очеретяна.

Під час міграцій на ділянці, переважно в нижній її частині, спостерігаються тисячні скупчення птахів, які складаються з качок, лисок, лебедів, пірникоз та мартинів. Серед них найбільш численними є баклан великий, гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, свищ, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин жовтоногий. Крім птахів водно-болотного комплексу, на даній ділянці представлені типові види птахів наземних біотопів — деревно-чагарникових, степових ділянок, населених пунктів. Переважно це види ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року, можна назвати наступні: пелікан рожевий, баклан малий, чапля жовта, казарка червоновола, гуска мала, лебідь малий, огар, нерозень, чернь червонодзьоба, чернь білоока, гоголь, крех середній, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, змієїд, орлан-білохвіст, журавель сірий, журавель степовий (*Anthropoides virgo*), пісочник великий, пісочник морський, кулик-довгоніг, чоботар, кулик-сорока, коловодник ставковий, кульон великий (*Numenius arquata*), мартин каспійський, крячок каспійський, совка, сиворакша, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів, і може бути розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. В межах ВБУ мешкає принаймні 38 видів, із них 12 видів представлено в ЧКУ, 1 вид — в ЧС МСОП, 1 вид — у ЄЧС і 30 видів охороняються Бернською Конвенцією (Додатки II та III).

Комахоїдні — 6 видів: їжак білочеревий, бурузубка звичайна, бурузубка мала, білозубка мала, кутора мала (рідкісний навколоводний вид, ЧКУ).

Кажани — принаймні 9 видів. У минулому столітті в дельті Дніпра реєстрували мігруючі види кажанів: вечірницю руду, вечірницю малу, вечірницю велетенську та нічницю водяну. Серед осілих видів відмічені: кожан пізній, лилик двоколірний, нетопир-карлик та нетопир лісовий. Крім того, в ок. м. Гола Пристань зареєстрований новий вид для регіону досліджень нетопир середземноморський.

Хижі — принаймні 10 видів: лисиця звичайна, борсук, собака єнотоподібний, норка американська, куниця лісова, куниця кам'яна, ласка, горностай, тхір лісовий, видра. Останні 3 види занесені до ЧКУ. Європейська норка, вид під загрозою вимирання, занесений до ЧС МСОП, ЄЧС та Червоної книги України востаннє була зареєстрована у пригирловій частині р. Дніпро (початок 1970-х, мисливське господарство «Кринки») [Панов, 2002].

Зайцеподібні — заєць сірий.

Гризуни — принаймні 15 видів: бобер, білка звичайна, миша лісова, миша мала, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, миша курганцева, ондатра, нориця водяна, нориця лучна та нориця гуртова. Мишівка степова та хом'ячок сірий — рідкісні степові види, занесені до ЧКУ. В заплаві мешкає нутрія, вид інтродукований на території Херсонської області у 1948 році; звірки вільно та напіввільно утримуються на фермах та інколи втікають на волю.

Ратичні — принаймні 2 види: кабан, козуля європейська, не виключена присутність оленя благородного.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Дельта Дніпра є перехідною (екотонною) зоною між прісноводними та морськими екосистемами, тому є центром біорізноманіття у регіоні. ВБУ є місцем перебування рідкісних видів тварин, зростання рідкісних видів рослин і грибів та локалізації типових та рідкісних заплавних рослинних комплексів. Тут зосереджені величезні масиви заростей рослин, які занесені до Додатку I Бернської конвенції — сальвінія плаваюча, плавун щитолистий, водяний горіх плаваючий. Розвинуто 12 угруповань макрофітів, що занесені до ЗКУ. Дельта — важливе місце концентрації птахів (під час розмноження, прольоту) — у сезонних скупченнях птахів регулярно налічується більше 100 тис. особин, гніздиться до 4,5% європейської популяції чепури великої. Територія/акваторія ядра «Дельта Дніпра» внесена до Рамсарського списку водно-болотних угідь міжнародного значення (відповідає Рамсарським критеріям 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Водно-болотні угіддя важливі для збереження птахів: тут виділені ІВА 168 (1000 га) — нижче греблі Каховської ГЕС русло Дніпра з численними островами (Козацькі острови); ІВА 42 (33630 га) — Рамсарське водно-болотне угіддя «Дельта Дніпра». ВБУ є важливим для нересту та нагулу молоді багатьох видів риб.

Типи господарювання: водний транспорт, водопостачання, рибне господарство, лісове господарство, полювання, видобуток піску, рекреація, природоохоронна діяльність. Гирлова ділянка характеризується інтенсивним сільськогосподарським використанням (сінокоши, випас худоби, риборозведення). Більша частина території використовується як зона рекреації м. Херсон, частина території — мисливські та риболовні угіддя. Створені мисливські бази, санаторії, бази відпочинку, існує дачна забудова тощо.

Чинники негативного впливу: угіддя зазнали значного антропогенного впливу. Перш за все, це зарегулювання стоку Дніпра та, особливо, його нижньої течії, що призвело до зміни гідрологічного режиму. На цілісність природних екосистем ВБУ також вплинули: забудова заплави, забруднення стічними водами, спалювання очерету, незаконний вилов риби, підтоплення території.

Об'єкти природно-заповідного фонду: створена низка заказників місцевого значення, планується створення у дельті Дніпра НПП.

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: створення Нижньодніпровського природного національного парку, дотримання режиму екологічних попусків через греблю ГЕС, посилення контролю полювання та вилову риби.

14. Дніпровський лиман

Загальні відомості. До ВБУ належить Дніпровський лиман та заплавні прісні й солонуваті водойми, що сусідять з лиманом з лівого (переважно) та правого берегів. Зі сходу територію ВБУ обмежує лінія мис Станіслав (правий берег) — с. Рибальче (лівий берег), із заходу — Очаківський мис та Кінбурнська коса. Дніпровський лиман є частиною Дніпровсько-Бузького, найбільшого серед причорноморських лиманів (площа 800 км², об'єм 3 км³). Його довжина 63 км, ширина 16 км, середня глибина 4,4 м, з Чорним морем сполучається протокою завширшки 3 км (рис. 21).

Географічні координати: верхня точка за течією Дніпра: 46°32`N, 32°07`E
нижня точка за течією Дніпра: 46°36`N, 31°30`E

Висота над рівнем моря: найвища точка — 0 м, найнижча точка — 0 м

Площа — 70 300 га

Фізико-географічна характеристика. За фізико-географічним районуванням України (1985) територія ВБУ розташована у Степовій зоні, Сухостеповій підзоні, верхня частина ядра у Нижньодніпровській терасово-дельтовій низовинній області (Рибальчансько-Раденський район), нижня ділянка ВБУ — Нижньобузько-Дніпровській низовинній області (Очаківсько-Тарутинський та Посад-Покровсько-Білозерський райони). Дніпровський лиман — велика, переважно, мілководна водойма, що утворилася в результаті підпору русла Дніпра морськими водними масами. Проміжне положення між прісноводним Дніпром та солоним Чорним морем обумовило специфіку його гідрологічного та гідрохімічного режимів. У верхній частині лиману, вздовж його лівого берега тягнеться низка островів різного ступеня сформованості. З лівого берега водойма безпосередньо межує з дніпровською піщаною ареною, на якій розташований великий плавневий масив («Бієнкові плавні») з численними водоймами — залишками древньої дніпровської заплави, що мають гідрологічний зв'язок з лиманом. Це перша надзаплавна піщана тераса з рівнинно-хвилястим рельєфом, яка простягається від м. Н. Каховка до Кінбурнської коси (залишки прадавнього гирла Дніпра). Береги з лівого боку лиману низькі, піщані, правобережні — переважно високі (до 20–30 м)

Гідрологічний режим угідь визначається впливом Дніпра та Чорного моря. Зарегулювання Дніпра призвело до корінної зміни гідрологічного режиму водойми: зменшення витрат води у повінь та збільшення у межінь, через що коливання рівнів стали незначними. Зі зменшенням стоку Дніпра проточність лиману знизилася у наш час на 20%, що призводить до його осолонення. Найвищий рівень води — у травні під час найбільших скидів з Каховського водосховища, найнижчі — у жовтні-листопаді. Під час західних та південно-західних вітрів у лимані спостерігаються нагони морської води. Солоність води збільшується від верхів'я лиману до його нижніх ділянок. Для лиману характерне «цвітіння»

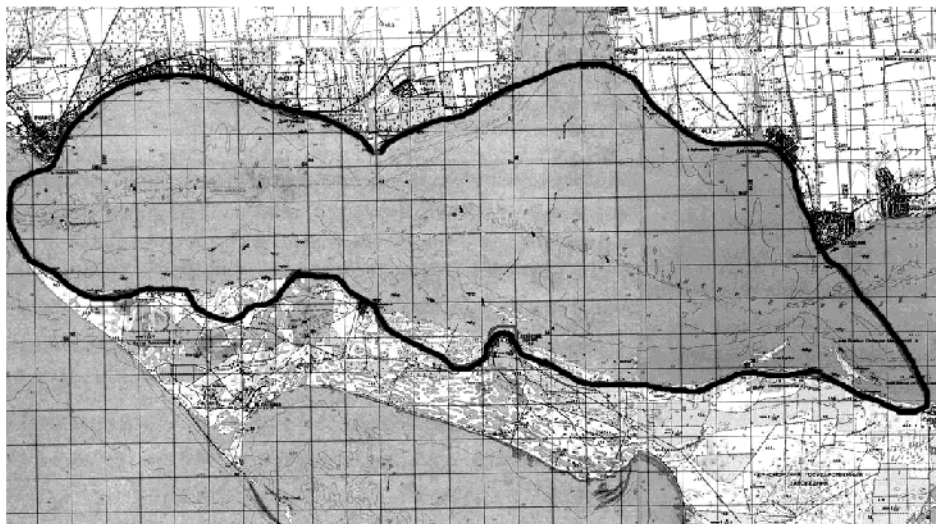

Рис. 21.
Дніпровський лиман.

води внаслідок масового розвитку синьозелених водоростей (літо, рання осінь) до рівня гіперцвітіння (до 500 мг/л).

Серед донних відкладів у центральній частині лиману переважають мули, на мілководдях вздовж берега — пісок та пісок з черепашиником. Лівобережна заплава складена еоловими пісками, які утворюють піщані масиви.

Клімат регіону помірно континентальний з широкою амплітудою коливань температури (від -30°C взимку до $+40^{\circ}\text{C}$ літом), середньорічна температура біля 10°C , кількість опадів 300–400 мм.

Характеристика біоти

Рослини. За геоботанічним районуванням України (1977) територія відноситься до Європейсько-Азіатської степової області, Причорноморської степової провінції, правобережжя — до Одесько-Херсонського округу, Білозірського району типчаково-ковилкових степів, лівобережжя — до Цюрупинсько-Скадовського округу Голопристанського району рослинності пісків та культур сосни.

Водна рослинність ВБУ домінує за площами, вона різноманітна та представлена глікофільними, солонувато-водними та морськими комплексами. Площа заростей водних рослин у лимані складає майже 15 % площі його мілководь або 4,2% площі всього лиману. Існує певна нерівномірність розподілу рослинності вздовж берегів лиману. Через високий абразійний правий берег та значну вітро-хвильову активність водна та прибережно-водна рослинність тут значно пригнічена. Великі зарослі масиви зосереджені переважно у вершині лиману та вздовж островів його лівого берега. Тут розвинуті болотні угруповання очерету, різноманітні угруповання повітряно-водних рослин (*Typheta angustifoliae*, *Scirpeta lacustris*, *S. tabernaemontanii*, *S. litoralis*), та ценози справжньої водної рослинності (*Nymphaeeta albae*, *Nuphareta luteae*, *Trapeta natantis*, *Ceratophylleta demersii*, *Vallisnerieta spiralis*, *Potameta perfoliati*, *Sabinieta natantis*, *Wolffieta arrhizae*, *Stratioteta aloidis*, *Lemneta minoris*). На мілководдях у вершині лиману великі площі займають угруповання рдесника гребінчастого та водопериці колосистої. У пониззі лиману переважають угруповання галофітів — камок морської та малої (*Zostera marina*, *Z. noltii*), рупшії морської (*Ruppia maritima*), а також видів широкої екологічної амплітуди, насамперед, зазначених вище рдесника гребінчастого та водопериці колосистої. Вздовж берегів ростуть угруповання очерету, рогозів вузьколистого, Лаксмана, бульбокомишу морського, у флористичному складі яких велика частка болотного різнотрав'я. У пониззі лиману в цих угрупованнях зростає роль галофітів (*Rumex maritimus*, *Juncus maritimus*, *Triglochin maritimus*).

Флора заплавних водойм лівобережного плавневого масиву (Бієнкові плавні) через їх надмірне засолення збіднена та складається із видів широкої екологічної амплітуди та галофітів. Серед повітряно-водних рослин тут домінують очерет, рогіз Лаксмана, бульбокомиш морський; серед занурених рослин — різноманітні види харових водоростей, рдесник гребінчастий, рупшія морська, цанікелія стеблиста (*Zannichellia pedunculata*), різуха морська, ряска триборозенчаста.

Лучна та псамофітна рослинність тяжіє також до лівобережжя. Тут зустрічаються осока вузьколиста, тонконіг бульбистий (*Poa bulbosa*), а також рідкісні степові види, зокрема ковила волосиста (*Stipa capillata*), ефедра двоколоскова (*Ephedra distachya*). Серед галофільної рослинності переважають угруповання солонцю європейського (*Salicornia europaea*), полину сантонінського (*Artemisia santonica*), соднику простертого (*Suaeda prostrata*), сарсану шишкуватого (*Halocnemum strobilaceum*), галіміони бородавчатої (*Halimione verrucifera*), костриці валіської (*Festuca valesiaca*). У складі рослинності пісків звичайними видами є молочай Сегієрова (*Euphorbia seguieriana*), сиренія сиза (*Syrenia cana*), волошка дніпровська, комишівник звичайний (*Scirpoides holoschoenus*), куничник наземний, свинорий пальчастий (*Cynodon dactylon*), жито дике, осока рання (*Carex praecox*).

Деревно-чагарникова природна рослинність займає невеликі площі та представлена дубово-березовими гайками з березою дніпровською, заростями верби розмаринолистої (*Salix rosmarinifolia*) та шелюги, на зниженнях — вільхи чорної. Найпоширенішими є угруповання

верби білої, тополі чорної, вільхи. На піщаних ділянках поширені угруповання зіноваті дніпровської (*Chamaecytisus borysthenicus*), значні площі займають посадки сосни, робінії.

Лиману характерний розвиток угруповань рідкісних, реліктових видів водної флори. Сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий — занесені до БК 1. Ці види, а також плавун щитолистий, білоцвіт літній (*Leucojum aestivum*), коручка болотна, зозулинець болотний занесені до ЧКУ. Із ендеміків відмічені *Centaurea majorovii*, *C. paczoskii*, *Cirsium alatum*, *C. ucrainicum*, *Helichrysum corymbiforme*, *Jurinea paczoskiana*, *Polygonum saporoviense*, *Dianthus guttatus*, *Astragalus borysthenicus*, *Thymus borysthenicus*, *Limonium meyeri*. Із рідкісних видів водної флори на території ВБУ трапляються ряска горбата, латаття біле, каулінія мала, вольфія безкоренева, рдесник сарматський. Тут розвинуті угруповання, що знаходяться на границі ареалу: *Alneta glutinosae*, *Saliceta cinereae*, *Beckmannieta eruciformis*, *Cariceta vulpinae*, *Phalaroideta arundinaceae*, *Poeta palustris*, *Cariceta acutiformis*, *Potamogetoneta sarmaticus*, *Stratiotetum aloidis*. Тут поширені угруповання макрофітів, що занесені до ЗКУ: водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*); сальвінії плаваючої (*Sabinieta natantis*); глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*); кути приморської (*Schoenoplecteta littoralis*); куширу донського (*Ceratophylleta tanaitici*); плавуну щитолистого (*Nymphoidetum peltatae*); рдесника сарматського (*Potamogetoneta sarmatici*).

Тварини

Водні безхребетні. У лимані розвиваються угруповання прісноводного, солонувато-водного та морського фауністичного комплексів. Макрозообентос представлений 233 видами, кількість морських форм у ньому збільшилася з 17,2% до 19,9 % порівняно з періодом зо регулювання Дніпра, що є наслідком осолонення лиману. Виявляється тенденція зменшення загальної біомаси бентосу лиману.

В комплексі водних макробезхребетних цього ядра переважають лімнічні («озерні») угруповання, зосереджені на відносно глибоководній акваторії (понтно-каспійські поліхети *Hypania invalida* і *Hypaniola kowalewskii*, донні личинки комарів-дзвінців роду *Chironomus*, понтно-каспійські молюски роду *Dreissena*); добре розвинуті фітофільні угруповання, тут звичайні понтно-каспійські бокоплавці, фітофільні та донно-фітофільні хірономіди (личинки комарів-дзвінців, наприклад представники роду *Glyptotendipes*, *Cricotopus silvestris*, *Endochironomus albipennis* та ін., а також прибережно-фітофільні п'явки роду *Erpobdella*, молюски ставковики та катушки; водяний віслучок тощо). Тут мешкають занесені до ЧКУ нематода аксонолайм замковий (*Axonolaimus sera*), мізида аномальна (*Hemimysis anomala*), на мулисто-піщаних та мулисто-черепашкових ґрунтах зустрічається рідкісний (ЧКУ) вид бокоплавця іфігенела Андрусова (*Ifigenella andrussovi*).

Наземні безхребетні тварини. В наземних та навколіводних біотопах району Дніпровського лиману відмічено 45 видів безхребетних, занесених до охоронних списків (ЧКУ, ЄЧС, БК). Вони представлені комахами. Це число становить 34,6% від загального числа видів, відзначених для наземних та навколіводних біотопів Дніпровського екокоридору. Знову, як і в попередньому разі, суттєвою є частка видів комах, які займають остепнені ділянки, і помітно зростає кількість тих, які зустрічаються на піщаних аренах. Серед інших суходільних біотопів преференції надаються лісам та лукам, а серед перезволожених — заплавному лісам. Зовсім немає видів, які зустрічалися б на болотах. Амфібіонтні види комах зустрічаються майже в усіх типах водних біотопів, включно з плавневими масивами:

Суходільні біотопи	n	Перезволожені біотопи	n	Водні біотопи	n
Ліс	12	Ліс заплавної	5	Річкові ділянки	4
Чагарник	6	Чагарник заболочений	4	Заплавні водойми	4
Лука	10	Лука заболочена	4	Плавневі масиви	1
Остепнені ділянки	24	Болото	0	Відкриті мілководдя в-щ	0
Піщані арени	8	Піщані коси	2	Прибережні мілководдя в-щ	5
Інші	6	Інші	0	Пелагіаль	0

n— число видів, знайдених в межах біотопу

Серед відзначених видів комах, занесених до охоронних списків, 13 є вразливими, 26 — є рідкісними, а два (зегрис Евфема та ксилокопа (бджола-тесляр) райдужна) мають статус зникаючих. Тут поширені такі рідкісні види, як:

андрена золотогола ЧКУ
 аноплій самарський ЧКУ
 арге Беккера ЧКУ
 архірилея чорна ЧКУ
 боліварія короткокрила ЧКУ
 бражник мертва голова ЧКУ
 ведмедичя-господиня ЧКУ
 велетенський мурашиний лев
 західний ЧКУ
 вусач великий дубовий ЧКУ, ЄЧС, БК
 азипода шипоносна
Dasyptoda spinigera ЧКУ
 джміль глинистий ЧКУ
 джміль оперезаний ЧКУ
 дибка степова ЧКУ, БК
 дідок жовтоногий БК
 дозорець-володар ЧКУ
 евмен трикрапковий
Eumenes tripunctatus ЧКУ
 емпуза піщана ЧКУ
 жук-олень, рогач звичайний ЧКУ, БК
 зегрис Евфема ЧКУ
 ірис плямистий ЧКУ
 каптурниця срібляста ЧКУ
 коромисло зелене БК

красотіл пахучий ЧКУ
 красуня темнокрила ЧКУ
 ксилокопа (бджола-тесляр) звичайна ЧКУ
 ксилокопа (бджола-тесляр) райдужна
Xylосора iris ЧКУ
 ксилокопа (бджола-тесляр) фіолетова ЧКУ
 ктир велетенський ЧКУ
 лярра анафемська ЧКУ
 мантіспа штирійська ЧКУ
 махаон ЧКУ
 мелітурга булавовуса ЧКУ
 подалірій ЧКУ
 поліксена ЧКУ, БК;
 сатир залізний ЧКУ
 сатурнія середня ЧКУ
 сколія-гігант ЧКУ
 стиз двокрапковий ЧКУ
 стрибун Бессера ЧКУ
 стрілка Ліндена ЧКУ
 стрічка орденська малинова ЧКУ
 тапінома кінбурнська ЧКУ
 турун бесарабський ЧКУ
 цератофій багаторогий ЧКУ
 церцеріс горбкуватий ЧКУ

Риби. В наш час у водоймі відмічено 81 вид риб, які постійно існують у лимані та тимчасово заходять з Чорного моря, у тому числі прісноводних — 39 видів, морських — 17, солонуватоводних — 12, різноводних — 8, прохідних — 5. Більшість видів риб є об'єктами промислового та аматорського лову. Серед промислових риб домінують лящ, судак, тараня, рибець, карась, щука, окунь, тюлька. Характерною особливістю є те, що чисельність та біомаса тільки переважає над чисельністю та біомасою усіх загалом взятих промислових видів риб (проте, якщо в середині минулого століття вона була об'єктом промислу, то тепер перейшла до розряду непромислових). Кількість промислових риб скоротилася з 34 до 22 видів. Скоротилася площа нагулу молоді та дорослих особин удвічі. З непромислових риб масовими є верховодка, кілька видів бичків.

Зарегулювання, перерозподіл і зменшення водного стоку Дніпра викликали осолонення лиману, внаслідок чого значно змінився видовий склад іхтіофауни, спостерігається проникнення ряду морських риб. Деякі з них зрідка проникали сюди й раніше, а *Merlangius merlangus euxinus*, *Lisa saliens*, *Symphodus ocellatus*, *Parablennius sanguinolentus* до зарегулювання стоку Дніпра тут не траплялись. Одночасно у лимані збільшилась кількість солонуватоводних та різноводних риб: різні види *Gobiidae*, *Chupeonella cultriventris cultriventris*, *Atherina boyeri pontica*. Високу рибопродуктивність зберігає акваторія лиману. Мільководдя є місцем нагулу прохідних (осетрові, оселедцеві) і напівпрохідних видів риб: тарані, ляща, судака звичайного, коропа, шемаї дунайської. Прибережна частина водойми є місцем нересту туводної іхтіофауни. На межі морських та лиманних вод тримаються солонуватоводні види.

Ядро підтримує існування таких видів риб, занесених до ЧКУ та інших охоронних списків: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, карась золотий, минь річковий, судак морський, перкаріна чорноморська, бичок пуголювочок Браунера, бичок пуголювочок

зірчастий, бичок-каспіосома каспійська; особливо рідкісними стали марена дніпровська, шемая чорноморська. В межах ядра збереглися нерестовища осетра шипа, осетра російського, севрюги звичайної, білуги звичайної.

Земноводні та плазуни. З амфібій на даній території перебувають наступні види: часничниця звичайна, квакша звичайна, з плазунів: болотна черепаха, ящурка різнобарвна, ящірка прудка, вуж звичайний, вуж водяний, гадюка степова. Герпетофауна Волижиного лісу вивчена краще, ніж інших територій Кінбурнського півострова. Ситуація з тритонами, а також наявність чи відсутність кумки червоночеревої потребують з'ясування. На території Волижиного лісу мешкають часничниця звичайна, ропуха зелена, квакша звичайна та жаба озерна — всі вони є чисельними або звичайними на даній території. З плазунів тут трапляються всі види, відомі для Кінбурнського півострова, причому всі вони, крім полоза палласів, мідянки звичайної та полоза жовточеревого, є звичайними або чисельними. Таким чином, у ядрі було виявлено 8 видів амфібій та 9 видів рептилій.

З вище наведених видів під охороною Бернської конвенції (БК 2) підпадають 13: *Triturus cristatus* (?), *Triturus dobrogicus*, *Bombina bombina*, *Pelobates fuscus*, *Bufo viridis*, *Hyla arborea*, *Emys orbicularis*, *Lacerta agilis*, *Natrix tessellata*, *Elaphe sauromates*, *Coronella austriaca*, *Hierophis caspius*, *Vipera renardi*. До ЧС МСОП відносяться три види — *Triturus dobrogicus*, *Emys orbicularis*, *Vipera renardi*. До ЧКУ відносяться 5 видів — тритон добруджийський, полоз жовточеревий, мідянка звичайна, полоз палласів, гадюка степова. Таким чином, Бієнкові плавні та Волижін ліс є цінними ділянками для збереження герпетофауни.

Птахи. У гніздовий період типовими водно-болотними птахами ділянки є пірникоза велика, пірникоза мала, пелікан рожевий, баклан великий, баклан малий, бугайчик, квак, чапля жовта, чепура велика, чепура мала, чапля сіра, чапля руда, галагаз (*Tadorna tadorna*), крижень, нерозень, попелюх, чернь білоока, пастушок, погонич звичайний, курочка водяна, лиска, кулик-довгоніг, кулик-сорока, мартин звичайний, мартин жовтоногий, крячок річковий, очеретянка лучна, очеретянка чагарникова, очеретянка ставкова, очеретянка велика, кобилочка солов'їна, кобилочка річкова, синиця вусата, ремез, вівсянка очеретяна.

Слід зауважити, що пелікан рожевий (*Pelecanus onocrotalus*) не гніздиться, хоча інколи його кормові скупчення сягають декількох тисяч особин.

В міграційний період та під час зимівлі спостерігається значна кількість птахів, переважно пірникоз, бакланів, лисок, лебедів, гусей та качок. Загальна кількість яких може сягати десятків тисяч особин. Серед них найбільш численними є баклан великий, гуска білолоба, гуска сіра, крижень, чирянка велика, чирянка мала, свищ, попелюх, чернь чубата, гоголь, лиска, пірникоза велика, мартин звичайний, мартин жовтоногий.

Крім птахів водно-болотного комплексу, на даній ділянці представлені типові види птахів наземних біотопів — деревно-чагарникових, степових ділянок, населених пунктів. Переважно це види ряду Горобцеподібних *Passeriformes*.

З видів ЧКУ, які зустрічаються на даній території в різні сезони року можна назвати наступні: пелікан рожевий, баклан малий, чапля жовта, казарка червоновола, гуска мала, лебідь малий, огар, нерозень, чернь червонодзьоба, чернь білоока, гоголь, крех середній, скопа, шуліка чорний, лунь польовий, лунь лучний, зміїд, орлан-білохвіст, журавель сірий, пісочник великий, пісочник морський, кулик-довгоніг, чоботар (*Recurvirostra avosetta*), кулик-сорока, коловодник ставковий, кульон великий, мартин каспійський, крячок каспійський, совка, сиворакша, сорокопуд сірий. Перелік не є вичерпним для даної категорії видів, і може бути, певною мірою, розширеним за рахунок рідкісних залітних видів.

Ссавці. Населення ссавців становить принаймні 49 видів. Із них 21 вид представлений в ЧКУ, 4 види — в Червоному Списку МСОП, 6 видів — у ЄЧС і 31 вид охороняються Бернською Конвенцією (Додатки II та III).

Комахоїдні — 6 видів: їжак білочеревий, бурозубка звичайна, бурозубка мала та білозубка мала. На степових ділянках зареєстрована білозубка білочерева, рідкісний вид, занесе-

ний до ЧКУ. Останні реєстрації рідкісного навколководного виду – кутори малої (ЧКУ) в плавнях Дніпровського лиману відносяться до 1970-х років.

Для території Чорноморського біосферного заповідника в різні роки відмічалось від 6 до 11 видів кажанів. Із них принаймні 9 видів зареєстровані в урочищі Волижин ліс та прилеглих заліснених територіях: вечірниця руда, вечірниця мала та вечірниця велетенська (під час міграцій); а також кожан пізній, лилик двоколірний, нетопир-карлик, нетопир середземноморський та нетопир лісовий (у літніх тимчасових схованках). У безпосередній близькості (околиці с. Василівка, Очаківський р-н, Миколаївська обл.) восени 1998 року було зареєстровано нічницю вусату [Селюніна, Маркауцан, 2001].

Хижі – принаймні 11 видів: лисиця звичайна, собака енотоподібний, борсук, вовк, норка американська, куниця кам'яна, ласка, горностай, тхір лісовий, видра. Останні три види занесені до ЧКУ. Не виключено, що європейська норка, вид під загрозою вимирання, занесений до ЧС МСОП, ЄЧС та ЧКУ, ще зустрічається в Бієнкових плавнях та ділянці Чорноморського біосферного заповідника, Волижиному лісі. За період 1962–1977 рік тут була здобута лише одна особина норки європейської [Селюніна, 2008].

Зайцеподібні – заєць сірий – звичайний численний вид досліджуваних угідь.

Гризуни – принаймні 17 видів: бобр, білка звичайна, миша мала, миша лісова, миша польова, миша-крихітка, пацюк сірий, миша хатня, миша курганцева, ондатра, нориця водяна, нориця лучна, та нориця гуртова. Сліпак піщаний (*Spalax arenarius*), кандибка звичайна (*Stylodipus telum*), мишівка степова та хом'ячок сірий – рідкісні види, занесені до ЧКУ.

Ратичні – кабан та козуля європейська, олень плямистий (дуже рідкісний), олень благородний.

Важливість ВБУ для відтворення видів рослин і тварин. Пограничне розміщення ВБУ між прісноводними та морськими екосистемами обумовлює багатство видового складу поширеної тут флори та фауни, різноманіття та високу продуктивність угруповань рослин і тварин. До складу угруповань входять представники прісноводної, солонуватоводної та морської біоти. Частина території/акваторії ядра внесена до Рамсарського списку водно-болотних угідь міжнародного значення. Це ВБУ є важливим для збереження птахів (ІВА-територія №18 «Кінбурнський півострів») та риби (цінні нерестовища та місця нагулу).

Типи господарювання: водний транспорт, рекреація, рибне господарство, лісове господарство, природоохоронна діяльність. Більша частина території використовується як мисливські та риболовні угіддя, на березі лиману створено багато мисливських баз.

Чинники негативного впливу: браконьєрство, незаконний вилов риби, полювання. Зарегулювання Дніпра, зменшення річкового стоку спричинили підвищення солоності води в лимані та його евтрофікацію.

Об'єкти природно-заповідного фонду: частина території входить до РЛП «Кінбурнська коса» та Чорноморського природного заповідника.

Заходи, яких потрібно вжити з метою збереження біотичного різноманіття: посилення контролю полювання та вилову риби, створення об'єктів природно-заповідного фонду, ведення моніторингу за станом природних комплексів.

Джерела інформації

- Абеленцев В.І. Куницеві. // Фауна України; Т. 1: Ссавці. Вип. 2. — К.: Наук. думка, 1968. — 280 с.
- Абеленцев В.І., Підоплічка Г.Г., Попов Б.М. Ряд комахоїдні Insectivora // Фауна України; т. I, вип. I. Ссавці. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — С. 79–256.
- Ананьева Н.Б., Орлов Н.Л., Халиков Р.Г., Даревский И.С., Рябов С.А., Барабанов А.В. Атлас пресмыкающихся Северной Евразии (таксономическое разнообразие, географическое распространение и природоохранный статус). — СПб: Зоологический институт РАН, 2004. — 232 с.
- Андрієнко Т.Л., Клєстов М. Л., Прядко О. І. Кременчуцькі плавні — проєктований регіональний ландшафтний парк Полтавщини // Захист довкілля від техногенного впливу. Зб. наук. праць. — Кременчук, 1998. — 1 (2). — С. 8–20.
- Андрієнко Т.Л., Терещенко П. С., Клєстов М. Л. та ін. Заповідні куточки Кіровоградської землі / Під заг. ред. Т. Л. Андрієнко. — Київ: Арктур-А, 1999. — 240 с.
- Антонец Н.В. Барсук, *Meles meles*, в Днепроовско-Орельском заповеднике // Вестник зоологии. — 2002. — Том 36 (5). — С. 96.
- Антонец Н.В. Дикие копытные животные Днепроовско-Орельского заповедника // Состояние природных комплексов Крымского природного заповедника и других заповедных территорий Украины, их изучение и охрана. — Алушта, 2003. — С. 158–160.
- Антонец Н. В. Раритетні види ссавців Дніпровсько-Орельського природного заповідника // Раритетна теріофауна та її охорона. Праці Теріологічної школи. Вип. 9. — Луганськ, 2008. — С. 76–79.
- Антонец Н.В., Окулова Н.М. Дрібні ссавці заплавної ділянки Дніпровсько-Орельського заповідника // Заповідна справа в Україні. — Том 10 (1–2) — Канів, 2004. — С. 34–40.
- Афанасьев С.А., Карпова Г.А., Панькова Н.Г., Куриленко О.Г. Макрофиты и донная фауна водоемов устьевой области р. Вита // Гидробиол. журн. — 2001. — Т. 37, № 2 — С. 26–35.
- Афанасьев Д.Я. Геоботаничний нарис нижньодніпровських плавнів // Укр. ботан. журн. — 1951. — 8, № 2. — С. 3–23.
- Байрак О.М. Фіторізноманітність Лівобережного Придніпров'я. — Автореф... докт. біол. наук. Київ, 2000. — 36 с.
- Байрак О.М., Никифоров В.В., Гальченко Н.П. Фітоценотичні та екологічні особливості ландшафтного заказника «Білецькі плавні» (Полтавська область) // Укр. фітоцен. зб. — 1999. — Сер. А. — Вип. 1 (15). — С. 78–86.
- Байрак О.М., Проскурня М. І., Стецюк Н. О., Слюсар М. В., Томін Є. Ф., Гостудим О. М. Еталони природи Полтавщини. Розповіді про заповідні території. Науково-популярне видання. — Полтава: Верстка, 2003. — 212 с.
- Байрак О.М., Стецюк Н.О., Слюсар М.В. Наукові засади створення регіонального ландшафтного парку «Нижньоворклянський» (Полтавська область, Україна) // Запов. справа в Україні. — 2001. — 7 (1). — С. 65–69.
- Барановский Б.А. Растительность руслового равнинного водохранилища. — Днепропетровськ: Вид-во Дніпр. ун-ту, 2000. — 172 с.
- Барановський Б. О., Дем'янов В.В., Грицан Ю.І., Бондаренко Л.В. Діївські плавні — Дніпропетровська Венеція чи очеретові болота. // Екологічний вісник, 2009. — № 1. — С. 27–28.
- Белінг Д. О. Дніпро та його рибні багатства. — К.: Вид-во ВУАН, 1935. — 164 с.
- Белінг Д. До характеристики рибного населення Держзаповідника «Конча-Заспа» // Зб. праць держ. рибн. заповідн. «Конча-Заспа. — 1928. — 1. — С. 84–100.
- Берестенников Д.С. Млекопитающие Черноморского заповедника // Вестник зоологии. — № 2. — 1977. — С. 12–17.
- Беспозвоночные и рыбы днепровских водохранилищ. — К.: Наук. думка, 1989. — 244 с.
- Бондарев Д.Л., Христов О.О. Комплексна оцінка іхтіофауни водойм Дніпровсько-Орельського заповідника // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. біол. — 2010. — № 2 (43). — С. 35–38.
- Бондарчук Ю.М., Пшеничний С.В., Каминская Н.В. Панчук А.С., Давиденко И.В. Современный статус баклана большого (*Phalacrocorax carbo*) на внутренних водоемах Украины. — Бранта. — Мелитополь, 2008. — 11. — С.16–22.
- Булахов В.Л. Формирование орнитофауны Днепродзержинского водохранилища // Орнитология. — 1968. — Вып. 9. — С.178–187.

- Булахов В.Л., Гассо В.Я., Пахомов О.Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Земноводні та плазуни (*Amphibia et Reptilia*) / За заг. ред. проф. О.Є. Пахомова. — Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. — 420 с.
- Булахов В. Л., Губкин А. А. Современное состояние орнитофауны Днепропетровщины // Праці укр. орнітол. тов-ва. Київ. — 1996. — 1. — С. 3–18.
- Булахов В., Чегорка П. Сучасний стан фауни кажанів Дніпропетровщини // Європейська ніч кажанів 98 в Україні. — Київ, 1998. — С. 100–104.
- Булахов В.Л. Фауна куликів Днепродзержинського водохранилища і придаточних рек его левобережжя // Фауна і екологія куликів М.: Моск. ун-т, 1973. — Вып. 2. — С.14–17.
- Булахов В.Л. Стан і перспективи відновлення хребетних тварин в природних та антропогенних екосистемах Центрально-степового Придніпров'я // Вісник Дніпроп. ун-ту. Біологія, екологія. — 2000. — Вип. 7. — С. 7–11.
- Булахов В.Л., Мясоєдова О.М. О зимовках водоплаваючих птахів на Ленінському водохранилищі // Орнітологія в СРСР. — Ашхабад, 1997 — Кн. вторая. — С. 96–99.
- Булахов В.Л., Мясоєдова О.М. К характеристике колониальных поселений чаек на Днепродзержинском и Запорожском водохранилищах // Колониальные гнездовья околоводных птиц и их охрана. — М., 1975. — С. 60–61.
- Булахов В.Л., Мясоєдова О.М. Изменение численности водоплавающих птиц на Запорожском и Днепродзержинском водохранилищах с 1966 по 1975 гг. // Ресурси водопл. птахів СРСР, их воспроизводство и использование. — М.: Наука, 1977. — С. 33–35.
- Вишневецький В.І. Річки і водойми України. Стан і використання. — К.: Віпол, 2000. — 376 с.
- Владимиров В.И., Сухойван П.Г., Бугай К.С. Размножение рыб в условиях зарегулированного стока реки (на примере Днестра). — К.: Изд-во АН УССР. — 1963. — 385 с.
- Влияние рыбного хозяйства на биологическое разнообразие в бассейне реки Днепр. Определенные пробелы и проблемы. — Киев: Академперіодика, 2003. — 188 с.
- Водно-болотні угіддя України/ Під ред. Марушевського Г.Б., Жарук І.С. — К.: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006. — 312 с.
- Волох А.М. Поширення і чисельність європейської норки (*Mustela lutreola* L., 1766) в Україні // Вісник Львівського університету. Серія біол. — 2004. — 38. — С. 118–128.
- Гаврилук М. Н. Строки сезонних міграцій птахів у Черкаському Подніпров'ї в 1991–2002 рр. // Авіфауна України. — 2002. — 2. — С. 86–96.
- Гаврилук М. Н. Осінній моніторинг орнітофауни Липівського орнітологічного заказника (Черкаська область) у 1998–2002 рр. // Авіфауна України. — 2002. — 2. — С. 59–61.
- Гаврилук М. Н., Грищенко В. М. Современная зимняя орнитофауна Восточной Черкащины // Беркут. — 2001. — 10 (2). — С. 184–195.
- Гаврилук М. Н., Грищенко В. Н. Современное состояние популяции орлана-белохвоста в Среднем Приднепровье // Беркут. — 200. — 9 (1–2). С. 28–38.
- Гаврилук М., Грищенко В. Липівський орнітологічний заказник // ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. — К.: СофтАРТ, 1999. — С. 278–279
- Гаврись Г.Г., Цвєлих О.М., Клєстов М.Л. Сучасний стан фауни хребетних тварин регіонального ландшафтного парку «Голосіївський» та проблеми їх охорони // Заповідна справа в Україні. — 2003. — Т. 9, вип. 1. — С. 31–39.
- Гальченко Н.П. Рослинність регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» // Укр. ботан. журн. — 2004. — Т. 61. — № 4. — С. 48–55.
- Гальченко Н.П., Андрієнко-Малюк Т.Л. Ботаніко-географічні та флористичні особливості Дніпровського екокоридору // Жива Україна. — № 3–4. — 2007. — С. 9–10.
- Гальченко Н.П., Никифоров В.В. Функціональне зонування території регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» // Наук. вісн. Ужгород. у-ту. — 2003. — № 12. — С. 192–195.
- Гассо В.Я. До характеристики популяції болотної черепахи (*Emys orbicularis*) у Дніпровсько-Орільському природному заповіднику // Біорізноманіття та роль зооценозу в прир. і антр. екосист. III Міжнародна н. конф. — м. Дніпропетровськ, ДНУ, 4–6.10.2005 р. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. — С. 386–388.
- Гашак С.П., Вишневецький Д.О., Заліський О.О. Фауна хребетних тварин Чорнобильської зони відчуження (Україна). — Славутич: Вид-во ЧЦПЯБРВР, 2006. — С.100.

- Гашак С.П., Влащенко А.С., Наглов А.В. Результаты изучения фауны и радиоактивного загрязнения рукокрылых Чернобыльской зоны отчуждения в 2007–2009 гг. // Проблемы Чернобыльской зоны відчуження. — 2009. — № 9. — С. 102–124.
- Гейны С., Горбик В., Гусак Ш., Клоков В. Сообщества верхней части Киевского водохранилища // Классификация растительности СССР. — М.: МГУ, 1986. — С. 39–47.
- Геоботаничне районування Української РСР. — К.: Наукова думка, 1977. — 301 с.
- Головач О.Ф. Сравнительный анализ условий существования водоплавающей дичи в угодьях Киевского, Каневского и Каховского водохранилищ Днепра // Эколого-морфологические особенности животных и среда их обитания. — Киев: Наук. думка. — 1981. — С. 10–12.
- Головач О.Ф., Мельничук В.А. Утиные Киевского водохранилища и их охрана // Современное состояние ресурсов водоплавных птиц (Тезисы Всес. семинара. 20–23 окт. 1984 г.) М., 1984. — С. 326–327.
- Горошко О.А., Грищенко В.Н., Згерская Л.П., Лопарев С.А., Петриченко Л.Ф., Ружиленко Н.С., Смогоржевский Л.А., Цвельх А.Н. Позвоночные животные Каневского заповедника (аннотированные списки видов) // Флора и фауна заповедников СССР. — М., 1989. — 42 с.
- Грицан Ю.І., Барановський Б.О., Тупіка Н.П. Доцільність включення акваторіальних комплексів Запорізького водосховища до екомереж України // Екологічний вісник. — № 4. — 2005. — С. 2–4.
- Грищенко В.Н. Мониторинг численности водоплавающих и околоводных птиц на Трипольской зимовке (Киевская область) в 1984–1990 гг. // Авіфауна України. — 2. — С. 65–69.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Зимівля водоплавних та навколводних птахів на Дніпрі в районі Канівського заповідника у 1998 – 2004 рр. — Запов. справа в Україні. — 2004. — 10 (1–2). — С. 62–65.
- Грищенко В.Н., Яблоновская-Грищенко Е.Д. Большой баклан (*Phalacrocorax carbo*) в Каневском заповеднике. — Бранта. — 11. — Мелитополь, 2008. — С. 23–28.
- Губкін А.А., Булахов В.Л., Губкін О.А. Загальна характеристика сучасного стану видів птахів Дніпропетровщини, занесених до Червоної книги України / Матер. конф. 7–9 квітня 1995 р., м. Ніжин. — К., 1996. — С. 58–61.
- Гудина А.Н. Новые птицы Днепропетровской области // Орнитология. — 1990. — 25. — С. 155.
- Гудина А. Н. О редких и малоизученных птицах верховий Каховского водохранилища. // Праці Укр. орнітол. Товариства. — 1996. — Т. 1. — С. 218–219.
- Гусынская С.Л., Жданова Г.А. Распространение северных и лиманно-каспийских планктонных ракообразных в днепровских водохранилищах // Гидробиол. журн. — 1978. — Т. 14. — № 6. — С. 25–27.
- Демченко М.Ф., Вятчанина Л.И., Ерко В.М. Рыбохозяйственное освоение Кременчугского водохранилища. Обзорная информация. — М.: ЦНИИТЭРХ, 1986. — Вып. 2. — 75 с.
- Дніпровський екологічний коридор. — Київ: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2008. — 340 с.
- Довідник найцінніших територій Кінбурнського півострова в межах Миколаївської області / кол. моногр. Коломієць Г.В., Деркач О.М., Петрович З.О., Парафіло М.М., Мовчан М.М., Костюшин В.А., Титар В.М., Котенко Т.І., Некрасова О.Д., Мішта А.В., Пушкар Т.І., під ред. Коломієць Г.В. та др. — К.: Ін-т зоол. НАН України, 2008. — 96 с.
- Дубина Д.В. Поширення, фітоценологія та продуктивність лататтевих у водосховищах Дніпровського каскаду // Укр. бот. журн. — 1973. — Т. 30. — № 6. — С. 694–702.
- Дубина Д.В. Рослинисть запроєктованого Нижньодніпровського природного національного парку // Укр. бот. журн. — 1986. — Т. 43. — № 1. — С. 80–87.
- Дубняк В.М. Экологические аспекты водного режима киевского участка Каневского водохранилища // Гидробиол. журн. — 2000. — 36, № 3. — С. 57–67.
- Дубровський Ю.В. Заселеність ящерицями днепровських островів в окрестностях Києва // Біорізноміробіозіє і роль живих в екосистемах: Матеріали V Міжнародної наукової конференції 12–16 жовтня 2009 г. (Zoocenosis — 2009). — Дніпропетровськ: Лира, 2009. — С. 269–270.
- Дубровський Ю., Дубровська Л., Котенко А., Титар В., Цвельх О. Дніпровські острови біля Києва: стан та природоохоронна цінність. Пропозиції щодо збереження островів як важливої ділянки Дніпровського екокоридору // «Жива Україна». Спецвипуск «Розмай». — 2008. — С. 12–14.
- Дубына Д.В., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Плавни Причерноморья. — К.: Наук. думка, 1989. — 272 с.

- Евдущенко А.В. Распространение высшей водной растительности в Днепродзержинском водохранилище в условиях каскада/ Днепродзержинское водохранилище. Научн сб. НИИ Днепропетр ун-та. — 1971. — Т. 15. — С. 41–54.
- Жукинський В.М., Журавлева Л.А., Иванов А.И. и др. Днепроовско-Бугская эстуарная экосистема. — К.: Наук. думка, 1989. — 240 с.
- Загороднюк І. Детекторні обліки кажанів у Києві 1997–1998 років. // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. Праці теріол. школи. — К.: Омега-Л, 1998. — С. 128–133.
- Загороднюк І. Помилкові вказівки виду *Myotis mystacinus* з території України // Вестн. зоол. 1999. — 33 (3). — С. 110.
- Загороднюк І.В., Годлевська Л.В. Кажани триби *Myotini* (*Mammalia*) у Середньому Подніпров'ї: видовий склад, поширення та чисельність // Вестн. зоології. — 2003. — 37, № 2. — С. 31–39.
- Залуми С. Г. Изменения в ихтиофауне низовьев Днепра и Днепроовско-Бугского лимана в связи с гидростроительством // Вестн. зоології. — 1967. — № 3. — С. 66–69.
- Заповідна краса Полтавщини. — Полтава, 1996. — 188 с.
- Заповідні куточки Кіровоградської землі / Під загальною ред. Т. Л. Андрієнко. — Київ, 1999. — 240 с.
- Зелена книга України / Під заг. ред. Я.П. Дідуха. К.: Альтрес, 2009. — 448 с.
- Зеров К. К. Мелководья Днепроовских водохранилищ // Гидроб. журн. — 1972. — Т. 8. — № 2. — С. 15–22.
- Зеров К.К. Формирование и зарастание водохранилищ Днепроовского каскада. — К.: Наук. думка, 1976. — 142 с.
- Зимбалеовская Л. Н., Сухойван П. Г., Черногоренко М. Й. й др. Беспозвоночные и рыбы Днепра и его водохранилищ / Отв. ред. Щербак Г. Й. — Киев: Наукова думка, 1989. — 248 с.
- Зимбалеовская Л.Н. Фитофильные беспозвоночные равнинных рек и водохранилищ. — К.: Наук. думка, 1981. — 216 с.
- Зиненко А.И., Ружиленко Н.С. О систематической принадлежности гадюки, обитающей на территории Каневского природного заповедника // Заповідна справа в Україні. — 2003. — Т. 9. Вип. 1. — С. 51–55.
- Зуб Л.Н., Карпова Г.А. Ретроспективный анализ водной флоры днепроовских водохранилищ // Мат. VI Всероссийской школы-конференции по водным макрофитам «Гидрботаника 2005». — Борок, 2005. — С. 78–81.
- Зуб Л.Н., Мальцев В.И. Типизация ландшафтно-ценотических комплексов мелководий Каховского водохранилища // Вестник экології. — 1996. — № 1–2. — С. 62–68.
- Зуб Л.Н., Мальцев В.И., Карпова Г.А. Ландшафтно-ценотическая классификация мелководий днепроовских водохранилищ // Мат. VI Всероссийской школы-конференции по водным макрофитам «Гидрботаника 2005». — Борок, 2005. — С. 37–40.
- Зубко Я.П. Фауна ссавців Нижнього Дніпра // Наукові записки Харківського державного педагогічного інституту. — Харків: вид-ня ХДПІ. — 4. — 1940. — С. 49–87.
- Исаев А. Й., Карпова Е. Й. Рыбное хозяйство водохранилищ: Справочник. — 2-е изд., перераб. й дон. — М.: ВО «Агропромиздат», 1989. — 255 с.
- ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. За ред. О. Микитка. — К.: СофтАРТ, 1999. — 324 с.
- Карпова Г.А. Вища водяна рослинність Дніпровсько-Бузької гирлової області і її вплив на формування якості води / Автореф. дис... канд. біол наук. — К., 1994. — 25 с.
- Карпова Г.А. Ландшафтные комплексы и мезокомбинации высшей водной растительности авандельты Днепра // Вестник экології. — 1996. — № 1–2. — С. 69–77.
- Карпова Г.О., Мальцев В.І., Лопарев С.О. та ін. Природа Придніпровського Полісся. — К.: Інститут екології НЕЦУ, 2006. — 198 с.
- Карпова Г.А., Ярошеович А.Е. Развитие остаточных водоемов дельты Днепра и особенности их зарастания высшей водной растительностью / Сб. научн. тр.: АН Украины, Ин-т гидробиології. — Киев, Наук. думка, 1991. — С. 16–20.
- Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Змеи / Доценко И.Б. — Киев: Зоомузей ННПМ НАН Украины. — 2003. — 86 с. (ККЗМ).
- Кистяковський А.Б. Водохранилища Днепра как места осенней концентрации водоплавающей дичи / на примере Кременчугского в-ща // География ресурсов водоплавающих птиц в СССР. — М., 1965. — Ч.1 — С. 105–107.

- Кистяковский А.Б., Мельничук В.А. Изменения орнитофауны УССР в связи с гидростроительством // Вестн. зоологии. — 1978. — 6. — С. 3–8.
- Кінбурн: перспективи збалансованого розвитку. — К.: Громадська організація «Срібна Чайка», 2008. — 48 с.
- Кістяківський О.Б. Фауна птахів району Каховського водоймища // Зб. праць зоол. музею. — К. — Вид-во АН УРСР. — 1957. — 28. — С.20–48.
- Клестов Н.Л. Изменения в орнитофауне Каневского водохранилища на начальной стадии его существования // Вестн. зоологии. — 1982. — 6. — С. 43–48.
- Клестов Н.Л. О влиянии гидростроительства на орнитофауну Среднего Днепра // Вестн. зоологии. — 1983. — 3. — С. 25–28.
- Клестов Н.Л., Лепешков А.В. Особенности формирования и современное состояние населения птиц Днепродзержинского водохранилища // Орнитология. — 1985. — Вып. 20. — С. 113–119.
- Клестов Н.Л., Осипова М.А. О формировании колониальных поселений околоводных птиц на Каневском водохранилище // Науч. основы обследования колониальных гнездовых околовод. птиц. — М., 1981. — С. 57–58.
- Клестов Н.Л., Севастьянов В.И., Макаренко А. Д. Новые находки редких птиц водохранилищ Днепра. — Вестн. зоол. — 1990. — 1. — С. 82.
- Клестов Н.Л., Фесенко Г.В. Чайковые птицы водохранилищ Днепровского каскада. — Киев. — 1990. — 50 с. — (Препр./АН УССР. Ин-т зоологии. 90.3).
- Клестов Н.Л. Формирование околоводных орнитокомплексов под влиянием гидро-строительства (на примере р. Днепр). — Киев: Институт зоологии АН УССР, 1991. — 70 с.
- Клестов Н.Л. Охотничьи водно-болотные птицы водохранилищ Среднего Днепра. — Киев: Ин-т зоологии НАНУ, 1987. — 55с
- Клоков В.М. Карпова Г.А., Мальцев В.И. и др. Особенности становления растительного покрова крупного равнинного водохранилища с большой долей мелководий (на примере Киевского водохранилища) // Влияние водохранилищ на водно-земельные ресурсы. Тез. докл. Всес. научн. совещ. — Пермь, 1987. — С. 98–100.
- Коломійчук В.П. Ботанічна характеристика НПП «Великий луг» // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Матеріали міжнародної конференції молодих учених-ботаніків (17–20 вересня 2007 р., м. Київ). — Київ: Фітосоціоцентр, 2007. — С. 99–101.
- Коломійчук В.П., Подорожний С.М., Пюрко О.Є. Рідкісні види судинних рослин Запорізької області // Й. К. Пачоський та сучасна ботаніка / Відп. ред. М.Ф. Бойко. — Херсон: Айлант, 2004. — С. 282–286.
- Константинов С.А. До питання вивчення структурно-функціональної організації біогеоценозів РЛП «Кременчуцькі плавні» // Зб. наук. праць Кременчуц. держ. політехн. ун. — 2003. — № 6. — С. 92–97.
- Корелякова И.Л. Высшая водная растительность Днепра и днепровских водохранилищ // Растительность и бактериальное население Днепра и его водохранилищ. — К.: Наук. думка, 1989. — С. 5–48.
- Корелякова И.Л. Растительность Кременчугского водохранилища. — К.: Наук. Думка, 1977. — 178 с.
- Корнеев О.П. Миші і нориці Київщини // Труды зоологического музея КДУ. — 1939. — Т. 1. — С. 191 — 286.
- Костюшин В. А. Птицы островов Днепра в пределах Киева // Вестн. Зоологии. — 1994. — 4–5. — С. 40–47
- Костюшин В. А., Полуда А. М. Учеты водно-болотных птиц на Днепре в районе Киева зимой 2005–2006 гг. // Беркут. — 2007. — 16 (2). — С. 275–276.
- Костюшин В.А., Полуда А.М., Гаврилюк М.Н. Учеты водоплавающих птиц в районе Киева зимой 2001/2002 гг. // Беркут, 2004. — Т.11. — Вып. 2. — С. 263–265.
- Котенко Т.И. Герпетофауна Черноморского заповедника и прилежащих территорий // Вестн. зоологии. — 1977. — № 2. — С. 55–66.
- Котенко Т.И. Пресмыкающиеся левобережной степи Украины: Автореф. дис. ... канд биол. наук. — Киев, 1983. — 24 с.
- Котенко Т.И. Земноводные и пресмыкающиеся // Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки видов) / Под ред. И.А. Акимова. — Вестн. зоологии. — 1996. — Отд. выпуск № 1. — С. 14–19.

- Крыжановский С.Г. Эколого-морфологические закономерности развития карповых, вьюновых и сомовых рыб // Тр. Ин-та морфологии животных АН СССР, 1949. Вып. 1. — С. 5–332.
- Куйбіда В.В., Гаврись Г.Г., Лопатинська В.В. Ссавці Переяславщини / Зоологія хребетних. Практикум. — Київ: «Міленіум», 2007. — С. 198–210.
- Лавренко Е.М. Об уровнях изучения органического мира в связи с познанием растительного покрова // Изв. АН СССР, сер. биол. — 1964. — № 1. — С. 75–84.
- Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. — К: Київський університет, 2003. — 72 с.
- Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. Додаток до атласу об'єктів природно-заповідного фонду України. — К: Київський університет, 2003. — 140 с.
- Лихачев Г.Н. Распространение сонь в Европейской части СССР // Фауна и экология грызунов. — Москва: МГУ, 1972. — Выпуск 11. — С. 71–115.
- Лихотоп Р.И., Ткач В.В., Барвинский И.И. Рукокрылые г. Киева и Киевской области // Материалы по экологии и фаунистике некоторых видов рукокрылых. — Киев, 1990. — С. 10–27. — (Препринт/АН УССР; И-т зоол.: № 90.4).
- Літопис Природи НПП «Великий луг»
- Лопарев С.А., Петриченко Л.Ф. Изменение численности водоплавающих Среднего Днепра // Современ. сост. ресурсов водопл. птиц. (Тезисы Всес. семинара (20–23 окт. 1984). М. — 1984. С. 56–57.
- Ляпков С.М., Черданцев В.Г., Черданцева Е.М. Соотношение географической и локальной изменчивости демографических и репродуктивных характеристик у остромордой лягушки (*Rana aroalis*) // Біорізноманіття та роль зооценозу в прир. і антр. екосист. III Міжнародна н. конф. — м. Дніпропетровськ, 4–6.10.2005 р. — Дніпропетровськ, ДНУ, 2005 р. — С. 368–371.
- Мальцев В.И., Зуб Л.Н. Растительный покров Каховского водохранилища в условиях сформировавшегося режима // Актуальные вопросы водной экологии. Материалы Всес.конф. молодых ученых. — Киев, 1990. — С. 93–96
- Мальцев В.И., Зуб Л.М. Формування мілководних ландшафтів дніпровських водосховищ — результат динаміки їхнього заростання // Забезпечення сталого функціонування та дотримання природно-екологічної рівноваги дніпровських водосховищ: матеріали до регіонального тренінгу. — Київ: Оріяни, 2004. — С. 58–65.
- Мальцев В.И., Карпова Г.А., Зуб Л.Н. Эколого-ценотические особенности некоторых реликтовых гидрофитов Нижнего Днепра // Гидробиол. журн. — 1991. — 27, № 6. — С. 17–24.
- Мальцев В.И., Карпова Г.О., Зуб Л.М. Збереження біорізноманіття унікальних солонуватоводних комплексів Бієнкових плавнів // Гідрологія, гідрохімія й гідроекологія. — К.: Обрії, 2006. — Т. 10. — С. 179–184.
- Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. К., 1985.
- Марченковская А.А., Печерская Т.В. Роль Днепроовско-Орельского заповедника в сохранении и увеличении численности фоновых видов амфибий // Біорізноманіття та роль зооценозу в прир. і антр. екосист. III Міжнародна н. конф. — м. Дніпропетровськ, 4–6.10.2005 р. — Дніпропетровськ, ДНУ. — С. 371–372.
- Мельничук В.А. Изменения условий жизни и численности водоплавающих птиц при образовании Киевского водохранилища // Вестн. зоологии. — 1967. — № 1. — С. 40–46.
- Мельничук В.А. Вплив Київського водосховища на переліт птахів // Вісн. Київ. ун-ту. Сер. біол. — 1967а. — №9. — С. 155–157
- Мельничук В.А. Расширение ареала некоторых птиц в связи с образованием Киевского водохранилища // Вестн. зоологии. — 1973. — №6. — С. 74–75.
- Мельничук В.А. О закономерностях формирования орнитофауны водохранилищ на равнинных реках // Матер. VI Всесоюзн. орнитол. конф. — М. — 1974. — С. 341–342.
- Мельничук В.А., Головач О.Ф. Распределение колониальных птиц в северной части Киевского водохранилища в период его стабилизации // Вестн.зоологии. — 1984. — № 5. — С. 85–86
- Мирза-Сіденко В.М. Флора і рослинність Південного Правобережного Лісостепу на межиріччі Дніпра — Синюхи. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. — 132 с.
- Миропольський В. Осіння знахідка *Eptesicus nilssonii* на Київщині // Міграційний статус кажанів в Україні // Novitates Theriologicae. — Pars.6. — 2001. — С.114.
- Мисюра А.М. Земноводні Придніпров'я в умовах техногенного впливу // Вісник Дніпроп. ун-ту. Біологія, екологія, 2000. — Вип. 7. — С. 114–118.

- Мисюра А.Н., Сподарец Д.А. Ретроспективная оценка состояния редких видов амфибий Днепровско-Орельского природного заповедника и его роль как резервата для ее увеличения // Біорізноманіття та роль зооценозу в прир. і антр. екосист. III Міжнародна н. конф. — м Дніпропетровськ, 4–6.10.2005 р. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. — С. 372–374.
- Мішта А.В. Ссавці Голосіївського лісу та прилеглих територій / Екологія Голосіївського лісу. / Під ред. Мельничук Д.О. — К.: Фенікс, 2007. — С. 154–173.
- Некрасова О.Д. Структура популяцій та гібридизація зелених жаб *Rana esculenta complex* урбанізованих територій Середнього Придніпров'я // Автореф.... канд. біол. наук. — Київ, 2002. — 21 с.
- Некрасова О.Д. К вопросу изучения герпетофауны поймы Днепра Среднего Приднепровья и ее охрана // Дніпровський екологічний коридор . — К.: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. — С. 89–94.
- Никифоров В.В., Гальченко Н.П. Біорізноманітність регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» // Заповідна справа в Україні. — 2002. — Т. 8. — В. 1. — С. 78–81
- Новицкий Р.А., Христов О.Л., Кочет В.Н., Бондарев Д.Л. Аннотированный список рыб Днепровского (Запорожского) водохранилища и его притоков // Вісник Дніпроп. ун-ту. Сер. Біологія, екологія. — 2005. — № 3/1. — С. 187–195.
- Оксиюк О.П., Полищук В.С., Журавлева Л.А., Тимченко В.М. и др. Гидробиологические особенности и оценка трофности пойменных водоемов устьевой области Днепра // Гидробиол. журн. — 1991. — 27, № 6. — С. 3–10
- Онуфріїв Р.А. Орнітофауна Дніпровсько-Орельського заповідника. // «Проблеми охорони видів фауни і флори, занесених до Червоної книги України». — Наук-практ. Семінар. Тези доп. — Миколаїв, 1992. — С. 110–111.
- Орлов П.П. О формировании орнитофауны Каховского водохранилища //Матер. III Всесоюз. орнитол. конф. — Львов. — 1962. — С.125–127.
- Осипова М.А. Гнездование желтой цапли на Кременчугском водохранилище //Орнитология. — 1984. — Вып.19. — С. 184.
- Панов Г. Динаміка ареалів та чисельності напівводних хутрових звірів в Україні у другій половині ХХ століття // Вісник Львівського ун-ту. Серія біологічна. — 2002. — Вип. 30. — С. 119–132.
- Пинчук В.И., Смирнов А.И., Коваль Н.В., Шевченко П.Г. О современном распространении бычковых рыб (*Gobiida, Pisces*) в бассейне Днепра // Гидробиологические исследования пресных вод. — К.: Наук. думка, 1985. — С. 121–130.
- Писанец Е.М. Амфибии Украины (справочник-определитель земноводных Украины и сопредельных территорий). — Киев: Зоол. музей Национального научно-природоведческого музея НАН Украины, 2007. — 312 с.
- Плигин Ю.В. Беспозвоночные каспийского комплекса в бентосе днепровских водохранилищ // Гидробиологические исследования пресных вод. — К.: Наук. думка, 1985. — С. 43–50.
- Плигин Ю.В. Многолетние изменения состава и количественного развития макрозообентоса Киевского водохранилища // Гидробиол. журн. — 2008. — Т. 44. — № 5. — С. 17–35.
- Плигин Ю.В. Многолетняя динамика макрозообентоса Кременчугского водохранилища // Гидробиол. журн. — 2007. — Т. 43. — № 2. — С. 3–22.
- Плигин Ю.В. Формирование и современное состояние макрозообентоса Каневского водохранилища // Гидробиол. журн. — 2005. — Т. 41. — № 5. — С. 24–44.
- Плигин Ю.В., Емельянова Л.В. Итоги акклиматизации беспозвоночных каспийской фауны в Днепре и его водохранилищах // Гидробиол. журн. — 1989. — 25, № 1. — С. 3–11.
- Полуда А., Загороднюк І. Міграції кажанів на орнітологічному стаціонарі «Лебедівка» // Міграційний статус кажанів в Україні // Novitates Theriologicae, Pars.6. — 2001. — С. 98–101.
- Попов Б. М. О сезонных миграциях летучих мышей // Природа. — 1941. — №2. — С. 87–90.
- Потульницький П.М., Моляка А.Н. Состояние растительных ресурсов в Кременчугском водохранилище // Гидробиол. журн. — 1967 — № 6. — С. 34–42.
- Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. — Киев: Наукова думка, 1985. — 224 с.
- Прядко О.І. Ценотичне та флористичне різноманіття РЛП «Міжрічинський» (Чернігівська обл.) //Вісн. Запорізького держ. ун-ту. — 2004. — № 1. — С. 190–195.
- Рева П.П., Самарский С.Л. Гнездование водоплавающих птиц на Кременчугском водохранилище //Ресурсы водоплавающих птиц СССР, их воспроизводство и использование. — М. — Изд. — во Моск. ун-та. — 1972. — Вып. 1. — С. 72–74.

- Роман Є.Г. Природные особенности дельты Днепра как фактор выживания редких видов млекопитающих // Современные проблемы гидробиологии. Перспективы, пути и методы исследований. — Херсон, 2006. — С. 169–171.
- Ружиленко Н.С. Хищные млекопитающие островных территорий Среднего Приднепровья // Уч. зап. Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Биология, химия. — 2004. — 17, в. 56. — № 2. — С. 109–114.
- Ружиленко Н.С., Некрасова О.Д. Оценка изменения численности и биотопическая приуроченность тритона гребенчатого (*Triturus cristatus*) на пойменных островах Каневского природного заповедника // Наук. вісн. Ужгородського університету. Серія Біологія. — 2007. — В. 21. — С. 121–123.
- Ружиленко Н. Антропогенний вплив на популяції хижих ссавців в межах території Середнього Придніпров'я // Фауна в антропогенному середовищі. Праці Теріологічної школи. — Луганськ, 2006. — Вип. 8. — С. 201–205.
- Ружиленко Н., Грищенко В., Межжерін В., Цвелих О. Фауна кажанів Канівського природного заповідника // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. — Київ, 1998. — С. 76–79.
- Ружиленко Н.С. Багаторічні зміни видового різноманіття та населення ссавців Канівського заповідника // Заповідна справа в Україні. — 2008. — 14, в. 2. — С. 14–19.
- Ружиленко Н.С. Територіальний розподіл та чисельність горностая, *Mustela erminea* L. в Середньому Придніпров'ї // Знахідки тварин Червоної книги України. — К., 2008. — С. 300–303.
- Ружиленко Н.С. Кадастр реєстрації мідянки звичайної, *Coronella austriaca* Laug. на окремих територіях Середнього Придніпров'я // Знахідки тварин Червоної книги України. К., 2008. — С. 296–299.
- Ружиленко Н.С., Константинов С.А. Хижі ссавці регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнар. наук. — практ. конф., присвяченої 10-річчю Рівненського прир. зап-ка. — Рівне. — 2009. — С. 547–555.
- Сабиневский Б. В. О нижнеднепровской популяции лебедя-шипунa // Труды Черноморского государственного заповедника. — 1958. — В. 2.
- Селюнина З.В. Рукокрылые Черноморского биосферного заповедника // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. Праці Теріологічної Школи. — Вип.1. — Київ. — 1998. — С. 80–84.
- Селюнина З.В., Маркауцан О.А. Дополнения к аннотированному списку млекопитающих Черноморского биосферного заповедника // Науч. тр. зоол. музея. — Одесса, 2001. — Том 4. — С. 95–97.
- Селюнина З.В. Кажани, які занесені до Червоної книги України в Чорноморському біосферному заповіднику / Знахідки тварин Червоної Книги України. — К., 2008. — С. 318–321.
- Селюнина З.В. Куницеві хижакі в районі Чорноморського біосферного заповідника, які потребують охорони / Знахідки тварин Червоної Книги України. — К., 2008. — С. 341–347.
- Селюнина З.В. Плазуни Чорноморського біосферного заповідника в 1990–2005 рр. // Знахідки тварин Червоної книги України. — К., 2008. — С. 306–315.
- Семенюк А.Ф., Озинковская С.П., Диденко А.В. Современное состояние и пути повышения рыбопродуктивности Днепродзержинского водохранилища // Рыбне хозяйство. — 2004. — Вип. 63. — С. 198–200.
- Ситник О.І. Справжні ящірки (*Lacertidae*) в умовах центрального лісостепу України / О.І. Ситник. — К.: ВПУ «Київський ун-т», 2004. — 125 с.
- Слюсар М.В. Анований список наземних четвероногих хребетних околиць біостаніонару «Лучки» Полтавського педагогічного університету. — Полтава, 2000. — 41 с.
- Смогоржевский Л. А. Рибодні птахи України. К.: Вид. КДУ, 1959. — С.1–122.
- Сологор Е.А. Эколого-физиологические особенности рукокрылых Среднего Приднепровья. Автореф. дис. канд. биол. наук. — Киев, 1973. — С. 1–26.
- Сологор Е.А., Селюнина З.В. К фауне рукокрылых Черноморского государственного биосферного заповедника // Рукокрылые (*Chiroptera*). Матер. VI Сов. стран СНГ по рукокрылым. Хужданд. 1995. — С. 46–49.
- Стаховский В.В., Мясоедова О.М. Об орнитофауне Днепровского водохранилища // Орнитология. — 1962. — Вип. 4. — С. 260–262.
- Стецюк Н.О. Флористичні знахідки в пониззі р. Ворскли // Укр. бот. журн. — 1995. — № 5. — С. 639–645.

- Сурядна Н.М., Микитинець Г.І. Попередні дані з поширення таксону гібридогенного походження (*Pelophylax esculentus*) на півдні України // Праці Українського Герпетологічного товариства, №1. — К.: Зоол. музей Національного науково-природничого музею НАН України, 2008. — С. 99–104.
- Тарашук В.І. Земноводні та плазуни // Фауна України. — Т7. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — 246 с.
- Тарашук С.В. Герпетофауна регіонального ландшафтного парку (РЛП) «Кінбурнська коса» у контексті міжнародної охорони і співробітництва // Розбудова екологічної мережі Українського Причорномор'я: стан та перспективи: Матеріали наук. — практич. конф. — Миколаїв: Вид-во Миколаїв. держ. ун-ту, 2003. — С. 72–75.
- Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под ред. Попова В.П., Маринича А.М., Ланько А.И. — К.: КГУ, 1968. — 683 с.
- Флоровський А.М. Плавневі ліси Нижнього Дніпра. — К.: Вид-во АН УРСР, 1950. — 69 с.
- Цееб Я.Я. Каховське водоймище. — К.: Наукова думка, 1964. — 304 с.
- Цуканова Г.О. Созологічна характеристика рослинного світу островів Дніпра та прилеглої частини заплави в межах м. Києва // Укр. бот. журн. — 2003. — 60, № 4 — С. 397–403.
- Червона книга України. Рослинний світ. — К.: УЕ, 1996. — 603 с.
- Червона книга України. Рослинний світ / під заг. ред. Дідуха Я.П. — Київ: «Глобалконсалтинг» 2009. — 912 с.
- Червона книга України. Тваринний світ. — К.: УЕ, 1994. — 603 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / під заг. ред. Акімова І. А. — Київ: «Глобалконсалтинг» 2009. — 624 с.
- Шарлеман М. До фавни Переяславщини // Збірн. Природничої секції Українського наукового товариства в Києві. — 1918–1919. — 4. — С. 63–71.
- Шарлемань М. Екскурсія Дніпром од Київа до Старого Глибова (на Чернігівщині) та назад — 36. Праць Дніпр. Біол. Станції. — 1926. — С. 89–99.
- Шевченко П.Г., Мальцев В.И. Рыбное хозяйство Украины и виды-вселенцы — проблемы и перспективы // Проблемы воспроизводства аборигенных видов рыб. — Киев, ред. журнала «Світ рибалки», 2005. — С. 204–213.
- Шевчик Л.В., Сенчило О.О., Польшко О.Д. Геоботанічна характеристика основних стадій первинної сукцесії заплавної островів Канівського заповідника // Заповідна справа в Україні. — 2001–7, в. 2. — С. 15–21.
- Шерстюк В.В., Гусынская С.Л., Сергеев А.И. и др. О роли беспозвоночных лиманно-каспийского комплекса в питании рыб водохранилищ днепровского каскада // Водные ресурсы. — 1987. — № 3. С. 560.
- Шибанов С. Ю. Встречи редких зимующих птиц в Днепропетровской области в 2002–2006 гг. // Авіфауна України. — 2006. — 3. — С. 52–53.
- Щербуха А.Я. Іхтіофауна України у ретроспективі та сучасні проблеми збереження її різноманіття // Вестник зоологии. — 2004. — 38(3). С. 3–18
- Яблоков А.В. (Ред.). Прыткая ящерица. — М.: Наука, 1976. — 374 с.
- European Reptile & Amphibian Specialist Group 1996. In: IUCN 2010. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2010.3. <www.iucnredlist.org>. Downloaded on 23 September 2010.
- Libois Roland M. Peut-ils s'adapter? // Naturopa. — 1983. — № 45. — P. 29–30.
- Litvinchuk S.N. A record of the Danube newt, *Triturus dobrogicus*, from the Dnieper river delta (Ukraine) // Russ. J. Herpetol. — 2005. — 12(1). P. 69–72.
- Nekrasova O., Mezherin S., Morozov-Leonov S. Diagnostic traits in the morphology of green frogs (*Rana esculenta* complex) in the Middle Dnepr basin // Herpetologia Petropolitana, Ananjeva N. & O. Tsinenko (eds.). — S. — P., 2005. — P. 77–79.

ДОДАТОК

Види рослин та тварин водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору, занесені до охоронних списків.

РОСЛИНИ

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
1. Альдрованда пухирчаста	<i>Aldrovanda vesiculosa</i>	ЧКУ, БК, ЧСМ, ЗКУ	2.4, 3.2, 3.3	спорадично, чисельність популяції невелика	1, 2, 4, 8, 10, 11, 13
2. Астрагал шерстистоквітковий	<i>Astragalus dasycanthus</i>	ЧКУ, ЧСМСОП	1.3, 1.4	дуже зрідка	5, 6, 8
3. Береза низька	<i>Betula humilis</i>	ЧКУ	2.4	ізольовані популяції	1
4. Білоцвіт літній	<i>Leucopodium aestivum</i>	ЧКУ	2.4	плавневій комплекси, зрідка	14
5. Брагдушка різнобарвна	<i>Bulbosodium versicolor</i>	ЧКУ	1.3, 1.4	зрідка, Лісостеп Степ	7, 8
6. Верба Старке	<i>Salix starkeana</i>	ЧКУ	2.1, 2.2.	зрідка	1
7. Вех прямиий	<i>Siella erecta</i>	ЧСМ	2.3	спорадично	1-10
8. Вирияниця весняна	<i>Callitriche verna</i>	ЧСМ	2.4, 3.1, 3.5	спорадично, переважно у Поліссі та Лісостепу	1-7, 9
9. Водяний горіх плаваючий	<i>Trapa natans</i>	ЧКУ, БК, ЧСМСОП, ЧСМ, ЗКУ	3.5	звичайно, утворює великі масиви	1-3, 7-11, 13
10. Водяний жовтець водний	<i>Waltersheim aquatile</i>	ЧСМ	3.2, 3.5	звичайно, Полісся, Лісостеп	1-8
11. Вольфія безкоренева	<i>Wolffia arrhiza</i>	ЧСМ	3.2, 3.3, 3.5	зрідка, окремі місцезнаходження	1-8, 10-14
12. Глечики жовті	<i>Najas hutea</i>	ЧСМ	3.1, 3.2, 3.5	звичайно, утворює великі масиви	скрізь
13. Глід український	<i>Statagis ukrainicus</i>	ЄЧС	1.1, 1.2	зрідка у Поліссі та Лісостепу	8
14. Гронянка багатороздільна	<i>Botrychium multifidum</i>	БК, ЧКУ	1.1 1.3	зростає локально, часто поодинокі	1, 2, 4
15. Гронянка півмісяцева	<i>Botrychium lunaria</i>	ЧКУ	1.1 1.3	рідко, популяції нечисленні	2, 4
16. Гронянка ромашколиста	<i>Botrychium matricariifolium</i>	БК, ЧКУ	2.2	популяції нечисельні	4
17. Гускятник запашний	<i>Eragrostis suaveolens</i>	БК, ЧКУ	1.5	спорадично	1-9
18. Жировик Лезеля	<i>Liparis loeselii</i>	ЧКУ, БК	2.3, 2.4	чисельність популяції невелика	4, 8
19. Жовтозілля дніпровське	<i>Senecio borysthemicus</i>	ЄЧС	1.5	ендемік, спорадично	2, 4, 7, 8, 10
20. Зелениця сплюснута	<i>Diphasiastrum complanatum</i>	ЧКУ	1.1	нечисленні популяції	1

* Тут і далі використані скорочення: Охоронний статус: ЧКУ – Червона книга України; ЧСМСОП – Червоний список Міжнародного союзу охорони природи; ЄЧС – Європейський червоний список; БК – Бернська конвенція; БОК – Бернська конвенція; БОК – Боннська конвенція; ЗКУ – Зелена книга України, ЧСМ – Червоний список макрофітів України; СІТЕС – охоронний список риб конвенції СІТЕС.

Тип біотопу: 1. Суходільні: 1.1. ліс, 1.2. чагарник, 1.3. лука, 1.4. остепнені ділянки, 1.5. піщані арени, 1.6. інші.

2. Перезволожені: 2.1. ліс заплавної, 2.2. чагарник, 2.3. лука заболочена, 2.4. болото, 2.5. піщані коси, 2.6. інші.

3. Водні: 3.1. річкові ділянки, 3.2. заплавної водойми, 3.3. плавневій масиви, 3.4. відкриті мілководдя водосховищ,

3.5. прибережні мілководдя водосховищ, 3.6. пелагіаль.

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
21. Зозулинець болотний	<i>Orcis palustris</i>	ЧКУ	2.3, 2.4	зрідка, популяції малочисельні	1, 2, 4, 5, 7, 8
22. Зозулині сльози яйцеподібні	<i>Luzula ovata</i>	ЧКУ	2.1, 2.2, 2.3	зрідка, популяції малочисельні	2, 3, 4, 8
23. Іжача голівка мала	<i>Sparganium minimum</i>	ЧСМ, ЗКУ	2.3, 2.4, 3, 2.3.5	дуже рідко	2, 13
24. Ковила волосиста	<i>Stipa capillata</i>	ЧКУ, ЗКУ	1.2, 1.4	спорадично, популяції численні, можуть займати значні площі	5, 6, 8, 13, 14
25. Ковила дніпровська	<i>Stipa borysthenica</i>	ЧКУ, ЗКУ	1.5	спорадично, популяції невеликі	2, 3, 8, 9, 13, 14
26. Ковила Лессіна	<i>Stipa lessingiana</i>	ЧКУ	1.4	спорадично	8, 9
27. Ковила пірчаста	<i>Stipa pennata</i>	ЧКУ	1.4	популяції невеликі	2, 4, 8, 9
28. Ковила тригранна	<i>Scirpus triquetter</i>	ЧСМ, ЗКУ	3.3, 3.5	Степ, зрідка	13, 14
29. Камка морська	<i>Zostera marina</i>	БК	3.5	спорадично	14
30. Козельці дніпровські	<i>Tragorogon borystenicus</i>	ЄЧС, ЧС МСОП	1.4, 1.5	зрідка	8, 10
31. Козельці українські	<i>Tragorogon ukrainicus</i>	ЄЧС, БК	2.5	звичайно	3-11
32. Коручка болотна	<i>Eriopogon palustris</i>	ЧКУ	2.3, 2.4	спорадично, популяції чисельні	1-4, 7, 8, 13
33. Коручка морозниковидна	<i>Eriopogon heliobogone</i>	ЧКУ	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	зрідка	1, 2, 5, 6-8
34. Коручка широколиста	<i>Eriopogon heliobogone</i>	ЧКУ	2.3	дуже рідко	6
35. Косарик тонкий	<i>Gladiolus tenuis</i>	ЧКУ	2.3, 2.4	зрідка, переважно в Лісостепу та Степу	8
36. Куга гострокінцева	<i>Scirpus microgatus</i>	ЧКУ	2.4, 2.5	зрідка	13, 14
37. Куга приморська	<i>Scirpus litoralis</i>	ЧСМ, ЗКУ	3.3, 3.5	зрідка	9, 13, 14
38. Кушир донський	<i>Scirpophyllum tanaiticum</i>	ЄЧС, ЧСУ	3.2, 3.3, 3.5	дуже рідкісний вид	4, 7, 13, 14
39. Кушир підводний	<i>Scirpophyllum submersum</i>	ЧСМ	3.2, 3.3, 3.5	зрідка, переважно у Поліссі	1-7, 10
40. Лагаття біле	<i>Nymphaea alba</i>	ЧСМ, ЗКУ	3.2, 3.5	звичайний вид, переважно у Лісостепу та Степу	скрізь
41. Лагаття сніжно-біле	<i>Nymphaea candida</i>	ЧСМ, ЗКУ	3.2, 3.5	звичайний у Поліссі, Лісостеп – зрідка	1-5
42. Лепешняк простяновий	<i>Gluceria arundinaceae</i>	ЧСМ, ЗКУ	2.4, 3.3	спорадично, переважно у Степу	4, 8, 9, 12-14
43. Любка дволиста	<i>Platanthera bifolia</i>	ЧКУ	1.1, 1.2, 2.1	спорадично, переважно у Поліссі	2, 3, 8
44. Маточник болотний	<i>Ostericum palustre</i>	БК	2.1-2.4	спорадично	5
45. Меч-права болотна	<i>Cladium mariscus</i>	ЧКУ, ЧСМ	2.4	зрідка, локальні популяції реліктового виду	14
46. Образки болотні	<i>Calla palustris</i>	ЧСМ	2.1, 2.4	Полісся звичайно, Лісостеп, Степ - зрідка	1-7
47. Осока Буксбаума	<i>Carex buxbaumii</i>	ЧКУ	2.3, 2.4	зрідка	2

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
48. Осока дводомна	<i>Carex dioica</i>	ЧКУ	2.3, 2.4	локальні невеликі популяції	1, 3
49. Осока житня	<i>Carex secalina</i>	ЧКУ, БК	2.3, 3.1	локальні популяції	1, 2, 5, 7, 8
50. Осока затінкова	<i>Carex umbrosa</i>	ЧКУ	2.1-2.3	популяції чисельні	1, 2
51. Осока тонкокорневищна	<i>Carex chondorrhiza</i>	ЧКУ	2.4	окремі локальні популяції	1
52. Очиток Борисової	<i>Sedum borissovae</i>	ЧС МСОП	1.6	дуже рідко на гранітно-гнейсових схилах	7
53. Пальчатокорінник м'ясочервоний	<i>Dactylophiza incarnata</i>	ЧКУ	2.1-2.4	популяції численнізрідка	1-6, 8, 13
54. Пальчатокорінник травневий	<i>Dactylophiza majalis</i>	ЧКУ	2.3	рідкісний	5
55. Пальчатокорінник Фукса	<i>Dactylophiza fuchsii</i>	ЧКУ	2.2, 2.3	рідкісний	5
56. Півняк борові	<i>Iris pinneticola</i>	ЧКУ	1.1, 1.2,	зрідка	4-10
57. Півняк сибірські	<i>Iris sibirica</i>	ЧКУ	2.2-2.4	спорадично	1, 2, 4, 5, 7
58. Плавун щитолістий	<i>Nymphoides peltata</i>	ЧКУ, ЧСМ	2.2	спорадично, локальні чисельні популяції	9, 10, 13, 14
59. Плавуняк болотний	<i>Nottonia palustris</i>	ЧСМ	3.2, 3.3, 3.5	звичайно для Поліся, Лісостеп зрідка	1-10
60. Плаун річний	<i>Luxuriodium annotinum</i>	ЧКУ	1.1	На Поліссі –звично, популяції чисельні	1
61. Плаунець заплавний	<i>Luxuriodiella inundata</i>	ЧКУ	2.3 2.4	Спорадично	1, 2, 14
62. Пухирник малий	<i>Utricularia minor</i>	ЧКУ, БК, ЧСМ, ЗКУ	2.4, 3.2, 3.3, 3.5	нечисленні популяції переважно у Поліссі	1, 2, 4, 8, 10, 11
63. Пухирник середній	<i>Utricularia intermedia</i>	ЧКУ, БК, ЧСМ, ЗКУ	2.4, 3.2, 3.3	невеликі популяції	2, 4
64. Рдесник волосовидний	<i>Potamogeton trichoides</i>	ЧСМ	3.1, 3.4	зрідка, невеликі популяції	1, 2, 7, 9, 13, 14
65. Рдесник гостролістий	<i>Potamogeton acutifolius</i>	ЧСМ	3.1, 3.4	зрідка, невеликі популяції	1, 2, 7, 9, 14, 13
66. Рдесник довгий	<i>Potamogeton praelongus</i>	ЧСМ, ЗКУ	3.1, 3.4	зрідка, невеликі популяції	1, 2, 4, 7, 9-11, 13
67. Рдесник злаколістий	<i>Potamogeton gramineus</i>	ЧСМ	3.1, 3.4	спорадично, популяції чисельні	скрізь
68. Рдесник сарматський	<i>Potamogeton sarmaticus</i>	ЧСМ	3.1, 3.4	рідкісний	13, 14
69. Рдесник сплюснутий	<i>Potamogeton compressus</i>	ЧСМ	3.1, 3.4	зрідка, невеликі популяції	скрізь
70. Рдесник туполістий	<i>Potamogeton obtusifolius</i>	ЧСМ, ЗКУ	3.1, 3.4	зрідка, невеликі популяції	1- 3, 7
71. Рдесник червонуватий	<i>Potamogeton rutilus</i>	ЗКУ	3.1, 3.4	рідкісний	1
72. Рогіз малий	<i>Typha minima</i>	ЧКУ, БК	2.4 3.1 3.2 3.3	дуже рідко на півдні	14

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
73. Рябчик малий	<i>Fritillaria meleagroides</i>	ЧКУ	2.2, 2.3	спорадично, на Лівобережжю	8
74. Рябчик руський	<i>Fritillaria ruthenica</i>	ЧКУ	1.2, 1.3	рідкісний, Лісостеп та Степ	8
75. Ряска Буше	<i>Ornithogalum boucheanum</i>	ЧКУ	1.1, 1.2	рідкісний, Лісостепу та Степу	8
76. Сальвінія плаваюча	<i>Salvinia natans</i>	ЧКУ, БК, ЧС МСОП, ЧСМ, ЗКУ	2.2, 2.5	широкопоширений вид, популяції чисельні	скрізь
77. Сон чорніючий	<i>Pulsatilla nigricans</i>	ЧКУ	1.2, 1.3	рідкісний	6
78. Стрілолист стрілолистий	<i>Sagittaria sagittifolia</i>	ЗКУ	3.1 3.2 3.5	звичайно	скрізь
79. С. трироздільний	<i>Sagittaria trifolia</i>	ЧСМ	3.2 3.5	зрідка	13, 14
80. Тюльпан дібровний	<i>Tulipa quecteronum</i>	ЧКУ	1.1-1.3, 1.5	дуже зрідка	6, 8
81. Фіалка Лавренка	<i>Viola lavrenkiana</i>	ЄЧС	1.1-1.3, 1.5	зрідка	10
82. Цанкелія велика	<i>Zanichellia major</i>	ЧСМ	3.5	спорадично	14
83. Цибуля Регеля	<i>Allium regelianum</i>	ЧКУ, БК, ЄЧС, ЧС МСОП	2.3	спорадично, чисельні популяції	14
84. Чебрець дніпровський	<i>Thymus byssinensis</i>	ЄЧС, ЧС МСОП	1.1-1.3, 1.5	рідко	10, 11
85. Шафран сітчастий	<i>Stocys reticulatus</i>	ЧКУ	1.4, 1.5	дуже зрідка	6, 8
86. Щавель український	<i>Rumex ucrainicus</i>	ЄЧС	2.5, 2.3	звичайно	2-11, 14
87. Юринея волошковидна	<i>Jurinea suavooides</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.5	спорадично, популяції локальні	1, 4, 5, 8-10

БЕЗХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
Молоски					
1. Равлик овочевий	<i>Helix rotata</i>	БК	1.1., 1.2., 1.6.	Інтродукований, повсюдно, крім степу	1-4, 6-8
Кільчасті черви					
2. Ейзенія гордесва	<i>Eisenia gordejeffi</i>	ЧКУ	2.1.	Відмічається з невисокою щільністю.	8, 9
Багатоніжки					
3. Багатозв'яз гірський український	<i>Polydesmus montanus</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2, 4, 6
4. Легтоюлюс Семенкевича	<i>Leptojulus semenkevitchi</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2, 4, 6
Комахи					
5. Абія блискуча	<i>Abia nitens</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2, 3, 4
6. Аврора біла	<i>Euschloe aysonia</i>	ЧКУ	1.4.	Вразливий.	12
7. Андрена золотогола	<i>Andrena chrysoptera</i>	ЧКУ	1.4.	Дуже рідкісний вид.	4, 12, 13
8. Анопій самарський	<i>Anoplius samariensis</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	Малочисельний вид.	2, 13, 14
9. Арге Беккера	<i>Arge beckeri</i>	ЧКУ	1.4.	Майже скрізь поодинокі особини.	2, 4, 13, 14
10. Архірилея чорна	<i>Archirileya inornata</i>	ЧКУ	1.4.	Рідкісний.	2, 14
11. Бласткоготома папорогтева	<i>Blasticotoma filiceti</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2
12. Боліварія короткокрила	<i>Bolivaria brachyptera</i>	ЧКУ	1.4., 1.5.	Рідкісний, реєструються поодинокі екземпляри	12, 13, 14
13. Больбелязм однорогий	<i>Bolbelasmus uniscornis</i>	ЧКУ	1.1.	Дуже рідкісний вид.	2, 3, 9
14. Бражник дубовий	<i>Mameba quezals</i>	ЧКУ	1.1.	У деякі роки нерідкісний вид, але загалом зустрічаються лише поодинокі особини.	2, 4, 8-10, 13
15. Бражник мертва голова	<i>Acherontia atropos</i>	ЧКУ	1.3.	Інколи нерідкісний вид, але загалом зустрічаються лише поодинокі особини.	1, 2, 4, 5, 9-14
16. Бражник прозерпіна	<i>Proserpinus proserpina</i>	ЧКУ, БК	1.1- 1.3., 1.4.	Рідкісний. Зустрічаються поодинокі особини	2, 4, 6, 9, 10, 13
17. Бражник скабіозовий	<i>Hemaris tityus</i>	ЧКУ	1.1- 1.3.	Рідкісний.	2, 4, 6, 9, 10
18. Ведмедиця велика	<i>Pericallia matronila</i>	ЧКУ	1.1.	Зустрічаються лише поодинокі особини.	1, 2, 9
19. Ведмедиця-господина	<i>Callimorpha dominila</i>	ЧКУ	1.1., 1.2.	Вразливий.	2, 4, 9, 13, 14
20. Велетенський мурашиний лев західний	<i>Acanthacis occitanica</i>	ЧКУ	1.4., 1.5.	Рідкісний вид. Найчастіше трапляються поодинокі особини.	13, 14
21. Вусач альпійський	<i>Rosalia alpina</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК	1.1.	Вразливий.	2-4, 9
22. Вусач великий дубовий	<i>Cetambus cergo</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК	1.1.	Вразливий.	2-4, 6, 7, 10, 13, 14

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
Вусач земляний-хрестоносець	<i>Dorcadion equestre</i>	ЧКУ	1.1., 1.2., 1.4.	Звичайний у місцях без антропогенного впливу.	2-5, 8-12
Вусач мускусний	<i>Aromia moschata</i>	ЧКУ	2.1., 2.2., 2.4.	В середньому незначна (поодинокі особини), локально – як звичайний вид.	1-5, 9-13
В.-червонокрил Келлера	<i>Pyrurgiscelus kaehleri</i>	ЧКУ	1.1.	Чисельність незначна (поодинокі особини).	1, 2, 4, 10
Гоплітис рудий	<i>Noritis fivva</i>	ЧКУ	2.5.	Рідкісний, локально поширений вид.	13
Горіхотворка велетенська	<i>Ivaha rufipes</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2, 4
Дазиглода шпаноосна	<i>Dasyroda spinigera</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	Дуже рідкісний.	14
Джміль вірменський	<i>Bombus armeniacus</i>	ЧКУ	1.3., 1.6.	Зустрічається дуже рідко.	4, 13
Джміль глинистий	<i>Bombus argillaceus</i>	ЧКУ	1.3., 1.6.	Вразливий.	2, 5, 8, 9, 11-14
Джміль лезус	<i>Bombus laevis</i>	ЧКУ	1.3., 1.6.	Зустрічається дуже рідко.	5, 8, 12
Джміль моховий	<i>Bombus muscorum</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	Скрізь зустрічається рідко.	1-4, 8, 9, 11-13
Джміль оперезаний	<i>Bombus zonatus</i>	ЧКУ	1.3., 1.6.	Рідкісний вид, зустрічається локально.	8, 13, 14
Джміль пахучий	<i>Bombus fragrans</i>	ЧКУ	1.4.	Зникаючий вид, зустрічається локально.	2, 8, 9, 11-13
Джміль червоноуватий	<i>Bombus rufiventris</i>	ЧКУ	1.3., 1.6.	Зустрічається дуже рідко.	1
Джміль яскравий	<i>Bombus rotundus</i>	ЧКУ	1.3., 1.6.	Зустрічається дуже рідко.	2, 9
Дибка степова	<i>Saga pedo</i>	ЧКУ, БК	1.4.	Рідкісний.	4, 6, 7, 9, 12-13
Дисцелія зональна	<i>Discoelius zonalis</i>	ЧКУ	1.1.	Малочисельний вид.	2, 3, 4
Долерус короткокрилий	<i>Dolerus subulatus</i>	ЧКУ	2.3.	Вразливий.	9
Доліхомітус головастиий	<i>Dolichomitrus cephalotes</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2
Евмен трикрапковий	<i>Eumenes tricoloratus</i>	ЧКУ	1.4.	Вразливий.	14
Евритірея золотиста	<i>Eurythya aurata</i>	ЧКУ	1.1.	Трапляється дуже рідко.	2
Емпуза піщана	<i>Empusa pennicornis</i>	ЧКУ	1.4., 1.5.	Рідкісний, поодинокі екземпляри	12-14
Ендроміс березовий	<i>Endromis versicolora</i>	ЧКУ	1.1.	Вразливий.	2, 4, 9
Жовтох торфовищний	<i>Colias palaeno</i>	ЧКУ	2.4.	Зникаючий.	1
Жук-олень	<i>Lycaeus cervius cervius</i>	ЧКУ, БК	1.1.	Рідкісний, локально у великій кількості.	1-9, 13, 14
Жук-самітник	<i>Osmoderma bartabita</i>	ЧКУ	1.1.	Вразливий.	2-4, 6, 8
Зегрис Евфема	<i>Zegris eufeme</i>	ЧКУ	1.4.	Зникаючий.	13, 14
Златка блискуча	<i>Vuprestis splendens</i>	ЧКУ, БК	1.1.	Зник в Україні. За останні 60 років не спостерігався.	2

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
Ірис плямистий	<i>Iris polystricta</i>	ЧКУ	1.4., 1.5.	Рідкісний, реєструються поодинокі екземпляри	10, 12-14
Каптурниця блискуча	<i>Cucullia splendida</i>	ЧКУ	1.4.	Рідкісний.	9
Каптурниця срібляста	<i>Cucullia argentina</i>	ЧКУ	1.4.	Рідкісний.	13, 14
Каптурниця срібна	<i>Cucullia argentea</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	Рідкісний.	2-4
Клімена	<i>Euphrasia clemene</i>	ЧКУ	1.1., 1.2.	Вразливий.	10
Ковалик сплюснений	<i>Neopristiphorus depressus</i>	ЧКУ	1.1.	Чисельність незначна (поодинокі особини).	2-4
Кольпа Клюг	<i>Colpa klugii</i>	ЧКУ	1.4.	Зникаючий.	12, 13
Комарівка італійська	<i>Bittacus italicus</i>	ЧКУ	2.1- 2.3.	Вразливий.	2, 4, 9, 10, 13
Коник-товстун степовий	<i>Callimemus multiberculatus</i>	ЧКУ	1.4.	Зникаючий.	4, 13
Кошеніль польська	<i>Porphyrorpha polonica</i>	ЧКУ	1.1-1.3.	Можливо, зникаючий вид.	2, 4, 7, 10
Красик веселий	<i>Zygaeana laeta</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	В більшості біотопів зустрічаються поодинокі особини.	2, 4, 9, 10-13
Красопіл пахучий	<i>Caloxota susorhanta</i>	ЧКУ	1.1., 1.2.	Вразливий.	2, 4, 6, 10, 13, 14
Ксилюкопа (бджола-тесляр) звичайна	<i>Xylocopa valga</i>	ЧКУ	1.1., 1.6.	Рідкісний вид.	1-4, 8, 13, 14
Ксилюкопа райдужна	<i>Xylocopa iris</i>	ЧКУ	1.4.	Зникаючий.	14
Ксилюкопа фіолетова	<i>Xylocopa violacea</i>	ЧКУ	1.1., 1.6.	Рідкісний вид.	1-4, 9, 14
Ктенофора прикрашена	<i>Stenophora festiva</i>	ЧКУ	1.1.	Зникаючий.	4
Ктвр велетенський	<i>Satanas gigas</i>	ЧКУ	1.4., 1.5.	Вразливий	2, 4, 13, 14
К. шершенеподібний	<i>Asilus stabroniformis</i>	ЧКУ	2.1., 2.3.	Рідкісний.	2, 6
Левкомігус білосніжний	<i>Leucostigmus candidatus</i>	ЧКУ	1.4.	Зараз відомі поодинокі знахідки.	13
Ліометопум звичайний	<i>Liometopum microserphatum</i>	ЧКУ	1.1., 2.1.	В Україні чисельність дуже низька.	2, 9, 12
Льодовичник Вествуда	<i>Vogelia westwoodi</i>	ЧКУ	1.1.	Маловідомий вид.	2
Люцїна	<i>Nematacis lucina</i>	ЧКУ	1.1., 2.2.	Вразливий.	2- 5, 8, 10
Ляра анафемська	<i>Lappa anathema</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	Маловідомий вид.	3, 4, 13, 14
Мантіста шпрійська	<i>Mantispa styriaca</i>	ЧКУ	1.1., 1.2.	Рідкісний.	2-4, 14
Махаон	<i>Papilio machaon</i>	ЧКУ	1.3.	Вразливий.	1- 14
Мегариса перлата	<i>Megarhyssa perlata</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2, 4

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
Мегариса роговостова	<i>Megarhysa superba</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2, 4, 13
Мелітурга булавовуса	<i>Melitturga clavicornis</i>	ЧКУ	1.4., 1.6.	Вразливий.	4, 9, 11, 13, 14
Мнемосина	<i>Parmassus tnetozoune</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК	1.1., 2.1., 2.3.	Локальний, подекуди звичайний вид.	2-10
Орусус паразитичний	<i>Oryzias abietinus</i>	ЧКУ	1.1.	Дуже рідко поодинокі особини.	2
Пилкохвіст лісовий	<i>Roecilimon schmidii</i>	ЧКУ	1.1., 1.2.	Рідкісний вид (поодинокі екземпляри)	4
П. український	<i>Roecilimon ukrainicus</i>	ЧКУ	1.1., 1.2.	Рідкісний вид (поодинокі екземпляри)	2, 4
Плоскотілка червона	<i>Sisyrius sinabarinus</i>	ЧКУ, БК	1.1.	Вразливий.	2
Подалірій	<i>Irhiclidex rodaligius</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	Вразливий.	2-14
Поліксена	<i>Zerynthia rofuxena</i>	ЧКУ, БК	1.1., 2.1.	Вразливий.	2-14
Райдужниця велика	<i>Arasina iris</i>	ЧКУ	1.1.	Нечисленний, місцями рідкісний вид.	2, 4, 6, 7
Сапіга-полохрум	<i>Polochrum gerardum</i>	ЧКУ	1.1.	Рідкісний.	2, 4
Сатурнія залізний	<i>Hipparchia statilinus</i>	ЧКУ	1.1., 1.2., 2.5.	Рідкісний.	2, 5, 9, 10, 13, 14
Сатурнія велика	<i>Saturnia pyri</i>	ЧКУ	1.1., 1.2., 2.1., 2.2	Вразливий.	2-5, 9, 10, 13
Сатурнія мала	<i>Eudia ravonia</i>	ЧКУ	1.1., 1.2., 1.4.	У деякі роки місцями нерідкісний вид.	2, 4, 9, 13
Сатурнія руда	<i>Agria tau</i>	ЧКУ	1.1.	Вразливий.	2, 4, 9, 12
Сатурнія середня	<i>Eudia spini</i>	ЧКУ	1.1., 1.2., 1.4.	Дуже рідко зустрічаються поодинокі особини.	2, 6, 7, 9, 13, 14
Снявець Бавій	<i>Pseudophilotes bavius</i>	ЧКУ	1.4.	Вразливий.	9-13
Снявець Буадюваля	<i>Polyommatus boisduvalii</i>	ЧКУ	1.1., 1.4.	Один з найрідкісніших метеликів у фауні України.	1, 2, 4
Снявець Пилаон	<i>Plebeius pylaon</i>	ЧКУ	1.4.	Досить рідкісний.	9, 10
Снявець римнус	<i>Neolycaena rhytmus</i>	ЧКУ	1.2., 1.4.	У деяких популяціях численний.	9
Сінниця Геро	<i>Coenonympha hero</i>	ЧКУ	2.3., 2.4.	Вразливий.	2
Сіобла бальзамінова	<i>Siobla sturtii</i>	ЧКУ	2.1., 2.3.	Рідкісний.	2
Сколія-гігант	<i>Megascolia maculata</i>	ЧКУ	1.3., 1.6.	Відносно рідко (поодинокі особини), поблизу тваринницьких ферм трапляється досить велика кількості	2-4, 10, 13, 14
Совка розкішна	<i>Stenophora celsia</i>	ЧКУ	2.1., 2.2.	Рідкісний.	2-4, 8, 9
Совка сожаркова	<i>Pteriphanes deiphinii</i>	ЧКУ	1.3., 1.4.	Вразливий.	2, 10, 13
Сонцевик фау-біле	<i>Luphralis vauabum</i>	ЧКУ	1.1., 1.2., 2.1.	Дуже рідкісний вид, відомі лише поодинокі знахідки.	9
Стафілін волохатий	<i>Etmis hirtus</i>	ЧКУ	1.1	Незначна чисельність (локальні популяції), іноді по кілька особин.	2, 3, 10, 13

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
С. Плігінського	<i>Tasgius pliginskii</i>	ЧКУ	2.5	Вразливий.	14
Стіз двокрапковий	<i>Stizus bipunctatus</i>	ЧКУ	1.4	Дуже низька чисельність (поодинокі особини).	13, 14
Стрибун Бессера	<i>Serphalota besseri</i>	ЧКУ	1.4, 1.5, 2.5	Рідкісний.	10, 13, 14
Стрічкарка блакитна	<i>Catocala fraxini</i>	ЧКУ	1.1	Вразливий.	1, 2, 4, 8, 10
Стрічкарка орденська малинова	<i>Catocala sponsa</i>	ЧКУ	1.1	Рідкісний.	2-4, 8, 9, 13, 14
Стрічкарка тополева	<i>Limnitis populi</i>	ЧКУ	1.1.	Нечисленний, місцями рідкісний вид.	2, 4, 9, 10
Сфекс рудуватий	<i>Sphex fuscicornis</i>	ЧКУ	1.3, 1.4	Маловідомий вид.	12
Тайнома кінбурнська	<i>Tarionota kinburni</i>	ЧКУ	1.5	На заповідних ділянках піщаного степу є звичайним видом.	13, 14
Томарес Ногеля	<i>Tomares nogelii</i>	ЧКУ	1.4	Вразливий.	9, 10, 12
Тріскачка ширококрила	<i>Trypometella tuberculata</i>	ЧКУ	1.1., 1.4., 1.5	Зникаючий.	4
Турун бесарабський	<i>Scarabus bessarabicus</i>	ЧКУ	1.4	Рідкісний, реєструються поодинокі екземпляри	13, 14
Турун Щеглова	<i>Scarabus stscheglowi</i>	ЧКУ	1.2-1.4	Рідкісний.	9, 11
Ценеліда сітчаста	<i>Caenolyda reticulata</i>	ЧКУ	1.1	Вразливий.	2
Цератофій багаторогий	<i>Ceratophium polyceros</i>	ЧКУ	1.4, 1.5	Зустрічається поодинокими екземплярами.	4, 9, 12-14
Церцеріс горбкуватий	<i>Cerceris tuberculata</i>	ЧКУ	1.4	Рідкісний.	5, 14
Чорнушка Фегея	<i>Protorebia agra</i>	ЧКУ	1.4	У рівнинному степу, можливо, вже зник.	13
Шовкопряд кульбабовий	<i>Leptonia taraxaci</i>	ЧКУ	1.1, 1.2, 1.3	Вразливий.	2
Янус червононогий	<i>Janus fetoratus</i>	ЧКУ	1.1	Вразливий.	2

КРУГЛОРОТІ ТА РИБИ

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика	№ ядра
1. Бистрянка російська	<i>Alburnoides rossicus</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК	3.2, 3.4, 3.5.	звичайний вид	1-4, 6, 7, 9, 12
2. Бичок пуголовочок Браунера	<i>Ventborghiloides brauneri</i>	ЧКУ, ЧС МСОП	3.1, 3.4, 3.5.	малопоширений вид	10-12, 14
3. Бичок-каспіосома каспійська	<i>Caspiosomatasastrum</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, ЄЧС	3.4, 3.5.	малопоширений вид	13, 14
4. Білуга звичайна	<i>Huso huso</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК, БОК, СПЕС, ЄЧС	3.1.	дуже рідкісний вид	13, 14
5. Вирезуб причорноморський	<i>Rutilus frisii</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК	3.1, 3.6.	дуже рідкісний вид	1, 2, 4, 9, 13, 14
6. Гірчак звичайний	<i>Rhodeus sericeus</i>	БК	3.2, 3.5.	широкопоширений непромисловий вид	Скрізь
7. Голка морська пухлощока чорноморська	<i>Syngnathus nigrolimeatus</i>	БК	3.2, 3.4, 3.5.	широкопоширений непромисловий вид	Скрізь
8. Гольян озерний	<i>Euralliasella petenensis</i>	ЧКУ, ЧС МСОП	3.2, 3.5.	дуже рідкісний вид	1-3, 6-9
9. Йорж Балона	<i>Gymnocyphalus baloni</i>	ЧКУ, БК, ЧС МСОП, ЄЧС	3.1, 3.4, 3.5.	малопоширений вид	1-5
10. Йорж носар (донський)	<i>Gymnocyphalus aserina</i>	ЧКУ, ЧС МСОП	3.1, 3.4.	малопоширений вид	1, 2, 4-7, 12
11. Карась золотий	<i>Carassius auratus</i>	(ЧКУ, Список рідкісних риб Європи, ЧС МСОП)	3.2, 3.5.	звичайний вид	Скрізь
12. Марена дніпровська	<i>Barbus borysthenicus</i>	ЧКУ, ЄЧС	3.1.	дуже рідкісний вид	1, 2, 6, 7, 10-14
13. Мінь річковий	<i>Lotia lota</i>	ЧКУ	3.1, 3.4.	дуже рідкісний вид	1-3, 5-7, 9-14
14. Мінога українська	<i>Lampetra mariae</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, ЄЧС	3.2.	дуже рідкісний вид	1, 2, 4, 8, 9, 10, 13
15. Оселедець чорноморсько-азовський прохідний	<i>Alosa kessleri pontica</i>	БК	3.6.	малопоширений вид	10-14
16. Осетер російський	<i>Acipenser guldenstaedtii</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК, БОК, СПЕС, ЄЧС	3.1.	дуже рідкісний вид	1, 2, 10-14
17. Осетер шип	<i>Acipenser nadviventris</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, СПЕС, ЄЧС	3.1.	дуже рідкісний вид	13, 14
18. Перкаріна чорноморська	<i>Percarina demidoffi</i>	ЧКУ	3.4, 3.5.	звичайний вид	10-14
19. Севрюга звичайна	<i>Acipenser stellatus</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК, БОК, СПЕС, ЄЧС	3.1.	дуже рідкісний вид	2, 13, 14
20. Сом європейський	<i>Silurus glanis</i>	БК	3.1, 3.2, 3.5, 3.6.	промисловий вид	Скрізь
21. Стерлядь	<i>Acipenser ruthenus</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК, БОК, СПЕС, ЄЧС	3.1.	дуже рідкісний вид	4, 6, 7, 9, 10, 13
22. Судак волзький (берш)	<i>Sander volgensis</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, ЄЧС	3.1, 3.4, 3.6.	малопоширений вид	6-12
23. Судак морський	<i>Sander marinus</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, ЄЧС	3.6.	дуже рідкісний вид	14
24. Шемая чорноморська	<i>Alburnus sarmaticus</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК	3.1, 3.6.	малопоширений вид	12-14
25. Ялець звичайний	<i>Leuciscus leuciscus</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, ЄЧС	3.1, 3.4, 3.5, 3.6.	малопоширений вид	1, 2, 4-14

ЗЕМНОВОДНІ ТА ПЛАЗУНИ

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біологія	Характеристика виду	№ ядра
Земноводні					
1. Жаба гостроморда	<i>Rana arvalis</i>	БК	1.3, 2.2, 2.3	Звичайний, малочисельний	1-5, 7-11, 13
2. Жаба їстівна	<i>Pelophylax kl. esculentus</i>	БК	2.4, 3.1-3.5	Неоцінений	1, 2, 4, 13
3. Жаба озерна	<i>Pelophylax ridibundus</i>	БК	3.1-3.5	Звичайний	1-5, 7, 8-14
4. Жаба ставкова	<i>Pelophylax lessonae</i>	БК	2.3, 2.4, 3.2	Малочисельний	1, 2
5. Жаба трав'яна	<i>Rana temporaria</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1-2.3	Малочисельний	1, 4
6. Квакша звичайна	<i>Hyla arborea</i>	БК	2.1, 2.2, 3.2, 3.3	Звичайний, малочисельний	2-5, 7-11, 13, 14
7. Кумка звичайна	<i>Bombina orientalis</i>	БК	2.3, 2.4, 3.3, 3.5	Звичайний, малочисельний	2-11, 13, 14
8. Ропуха зелена	<i>Bufo viridis</i>	БК	1.3, 1.4, 2.2-2.4, 3.2	Звичайний, малочисельний синантропний	2-5, 7, 9, 10, 11, 13, 14
9. Ропуха сіра	<i>Bufo bufo</i>	БК	1.1-1.3, 2.1, 2.2	Малочисельний	2, 4, 7-9, 13
10. Тритон гребенястий	<i>Triturus cristatus</i>	БК	1.1.1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2	Недостатньо вивчений, місцями звичайний, малочисельний	4, 13, 14
11. Тр. добруджайський	<i>Triturus dobrogicus</i>	ЧКУ, БК, ЧС МСОП	1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2	Недостатньо вивчений, рідкісний	13, 14
12. Тритон звичайний	<i>Lissotriton vulgaris</i>	БК	1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3	Недостатньо вивчений, місцями звичайний, малочисельний	9-11, 13, 14
13. Часничниця звичайна	<i>Pelobates fuscus</i>	БК	1.3-1.5, 2.3, 2.5	Звичайний, малочисельний	2-5, 7-14
Плазуни					
1. Веретільниця ламка	<i>Anguilla fragilis</i>	БК	1.1, 1.2	Рідкісний	1
2. Вуж водяний	<i>Natrix tessellata</i>	БК	3.1-3.5	Звичайний	7, 10-14
3. Вуж звичайний	<i>Natrix natrix</i>	БК	1.2-1.4, 2.1-2.5, 3.1-3.5	Звичайний, широко розповсюджений	скрізь
4. Гадюка звичайна	<i>Vipera berus</i>	БК	1.1-1.4, 2.1-2.3	Місцями рідкісний	1, 3, 4, 9
5. Гадюка Никольського	<i>Vipera nikolskii</i>	ЧКУ, БК	1.1-1.4, 2.1-2.3	Рідкісний	4
6. Гадюка степова	<i>Vipera renardi</i>	ЧКУ, БК, ЧС МСОП	1.4, 1.5	Рідкісний	3, 6-11, 13, 14
7. Мідянка звичайна	<i>Coronella austriaca</i>	ЧКУ, БК	1.1-1.5, 2.1-2.3	Рідкісний	4, 7, 11-14
8. Полоз жовто черевий	<i>Nerophis caspius</i>	ЧКУ, БК	1.4, 1.5	Рідкісний	11-14
9. Полоз палласів	<i>Elaphe saurotates</i>	ЧКУ, БК	1.1-1.5	Рідкісний	11, 14
10. Черепаша болотна	<i>Emys orbicularis</i>	БК, ЧС МСОП	3.2-3.5	Не оцінений	скрізь
11. Ящірка живородна	<i>Zootoca vivipara</i>	БК	1.1, 2.1, 2.2	Рідкісний	1
12. Ящірка зелена	<i>Lacerta viridis</i>	ЧКУ, БК	1.1-1.4	Рідкісний	7, 9, 10, 11
13. Ящірка прудка	<i>Lacerta agilis</i>	БК	1.3, 1.4	Звичайний, широко розповсюджений	1-11, 13, 14
14. Ящірка різнобарвна	<i>Eremias argus</i>	БК	1.4, 1.5	На півночі звичайний	11, 14

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду*	№ ядра
1. Баклан великий	<i>Phalacrocorax carbo</i>	БК	3.3-3.5	звичайний, місцями численний, гніздиться	скрізь
2. Б. малий	<i>Phalacrocorax rugosus</i>	ЧКУ, БК, БОК	3.1-3.3	нечисленний, гніздиться	11-14
3. Баранець великий	<i>Gallinago media</i>	ЧКУ, ЧС МСОП, БК, БОК	1.3, 2.3, 2.4, 3.2	рідкісний, гніздиться	2,4
4. Б. звичайний	<i>Gallinago gallinago</i>	БК, БОК	1.3, 2.3, 2.4, 3.2	нечисленний, гніздиться	1-9
5. Бджолоїдка	<i>Merops apiaster</i>	БК, БОК	1.6, 1.4	нечисленний, гніздиться	скрізь
6. Берестянка звичайна	<i>Hirundo icterina</i>	БК	1.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
7. Боривіггер звичайний	<i>Falco tinnunculus</i>	БК, БОК	1.1-1.4	рідкісний, в частині ядер гніздиться, в інших зустрічається під час полювання	скрізь
8. Брижач	<i>Philomachus pugnax</i>	БК, БОК	1.3, 2.3, 3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	1-8
9. Бугай	<i>Votaurus stellaris</i>	БК, БОК	3.2, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
10. Бугайчик	<i>Ixobrychus minutus</i>	БК, БОК	3.2, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
11. Вивільга	<i>Oriolus oriolus</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
12. Вівсянка звичайна	<i>Emberiza citrinella</i>	БК	1.1, 1.2	звичайний, гніздиться	скрізь
13. Вівсянка очеретяна	<i>Emberiza schoeniclus</i>	БК	3.2, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
14. Вівчарик весняний	<i>Phylloscopus trochilus</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	1-13,
15. Вівчарик жовтобровий	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	1-13,
16. Вівчарик-ковалик	<i>Phylloscopus collybita</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	звичайний, гніздиться	1-13,
17. Вільшанка	<i>Eriiachus rubecula</i>	БК, БОК	1.1., 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
18. Волове око	<i>Troglodytes troglodytes</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	рідкісний, гніздиться	1,2,3,4
19. Гаїчка болотяна	<i>Rapus raiustris</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-8
20. Гаїчка-пухляк	<i>Rapus montanus</i>	БК	1.1, 2.1	рідкісний, гніздиться	1-8
21. Галагаз	<i>Tadornatadorna</i>	БК, БОК	1.5, 2.5, 3.2, 3.4, 3.5	нечисленний, гніздиться в 1,4, в інших негніздові птахи	12-14
22. Гоголь	<i>Vesperhala clangula</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.1, 3.1	рідкісний, гніздиться	4-5-6,13
23. Голуб сизий	<i>Columba livia</i>	БК (деякі популяції)	1.6	звичайний, гніздиться лише в населених пунктах	скрізь
24. Голуб-саяк	<i>Columba oenas</i>	ЧКУ, БК	1.1	рідкісний, гніздиться лише в деяких ядрах, в інших лише харчується	1,2
25. Горихвістка звичайна	<i>Rhoeopis ruficeps</i>	БК, БОК	1.1, 2.1	рідкісний, гніздиться	1-8,13

* Рідкісний — одиниці; нечисленний — десятки; звичайний — сотні; численний — тисячі

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
26. Горихвістка чорна	<i>Rhoeopisurus ochropus</i>	БК, БОК	1.6	нечисленний, гніздиться в населених пунктах	скрізь
27. Горлиця звичайна	<i>Streptopelia turtur</i>	БК	1	нечисленний, гніздиться	скрізь
28. Горлиця садова	<i>Streptopelia decaocto</i>	БК	1.6	звичайний, гніздиться лише в населених пунктах	скрізь
29. Горобець польовий	<i>Passer montanus</i>	БК	1.2, 1.6	звичайний, гніздиться	скрізь
30. Грицик великий	<i>Limosa limosa</i>	ЄЧС, ЧС МСОП, БК, БОК	1.3, 2.3, 3.2	нечисленний, гніздиться	1-6
31. Гуска сіра	<i>Anser anser</i>	БК, БОК	2.4, 3.2-3.5	нечисленний, гніздиться	1-5, 9, 13
32. Дерихвіст степовий	<i>Glaucopis montani</i>	ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, БК, БОК	1.4, 2.5	раніше був рідкісний, гніздиться, зараз скоріш за все відсутній	1-3, 5, 7, 8
33. Деркач	<i>Stex stex</i>	ЧС МСОП, БК	1.3, 2.3	нечисленний, звичайний, гніздиться	скрізь
34. Дрізд співочий	<i>Turdus philomelos</i>	БК, БОК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
35. Дрізд чорний	<i>Turdus merula</i>	БК, БОК	1.1., 1.2, 2.1, 2.2	звичайний, гніздиться	скрізь
36. Дрізд-омелюх	<i>Turdus viscivorus</i>	БК, БОК	1.1, 2.1	рідкісний, гніздиться	1-8
37. Дрізд малий	<i>Dendrocopos minor</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-8
38. Дрізд середній	<i>Dendrocopos medius</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-8
39. Дрізд сірийський	<i>Dendrocopos syriacus</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться переважно в населених пунктах	скрізь
40. Дрімлюга	<i>Carpodacus europaeus</i>	БК	1.1, 1.2, 1.4	нечисленний, гніздиться	скрізь
41. Дятел звичайний	<i>Dendrocopos major</i>	БК	1.1, 2.1	звичайний, гніздиться	скрізь
42. Жайворонок лісовий	<i>Lullula arborea</i>	БК	1.1	нечисленний, гніздиться	1-9, 12-14
43. Жайворонок польовий	<i>Alauda arvensis</i>	БК	1.3, 1.4, 1.6	нечисленний, гніздиться	1-9, 12-14
44. Жайворонок степовий	<i>Metanocorypha calandra</i>	БК	1.4, 1.6	нечисленний, гніздиться	12, 14
45. Жовна сива	<i>Picus savius</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
46. Жовна чорна	<i>Dryocopus martius</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-9
47. Журавель сірий	<i>Grus grus</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.4	рідкісний, гніздиться	1
48. Зеленьк	<i>Chloris chloris</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
49. Зміїд	<i>Circus gallicus</i>	ЧКУ, БК, БОК	1.1, 1.3, 2.1, 2.3	рідкісний, гніздиться	1
50. Зозуля	<i>Cuculus canorus</i>	БК	1.1-1.2, 2.1-2.4, 3.3	численний, гніздиться	скрізь
51. Зяблик	<i>Fringilla coelebs</i>	БК	1.2, 2.1	звичайний, гніздиться	скрізь
52. Кам'янка звичайна	<i>Oenanthe oenanthe</i>	БК, БОК	1.4, 1.6	рідкісний, гніздиться	скрізь
53. Канюк звичайний	<i>Buteo buteo</i>	БК, БОК	1.1., 1.3, 1.4, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
54. Квак	<i>Muscicora pusillorax</i>	БК	2.1, 2.2, 3.3	звичайний, гніздиться	скрізь
55. Кібчик	<i>Falco vespertinus</i>	ЄЧС, ЧС МСОП, БК, БОК	1.3, 1.4	рідкісний, в частині ядер гніздиться, в інших полюс	скрізь
56. Кобилочка річкова	<i>Locustella fluviatilis</i>	БК	2.3, 2.4, 3.2, 3.4	нечисленний, гніздиться	скрізь
57. Кобилочка солов'їна	<i>Locustella luscinioides</i>	БК	2.3, 2.4, 3.2, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
58. Кобилочка-цвіркун	<i>Locustella naevia</i>	БК	2.3, 2.4, 3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	1
59. Коловодник болотяний	<i>Tringa glareola</i>	БК, БОК	2.5, 3.1, 3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	7, 8
60. Коловодник звичайний	<i>Tringa totanus</i>	БК, БОК	2.3, 3.2, 3.5	нечисленний, гніздиться	скрізь
61. Коловодник лісовий	<i>Tringa ochropus</i>	БК, БОК	2.1, 2.5, 3.1-3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	1-8
62. Коловодник ставковий	<i>Tringa stagnatilis</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.3, 3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	7, 8
63. Коноплянка	<i>Acanthis cannabina</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
64. Коровайка	<i>Plegadis falcinellus</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.1-2.4, 3.1-3.3, 3.5	рідкісний, гніздиться тільки в 14	12-14
65. Косар	<i>Platalea leucorodia</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.1-2.4, 3.1-3.3, 3.5	рідкісний, гніздиться тільки в 14	12-14
66. Костогриз	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-13
67. Крех середній	<i>Mergus serrator</i>	ЧКУ, БК, БОК	3.4, 3.5	рідкісний, гніздиться	14
68. Крайень	<i>Anas platyrhynchos</i>	БК, БОК	2.4, 3.1-3.5	звичайний, гніздиться	скрізь
69. Кропив'янка рябогруда	<i>Sylvia nisoria</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
70. Кропив'янка садова	<i>Sylvia borin</i>	БК	1.1, 2.1	рідкісний, гніздиться	1-4
71. Кропив'янка сіра	<i>Sylvia communis</i>	БК	1.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
72. Кропив'янка чорноголова	<i>Sylvia atricapilla</i>	БК	1.1, 2.1	звичайний, гніздиться	скрізь
73. Крук	<i>Corvus corax</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
74. Крутиголовка	<i>Jynx torquilla</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
75. Крячок білокрилий	<i>Chlidonias leucopterus</i>	БК, БОК	3.2, 3.3, 3.5	нечисленний, гніздиться	скрізь
76. Крячок білощокий	<i>Chlidonias hybrida</i>	БК	3.2, 3.3, 3.5	численний, гніздиться	скрізь
77. Крячок каспійський	<i>Hydroprogne caspia</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.5, 3.4, 3.5	нечисленний, не гніздиться, але перебуває на території	13, 14
78. Крячок малий	<i>Sterna albifrons</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.5, 3.1, 3.4, 3.5	рідкісний, гніздиться лише в деяких ядрах, в інших лише харчується	1-9
79. Крячок річковий	<i>Sterna hirundo</i>	БК, БОК	2.5, 3.1-3, 5	численний, гніздиться	скрізь
80. Крячок рябодзьобий	<i>Thalasseus sandvicensis</i>	БК, БОК	2.5, 3.4, 3.5	нечисленний, не гніздиться, але перебуває на території	14

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
81. Крячок чорний	<i>Chlidonias niger</i>	БК, БОК	3.2-3.5	численний, гніздиться	скрізь
82. Крячок чорнодзьобий	<i>Gelochelidon nilotica</i>	ЄЧС, БК, БОК	2.5, 3.4, 3.5	нечисленний, не гніздиться	14
83. Кулик-довгочіп	<i>Himantopus himantopus</i>	ЧКУ, БК, БОК	3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	5-8, 12-14
84. Кулик-сорока	<i>Naematopus ostralegus</i>	ЧКУ, БК	2.5, 3.1, 3.5	нечисленний, гніздиться	скрізь
85. Куріпка сіра	<i>Perdix perdix</i>	ЄЧС, БК	1.3, 1.4	нечисленний, гніздиться	скрізь
86. Курочка водяна	<i>Gallinula chloropus</i>	БК	3.1-3.5	звичайний, гніздиться	скрізь
87. Ластівка берегова	<i>Piparia piparia</i>	БК	1.6, 1.3, 2.3, 3.1	нечисленний, або звичайний	скрізь
88. Ластівка міська	<i>Delichon urbica</i>	БК	1.6	численний, гніздиться майже повністю в населених пунктах	скрізь
89. Ластівка сільська	<i>Hirundo rustica</i>	БК	1.6.1.3	численний, гніздиться майже повністю в населених пунктах	скрізь
90. Лебідь-шипун	<i>Cygnus olor</i>	БК, БОК	3.2-3.5	нечисленний на півночі, звичайний на півдні, гніздиться	скрізь
91. Лежень	<i>Bythynus oedismetus</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК, БОК	1.4, 1.5, 2.5	рідкісний, гніздиться	1, 14
92. Лелека білий	<i>Ciconia ciconia</i>	БК, БОК	2.1-2.4, 3.1-3.3, 3.5	нечисленний, гніздиться лише в населених пунктах	скрізь
93. Лелека чорний	<i>Ciconia nigra</i>	ЧКУ, БК, БОК	1.1, 1.3, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2	рідкісний, гніздиться	1-4
94. Лиска	<i>Fulica atra</i>	БК, БОК	3.1-3.5	численний, гніздиться	скрізь
95. Лунь лучний	<i>Circus pygargus</i>	ЧКУ, БК, БОК	1.3, 2.3	рідкісний, гніздиться	7, 8
96. Л. очеретяний	<i>Circus aeruginosus</i>	БК, БОК	1.3, 2.2-2.4, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
97. Мартин звичайний	<i>Larus ridibundus</i>	БК	2.5, 3.1-3.6	звичайний, гніздиться	скрізь
98. Мартин каспійський	<i>Larus ichthyaeus</i>	ЧКУ, БК, БОК	2.5, 3.4-3.6	рідкісний, або нечисленний, не гніздиться, але перебуває на території (у 9 – гніздиться)	5, 9-14
99. Мартин малий	<i>Larus minutus</i>	БК	2.5, 3.4-3.6	рідкісний, гніздиться	1, 2, 3, 7, 8
100. Мартин середземно-морський	<i>Larus melanocephalus</i>	БК, БОК	2.5, 3.4-3.6	рідкісний, або нечисленний, не гніздиться, але перебуває на території	13, 14
101. Мартин сивий	<i>Larus canus</i>	БК	2.5, 3.1-3.6	нечисленний, гніздиться в деяких ядрах, в інших харчується	скрізь
102. Мартин тонкодзьобий	<i>Larus genei</i>	БК, БОК	2.5.3.4-3.6	рідкісний, або нечисленний, не гніздиться, але перебуває на території	13, 14

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
103. Мородунка	<i>Xenus cinereus</i>	БК,БОК	3.1, 3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	1, 2,3,4
104. Мухоловка білошия	<i>Ficedula albicollis</i>	БК,БОК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-13
105. Мухоловка мала	<i>Ficedula parva</i>	БК,БОК	1.1, 2.1	рідкісний, гніздиться	1
106. Мухоловка сіра	<i>Muscicapa striata</i>	БК,БОК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
107. Мухоловка строката	<i>Ficedula hypoleuca</i>	БК,БОК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-13
108. Набережник	<i>Actitis hypoleucos</i>	БК,БОК	3.1, 3.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
109. Перозень	<i>Anas strepera</i>	ЧКУ,БК,БОК	3.2-3.5	рідкісний, гніздиться	скрізь
110. Огар	<i>Turdus ferruginea</i>	ЧКУ,ЄЧС,БК,БОК	1.6, 3.4, 3.5	рідкісний, інколи гніздиться, частіше зустрічаються птахи, що не гніздяться	12-14
111. Одуд	<i>Upupa epops</i>	БК	1.1, 1.4, 1.6	нечисленний, гніздиться	скрізь
112. Орлан-білохвіст	<i>Haliaeetus albicilla</i>	ЧКУ,БК,БОК	1.1, 2.1, 3.1-3.3, 3.5	рідкісний, в частині ядер гніздиться, в інших зустрічається під час полювання	скрізь
113. Осоїд	<i>Regulus arvensis</i>	БК,БОК	1.1, 1.3, 1.4	рідкісний, гніздиться в окремих ядрах	1-9
114. Очеретянка велика	<i>Acroserphus arundinaceus</i>	БК	3.2, 3.3	численний, гніздиться	скрізь
115. Очеретянка індійська	<i>Acroserphus agricola</i>	БК	3.2, 3.3	рідкісний, гніздиться	13,14
116. Очеретянка лучна	<i>Acroserphus schoenobaenus</i>	БК	3.2, 3.3	численний, гніздиться	скрізь
117. Очеретянка ставкова	<i>Acroserphus scirpaceus</i>	БК	3.2, 3.3	звичайний, гніздиться	скрізь
118. Очеретянка чагарникова	<i>Acroserphus palustris</i>	БК	2.3.2.4.3.2, 3.3	звичайний, гніздиться	скрізь
119. Пастушок	<i>Rallus aquaticus</i>	БК	2.4, 3.2, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
120. Пелікан рожевий	<i>Pelecanus onocrotalus</i>	ЧКУ,БК,БОК	3.3-3.5	на півночі рідкісний, тільки в 13,14 інколи численний (тисячі), не гніздиться, але перебуває на території	10-14
121. Перепілка	<i>Coturnix coturnix</i>	БК,БОК	1.3, 1.4	нечисленний, гніздиться	1-8
122. Підкоришник звичайний	<i>Certhia familiaris</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-13
123. Підорлик великий	<i>Aquila clanga</i>	ЧКУ,ЄЧС,ЧС МСОП,БК,БОК	1.1, 1.3, 1.4	рідкісний, не гніздиться, тут лише полює	1
124. П. малий	<i>Aquila rapax</i>	ЧКУ,БК,БОК	1.1, 1.3, 2.1, 2.3	рідкісний, гніздиться лише в 1	1,2
125. Підсоколик великий	<i>Falco subbuteo</i>	БК,БОК	1.1, 1.3	рідкісний, в частині ядер гніздиться, в інших зустрічається під час полювання	скрізь
126. Пірнікоза велика	<i>Podiceps cristatus</i>	БК	3.2-3.5	звичайний або численний, гніздиться	скрізь
127. Пірнікоза мала	<i>Podiceps ruficollis</i>	БК	3.2-3.5	нечисленний, гніздиться	скрізь
128. Пірнікоза сірощока	<i>Podiceps grisegena</i>	БК, БОК	3.2-3.5	рідкісний на півночі чи нечисленний на півдні, гніздиться	скрізь
129. Пірнікоза чорношия	<i>Podiceps nigricollis</i>	БК	3.2-3.5	рідкісний, гніздиться	скрізь

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
130. Пісочник малий	<i>Chagachrys albidus</i>	БК,БОК	2.5, 3.1, 3.2	нечисленний, гніздиться	1-10
131. Пісочник морський	<i>Chagachrys alexandrinus</i>	ЧКУ,БК,БОК	2.5	рідкісний, гніздиться	7,8,14
132. Плиска біла	<i>Motacilla alba</i>	БК	1.3, 1.4, 1.6, 2.3	звичайний, гніздиться	скрізь
133. Плиска жовта	<i>Motacilla flava</i>	БК	1.3, 1.6, 2.3	звичайний, гніздиться	скрізь
134. Плиска жовтолова	<i>Motacilla citreola</i>	БК	1.3, 1.4, 2.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
135. Плиска чорноголова	<i>Motacilla feldegg</i>	БК	1.3, 1.4	рідкісний, гніздиться	7-14
136. Повзик	<i>Sitta europaea</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-13
137. Потонич звичайний	<i>Porzana porzana</i>	БК,БОК	2.4, 3.2, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
138. П. малий	<i>Porzana parva</i>	БК,БОК	2.4, 3.2, 3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
139. Попелюх	<i>Aythya ferina</i>	БК,БОК	3.2-3.5	нечисленний, місцями звич., гнізд.	скрізь
140. Посмітлоха	<i>Galerida cristata</i>	БК	1.4, 1.6	численний, гніздиться на околицях населених пунктів	скрізь
141. Просянка	<i>Emberiza calandra</i>	БК	1.4	нечисленний, гніздиться	2,-14
142. Ремез	<i>Remiz pendulinus</i>	БК	2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
143. Рибалочка	<i>Alcedo atthis</i>	БК	1.6, 3.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
144. Серпокрилець чорний	<i>Ardea herodias</i>	БК	1.6	звичайний, гніздиться майже повністю у населених пунктах	скрізь
145. Сиворакша	<i>Coracias coracias</i>	ЧКУ,ЧС,ЧС МСОП,БК,БОК	1.1, 1.6	рідкісний, гніздиться	1, 7,8,12-14
146. Сягця блакитна	<i>Regulus satrapa</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
147. Сягця велика	<i>Regulus major</i>	БК	1.1, 2.1	звичайний, гніздиться	скрізь
148. Сягця вусата	<i>Regulus satrapa</i>	БК	3.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
149. Сягця довгохвоста	<i>Aegithalos caedatus</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	1-8
150. Сягця чорна	<i>Regulus alpestris</i>	БК	1.1	рідкісний, гніздиться	1,13
151. Сягця чубата	<i>Regulus cristatus</i>	БК	1.1	рідкісний, гніздиться	1-4
152. Сяньошійка	<i>Luscinia svecica</i>	БК,БОК	2.3, 2.4, 3.3.	нечисленний, гніздиться	1-8
153. Сич хатній	<i>Athene noctua</i>	БК	1.6	нечисленний, гніздиться майже повністю у населених пунктах	скрізь
154. Скопа	<i>Pandion haliaetus</i>	ЧКУ,БК,БОК	1.1,2.1,3.1.,3.4,3.5	рідкісний, не гніздиться	13
155. Слуква	<i>Scolopax rusticola</i>	БК,БОК	2.1-2.3	нечисленний, гніздиться	1-9
156. Сова болотна	<i>Asio flammeus</i>	ЧКУ,БК	2.2, 2.3	рідкісний, гніздиться	скрізь
157. Сова вухата	<i>Asio otus</i>	БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
158. Сова сіра	<i>Strix aluco</i>	БК	1.1.2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
159. Совка	<i>Otus scops</i>	ЧКУ, БК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	7-14
160. Соловейко східний	<i>Luscinia luscinia</i>	БК, БОК	1.1., 1.2, 2.1, 2.2	звичайний або численний, гніздиться	скрізь
161. Сорокопуд сірий	<i>Lanius excubitor</i>	ЧКУ, БК	1.2, 2.2	нечисленний, гніздиться	1
162. Сорокопуд чорнолобий	<i>Lanius collurio</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
163. Сорокопуд чорнолобий	<i>Lanius minor</i>	БК	1.2, 1.3, 2.2, 2.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
164. Трав'янка лучна	<i>Saxicola rubetra</i>	БК, БОК	1.3, 2.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
165. Трав'янка чорноголова	<i>Saxicola torquata</i>	БК, БОК	1.3, 2.3	нечисленний, гніздиться	скрізь
166. Фазан	<i>Phasianus colchicus</i>	БК	1.3, 1.2	нечисленний, гніздиться	12-14
167. Фламінго	<i>Phoenicopterus roseus</i>	БК, БОК	2.5, 3.5	рідкісний, не гніздиться, (зальотний)	13, 14
168. Чайка	<i>Vanellus vanellus</i>	ЄЧС, БК, БОК	1.3, 2.3, 3.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
169. Чапля жовта	<i>Ardeola ralloides</i>	ЧКУ, БК	3.2, 3.5	рідкісний, або нечисленний, гніздиться на півночі та звичайний на півдні, гніздиться	5-14
170. Чапля руда	<i>Ardea purpurea</i>	БК, БОК	2.1-2.4, 3.1-3.3, 3.5	нечисленний на півночі та звичайний на півдні, гніздиться	скрізь
171. Чапля сіра	<i>Ardea cinerea</i>	БК	2.1-2.4, 3.1-3.3, 3.5	звичайний, гніздиться	скрізь
172. Чапура велика	<i>Egretta alba</i>	БК, БОК	2.1-2.4, 3.1-3.3, 3.5	нечисленний, гніздиться	скрізь
173. Чапура мала	<i>Egretta garzetta</i>	БК	2.1-2.4, 3.1-3.3, 3.5	нечисленний на півночі та звичайний на півдні, гніздиться	скрізь
174. Чернь білока	<i>Aythya nyroca</i>	ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОЦ, БК, БОК	3.2-3.5	рідкісний, в 13 нечисленний, гніздиться	4-8, 11-14
175. Ч. червонодзьоба	<i>Nettion rufina</i>	ЧКУ, БК, БОК	3.3, 3.5	рідкісний, гніздиться	13, 14
176. Ч. чубата	<i>Aythya fuligula</i>	БК, БОК	3.2-3.5	нечисленний, гніздиться	1, 2, 3
177. Чевіяця	<i>Sagrodacus erythrinus</i>	БК	1.2.2.1	нечисленний, гніздиться	1-10
178. Чикотень	<i>Turdus pilaris</i>	БК, БОК	1.1, 1.6	нечисленний, гніздиться	скрізь
179. Чирянка велика	<i>Anas querquedula</i>	БК, БОК	1.3, 2.3, 3.1-3.5	нечисленний, гніздиться	1-13
180. Ч. мала	<i>Anas crecca</i>	БК, БОК	3.1, 3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	1-6
181. Шилохвіст	<i>Anas acuta</i>	БК, БОК	3.2, 3.4, 3.5	рідкісний, гніздиться	1-8
182. Широконоска	<i>Anas platyrhynchos</i>	БК, БОК	3.2, 3.3-3.5	нечисленний, гніздиться	1-13
183. Шуліка чорний	<i>Mareca migrans</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК, БОК	1.1-1.2, 3.1-3.2, 3.5	рідкісний, гніздиться	1-9, 13
184. Щевряк лісовий	<i>Anthus trivialis</i>	БК	1.1	нечисленний, гніздиться	1-9
185. Щедрик	<i>Serinus serinus</i>	БК	1.1, 1.6	звичайний, гніздиться	1, 2, 3
186. Щиглик	<i>Carduelis carduelis</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	нечисленний, гніздиться	скрізь
187. Яструб великий	<i>Accipiter gentilis</i>	БК, БОК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь
188. Яструб малий	<i>Accipiter nisus</i>	БК, БОК	1.1, 2.1	нечисленний, гніздиться	скрізь

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
1. Білка звичайна	<i>Sciurus vulgaris</i>	БК	1.1, 2.1.	Звичайний.	1-9,11,13,14
2. Білозубка білочерева	<i>Crocodyra leucodon</i>	ЧКУ, БК	1.2-1.4, 1.6, 2.5	Недостатньо відомий.	9, 11, 14
3. Б. мала	<i>Crocodyra suaveolens</i>	БК	1.2-1.4, 1.6, 2.5	Звичайний малочисельний	скрізь
4. Бобер європейський	<i>Castor fiber</i>	БК	2.1, 2.2, 2.6, 3.1, 3.2	Звичайний напівводний вид. Реінтродукований в більшості пунктів	1-9, 13, 14
5. Борсук	<i>Meles meles</i>	БК	1.1, 1.4-1.6, 2.5	Нечисельний.	скрізь
6. Бурозубка звичайна	<i>Sorex araneus</i>	БК	1.1-1.3, 2.1-2.5	Звичайний	скрізь
7. Бурозубкамала	<i>Sorex minutus</i>	БК	1.1-1.3, 2.1-2.5	Звичайний малочисельний	скрізь
8. Вечірниця велетенська	<i>Nyctalus lasiopterus</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК, ЧС МСОП	1.1, 1.6	Зникаючий. Дальній мігрант. Дендрофіл	1, 9, 14
9. Вечірниця мала	<i>Nyctalus leisleri</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Рідкісний. Сезонний мігрант.	1, 11, 14
10. Вечірниця руда	<i>Nyctalus noctula</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Вразливий. Дальній мігрант.	скрізь
11. Видра	<i>Lutra lutra</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК, ЧС МСОП	2.5, 3.1-3.3	Неоцінений. Напівводний вид.	скрізь
12. Вовк	<i>Canis lupus</i>	БК	1.1-1.5, 2.2, 2.3, 2.5	Нечисленний.	1-11, 14
13. Вовчок сірий	<i>Mustela putorius</i>	БК	1.1, 1.6	Нечисельний вид.	1-4
14. Вовчок лісовий	<i>Dryomys nitedula</i>	БК	1.1, 1.6	Нечисельний вид.	1-4
15. Вухань бурий	<i>Plecotus auritus</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Вразливий. Осілий.	4, 11
16. Горностай	<i>Mustela erminea</i>	ЧКУ, БК	1.1,1.2, 1.6, 2.1-2.4, 2.6	Неоцінений.	1-5, 8-14
17. Засць сірий	<i>Lepus europaeus</i>	БК	1.2-1.4, 1.6, 2.2, 2.5	Звичайний	скрізь
18. Кабан	<i>Sus scrofa</i>	БК	1.1-1.4,1.6, 2.1-2.3	Звичайний	скрізь
19. Кандибка звичайна	<i>Stylodipus telum</i>	ЧКУ	1.5	Вразливий.	14
20. Кожан північний	<i>Eptesicus nilssonii</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Рідкісний. Сезонні міграції. Населяє бореальну зону.	1
21. Кожан пізній	<i>Eptesicus serotinus</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6, 2.6	Вразливий. Сезонні міграції. В Придніпров'ї звичайний.	скрізь
22. Козуля європейська	<i>Capreolus capreolus</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	Звичайний	скрізь
23. Куняця кам'яна	<i>Martes foina</i>	БК	1.1,1.2, 1.6, 2.1-2.3, 2.6	Звичайний	скрізь
24. Куняця лісова	<i>Martes martes</i>	БК	1.1,1.2,1.6,2.1-2.3,2.6.	Звичайний.	1-9, 13, 14
25. Кутора велика	<i>Neomys fodiens</i>	БК	2.1-2.5	Звичайний малочисельний	1-9, 11
26. Кутора мала	<i>Neomys anomalus</i>	ЧКУ, БК	2.1-2.3, 2.5	Рідкісний.	2, 13, 14
27. Лань	<i>Cervus dama</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	Інтродукований	3
28. Ласка	<i>Mustela nivalis</i>	БК	1.1, 1.2, 1.6, 2.1-2.3,2.6	Звичайний.	скрізь
29. Лілик двоколірний	<i>Ursus arctos</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.3, 1.6,2.2, 2.3,2.6	Вразливий. Облігатний мігрант. Схильний до синантропії.	1-9, 13, 14

Продовження табл.

Українська назва	Латинська назва	Охоронний статус	Біотоп	Характеристика виду	№ ядра
30. Лісулька	<i>Muscivora sylvatica</i>	БК	1.1, 1.2, 1.6	Нечисельний лісовий вид.	1-4
31. Лось	<i>Alces alces</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	Малочисельний.	1-4, 9
32. Мишівка лісова	<i>Sicista betulina</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.2, 1.6, 2.2	Звичайний вид. Домінує на правобережжі.	1, 2
33. М. степова	<i>Sicista subtilis</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК	1.2, 1.4, 1.6	Рідкісний.	9, 14
34. Негопяр лісовий	<i>Pipistrellus nathusii</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Рідкісний	скрізь
35. Негопяр-карлик	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.3, 1.6	Вразливий. Схильний до синантропії.	1-9, 11, 13, 14
36. Негопяр середземноморський	<i>Pipistrellus kuhli</i>	ЧКУ, БК	1.3, 1.6, 2.3	Вразливий. Схильний до синантропії. Сезонні міграції.	1, 11, 13, 14
37. Негопяр-пігмей	<i>Pipistrellus pygmaeus</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Неоцінений Мігрант. Схильний до синантропії.	1, 11
38. Нічниця водяна	<i>Myotis daubentoni</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6, 3.1	Вразливий. Осілий.	1-12
39. Нічниця вусата	<i>Myotis mystacinus</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Вразливий. Осілий вид.	14
40. Нічниця Наттерера	<i>Myotis nattereri</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.6	Вразливий. Осілий.	4
41. Нічниця ставкова	<i>Myotis dasuipeme</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК, ЧС МСОП	1.1, 1.6	Зникаючий. Факультативний мігрант.	1, 2, 11
42. Норця-економка	<i>Microtus oeconomus</i>	БК	1.1-1.3, 2.1-2.4	Звичайний нечисельний вид.	1, 2, 3
43. Норка європейська	<i>Mustela lutreola</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК, ЧС МСОП	1.1, 1.2, 1.6, 2.1-2.3, 2.6, 3.1-3.3	Зникаючий.	1-5, 14
44. Олень благородний	<i>Cervus elaphus</i>	БК	1.2, 1.6, 2.1, 2.2	Нечисельний. Реінтродукований в багатьох мисливських господарствах.	1, 4, 13, 14
45. Олень плямистий	<i>Cervus nippon</i>	БК	1.1, 1.2, 2.1, 2.2	Інтродукований	3, 9, 14
46. Перегузня	<i>Vormela peregusna</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК	1.4, 1.5, 2.2, 2.5, 2.6	Рідкісний.	11
47. Рись	<i>Lynx lynx</i>	ЧКУ, БК	1.1, 2.1, 2.4	Рідкісний.	1
48. Сліпак піщаний	<i>Spalax arvensis</i>	ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП	1.5	Звичайний.	14
49. Сліпак подільський	<i>Spalax zemni</i>	ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП	1.3, 1.4, 2.5	Недостатньо відомий.	13
50. Сліпушок звичайний	<i>Ellobius talpinus</i>	ЧКУ	1.4, 1.6	Зникаючий.	11
51. Тушканчик великий	<i>Allactaga major</i>	ЧКУ, ЄЧС	1.4-1.6	Рідкісний.	3, 8, 10, 14
52. Тхір лісовий	<i>Mustela putorius</i>	ЧКУ, БК	1.1, 1.2, 1.6, 2.1-2.3, 2.6	Неоцінений.	скрізь
53. Тхір степовий	<i>Mustela eversmanni</i>	ЧКУ, БК	1.4, 1.5, 2.2, 2.5, 2.6	Зникаючий.	8, 11, 13, 14
54. Хом'ячок сірий	<i>Cricetulus migratorius</i>	ЧКУ	1.4, 1.5, 2.5	Недостатньо відомий.	8, 11, 13, 14
55. Широковух європейський	<i>Barbastella barbastellus</i>	ЧКУ, ЄЧС, БК, ЧС МСОП	1.1, 1.6	Зникаючий. Осілий. Сховища - дерева, підземелля та будівлі.	4

Наукове видання

В.І. Мальцев Карадазький природний заповідник НАН України	водні безхребетні тварини, риби
Л.М. Зуб Науковий центр екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України	загальна характеристика ВБУ, рослини
Г.О. Карпова Інститут гідробіології НАН України	загальна характеристика ВБУ, рослини
В.А. Костюшин Інститут зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України	птахи
В.М. Титар Інститут зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України	наземні безхребетні тварини
А.В. Мішта Інститут зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України	ссавці
О.Д. Некрасова Інститут зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України	земноводні, плазуни

*Видання рекомендоване до друку Редакційно-видавничою радою
Карадазького природного заповідника Національної академії наук України,
протокол № 4 від 15.11.2010 р.*

Макет Л. Зуб

Інститут екології (ІНЕКО)
Національного екологічного центру України